

ІНСТИТУТ ДОСЛІДІВ ВОЛИНИ

---

"VOLHYNIAN CHRONICLE"

"CHRONIQUE DE VOLYN"

# ЛІТОПІС ВОЛИНИ

ВІННІПЕГ

19 — 20



Накладом Товариства „Волинь”

---

ВІННІПЕГ

— 1999 —

КАНАДА

[diasporiana.org.ua](http://diasporiana.org.ua)

## ЛІТОПИС ВОЛИНИ LITOPYS VOLYNI

Науково-популярний збірник волинознавства	A popular chronicle of Volynian studies
Видав. Інститут Дослідів Волині і Товариство «Волинь» у Вінніпезі	Published by Research Institute of Volyn and Society of Volyn in Winnipeg

Редакція застерігає собі право скорочувати й виправляти рукописи, але  
за висловлені в статтях погляди — не відповідає.

Адреса — Address  
RESEARCH INSTITUTE OF VOLYN  
P.O. Box 606  
WINNIPEG, MANITOBA, CANADA R3C 2K3

*Відповідальний редактор* ..... д-р С. Радчук  
*Редактор* ..... П. Данилюк  
*Адміністратор* ..... інж. І. Онуфрійчук

Ч. 19-20

1999

№19-20



Це число «Літопису Волині» присвячується  
ПАМ'ЯТІ ВОЛИНЯН — ДІЯЧІВ  
КУЛЬТУРИ ТА НАУКИ

**Ніна Миколайчук**

## **МОЛИТВА**

*Нехай святиться ім'я Твоє,  
Нехай прийде царство Твоє,  
Нехай буде воля Твоя...  
Отченаш*

Во ім'я Отця, і Сина, і Духа святого, й високого імені матері, землі Рідної, України нашої славної нехай єднаються наші серця.

Во ім'я правди, життя і всього суцього, непідкупного, вічного й нездоланного нехай твориться наш кожен крок і урок на землі.

Во ім'я краси, віри і злагоди, єднання зерна цілющого і роси пречистої нехай славиться доля Творців наших.

Во ім'я хліба земного і пісні небесної, високого злету душі нашої нехай наповниться чаша терпіння нашого. І нехай воно пересилить усе зло й неприязнь, кривду й погорду, задрощі й прокляття і визволить нас від лукавого.

Во ім'я добра й справедливості.

Нехай зникне з лиця землі рука, піднімаюча ніж на брата, і воскресне рука, сіюча хліб і благодать, зводяча дім, пестяча дитячу ласку.

І якщо є у наших душах хоч краплина віри, щедрості й милосердя, утримайте й примножте його, згляньтесь над собою і кожним, віддайте більше, ніж берете, підійдіть перш, ніж відвернутися, виконайте раніше, ніж просити.

Нехай у великій нашій оселі збудеться воля творящого, святиться ім'я і пам'ять живущого, насититься спрага шукаючого і повернеться вдячністю перемагаючого, кріпиться сила і воля недужого.

Нехай у царстві батьків і дітей наших передається з покоління в покоління праця й достаток, довір'я й подяка, добрий звичай і спомин за добрі діла.

Нехай міцно стане на рідну землю той, хто хитається, блукає, сумнівається, і нехай подасть вона йому твердість духа, потребу життя і знань, глибину віри і незламність цілі.

Во ім'я добра й справедливості сходить над землею сонце і з його першими променями заходить до кляси вчитель. Во ім'я добра й справедливості.

Амінь.

## ПРИЗНАННЯ ВІД ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ

Інститут Дослідів Волині і Товариства Волинь у Вінніпезі задокументували першу річницю проголошення самостійної і суверенної Української Держави та її першого Президента Леоніда Кравчука, сина Волинської землі, виданням репродукції портрета Президента України, а також репродукції поштової листівки і стилізованої марки з тим же портретом.

Голова Інституту Дослідів Волині д-р Сергій Радчук підчас зустрічі у Вінніпезі з головою Укрінюрколегії, адвокатом Данилом Курдельчуком з Києва, доручив нам згадані репродукції на особисте передання їх Президентові України, яке адвокат Курдельчук еwentуально виконав.

В наслідок того, голова Інституту Дослідів Волині, одержав лист подяки від адміністрації президента України з датою 2-го лютого 1993 року, такого змісту:

SERGE RADCHUK C.M. Q.C.  
BARRISTER, SOLICITOR  
Notary Public

---

1015-330 Portage Avenue  
Winnipeg, Manitoba  
R3C 0C4

2 лютого 1993 р.

Шановний пане Сергію Радчук!

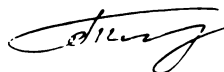
Голова Укрінюрколегії пан Данило Курдельчук після відвідин Канади на виконання Вашого доручення передав Леоніду Кравчuku репродукцію портрета Президента України, а також репродукції поштової листівки і стилізованої поштової марки з відтворенням того ж портрета.

Розцінюю Вашу акцію як конкретний вияв зусиль діаспори по налагодженню тісних стосунків у спільній для нас справі розбудови незалежної України.

Висловлюю щирі вдячність за передані репродукції, за цікавий буклет-каталог видань Інституту досліджень Волині, який Ви очолюєте. Зичу Вам „цного здоров'я і успіхів в професійній і громадській царні.

З повагою

Іван Тимченко  
Керівник юридичної  
служби Президента





## ПЕРША МАРКА НА ЧЕСТЬ ПРЕЗИДЕНТА

Інститут дослідів Волині і товариство “Волинь” у канадському місті Вінніпезі добре відомі за сорок п’ять років діяльності українській діаспорі, а нині й на рідних землях своєю великою і жертвовною працею для нашої науки й культури.

У їх видавничому каталозі заповнено понад 70 позицій цінних наукових праць з історії волинської землі. 20 чисел науково-популярного збірника “Літопис Волині”, в яких є багато цінних наукових розвідок з волинознавства.

Значне місце у їх видавничому каталозі посідає філателія, філокартія. Станом на 1987 рік було 20 зразків марок з волинознавчою тематикою: 40-ліття Острозької Біблії, 40-ліття Товариства “Волинь”, марки із зразками одягу Волині, чотири маркові видання в шану 1000-ліття Хрещення України. Є також дві марки з різними зарисовками пам’ятника св. Володимира в Києві, марка з княгинею Ольгою та марки з 10 найважливішими храмами Волині в оформленні В. Глущака з Англії, видрукувані в Лондоні.

Філателістичні видання волинян у Вінніпезі мають ще й марки, присвячені видатним людям волинської землі.

Серед філокартичних видань цілий ряд цінних поштів: Почаївська Лавра на Волині, Замкова башта в Луцьку, Чудотворна ікона Почаївської Божої Матері, Ікона Волинської Божої Матері, ціла серія різдвяних, великодніх карток, чудова картка Митрополита Іларіона.

Щойно я одержав від великого сподвижника волинської науки, визначного сина нашої землі, який все життя присвятив служінню своєму народу, Іллі Онуфрійчука з Вінніпегу два видання (філателістичне і філокартичне), присвячені Леоніду Кравчуку — першому народом вибраному Президентові самостійної України. Ці видання оформив професор С. Конаш-Конашевський. Марка і картка тотожні.

В центрі — портрет Президента Леоніда Кравчука, а під ним підпис: “Президент суверенної Української держави Леонід Кравчук”. Зверху портрета на стрічці напис “Україна”, по боках напису дата 24.8.1991. Над написом княжий герб-тризуб з короною короля Данила та двома синьо-жовтими прапорами. Зліва від герба зображення Софійського собору в Києві, княжого воїна на його фоні, праворуч укра-



їнський козак на фоні собору Святого Юра в Львові. В самому низу зліва зображено архистратига Михаїла, справа герб Львова. По обох боках портрета Президента Леоніда Кравчука перехрещені пшеничні снопи.

Потрібно підкреслити, що марка із зображенням Президента України є першою такого роду видання і багатством зображень та кольорів не має собі рівних.

Як нова марка, так і поштівка є дуже важливим внеском наших братів-волинян в скарбницю волинської української філателії і філократії. Ця їх праця є ще одним вагомим доказом оперативності і своєчасності цінних видань, які збагачують нашу і всесвітню науку новими надбаннями.

**Володимир Рожко**

м. Луцьк

*"Волинь"* 3 листопада 1992 р.



Під час першої державної візити в Канаді президента Леоніда Д. Кучми в жовтні 1994 р., та урочистого бенкету в його честь у місті Вінніпезі, Президента вітає д-р С. Радчук, голова Інституту Дослідів Волині, який вміло і ділово проводив цим репрезентативним бенкетом.

## По 46-ох роках

Після 46 років нашої видавничої праці видання “Літопис Волині” Науково-популярного збірника волинознавства — добігло з цим числом до кінця. Разом появилoся 20 чисел (числа 10-11, 13-14, 17-18 і 19-20 — подвійні). Надруковано 2,756 сторінок, краще або гірше зрадажованих, заповнених різними історичними статтями, спогадами та навіть актуальною тематикою. Однак не нам давати оцінку цієї праці. Її напевно вже дав Шановний Читач, а також напевно її дасть дослідник українських видань діаспори та тих матеріалів які друкувались у наших збірниках.

По 46-х роках треба було б зробити підсумки нашої праці. Треба сконфронтувати нашу працю з тими напрямними, що ми і основники наших Товариств — Інституту Дослідів Волині і Товариства “Волинь” — накреслили в уступній статті-заклику, що була надрукована в першому числі “Літопису Волині” за 1953 рік:

...“Наша мета — зібрати і зберегти від знищення ті матеріали про Волинь, які ще збереглися в нас, а які на наших землях нищаться, науково і об’єктивно висвітлювати питання, що торкаються Волині, об’єднати земляків, помагати їм морально і матеріально.

Ми свідомі, що без допомоги всіх волиняків не можемо осягнути цієї мети, а тому звертаємось до земляків та всіх українців — науковців і працівників пера, які мають матеріали або пам’ятають події минулих років, що зв’язані з Волинню, Холмищиною і Забужжям — передати їх в наші руки для використання...”

Цей заклик підписали: інж. А. Шумовський, інж. М. Бойко, інж. Б. Дзівак і проф. Ю. Перхорович.

Нам здається, що ми притримувались засад висловлених у цій статті-заклику першого числа нашого збірника. Хоч одночасно ми свідомі всіх наших недоліків супроти наших читачів і прихильників. Скажемо відкрито, що в “Літописі Волині” були кращі (цікавіші) і слабші (менш цікаві) статті.

Були випадки, що ми навіть відкидали деякі статті, які на нашу думку, не давали нічого цікавого для волинознавства.

*По 46-х роках нашої видавничої та публіцистичної діяльності ми ділимося тепер з нашими Шановними Співробітниками, Читачами і Прихильниками інформацією, що в зв'язку з відходом у Вічність п'ятьох дотеперішніх редакторів "Л.В." (бл. п. А. Шумовський, М. Боровський, Ю. Мулик-Луцик, М. Подворняк, Ф. Онуфрійчук) і поважний вік багатьох співпрацівників Збірника, Дирекція Інституту Дослідів Волині й Управа Товариства "Волинь", рішили з цим числом (19-20-им) закінчити видання тут у Канаді, і сподіємось, що воно буде продовжене вже тепер у незалежній Україні, на нашій рідній Волині.*

*Ми віримо, що дотеперішні наші співробітники, передплатники та читачі із задоволенням привітають це наше рішення і залишаться активними прихильниками видання чи видань, які будуть продовжувати нашу дотеперішню працю на користь України та нашої вужчої батьківщини Волині.*

*Закінчивши 46 роки появи наших збірників "Літопису Волині" ми прощаємося на сторінках цього Збірника з нашими дотеперішніми співробітниками, читачами та прихильниками, особливо тими, що нас підтримували морально і матеріально. Висловлюємо їм усім нашу сердечну подяку за дотеперішню активну прихильність, добрі поради і щирі підтримку. Спільними силами зможемо продовжувати дотеперішню працю на рідній Волині, що буде свідчити про нашу культурну і суспільну національну здібність.*

*Щира подяка всім!*

**Інститут Дослідів Волині,  
Товариство "Волинь",  
Редакція й Адміністрація "Л.В."**

**С. Радчук**

## **ПОВІДОМЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ДОСЛІДІВ ВОЛИНІ**

В середу 12 і четвер 13 червня 1996 року, д-р Сергій Радчук, Голова Інституту Дослідів Волині з Вінніпегу, відвідав Волинський державний університет імені Лесі Українки в Луцьку, в справі прелімінарного договору з цим університетом щодо евентуального передавання їм видань Інституту та публікацій Т-ва "Волинь".

Підчас приятної зустрічі, ректор університету проф. Іван Олессеюк та декан факультету історії показали голові ІДВ приміщення університету, а особливо факультет історії, де будуть ульковані видання ІДВ і товариства "Волинь".

Підчас відвідин д-р Радчук коротко познайомив зібраних студентів з сороклітньою працею Інституту та Товариства "Волинь" у Вінніпезі.

Зміст його промови слідує:

(Промова — окремо долучена).

Студенти із зацікавленням вислухали промову та поставили кілька питань, на які промовець належно відповідав.

Заключено також угоду про співробітництво між Волинським державним університетом імені Лесі Українки та Інститутом Дослідів Волині, як слідує:

(Зміст угоди окремо залучено).

В наслідок згаданої угоди, ректор Волинського державного університету видав відповідний наказ такого змісту.

(Зміст наказу залучений).

Утворення Відділення дослідів Волині при Волинському державному університеті дає унікальний шанс українським молодим науковцям творити нові структурні механізми розвитку науки. Маємо можливість спільно довести на українському ґрунті прогресивність новітніх форм організації наукових досліджень.

## КОРОТКА ІСТОРІЯ ВОЛИНСЬКИХ ГРОМАД У ВІННІПЕЗІ

Небувале жорстоке поневолення нашої Батьківщини, змусило багатьох нас іти у світ волі і правди, щоб продовжувати боротьбу за волю свого народу. Опинившись на чужині, постало питання, як та чим ми могли б допомогти своїй Батьківщині? А до того ми пригадали слова Т.Шевченка:

”Тяжко впасти у кайдани, умирать в неволі,  
А ще гірше спати і спати на волі”.

І так 45 років тому, невеличка група українців-патріотів, синів Волинської Землі зібралася в Колегії Св. Андрія у Вінніпезі, і після коротких нарад та роздумувань поклала перші основи — створивши Гурток Волинян. Цей гурток пізніше перетворився в Товариство ”Волинь”, а в 1951 році повстає Інститут Дослідів Волині. В той майже час за прикладом нашим постали Товариства ”Волинь” в Нью-Йорку, в Клівленді, Мюнхені, Німеччина. Існували Товариства в Німеччині, в США, у Великобританії, в Австралії і в Південній Америці.

Ніхто з основоположників згаданого ініціативного Гуртка Волинян, не думав тоді, що цей почин 45 років пізніше матиме такий великий культурний дорібок, що він виконає за недовгий час таку колосальну працю, як це сталося. Гурток Волинян повстав не з метою якоїсь матеріальної користи, не з метою комерційною, — він поставив собі мету багато більшу, — згуртувати біля себе всіх волинян у вільному світі, збирати про Волинь різні матеріали, які ворог нищив чи приховував та видавати їх можливості окремими виданнями, щоб таким чином продовжувати видавничу традицію своєї землі, яка в минулому на весь світ славилася такою працею, як наприклад, Острозька Біблія та інші.

Спочатку праця наша була тяжка. До Канади і США прибула нова еміграція, яка була бідна матеріально і вона найперше шукала на новій землі засобів прожитку, а вже пізніше думала про якесь культурно-організоване життя. Тому ми розпочали свою працю з великою вірою в Бога також у свої власні сили і ця віра не захиталася, росла і згодом дала чудові овочі. Крім видавничої праці, члени

Товариства ходили щороку по своїх приятелях з колядою, вони влаштували різні імпрези та традиційну волинську річну колодку, а увесь прибуток з коляди і імпрез ішов до каси Товариства. Таким чином волинська громада росла матеріально, а також морально і чисельно, вона була в спроможності допомогти своїм членам, які опинилися в якомусь нещасті, а головне ми мали можливість видавати книжки. Крім того ми слідкували чи немає когось з наших друзів у лікарні, чи має хтось з них якийсь свій родинний ювілей, тощо. Так ми до одних ішли з квітами і словом потіхи, а до других з добрим побажанням, привітом та дарунком.

На цю нашу працю звернули увагу визначні люди з нашого народу, які знали ціну, а зокрема значення друкованого слова. До таких людей в першу чергу треба зарахувати Митр. Іларіона (в мирі проф. д-ра Івана Огієнка), який ознайомившись з працею Товариства "Волинь" і Інституту Дослідів Волині, доручив їм видати багато своїх високоякісних праць. Видано понад 20 наукових творів /"Св. Почаївська Лавра" і "Слово про Ігорів похід"/. Ми ці праці видали здобуваючи собі тим визнання від вдячного українського громадянства. В загальному за 45 років існування ми видали 70 книжок та 20 чисел "Літопису Волині", тобто разом 90 публікацій, що становить майже 2 книжки кожного року. Згадати варто головніші видання: "Український рік в народних звичаях" в 5 томах, — проф. С.Килимника; "Історія Холмщини і Підляшшя" — інж. Є.Пастернака; "На білому коні", "Планета Діпі", "На коні вороному" і "Втеча від себе" — Уласа Самчука; "Вітер з Волині" — М.Подворняка; "Духовість українського народу" — о. д-ра Ст. Ярмуся; "Армія без держави" — от. Т.Бульби-Боровця; "Нарис історії Волинської Землі" — проф. І.Левковича; "Поетика Л.Українки" — Т.Горохович. З головніших творів Митрополита Іларіона крім тих, що я згадав — це "Дохристиянські вірування українського народу", "Словник Шевченкової мови", "Історія церковно-слов'янської мови" в 2 томах, "Українська мова" / як писати і говорити по-літературному / "Стилістичний словник української мови", "Повстання азбуки і літературної мови в слов'ян", "Семантично-етимологічний словник української мови" в 4 томах, це наш перший словник в історії української мовознавства. "Стара Волинь і Волинське Полісся" проф.



О.Цинкаловського, що охоплює своїм змістом всі оселі та всі ділянки життя Волині з науковою точністю, безсторонністю та документацією. Над завершенням цього, виняткової вартості і цінного твору, працював майже сорок років, такий визначний професор Олександр Цинкаловський, який був найбільшим авторитетом в дослідях Волинської Землі. Він вклав велике знання і всю любов до Волині. Ця книга повинна бути настільною книгою кожного волинянина та й тих, хто будь коли жив і працював на Волині.

Варто згадати, що перевидали ми працю Митр. Андрея Метюка "Від Єрусалиму починаючи", та Інститут Дослідів Волині є співвидавцем "Острозької Біблії", яку перевидано в Англії.

Ще кілька спогадів про Волинь, а зокрема праця проф. В.Трембіцького "Історичні кордони Волині". В нашому пляні є ілюстрований каталог наших всіх праць і видань двомовно / українська і англійська мови /. Згадані праці змогли ми видати лишень при допомозі матеріальній і моральній наших земляків і прихильників. Може й не всі волиняни належно оцінюють цю велику місію, але належно оцінить її історія, вона скаже, що вірні Сини Волинської землі, опинившись на еміґрації, не змарнували своїх літ, а зробили щось корисного не тільки для добра Волині, але і для добра всього Українського Народу і його тепер незалежної держави.

---

---

Ол. Неприцький-Грановський

## СТАРІ МІСЦЯ

Хотів би я прийти у ті місця,  
Де обр'ям нема кінця.  
Де степ шумить, хвилюється трава,  
Й духм'яна пахне мурава...  
І там вслухатися у рідний спів  
Ніколи не забутніх слів,  
Вдивлятися у контури могил,  
Шукати в грудях дужих крил...

## УГОДА

про співробітництво між Волинським державним університетом імені Лесі Українки в м. Луцьку (Україна) і Інститутом Дослідів Волині в м. Вінніпезі (Канада).

Волинський державний університет імені Лесі Українки представлений Ректором університету професором Іваном Олексеюком.

Інститут Дослідів Волині представлений Головою Інституту доктором Сергієм Радчуком.

Маючи за мету сприяння трансформації гуманітарних та суспільних наук в Волинському регіоні, залучення фондів Інституту Дослідів Волині в м. Вінніпезі для розширення джерельної бази наукових досліджень, а також активну співпрацю вчених Волинського державного університету з вченими Інституту Дослідів Волині, постановили підписати цю Угоду і домовились про наступне:

1

Сторони погодились на відкриття в Волинському державному університеті Відділення Інституту Дослідів Волині як структурного підрозділу Волинського державного університету.

Відділення відкривається наказом Ректора.

Закриття Відділення може відбутись за згодою сторін.

2

Волинський державний університет забезпечить Відділення необхідним приміщенням і умовами для збереження та використання матеріалів, що надходитимуть з Інституту Дослідів Волині.

3

Інститут Дослідів Волині передаватиме матеріали з власних фондів до Відділення Дослідів Волинського державного університету з подальшим використанням їх для наукових досліджень.

4

Ректор Волинського державного університету і Голова Інституту Дослідів Волині узгоджують кандидатуру керівника Відділення.

Керівник призначається наказом Ректора.

Звільнення керівника відбувається згідно з чинним законодавством України і за узгодженням обох сторін.

Сторони продовжуватимуть пошук і реалізацію різноманітних форм співпраці з метою розвитку науки в Україні та в українській діаспорі.

Складено в м. Луцьку 12 червня 1996 року в двох примірниках на двох аркушах.

Обидва примірники Угоди мають однакову силу.

*Ректор Волинського державного університету імені  
Лесі Українки професор Іван Олексеюк.*

*Голова Інституту Дослідів Волині у м. Вінніпезі  
доктор Сергій Радчук.*

**УКРАЇНСЬКА ГРЕКО-ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА В КАНАДІ**  
**THE UKRAINIAN GREEK-ORTHODOX CHURCH OF CANADA**

†  
**ILARION,**  
**MITROPOLIT**  
Bishop of all Ukraine

161 CATHEDRAL AVENUE  
WINNIPEG, MAN., CANADA  
TELEPHONE 241-1111

†  
**Dr. ILARION,**  
**MITROPOLITAN**  
OF WINNIPEG AND ALL CANADA

22-го вересня, 1967.

До

Управи Товариства "Волинь"  
у Вінніпезі.

Х в а л я н а У п р а в о !

В минулих роках Ви віддрукували моїх п'ять  
прець, тепер знову розпочали друкувати три но-  
ві праці. На доказ моєї широї подяки я благос-  
ловляю друкувати і передрукувати мої праці  
виключно Вашому працівництву Товариства "Волинь".

Благословляю всі грошові фонди, призначені  
на ту ціль, використовувати на дальше тілота ка-  
вдалині і перекладати моїх прець .

З глибокою до Вас пошаною  
і любов'ю у Христі

†  
Митрополит Іларіон,  
Ваш постійний благословець . . .

Фотостанічна копія листа бл. п. Митр. Іларіона до управи Т-ва "Волинь".

**ВОЛИНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

**НАКАЗ**

М. Луцьк

№45-к від 14.06.1996 р.

На виконання Угоди між Волинським державним університетом імені Лесі Українки та Інститутом Дослідів Волині в м. Вінніпезі (Канада) і з метою сприяння трансформації гуманітарних наук у Волинському регіоні, залучення фондів Інституту Дослідів Волині для розширення джерельної бази наукових досліджень

наказую:

**§ 1**

Відкрити Відділення Інституту Дослідів Волині як структурний науково-дослідний підрозділ ВДУ і підпорядкувати його проректору з наукової роботи Пикалюку В.С.

**§ 2**

Призначити виконавчим директором Відділення старшого викладача кафедри археології та джерелознавства Миць Мар'яну Ярославівну.

Виконавчому директору Відділення Інституту Дослідів Волині Волинського державного університету до 10.08.1996 року розробити Положення і перспективний план розвитку Відділення.

**§ 3**

Проректору з АГР Горотю К.Ф. і декану історичного факультету Франчуку Е.І. до 10.07.1996 р. провести необхідні ремонтні роботи в аудиторіях №№ 42, 43, 44 і передати їх новоствореній структурі.

**§4**

Контроль за виконанням наказу покладаю на проректора з наукової роботи Пикалюка В.С.

Підстава: Угода про співробітництва між ВДУ та ІДВ в м. Вінніпезі (Канада) від 12.06.1996 р.

*І.Д.Олексеюк*

## ВІДДІЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ДОСЛІДІВ ВОЛИНИ — НА ВОЛИНІ!

*На Волинь з короткими відвідинами прилетів з далекої Канади наш видатний земляк, Голова Управи Інституту дослідів Волині у Вінніпезі, доктор Сергій Радчук. На прохання редактора газети "Віче", яку читають і наші земляки в Канаді, гість дав інтерв'ю.*

В. Р. Пане Сергію, насамперед, я і читачі славного часопису "Віче", вітаємо Вас на рідній землі, яку Ви залишили п'ятдесят років тому. Які почуття прийшли до Вашої душі, коли Ви прибули до рідного села Березовичі і славного Володимира, де Ви народились, де пройшло дитинство?

С. Р. Я був безмежно схвильований і сп'янів від радості. Від можливості, яка настала через стільки років, доторкнутись душею і серцем до дорогої волинської землі, пам'ять про яку я беріг всі ці довгі роки розлуки. Нічого не має святішого від Бога, Рідної Матері і своєї землі.

Коли 1 грудня 1991 року волиняни і вся Україна на референдумі сказали "Так" незалежній Україні, ми плакали від радості. Немає більшого щастя, як бачити свій народ без московських кайданів, вільним, власником своєї землі, свого майбутнього.

В. Р. Ви сказали про майбутнє, яке не можна відокремити від минулого. Волиняни знають, що Ви в числі таких видатних наших земляків, як пан Ілля Онуфрійчук, панотець доктор Степан Ярмусь і інші робили і робите великий внесок в розвиток волинезнавчої науки в діаспорі. Зокрема, Ви очолюєте ІДВ — найпрестижнішу наукову установу волинян на Заході.

Розкажіть нам про найважливіші сторінки діяльності цієї престижної установи.

С. Р. За сорок п'ять років діяльності ІДВ та товариства "Волинь" наші 147 дійсних членів ІДВ (рахую із Вами!) зробили величезну науково-видавничу працю. Ми зібрали і видали все найцінніше, що стосується минулого нашої землі. В той час, і ми добре це розуміємо, коли на Волині викладачі інституту змушені були захищати свої дисертації на теми ролі компартії і соцзобов'язань, в далекому Вінніпезі

постали товариство "Волинь" і ІДВ, які видали 90 праць волинезнавчої, без всяких ідеологічних упереджень, тематики, з них 20 "Літописів Волині".

Були ще й картки, марки з волинською темою. Все це коштувало нам не тільки великі суми грошей, а й безкоштовної праці. Адже все це робилось лише на ентузіазмі. Ми, наприклад, не уявляємо діяльності ІДВ без нашого незамінного, багаторічного, з дня заснування ІДВ і тов. "Волинь", найактивнішого нашого керівника пана Іллі Онуфрійчука. Хочу скористатись нагодою і щиро подякувати Вченій Раді ВДУ і його ректору пану Івану Олексеюку за присудження нам почесних звань професорів. Адже це вияв признання нашої довголітньої науково-видавничої діяльності. І хоч ми всі доктори наук канадійських університетів, проте визнання нашої праці на рідній землі є для нас найпрестижніше.

В. Р. Чи не могли б Ви перелічити хоч якусь кількість авторів видань ІДВ, щоб читачі могли зорієнтуватись у вагомості тої праці?

С. Р. Серед видань ІДВ праці видатних волинян: митрополита Іларіона (професора Івана Огієнка), о. д-ра Степана Ярмуся, професора Олександра Цинкаловського, ??? Тараса Бульби-Боровця, Уласа Самчука, Євгена Пастернака і десятки інших, а з України ми друкували книги професора Григорія Аркушина і Вашу, які вийшли у видавництві "Спадщина" в Австралії.

В. Р. Пане Сергію, oprіч ностальгії за рідною землею, Вас привели і інші справи?

С. Р. Так, робоча ціль моєї поїздки на Волинь — зустріч з керівництвом ВДУ імені Лесі Українки щодо передачі наших видань на історичний факультет. Разом з ректором паном Іваном Олексеюком ми підписали угоду, він від імені ВДУ, а я від ІДВ, в якій передбачено створення нашого відділення як структурного підрозділу університету. Тобто, ми налагоджуємо найтісніші наукові зв'язки з найпрестижнішим науково-освітнім закладом на Волинській землі. В цій угоді, підписаній 12 червня, є один з підпунктів, який я хочу зауважити: "Сторони продовжуватимуть пошук і реалізацію різноманітних форм співпраці з метою розвитку науки в Україні та в українській діаспорі". Від імені Управи ІДВ я передав на ці цілі 500 доларів США.

В. Р. Я як дійсний член ІДВ та представник в Україні дуже радий тим, що саме така наукова співпраця налагоджена між ІДВ та ВДУ. Але як архівіст з двадцятичотирилітнім стажем хочу бачити (якщо, звичайно, виникне таке питання) документи архіву ІДВ в Держархіві Волинської області, бо саме там їм місце!

С. Р. Головна ціль передачі наших видань до відділення — це зробити їх архівними скарбами, а щоб спонукати і заохотити молодих науковців продовжувати нашу дослідницьку працю про Волинь. І хотілося б, щоб безкорисна наукова праця отих 147 дійсних членів ІДВ була для них прикладом, як служити рідній землі, збагачувати волинезнавчу науку.

В. Р. Знаю, що й до цього часу Ви не видали окремою книгою своєї докторської дисертації "Етнічні меншини і нова Конституція Канади", віддаючи кошти ІДВ на видання праць інших, в тому числі і моєї...

С. Р. Так, моя дисертація була корисною нині, коли траває конституційний процес в Україні, але я завжди беру собі за приклад величезну скромність нашого патріярха ІДВ пана Іллі Онуфрійчука. Ми робимо все, щоб видати цінні праці з волинезнавчої науки, але думаємо, насамперед, про інших авторів.

В. Р. Ваші дороги в Луцьку не закінчуються, а й простеляться далі по Україні. Що ще чекає Вас на тих дорогах?

С. Р. З Луцька я поїду до Рівного, а тоді до Києва. В столиці маю зустріч з головою Юрколегії України вашим, пане Володимире, земляком і шкільним другом паном Данилом Курдельчуком, який був нашим гостем в Канаді. З ним ми полагаємо ряд правничих і спадкових справ. Хочу помилуватись найкрасивішим містом світу Києвом — серцем України, Єрусалимом всіх українців, де б вони не жили.

В. Р. Щоб Ви, пане Сергію, хотіли б побажати нам в своєму інтерв'ю?

С. Р. Насамперед — зберегти свою державну незалежність, бо народ, який немає своєї держави — раб з огидним тавром, як про це писала геніяльна Леся Українка, щоб прийшов конституційний і економічний порядок, брак яких я боляче відчув за короткий час мого побуту на Волині.

Адже більшість ваших економічних негараздів — штучні, створені керівною компартійною елітою, яка опанувала всі сфери життя! Ота компартійна номенклатура і робить все, щоб чимбільше вимордувати народ, слугами якого вони себе називали.

Але я вірю в Україну, в її державницьку незалежність, бо чи на планеті немає такого працьовитого народу, як українці і місця... для імперій.

Читачам часопису "Віче" та його колективу бажаю і надалі мати таку європейського взірця газету.

Володимир Рожко, дійсний член ІДВ у Вінніпезі і його представник в Україні.



#### УЧАСНИКИ ОСНОВАННЯ ІНСТИТУТУ ДОСЛІДІВ ВОЛИНИ

21.8.1950 р. 1-й ряд справа: проф. Я. Рудницький (від УВАН), д-р Ю. Мулик-Луцик (голова), хор. Х. Радчук. В. Ткачук, З. Кондрачук; 2-й ряд: Ф. Карпюк, Д. Бартошук, М. Подворняк (скарбник), А. Молитвинник, Я. Горбатюк; 3-й ряд: А. Роговський, Я. Король, інж. М. Бойко (секретар)



# Літописці Волині

*Сергій Козак*

Інститут Дослідів Волині... Його адресу шукатимеш — не відшукаєш у жодному довіднику України. А проте інституція така існує! Щоправда, покишо вона не в Рівному і не в Луцьку. Інститут цей — у канадському Вінніпезі. Загалом для теми «українського Вінніпегу» газетного матеріалу — замало, щоб «розкрити» цю тему потрібна книжка. Адже місто і його околиці попросту нанизані усім українським: десятки церков, центри багатьох установ, книгарні, бібліотеки, школи, музеї, архіви, кафедри в університетах. Та усе ж, певен, що одними з найпочитніших у цій (ще не написаній) книзі про український Вінніпег, були б сторінки про Інститут Дослідів Волині (ІДВ).

Створений він 1951 року. Але ще раніше — у листопаді 1949-го — у Вінніпезі виникло товариство «Волинь», в яке об'єдналися найдіяльніші і найсвідоміші вихідці з волинської України. Об'єдналися з бажанням зберегти історію і продовжити глибинну українську традицію рідної Волині. Адже після довголітніх і вимушених мандрів Європою, після бараків таборів «Ді-Пі», добувшись заокеанської Канади, не змаліло, а тільки подужчало їхнє почуття любові до своєї землі. Тієї самої, яка сплодила була Лесю Українку і Агатангела Кримського, Вячеслава Липинського і Ул-Самчука, яка прийняла в себе козаків під Берестечком і на якій повстала УПА, де, зрештою, видруковано «Острозьку Біблію» і створено Пересопницьке євангеліє, на якому, до речі, наш президент Л Кравчук присягав Україні та її народові. Не розстратились почуття, лишилася й пам'ять. Велика пам'ять про невеличкі Дубно й Рівне, Володимир і Луцьк, Крем'янець і Почаїв, Остріг і Костопіль, Корець і Межирічі, Берестечко і Ковель, Звягель і Дермань та інші міста і містечка — не всі з них сьогодні «здобулись» на статус і «районного центру», але в різні часи нашої історії були вони духовними столицями нашій волинській людяності. Власне, з цієї пам'яті та з бажання зберегти «усе своє рідне» і утворився ІДВ.

Утворився, своїм головним завданням визначивши: «Захищати історичну приналежність Волині, як невід'ємної частини України». Захищати шляхом друкованого слова, а відтак досліджувати найбільш непізнане і видавати книжки. За обсягом — великі й малі, за змістом — найпотрібніші. Ось вони, далеко не

всі, видання «волиняків»: «Нарис історії волинської землі» І. Левковича, «Волинь у боротьбі за волю України» (збірник матеріалів), «Остріг. Історична монографія П. Шамовського», «Спогади про М. Левицького» В. Левицького та Д. Дорошенка, «Нарис історії Холмщини та Підляшшя» Є. Пастернака, «На коні вороному» та «Планета 'Ді-Пі'» Уласа Самчука, «Наталія Полонська» Іраїди Герус-Тарнавецької, «Армія без держави» Т. Бульби-Боровця, «Українські канти» П. Маценка, «Почаївський монастир в історії українського народу» І. Дубилка, «Етимологічно-семантичний словник української мови (4 томи)»...

Погодьмось: коли не мали змоги і в очі бачити більшість з цих видань, гортати їх сторінки, то й читання одних лиш назв — заняття цікаве і корисне. Усе ж ліпше знати (аніж не знати), що й такі книжки в українській культурі вже існують. Що існує, скажімо, й двотомне видання «Стара Волинь і Волинське Полісся» Ол. Цинкаловського — воно хоч і не назване «енциклопедією», але за зібраним матеріалом — це, безперечно, енциклопедичне видання, у якому з такими численними подробицями досліджено і описано кожен (!) хутірець і кожне (!) містечко волинського краю. Здається, жоден з наших регіонів нічого подібного покищо не має. А хіба не варті нашого знання, видані ІДВ праці митрополита Іларіона (Івана Огієнка)! «Історія української літературної мови», «Дохристиянські вірування українського народу», «Паїсій Величковський», «Словник Шевченківської мови», «Українська культура», «Історія українського друкарства» — цей ряд, на щастя, має довге і повновартісне продовження.

А чим не промовистий факт, що кожна університетська бібліотека Канади і США має у себе видання «Волині!» Хоч книжки — і не єдине, чим збагатили нашу культуру волинезнавці Вінніпегу. В їх набутку — і суто наукові дослідження; довгі роки при Інституті працював відділ Холмщини і Підляшшя, при ряді українських наукових установ діяли секції волинезнавства. У Вінніпезі виходив «Вісник ІДВ», а у Нью-Йорку (крім Канади, діяльність товариства поширювалась на США та Австралію) — журнал «Волинь». А ще ж не забути б (бо дуже гарні!) про численні поштівки і серії марок — «Історичні герби визначних міст Волині», «Церкви Волині» і літературна (А. Кримський, І. Огієнко, У. Самчук, О. Стефанович, Оксана Лятуринська).

За усім цим — подвижницька праця багатьох патріотів, праця за власний «гріш і час». Зокрема тих, хто вершить її сьогодні, а це Ілля Онуфрійчук (голова товариства «Волинь»), Сергій Радчук

(президент ІДВ), член управи Інституту, професор Манітобського університету Іраїда Тарнавецька, а ще й М. Тарнавецький — президент канадської УВАН, з якою ІДВ спільнить давня співпраця. І тих, хто був причетний до товариства у минулі часи, а з-поміж них — і зовсім славні імена: письменник Улас Самчук, поетеса Оксана Лятуринська, сестра Лесі Українки — Ісидора Косач-Борисова, доктор Ю. Мулик-Луцик, видатний скульптор Леонід Молодожанин, протоієрей С. Герус, отаман Тарас Бульба-Боровець, митрополит Іларіон, який був почесним головою Ради ІДВ і заповів виключне право на видання своїх творів саме цій інституції.

Прикметно, що до підготовки майже усіх «огієнкових» видань (а це — близько двадцяти томів) долучалась одна людина — доктор Степан Ярмусь, який одночасно є заступником і президента ІДВ і голови Товариства «Волинь». Загалом ім'я це можна побачити у «вихідних даних» дуже багатьох видань, і вже хоча б тому воно варте окремої згадки. Але С. Ярмусь — і сам автор ряду цікавих книжок: «Памфіл Юркевич та його філософська спадщина», «Духовність українського народу», «В країні моїх батьків», тому «Вибраного» та інших, а тема його докторської — «Літургічне богослужіння», якої, здається, ще не «торкався» жоден науковець ні в діаспорі, ні в Україні. В його набутку — і теологічні праці, адже вже три десятиліття Степан Ярмусь — отець Степан Ярмусь, священник Української Православної Церкви Канади, а ще й колись — головний редактор «Вісника» — друкованого органу цієї Церкви, викладач богослов'я Колегії Св. Андрея. Це завдяки його старанням в Україну сьогодні пересилаються такі потрібні книжки «волиняків», це великої мірою завдяки його хисту і вмінням витворюються і втілюються в життя усе нові проекти «волинських установ». Отже, за цим ім'ям — довголітня і віддана праця на терені нашої культури, а за цією працею — приклад самопосвяти українській справі, приклад того, як треба пізнавати і діяльно любити свій рідний край, свою Україну. Ця риса конкретної людини властива й загальній атмосфері діяльності Інституту.

Окрема сторінка цієї діяльності — «Літописи Волині» (ілюстровані збірники), яких існує вже 20 випусків. Кожен з них наповнений цікавими подробицями, а усі разом — то своєрідна історія Волині. Історія міст і сіл, монастирів і церков, історія політична і краєзнавча, мистецтвознавча і літературна. Певне це правда, що найбільш ґрунтовно і об'єктивно про цей край України поки що сказала не якась материкова інституція, а діаспорне

товариство «Волинь» у Вінніпезі. І це головна спонuka того, щоб пригадати слова (мовлені чотири десятиліття тому) ще одного великого українця з Волині — Уласа Самчука: «Ми вернемось в свою велику, вимучену, вистраждану землю предків. Не сьогодні, так завтра, не в цьому, так в іншому поколінні; вернемось, не тільки як жива матерія, а і як живий дух, вернемось, і то передовсім в продовженні, як творчість».

Це стається: повертаються в рідну Україну діяння розсіяних по світу українців, зокрема регіональних товариств. Їх багато сьогодні у нашій діаспорі. Але першими, хто на науковому рівні поставив собі за мету зібрати «усе своє рідне», хто згромадився у товариство з усвідомленням, що порятунок нашої нації у порятунку нашої культури, відтак став до праці на цьому терені, — були вони, ці літописці Волині!

---

## Ол. Неприцький-Грановський

### ВІР В ІДЕЮ

Вір в ідею нездійснених досі ще мрій,—  
Ріки крові за них наш народ заплатив,  
Та на жертви нові він піде в буревій,  
Хоч не раз сів тілом Сибір, та селив

Вогкі тюрми заслать... Та хай знає весь світ,  
Що вже гомін підземний сильніше гуде,  
Що за правні основи найкращий наш цвіт  
За ідею, за волю на смерть знов піде!

Сотки тисяч рішучих, завзятих борців  
Переможе на славу в жорстоких боях,  
Як почують сурми срібні звуки кличів  
І растимуть ворожі могили в полях!...

## ПОЧЕСНІ ДОКТОРАТИ ВИДАТНИМ ВОЛИНЯНАМ

На протязі кількох десятків років у далекому канадійському місті Вінніпезі активно діють громадсько-наукові об'єднання наших земляків, товариство “Волинь” та Інститут Дослідів Волині. Згуртувавшись 1950 р. в товариство “Волинь”, наші брати і сестри поставили собі за мету створити наукову дослідну організацію, яка б писала правдиву історію нашої землі. Так, 1951 року на базі товариства постав Інститут Дослідів Волині, який за час своєї праці мав 147 дійсних членів в Канаді, США, Південній Америці, Австралії, Західній Європі і на Україні. Органом ІДВ став науково-популярний збірник “Літопис Волині”, перше число якого побачило світ 1953 року і дотепер маємо їх вісімнадцять.

Одночасно, за ці роки наші земляки у Вінніпезі видали десятки безцінних праць з історії Волині, пропам'ятні марки, картки з волинською тематикою. Поступово відходили з життя засновники цих громадсько-наукових організацій, а на їх місце до праці ставали нові люди, які продовжували творити наші духовні цінності на чужій землі.

Про працю волинян Вінніпегу в часи злочинного більшовизму на рідній землі старанно замовчували, зв'язки з ними мали лише одиниці.

З постановням незалежної України про велику й жертвовну працю наших земляків у Вінніпезі дізнались широкі кола громадськості Волині, України.

На рідній землі поступово відбувались також нові і якісні зміни. У Луцьку на базі педінституту рік тому створено Волинський державний університет ім. Лесі Українки, незабаром до його бібліотеки почали надходити цінні видання ІДВ, а ректорат нав'язав контакт з управою цього науково-видавничого центру наших земляків.

В грудні минулого року Вчена рада університету розглянула питання про надання почесних докторатів видатним волинянам з діаспори за велику й жертвовну науково-видавничу працю, яку вони здійснили протягом сорока п'яти років. Вона майже одноголосно вирішила, читаємо в 2-му комунікаті: “Рішенням Вченої ради Волинського державного університету ім. Лесі Українки почесними професорами



*На світлині зліва направо: О. Степан Ярмусь, доктор Душпастирства, д-р Богословських наук, Декан Богослівського факультету Колегії Св. Андрея у Вінніпезі, науковий співробітник Відділення релігієзнавства Інституту філософії НАН України, професор-гість Київської Духовної Академії і почесний професор філософії Волинського Державного університету ім. Лесі Українки. Посередині — адвокат Сергій Радчук — Голова Інституту Дослідів Волині, д-р філософії і почесний професор Волинського Державного університету ім. Лесі Українки, а ліворуч від нього — інж. Ілля Онуфрійчук, член-основоположник Товариства «Волинь» у Вінніпезі і його довголітній Голова, заступник Голови ІДВ, почесний професор Волинського державного університету ім. Лесі Українки, управитель всіх видань ІДВ і Товариства «Волинь», колишній довірених співробітник Митрополита Іларіона (проф. Івана Огієнка).*

цього університету обрані четверо волинян, які проживають за кордоном. Цього звання удостоєні науковці ІДВ в Вінніпезі (Канада) п. Ілля Онуфрійчук (історія), п. Сергій Радчук (історія), п. о. доктор Степан Ярмусь (філософія), а також український письменник, бібліограф та громадський діяч з Австралії п. Степан Радіон”.

Низько схиляємо голови перед великою і жертовною працею наших земляків у Канаді, Австралії і щиро здоровимо з почесними званнями.

**Володимир Рожко,**  
історик-архівіст член ІДВ та  
представник цієї організації на Україні.  
(“Український Голос” 30.01.95)

## **Ілля Федорович Онуфрійчук організатор Волинських Краєзнавчих Студій в діаспорі**

*Прокопчук В. С., м. Дунаївці, Хмельницької області*

Сьогодні розглядати українське краєзнавство у відриві від науково-краєзнавчої праці наших співвітчизників у діаспорі і неможливо, і несправедливо. Неможливо, бо зусиллями дослідників за межами України створено сотні книг, монографій і популярних посібників, художніх і наукових творів, які, як правило, розкривають трагічні сторінки



минулого України. І досить часто — пов'язані з їх авторами особисто. Отже, вивчаючи раніш заборонені теми, ми не можемо не торкнутись такого потужного джерельного пласту. Тай несправедливо, бо подвижницька праця наших земляків — зарубіжних дослідників давно чекає визнання, аналізу й оцінки. І в першу чергу це стосується волинян, які на наш погляд, у пляні краєзнавства в діаспорі зробили чи не найбільше. Ще в 40-х роках об'єднавшись у гуртки і товариства "Волинь" у Німеччині, Англії, США, Австралії, Канаді, вони розпочали вивчення і публікацію матеріалів з археології, етнографії, фольклору, історії, літератури, релігії й культури.

Взяти хоча б доробок вінніпезьких дослідників — членів Товариства "Волинь" та Інституту Дослідів Волині.

Товариство "Волинь" виникло 1949 року, зразу ж після "великого ісходу" української еміграції з Німеччини, одночасно з появою таких Товариств у Нью-Йорку, Буффало, Клівленді, Торонто.<sup>1</sup> Але виявилось більш активним і плідотворним. Члени Товариства ініціювали 1951 року заснування науково-дослідницької і видавничої установи Інституту Дослідів Волині, який очолили д-р Ю. Мулик-Луцик, інж. М. Бойко, М. Подворняк, інж. І. Онуфрійчук.<sup>2</sup> Роль і місце останнього в організації волинських краєзнавчих студій у Вінніпезі Іван Дубилко, один з активних членів ІДВ, визначив так: "...Коли Товариство "Волинь" у Вінніпезі й Інститут Дослідів Волині проіснували сорок років і за ті літа згадані організації не розсварилися, що часто буває між нами, але проіснували в згоді і змогли за ті сорок років видати стільки корисних наукових праць, то найбільше це сталося завдяки невиспучій і мозольній праці довглолітнього Голови Т-ва "Волинь" панові інженерові Іллі Онуфрійчукові.<sup>3</sup>

Він народився 17 вересня 1911 року в м. Ковелі на Волині. Батьки Ганна та Федір Онуфрійчуки намагались з усіх сил дати дітям освіту. Найстарший Олександр закінчив гімназію в Києві, навчання на юридичному факультеті перервала перша світова війна. Іван отримав ветеринарну освіту у Варшаві. Спеціальність залізнодорожного майстра здобув у Ковелі Михайло. У гімназії вчилися донька Зіна, син Володимир. Федір одержав вищу освіту в Любліні.<sup>4</sup> Свій шлях до вищої школи пройшов також Ілля. Спочатку була українська гімназія імені Л. Українки в Луцьку. Після закінчення 6 класи вступив до агрономічної середньої школи в Любліні.

1932 року розпочав самостійну працю — став агрономом у Луцькому повіті. Одночасно вступив на заочне відділення Українського Технічного Господарчого Інституту в Подєбрадах. 1940 року став студентом агрономічного відділу Львівського політехнічного Інституту.<sup>5</sup>

З приходом радянських військ на територію колишнього Волинського воєводства почалися репресії, які не обминули й сім'ю Онуфрійчуків. Були заарештовані брати Олександр, Володимир, Іван та Михайло. Вина Олександра була в тому, що громада обрала його війтом. Ветеринар Іван Федорович попав до в'язниці як представник інтелігенції, котра завжди



була помітною на фоні селянської маси. Обидва замордовані у в'язниці. Залізнодорожник Михайло розстріляний з наближенням німецьких військ аж у Харкові. Володимир — учасник національно-визвольних змагань 1917-1920 рр., вояк армії УНР, нагороджений Хрестом імені Симона Петлюри, у часи польської окупації Волині працював у міській управі Володимира-Волинського. 1935-1939 рр. був депутатом польського парламенту. Тому в грудні 1939 року в числі перших потрапив до в'язниці. Там захворів туберкульозом, був переведений до лікарні, і, можливо, це й врятувало його від розстрілу. А сім'ї братів чекала депортація до Казахстану і довголітня боротьба за виживання. Гіркий досвід багатьох волинян, та власне, кровних братів спонукав до пошуку виходу із становища — ілюзій щодо співробітництва з радянською владою не було. Шалений вихор другої світової поніс тисячі українських долей в далекі краї шукати прихистку своїй беззахисності. У цьому потоці обездолених опинився й Ілля Федорович. 1946-1947 рр., протягом чотирьох семестрів, вивчав історію у Франкфуртському університеті імені Гете.<sup>7</sup> Небезпека потрапити в руки органів (на зайнятій радянськими військами частині Німеччини готувалося проголошення Німецької Демократичної Республіки) погнала тисячі українських емігрантів за океан. Якраз у час так званого "великого ісходу" української еміграції Ілля Федорович опинився в Канаді.

А там чекала важка праця, адаптація до нових умов. З переїздом до Вінніпегу включився в громадське життя, став членом собору св. Покрови, читальні місцевої "Просвіти" (понад двадцять років був її бібліотекарем), катедри Пресвятої Тройці, президії КУК, кураторії архіву, активним організатором діяльності Товариства "Волинь".<sup>8</sup>

Волиняни ставили перед собою ряд завдань, які чітко відображали їх програмні документи. В "урочистому обіті" зобов'язалися "пожертвувати всі свої сили справі визволення України".<sup>9</sup> Вони також добре розуміли і внутрідіяльні проблеми: "Перед нами стоїть загроза денаціоналізації на місцях нашого поселення. Наш обов'язок — спільними силами служити українській справі та зберігати всі ті цінності духа, що нам у спадщину передала наша історія".<sup>10</sup>

Маючи організаторські здібності, природну доброту й толерантність, Ілля Федорович надав діяльності Товариства різнобічності і всесторонності. Воно підтримувало земляків у їх намаганнях приспособитись до нового світу, влаштувало ювілеї, зустрічі з цікавими людьми (скажімо, 1977 рік запам'ятався членам Т-ва зустріччю з Уласом Самчуком, в 1990-ий — прийомом львів'янина Ростислава Братуня, письменника і політичного діяча, якому п. Ілля вручив двотомну працю О. Цинкаловського "Стара Волинь і Волинське Полісся".<sup>11</sup>), добродійні колядки, збір коштів на пам'ятники видатним українцям, похорони, поминки тощо. 1966 року створено імпрезовий комітет, активну участь в якому брали дружина п. Галина та доньки І. Ф. Онуфрійчука.<sup>12</sup>

В Інституті Дослідів Волині Ілля Федорович виконував різні обов'язки. 1958 року ставши заступником голови, основні зусилля спрямовував на формування видавничого фонду. А це і пожертви волиняків, різних земляцьких фондаций, надходження від різних добродійних акцій, поширення видрукованих творів, без чого видавнича діяльність ІДВ була б неможливою. Наприклад, під час друкування обох томів "Старої Волині і Волинського Полісся" проф. Цинкаловського (а це — 1175 сторінок) чималу суму виділило Товариство "Волинь" в Торонто. У проміжку 1988-1991 рр. кошти поступили від більше 60 жертводавців. За підрахунками бухгалтера-скарбника п. Ніни Лугової, поміщеними в останньому числі "Літопису Волині", вони склали 47.700 долярів. Пані Михайлина Зварич заповіла, скажімо, 27.633 дол., Марія Кротюк та Іван Дубилко — по 4 тисячі дол. Є внески й по 50 і 20 долярів. Але всі ці пожертви засвідчують щирі бажання українців діяспори прислужитися науково-краєзнавчому дослідженню рідної Волині.<sup>13</sup>

До співпраці з ІДВ були залучені Митрополит Іларіон (проф. І. Огієнко). 1961 р. він був обраний Почесним головою цієї Інституції. Авторами окремих видань і багатьох публікацій стали проф. Іван Власовський, Олександр Грановський, Михайло Боровський, брат п. Іллі Федір Федорович Онуфрійчук, автор 22 праць — наукових і літературних,<sup>14</sup> Степан Килимник, Улас Самчук, Оксана Лятуринська та ін.

Найбільшим досягненням Т-ва — ІДВ (а їх праця завжди

перепліталася і поєднувалася на загальну користь волинян) стало видання "Літопису Волині" — науково-популярного збірника волинознавства, перше число якого побачило світ 1953 року. За сорок шість років вийшло 20 збірників "Літопису Волині". А це — 2 392 сторінки ілюстрованого тексту, документи, спогади, художні і релігійні твори, наукові розвідки і, як правило, хроніка діяльності Товариства "Волинь" та Інституту Дослідів Волині. Тут біографії видатних діячів української діаспори, матеріали з археології, історії, етнографії і фольклору, географії, ботаніки, огляди літератури, преси, некрологи. "ЛВ" публікує деякі надходження з України.

Окрім збірника вінніпезькі дослідники видали 65 окремих праць, серед яких 17 книг проф. І. Огієнка.<sup>15</sup> "Особливо щиро дякую Достойному Голові Видавничої комісії п. агрономові І. Онуфрійчукові", — зазначив професор у передмові до своєї монографії "Дохристиянські вірування українського народу". І цим підкреслив його визначні заслуги у видавничій справі.<sup>16</sup> Ще за життя 30 травня 1968 року він передав Т-ву ІДВ виключне право друкувати його твори. "Одночасно зазначаю, що окрім вищезгаданих осіб (пп. Ю. Мулик-Луцик, М. Подворняк, С. Ярмусь, І. Онуфрійчук — В. П.) і управи Товариства "Волинь" ніхто не може користуватися фондами з моїх видань",<sup>17</sup> — підкреслив у своєму заповіті Митрополит Іларіон.

Ілля Федорович веде широке листування, не дивлячись на поважний вік і стан здоров'я. Автор цієї статті мав нагоду пересвідчитись у щирості й пунктуальності п. Іллі. "Дякую за листа та прошу вибачте, що з спізненням відповідаю. Був у лікарні, дещо видужав і найперше відповідаю Вам", — писав він у листі 20 жовтня 1997 року. Встановив контакти з житомирськими, рівненськими та луцькими дослідниками, надіслав п. М. Костриці повний комплект "Літопису Волині". Дав згоду ввійти до редколегії відновленого в Житомирі збірника науково-популярних краєзнавчих праць "Велика Волинь".

22 травня 1992 року в домі панства С. та Н. Лугових відбулося спеціальне засідання управ Т-ва — ІДВ та редколегії "ЛВ", на якому вшановано Іллю Федоровича Онуфрійчука, визначного діяча української громади у

Вінніпезі. Вручаючи п. Іллі Грамоту і дарунок, голова ІДВ доктор Сергій Радчук відзначив: "Ілля Федорович — це людина скромної вдачі та трудолюбивого характеру. Він наполегливо працює, не рекламуючи свого "Я", але наслідки його праць свідчать самі за себе не тільки в діаспорі, але і на батьківщині".<sup>18</sup>

### *Примітки*

1. Велика Волинь. Минуле і сучасне. Тези міжнародної краєзнавчої конференції. — Житомир, 1993. — С. 17.
2. Літопис Волині. Видання друге. Ч. 5. — Вінніпег, 1990. — С. 21.
3. Літопис Волині. Ч. 16. — В., 1990. — С. 6.
4. Там само. — С. 137, 145-148.
5. Марунчак М. Г. Біографічний довідник до Історії Українців Канади. — Вінніпег, 1986. — С. 478.
6. Літопис Волині. Ч. 17-18. — В., 1992. — С. 155-156.
7. Літопис Волині. Ч. 12. — В., 1977-78. — С. 138.
8. Марунчак М. Г. Вказ. праця. — С. 479.
9. Літопис Волині. Ч. 5. — С. 22.
10. Там само. — С. 11.
11. Літопис Волині. Ч. 16. — С. 124.
12. Літопис Волині. Ч. 10-11. — В., 1971-72. — С. 11.
13. Літопис Волині. Ч. 17-18. — С. 205-106.
14. Літопис Волині. Ч. 16. — С. 137-142.
15. Велика Волинь. Праці Житомирського науково-краєзнавчого товариства дослідників Волині. Т. 15. — Ж., 1994. — С. 4.
16. Митрополит Іларіон. Дохристиянські вірування українського народу. Вінніпег, 1965. — С. 10.
17. Літопис Волині. Ч. 12. — С. 118-122.
18. Літопис Волині. Ч. 17-18. — С. 179-180.

## ВОЛИНЬ — ОБЕРІГ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОСЛАВ'Я

Предавня українська земля Волинь відома далеко за своїми межами історичними і мистецькими пам'ятками минулого — храмами, монастирями, іконами, книгами: Успенський собор в м. Володимирі, Богоявленський в Острозі, Св. Троїцький в Луцьку чарують й сьогодні своєю архітектурною довершеністю і мистецькою досконалістю. Широковідомі давні монастирі Волині — Святогірський, Почаївський, Межирицький, Корецький, Загорівський і десятки інших. До чудотворної ікони Божої Матері Почаївської приходили щороку тисячі паломників, вона зціляла, оздоровляла, а іконою Волинської Богоматері, що її атеїсти забрали з Луцька до музею в Києві, й дотепер милуються туристи як шедевром українського живопису. В м. Остріг заходами великого українського князя К. К. Острозького в кінці 70-х років 16 ст. постала Острозька Академія, першим ректором якої був Гр. Смотрицький. Її вихованцями були такі відомі українські діячі як М. Смотрицький, гетьман П. Сагайдачний. Тут в місті надруковано 1581 року Іваном Федоровичом відому Острозьку Біблію, а на Пересопницькій Евангелії 1561 р. написаній в монастирях с. Двірець Саренського району та Пересопницькому монастирі присягав Президент України Леонід Кравчук. Це була перша Евангелія українською мовою.

Перші паростки християнства на Волині проросли ще в часи Св. Кирила і Мефодія, а 992 року рівноапостольський князь Київський Володимир заклав у м. Володимирі єпископську катедру і першим Волинським Владикою був Степан І. Кривавими бурями пролітали над нашою землею віки. Мінялися завойовники, але їх методи не змінювались.

Перше, що заходились вони нищити була наша Віра — душа народу. Кожен завойовник розумів: убий душу і знищиш народ. 1596 року прийшла Брестська унія. То була смертельна загроза для нашого народу. Поляки в такий спосіб хотіли знищити Україну. Пізніше їх замінили москалі, 1686 зліквідували вони нашу Церкву і підпорядкували собі. З того часу розпочалось омосковлення Української Православної Церкви. Такий стан тривав до 1918 року, коли то свідоме українське громадянство разом з своїми духов-

никами взялися відроджувати Святу Апостольську Українську Православну Церкву.

Волинь в 20-40 роках стала головним форпостом українського православ'я. 10 квітня 1932 року відбулась хіротонія єпископа Луцького Владики Полікарпа (Сікорського). дванадцять років єпископ, пізніше Митрополит-Адміністратор УАПЦ сіяв золоте зерно нашої Віри в спрагли душі волинян.

Мінялись окупанти. На заміну полякам прийшли червоні вампіри, їх замінили в свою чергу коричневі нацисти. Скориставшись з ситуації, що складалась, Митрополит Полікарп з благословення свого Кіріярха Владики Діонісія розпочинає відновлювати 1941 року УАПЦ. Розпочав Владика Богоугодну справу з висвячення 8-10 лютого 1941 року у м. Пінську українських єпископів та створенням єпископату. Тоді було хіротонізовано єпископа Ніканора (Абрамовича) родом з с. Мізоча Ковельського повіту, Ігоря (Івна Губу) настоятеля собору в м. Ковель. З Волині походить і ряд інших єпископів УАПЦ. Владика Геннадій (Григорій Шиприкевич) — уродженець с. Годомичі теперішнього Маневецького р. 26 травня 1942 року прийняв своє єпископське свячення з рук Митрополита-Адміністратора Полікарпа і єпископа, пізнішого Митрополита і першого Патріярха Київського і всієї України Мстислава. Найбільше парафій УАПЦ під час нацистської окупації було на Волині. І тоді наша земля стала місцем, де горіли храми з священиками і вірними в них. Кожен окупант — польський, німецький, московський нещадно нищив церкву — саму душу українського народу.

В 1944 році більшовицькі орди прийшли знову на Волинь. Почали вони нищити — нашу УАПЦ, нашу свідомість. Застосовуючи перевірені методи вікових окупантів, безбожницький комуністичний режим розпочав тотальний наступ на нашу духовність. На початках це було обсадження парафій УАПЦ своїми духівниками із Руської Православної Церкви. В кінці 40-х років на Волині не залишилось жодної парафії УАПЦ. Всі священики, вірні, які до приходу більшовиків служили рідній Церкві, нещадно нищились — їх масово судили, депортували до Сибіру і більшість з них загинула в комуністичних концтаборах смерті. Опанувавши Волинь вдруге, зліквідувавши УАПЦ, більшовики почали

впроваджувати масовий атеїзм, впроваджувати варварськими методами, тобто закривати, знімати реєстрації, а потім і нищити храми. Нижче наводиться динаміка їхніх злочинів на Волині:

1946 р. — 325 діючих церков

1980 р. — 186

1982 р. — 183

1987 р. — 177

З 1961 по 1963 роки в області знято з реєстрації 160 храмів, лише в 1964 році на різні потреби (склади, спортшколи, магазини, біліярдні і т. ін.) використовувалось 73 храми, 109 стояли в запустінні. Того ж року 9 храмів розібрано.

А ось і ще одна динаміка злочинів більшовизму: станом на 1 травня 1988 року (дата, коли неофіційно припинено наступ на релігію) на Волині з реєстрації знято 250 церков. З них 9 згоріло як от в с. Облапи Ковельського р., с. Троянівка Маневичького р., с. Привітне (колишні Свинюхи) Локачинського р., с. Любче Рожищанського р., с. Бужанка, с. Морозовичі, смт. Іваничі Іваничівського р. й інші. Розламано 69 храмів, 102 перетворено в склади, 55 передано на так звані соцкультцїлі (клуби, музеї, медпункти й інше). Лише в Маневичькому районі станом на 1 січня 1967 року лишилось діючими 9 церков, 17 було знято з реєстрації і б зруйнували — в селах Лісове, Гораймівка, Граддя, Копилля, Велика Яблунька, Кукли, пізніше зруйнували церкву в с. Мала Осниця, спалили в с. Троянівка. Нищили не тільки звичайні храми, нищили церкви, занесені в списки пам'яток архітектури з "охоронною таблицею". І все узаконювалось радянською владою, рішеннями її виконавчих комітетів на місцях. Так, в церквах — пам'ятках архітектури — в Хрестовоздвиженській м. Луцька створено планетарій, склади — в Св. Троїцькому соборі м. Берестечко, Михайлівській з 1773 р. в с. Ржищів Горохівського р., Хрестовоздвиженській церкві в с. Оса Турійського р., церкві Різдва Богородиці в с. Мовники Іваничівського р., Миколаївській церкві з 1780 р. м. Володимир, Петропавлівській 1788 р. в с. Новосілки, Михайлівській з 1770 р. в с. Хмелів В-Волинського р., Михайлівській з 1756 р. в с. Ржищів Горохівського р., Михайлівській з 1795 р. в с. Грудки, церква Різдва, 1773 р. в с. Видерта, Успїнській 1795 р. в с. Запруді К-Каширського р., Св. Покровській, 1810 р. в с. Мительно Ківерцівського р., Св. Ми-

хайлівській, 18 ст. в с. Великий Окорськ Локачинського р., Св. Параскеви, с. Заліси Ратнівського р., Успіння Богородиці, 16 ст. в с. Сокіль Рожищанського р. й інші; музеї атеїзму — в Св. Михайлівській, 1678 р. в с. Борочичі, Св. Георгієвський, 1761 р. в с. Кутарів Горохівського р., Воздвиженській, 1779 р. в с. Колона Іванічівського р., Успінській, 1589 р. в с. Качин К-Каширського р., Св. Михайлівській, 1776 р., в с. Макаревичі Ківерцівського р., Успінській, 1769 р., в с. Дорогище Ковельського р. і т. д. Інші церкви-пам'ятки архітектури стояли зачинені і в запустінні, були віддані в жертву місцевим атеїстам. Всі клопотання про проведення ремонту цих храмів колишніми вірними під найрізноманітнішими недолугими вигодами відхилялись.

Десятки неповторних храмів Волині було піддано небаженому вандалізму — виломлено “невідомими” вікна, двері, розбито іконостаси, розкрадено майно, знято хрести. Так, чудова архітектурна пам'ятка — церква Успіння Божої Матері з 16 ст. з Чудотворною Іконою в с. Ромашківка Ківерцівського р. згоріла 12 січня 1981 р., а злочинців ніхто й не шукав, бо сиділи вони у високих посадових кріслах. Св. Іллінську церкву з 1700 р. в м. К-Каширському з охоронною таблицею піддано вандалізму й доведено до аварійного стану. До такого ж стану доведено десятки храмів-пам'яток Волині. Поруч Луцька в с. Новостав храм Успіння Божої Матері з 1681 р. перетворено в суцільну руїну і все тими ж “невідомими”, такі ж “пам'ятники” войовничого атеїзму можна бачити в с. Скобелка Горохівського р., с. Кульчин Ківерцівського р., а Св. Михайлівську церкву з 1775 р. в м. Степань Рівненської обл. перетворено в клуб-санаторію “Горинь”, пізніше в біліярдну, тут же знищено Св. Преображенську церкву, храм-капличку на Лебединці. Понищено храми в селах Горайківка в 1976 р., Граддя, Копилля, Мала Осниця, Кукли, В. Яблунька Маневичького р., в м. Рожище розламано церкву-каплицю, церкви-каплички знищено в м. Берестечко, м. Горохові, с. Старики, дзвінниці в с. Кутарів, храм в с. Ватин Горохівського р., церкву-каплицю в смт. Локачі, храм в с. Коритниця Локачинського р., в с. Бигуричі (спалено), Чаруків, смт. Торчин, с. Воючин Луцького р., с. Кашівка, Старі Кошари Ковельського р. (спалено), с. Бужанка, Морозовичі, знищено в с. Будятичі Іванічівського р., с. Рогожани В-Волинського р., с. Бузаки К-Каширського р.,



с. Комарів Ратнівського р.

В місті Луцьку за роки радянської влади знищено церкву-каплицю Іверської Богоматері в 1959 р., храми Преображення Господнього на Черчицях в 1983 р., Чесного Хреста в с. Теремно в 1982 р., каплицю Св. П'ятниці — в другій половині 40-х рр., а Полкову церкву Олександра Невського перетворено в музей боєвої слави, Цей перелік можна продовжити. Так нищились волинські святині, спустошувались наші храми і наші душі. Здавалося, більшовицький мінотавр в своє ненажерливе черево забере всі святі храми, дурманячим злочинним атеїзмом залле духовність.

В багатьох волинян, особливо старшого покоління, збереглись світлі образи наших Владик, духовенства з УАПЦ, пам'ятний час, коли жила рідна мова в Божих храмах, а церква була рідною матір'ю для своїх дітей. В Хрестовоздвиженській церкві м. Луцька більшовицькі ідеологи влаштували планетарій. І не випадково. Храм той — з найбільших святинь міста. Побудувало церкву ще Луцьке братство в 17 ст. В 30-х роках, коли Волинь стогнала під окупацією поверсальської Польщі, вперше в цьому храмі у нашому місті розпочато Богослужіння українською мовою. Звучала тут рідна мова під час служб Божих і в час німецької окупації, лише більшовики остаточно вигнали її з храму і замінили на “руську”, пізніше взагалі його закрили. Замість богомольців ходили тут екскурсії планетаристів. В 1989 році розпочалась довга і важка боротьба Луцької громади УАПЦ за повернення храму. Все робили чорносотенці з РПЦ і КПРС, щоб не вернути храм нашій Церкві, щоб на Волині взагалі не існувало парафій УАПЦ, абож щоб з'явились вони якнайпізніше. З кожним днем боротьба вірних посилювалась: пікетування, Богослужіння під стінами храму, голодівки — все це заставило капеересівських керманичів у виконкомі Луцької міської Ради скапітулювати і видати розпорядження про реєстрацію громади і передачу Хрестовоздвиженського храму вірним УАПЦ.

2 серпня 1990 р. на свято Пророка Іллі відбулося в храмі перше Богослуження. Службу Божу правили Владика Василій — Єпископ Тернопільський і Бугацький, новопризначений Єпископ Луцький і Володимир-Волинський Владика Миколай. тисячі вірних щонеділі приходили до свого першого храму, щоб помолитись Господу в рідній мові. Не-

забаром перші парафії УАПЦ з'явилися і в інших містах і селах Волині: Ковелі, Володимирі, селах Маяки, Милуші, Вишків Луцького району. Ворожа рука, яка відчутна була з першого дня відродження нашої церкви, робила все можливе, аби Волинь залишилась в лабетах РПЦ, щоб українське православ'я, як в 1942-1943 рр., не розповсюдилось по всій Україні. Вороги хотіли знищити, розколоти нашу церкву, загальмувати її тріумфальний хід, бо десятки тисяч свідомих волинян взялись мурувати могутній фундамент майбутньої УАПЦ.

Єпископ Миколай, як священник, мав великий авторитет серед вірних, але хоч він і був родом з Тернопільщини, проте брак національної свідомості відчутний був з перших днів. Йому багато що прощали вірні, проте він робив свою справу під сильним ворожим контролем — загальмував будівництво Успінського собору в Луцьку, під різними приводами відхиляв пропозиції священників і вірних, парафії яких хотіли повернутись в лоно УАПЦ. Але свою ворожу до УАПЦ діяльність Миколай старанно маскував, допомагали йому в тому і відповідні вишколені і старанно замасковані вороги, що опинялись на важливих посадах в прицерковних організаціях, зокрема в Св. Андріївському братстві. Єпископ Миколай показав своє справне обличчя лише в липні 1992 р. Він відкрито розірвав з УАПЦ і перекинувся до РПЦ (тоді вже вона носила назву УПЦ). Очолював її на Волині Єпископ Варфоломій, який хоч і був місцевим, люто ненавидів відроджену УАПЦ, мав тісні зв'язки з керівництвом КПРС, з такими її діячами з церковної опіки як Зіновій Маслош, Геннадій Гулько, з різними корумпованими елементами.

12 серпня його було вигнано з Луцького Св. Троїцького катедрального собору, а незабаром його наближених священників РПЦ з Св. Феодосівської церкви, храму Св. Пантелеймона. За РПЦ лишилась одна церква Св. Покрови. Єпископом Луцьким і Володимир-Волинським УАПЦ, яка стала називатись УПЦ Київського Патріархату, призначено Владика Спиридона. Молодий і енергійний єпископ розпочав з початку відроджувати нашу церкву на Волині. Його велика заслуга і у відкритті Волинської духовної семінарії, росту авторитету Церкви, великого зросту кількості парафій УПЦ КП. Архієпископ Спиридон був не тільки патріотом. Без-

перечно, що вороги нашої церкви не бажали бачити Владику Волині — волинянина, яким був Архієпископ Спиридон. Та ж ворожа рука оточила його своїми людьми і з допомогою семінаристів-провокаторів звинуватила Владика в аморальності та інших “гріхах”. Насправді він не був таким, хоч, як і кожен “продукт” більшовицької дійсності він мав певні недоліки, чим і скористались вороги церкви, щоб знову нанести їй удар.

Владика Спиридона було відкликано до Києва, а на його місце Єпископом Луцьким і Волинським призначено Владика Серафима. Хоч він на відміну від свого попередника і не наділений такою енергією, проте його добре сприйняли волиняни і здавалось назавжди наша церква позбудеться отої дбайливо-підступної ворожої руки. Та вороги не можуть простити і єпископу Серафиму його любові до України, вірності УПЦ КП. За час перебування Єпископом Луцьким і Волинським кількість парафій УПЦ КП зростає до 122, тобто четверта частина всіх парафій Волині. Не тільки в південних районах Волині церкви, що вчора були підпорядковані РПЦ-УПЦ, сьогодні в лоні рідної церкви. Хоч і сповільнений, але йде процес повернення до УПЦ КП парафій на Поліссі. Майже одночасно вірні в с. Липно, Макаревичі, Сильно, Холоневичі одноголосно виявили бажання назавжди розірвати з московською церквою. Село Липно відоме своїм патріотизмом ще з часів української революції 1917-1921 рр., а під час нацистської окупації тут було сформовано три сотні вояків УПА, які боролись за волю нашого народу. Одностайне було в селі і рішення про перехід церкви в лоно УПЦ КП. 21 листопада Владика Іоан прибув сюди в село на Храмовий празник. Більше семи тисяч людей зустрічали нашого Митрополита, який разом з вірними гаряче молився за єдність нашої Церкви, соборність України.

Вороги Української Церкви добре знають, що з втраченою позицією на історичній Волині московському православному буде завдано смертельний удар на всій правобережній, а там і на Лівобережній Україні, тому то вони так цупко тримають наш край у своїх диявольських обіймах. Наші історичні святині Почаївська Лавра, Успенський Собор у м. Володимирі, Корецький монастир перебувають у їхніх руках. Почаївська Лавра ще з часу “Союзу русского народа” — цієї зграї чорносотенців, залишається основною опорою москов-

ського чорносотенного православ'я, цитаделлю, з якої вороги нашої Церкви роблять свої виступи. Одним з них був хресний хід з копією Ікони Почаївської Богоматері до Крем'янця, Корця, Рівного, Луцька, Володимира і по віддалених селах Полісся влітку-восени 1993 року. Нашу вікову святиню ворог використав проти нашої ж Церкви.

Роль Волині у відродженні рідної церкви добре зрозуміли і в Києві. Особливо, коли волиняни 17 жовтня 1993 року вперше і широко відзначили 40-річчя упокоєння в бозі Великого Митрополита Полікарпа. Про цю подію говорили і на Соборі в Києві під час виборів Патріярха Київського і всієї України Святішого Володимира. Після Собору ієрархами УПЦ КП було вирішено створити Волинську митрополію і очолив її один з найвизначніших ієрархів Владика Іоан.

Українське православ'я на Волині своїм глибоким духовним корінням сягає ще минулого тисячоліття і як би вороги нашої церкви не старались вирвати те коріння з душ волинян їх потуги були марні напротязі віків, такими марними є їх зусилля зупинити хід історії, зупинити світле воскресіння нашої Церкви.

**Володимир Рожко,**  
працівник держархіву Волинської області, м. Луцьк

---

Скрізь плач і стогін і ридання  
Несмілі поклики, слабі,  
На долю марні нарікання  
І чола схилені в журбі.  
Над давнім лихом України  
Жалкуєм, тужим кожний час  
.....  
Нащо даремнії скорботи?  
Назад немає вороття  
Берімось краще до роботи  
Змагаймось за нове життя.

## ГОЛГОТА УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ

Блаженної пам'яті Патріарх Київський і всієї України-Руси Мстислав I в своєму заповіті нагадує нам, що голгота Українського Православ'я ще не закінчилась, що мучеництво нашої церкви впродовж віків триває. Початком його був 1686 рік, коли було насильницьким способом приєднано Київську митрополію до Московської церкви. З того часу іде послідовне нищення душі православного українського народу, відбирання від нього нашої національної Церкви, обрядів, звичаїв, традицій, мови.

Пастирів-оборонців нашої Церкви переслідували, інших виховували на вірних слуг імперії. До того наша церква майже самостійна в юрисдикції Вселенського Царгородського Патріархату з її особливостями, з її релігійною самосвідомістю, перестала назовні існувати. З Церкви-матері вона стала рабинею Московського православ'я, мученицею і страдницею.

Від Володимира Великого хрестителя Руси-України до 1458 року пройшла вона шлях свого заснування, розквіту і початку занепаду, коли то розпалась наша Церква на дві Митрополії — Київську (десять єпархій в Україні і Білорусії) та Московську. Київська митрополія опинилась тоді між двома жорновими каменями, імперіальним московським православ'ям, яке оголосило Москву третім Римом та витвором польських магнатів і Римського папи — унією.

Русь-Україна пронесла православну віру по великих просторах, завойованих Росією земель, від Москви до Тихого океану. В 1700-1763 роках в Росії проводили душпастирську діяльність біля 76 українських митрополитів, архієпископів і єпископів, які несли світло Христової науки — Православну віру темному, неписьменному народу Росії.

Із зміцненням імперії, зростало прагнення московської церковної ієрархії оволодіти слов'янським світом. Було воно таке велике впродовж століть, що до уваги не брались, а ні бажання народів, а ні об'єктивне історичне минуле розвитку їх духовного життя.

Початком краху цього московського церковного експансіонізму стали події Української революції 1917-1921 років. Початок боротьби нашого народу за свою державність

був початком боротьби і за Українську Церкву.

Наприкінці 1917 року в Києві створено Всеукраїнську Православну Церковну Раду. До її складу ввійшли свідомі українські священники-патріоти, миряни. Заходами її 20 січня 1918 року в столиці України скликано Всеукраїнський Церковний Собор. Але на нього зібралась промосковська більшість і перша сесія Собору схвалила рішення за збереження зв'язків з Московською Церквою, але наступ більшовиків на Київ перервав дальшу працю Собору.

За Гетьманату створено в Україні Міністерство Ісповідань, яке спочатку очолив В. Зінківський, згодом О. Лотоцький. Гетьманський уряд хотів бачити Українську Церкву на засадах автономії, і друга сесія Всеукраїнського Церковного Собору 9 липня 1918 року затвердила статут Автономної Православної Церкви в Україні і її канонічний зв'язок з Московським Патріярхом.

Між Гетьманським урядом і Патріярхом московським Тихоном розпочалось листування з питання автономії Української Церкви, затвердження її статуту. Голова Ради Міністрів гетьманської держави Ф. Лизогуб і міністр ісповідань В. Зінківський звернулись з проханням юридично оформити цю автономію. “Тому правительство Української держави вважає за необхідне визнати, — писалось в листі, — в порядку державному встановлений Всеукраїнським Православним Церковним Собором орган найвищої Управи Православної Церкви так само, як і особистий склад його, прохання Ваше Святішество про негайне затвердження”.

Але Всеросійський Церковний Собор в Москві затвердив статут Автономної Церкви на Україні, внісши туди цілий ряд змін, які забирали в українців значну частину автономії. У листі-відповіді патріярх Тихон писав: “Цілком приєднуючись до прийнятих священником Собором Православної Російської Церкви і Українським Церковним Собором Постанов про влаштування управління Православною Церквою на Україні. Мирність наша вважає корисним дати благословення на здійснення Українського церковного статуту тимчасового вищого управління цією Церквою, в суворій згоді саме з тими Постановами Священного Собору, які він щодо статуту прийняв. При цьому ми не визнаємо за можливе вносити із свого боку жодних змін в соборні постанови у цій справі. Що ж торкається затвердження особистого скла-

ду органів Вищого управління Українською Церквою про що Ви також бажаєте просити нас, Ваша Високодостойносьте, та вважаючи себе зобов'язаними свято охороняти встановлені соборними постановами засади автономного управління Церкви Української, ми не можемо присвоїти собі не наданого нам означеними постановами права на таке затвердження”.

Міністр ісповідань Олександр Лотоцький 12 грудня того ж року поставив вимогу Соборові, що в незалежній державі має бути і незалежна церква, тобто автокефальна під головуванням Київських митрополитів. Собор продовжував без певних наслідків працю аж до приходу до влади Директорії 14 грудня і один із перших її законодавчих актів був “Закон 1 січня 1919 року про вищий уряд УАПЦ”, що проголошував незалежність Української Православної Церкви, в якій Всеукраїнському Церковному Соборові належала законодавча, судова, адміністративна влада, а Українському церковному Синодові і духовній ієрархії — виконавча. Цим законом уряду УНР проголошувалась не тільки автокефалія нашої церкви-мучениці, а й засади співпраці церкви і держави, а не відокремлення між ними.

Дальшим кроком Директорії була висилка дипломатичної місії до Царгороду, яку очолив Олександр Лотоцький, щоб отримати згоду Вселенської Патріархії на автокефалію УПЦ.

Місцєблюститєль Патріяршого Престолу митрополит Дорофей поставився в липні 1919 р. прихильно до визнання автокефалії нашої Церкви, але через вакантність Патріяршої катедри, це прохання було відкладено і, вже будучи на еміграції, уряд УНР продовжував старання перед Патріярхом Царгородським благословити Автокефальну Українську Православну Церкву, призначити на Україну свого представника і не відмовити в хіротонії наших Єпископів.

Окупація України більшовиками не дала змоги “Закон 1 січня 1919 року про вищий уряд УАПЦ” реалізувати. Це сталось на Першому Всеукраїнському Православному Церковному Соборі у Києві 14 — 30 жовтня 1921 року, коли то до життя було покликано українську церковну ієрархію на чолі з Митрополитом Василем Липківським — шляхом хіротонії єпископів прєсвітеріями “покладанням рук” без участі єпископів. Російська ієрархія відмовилась взяти участь в

хіротонії українських єпископів, але Собор в своїх рішеннях наголошував про те, що він хоче братерського єднання з усіма Православними церквами, підкреслив, що Московська церква не може претендувати більше на ролі церкви-матері, а українська — дочки, бо акт 1686 року був не канонічний, про що через три роки скаже Томос Вселенського Патріярха, окрім того ще Москви не було й на географічній карті, а вже в Києві бурхливо розцвітало православне церковне життя.

На превеликий жаль московські церковні ієрархи і по сей день, грубо перекручуючи історичні факти, продовжують стверджувати, що Московська церква є матір'ю для всіх слов'янських церков, відводячи нашій церкві ролі рабині-дочки.

Після Собору 1921 року Українську Автокефальну Православну Церкву (УАПЦ) очолив митрополит Василь Липківський (1921-1927), згодом митрополит Микола Борецький (1927-1930) і митрополит Іван Павловський (1930-1936). За цей час наша церква нараховувала 30 єпископів, 1500 священників, 1200 парафій. Кривава рука більшовицької ЧК винищила всю нашу духовну ієрархію, а з нею загинули й мільйони вірних на далекій Півночі, від нечуваного в світі голодомору, в більшовицьких тюрмах і концтаборах.

Боротьба за розмосковлення і автокефалію нашої церкви розпочалась на Західній Волині в міжчасі двох світових воєн, коли наша земля була окупована поверсальською Польщею. Рух за незалежність православної церкви в Польщі був настільки масовий, що породив він своїх мучеників і страдників. 8 лютого 1923 року архимандрит Смарагд (Павло Латишенко) колишній ректор Холмської духовної семінарії і кандидат московського патріярха Тихона на єпископа в Польщі застрілив Митрополита Юрія (Ярошевського) — першого ієрарха-українця, який хотів бачити нашу церкву незалежною. На його місце митрополитом Православної Церкви в Польщі обрано росіянина, добре наставленого до нашої церкви, митрополита Діонісія, а 13 листопада 1924 року Вселенський Патріярх і Синод Вселенської Царгородської Патріярхії оголосив Томос, згідно з яким визнано автокефалію Православної Церкви в Польщі і засуджено як неканонічний акт 1686 року, коли то в насильницький спосіб нашу Митрополію приєднано до Московської Церкви:



ду органів Вищого управління Українською Церквою про що Ви також бажаєте просити нас, Ваша Високодостоїнсте, та вважаючи себе зобов'язаними свято охороняти встановлені соборними постановами засади автономного управління Церкви Української, ми не можемо присвоїти собі не наданого нам означеними постановами права на таке затвердження”.

Міністр ісповідань Олександр Лотоцький 12 грудня того ж року поставив вимогу Соборові, що в незалежній державі має бути і незалежна церква, тобто автокефальна під головуванням Київських митрополитів. Собор продовжував без певних наслідків працю аж до приходу до влади Директорії 14 грудня і один із перших її законодавчих актів був “Закон 1 січня 1919 року про вищий уряд УАПЦ”, що проголошував незалежність Української Православної Церкви, в якій Всеукраїнському Церковному Соборові належала законодавча, судова, адміністративна влада, а Українському церковному Синодові і духовній ієрархії — виконавча. Цим законом уряду УНР проголошувалась не тільки автокефалія нашої церкви-мучениці, а й засади співпраці церкви і держави, а не відокремлення між ними.

Дальшим кроком Директорії була висилка дипломатичної місії до Царгороду, яку очолив Олександр Лотоцький, щоб отримати згоду Вселенської Патріярхії на автокефалію УПЦ.

Місцєблєуститель Патріяршого Престолу митрополит Дорофей поставився в липні 1919 р. прихильно до визнання автокефалії нашої Церкви, але через вакантність Патріяршої катедри, це прохання було відкладено і, вже будучи на еміграції, уряд УНР продовжував старання перед Патріярхом Царгородським благословити Автокефальну Українську Православну Церкву, призначити на Україну свого представника і не відмовити в хіротонії наших Єпископів.

Окупація України більшовиками не дала змоги “Закон 1 січня 1919 року про вищий уряд УАПЦ” реалізувати. Це сталось на Першому Всеукраїнському Православному Церковному Соборі у Києві 14 — 30 жовтня 1921 року, коли то до життя було покликано українську церковну ієрархію на чолі з Митрополитом Василем Липківським — шляхом хіротонії єпископів прєсвітеріями “покладанням рук” без участі єпископів. Російська ієрархія відмовилась взяти участь в

і єпископа Мстислава (Скрипника), а Владику Полікарпа піднесено до сану Митрополита.

УАПЦ опинилась між двома вогнями: терор гестапо проти нашої Церкви та московські інтриги з так званою “автономною церквою” на чолі з митрополитом Олексієм.

Москва вже вдруге після 1917 р. надала частині нашої Церкви так звану автономію. Імперіяльна московська церква “надавала автономію”, коли бачила, що приходив кінець її пануванню на Україні, а пізніше, коли ситуація змінювалась в її користь, сама забувала про дарування тієї “автономії”, що вона, до речі, зробила і в наш час. Тому постане законне запитання до московських ставлеників на Україні: чи є це канонічне? Адже саме “порушення канонів” Московська церква приписувала УАПЦ.

Після Другої світової війни ієрархія нашої святої УАПЦ разом з сотнями священників і тисячами вірних опинилась на еміграції і, завдяки святішому Патріярху Мстиславу, зберегла і допомогла відродженню нашої Ієрархії й Церкви в 90-х роках.

Що ж відбувалось на Україні з Православною Церквою після другої світової війни?

З поверненням більшовицьких комісарів, повернувшись на нашу землю і Руска Православна Церква (РПЦ). Допомігши червоному кривавому режимові підтримувати патріотичний дух населення під час війни, вона деякий час користувалась прихильним ставленням цього режиму, навіть атеїсти — комуністи присмирніли. Однак РПЦ на Україні була нічим іншим, як саме російською шовіністичною церквою.

Під час антирелігійної кампанії в колишньому СРСР в 1959-1964 роках на Україні залишилось лише п'ятдесят відсотків усіх церков. В повоєнні роки було в нас 8500 парафій, а в 1984 році лише біля 3 тисяч. Священників для їх обслуговування не вистачало, бо безбожна влада закрила Луцьку, Київську духовні семінарії, лишивши лише одну для України в цілком зрусіфікованій Одесі.

Тут 1975 року навчалось 118 учнів. Великих втрат на Україні зазнали монастирі. З 38 православних монастирів 1970 року залишилось три. Такі були безбожницькі, бездуховні жнива на Україні під більшовизмом.

До 1966 року Екзархат України очолював ієрархи-росі-

яни: Митрополити Іван Соколов (1944-1964), Іоасаф Лелюхін (1964-1966). В тому році першим митрополитом Київським за походженням став українець Владика Філарет (Денисенко), якого московська патріархія, після подання ним прохання про автокефалію УПЦ “позбавила” сану. Аналогічно цар Петро і за так звану “зраду” гетьмана Мазепи проголосив йому анатему.

Така доля в імперії і її церкві приготована для всіх наших страдників і мучеників.

Голгота нашої Церкви продовжується. Нині на Україні є УПЦ КП., РПЦ, яка невідомо чому називає себе українською, хоч немає ніякого відношення до українського православ'я і штучно створена москвофілами УАПЦ для поборювання нашої Церкви. Проте віримо, що довгий шлях на Голготу матиме свій кінець і буде на Україні з ласки Божої одна Українська Православна Церква.

**Володимир Рожко,**  
*Історик-архівіст*

м. Луцьк

---



**Церковця на цвинтарі в с. Сикуні, побудована з дерева розібраної церкви, що її побудував Мих. Келемет. За Престолом у ній знаходився Образ Матері Божої, відновлений Т. Шевченком.**

## ЩАСЛИВІ ПЕРЕСЛІДУВАНІ ЗА ПРАВДУ...

Нелегку історичну долю Господь Бог дарував нашому багатотраждальному українському народові. Неможливо забути надзвичайно жакливого спустошення та пљундрування нашого краю під час монголо-татарського нашестя, коли святу Русь-Україну було понівечено. Не встигла українська земля залікувати свої рани, — настала загроза польського поневолення, котра врешті-решт привела до горезвісної Переяславської ради 1654 року, коли Україна на довгі століття втратила свій державний суверенітет. Важким для долі українського народу був 1686 рік, коли Українська Незалежна Православна Церква — Київська Митрополія припинила своє існування ставши однією із митрополій Московського патріархату. Не зважаючи на те, що у договорі про об'єднання обидвох Церков говорилося: Українська Київська Митрополія і надалі залишатиметься автономною у своєму управлінні, Київського митрополита не судитиме Московський патріарх, ім'я Київського митрополита поминатиметься першим після патріарха, єпископи України не підлягатимуть до Москви тощо, усім цим було згодом знехтувано, а саму Митрополію перетворено на екзархат Московської патріархії. Від цього часу Українська держава та Церква припинили своє існування опинившись під гнітом дому Романових. Російський царський режим почав проводити активну русифікацію нашого народу, котрий був у основній масі малограмотним. Почали закриватись українські школи, згодом було закрито Києво-Могилянську Академію. Усі храми на Україні почали переходити до рук російського духовенства, було введено російську духовну цензуру. Книги видавались під наглядом царської влади, а грамоти навчали тільки за допомогою відповідних русифікованих книг та посібників. Так поступово Україна стала “малоросією”, а волелюбні українці “малоросами”, славне козацтво було знищено, а національну Церкву було спустошено.

Але не дивлячись на майже трьохсот-річний диктат з боку російських великодержавних та церковних структур, українці не втратили своєї національної та релігійної гідності. Не пропала праця наших славних гетьманів, видатних архиєпископів та пастирів-патріотів, нашого видатного Про-

рока-просвітителя Т. Шевченка, М. Лисенка, М. Грушевського та інших, хто повністю життя своє присвятив для щастя народу.

1921 рік... Відроджується УАПЦ, але гине у 1924 році від рук Сталінських катів. Розпочинається нова ера в історії України. В цей час настає шалений наступ на все українське: нищиться віра, культура, традиції, мова.

“Ворогами народу” стають священники, вчителі, письменники, чесні трударі. Сталінські табори переповнюються сонмами мучеників та сповідників. Невдовзі на Україні виникає великий голодомор, який забирає понад десять мільйонів людських душ. Неможливо на папері викласти усього горя, мук, страждань, які спіткали наш рідний край, і які довелося винести нашому багатостраждальному народові. Цей період можна назвати Українською Голгоотою, коли Україну було розп’ято на хресті.

Але і цими жорстокими тортурами не вдалося прихильникам червоного терору вбити українську національну та релігійну самосвідомість. Україна знову і знову воскресла з руїни, захищаючи свою національну гідність.

Важким періодом для Православної Церкви на Україні були 60-64 рр., коли масово закривались православні храми, безжалісно знищувалась українська культура. Ходити до церкви вважалося великим невіглаством. До чесних віруючих радянська інтелігенція відносила зневажливо: їх шельмували, забирали до психо-лікарень, рахували людьми нижчої раси. Вважаючи релігію опіумом для народу, можновладці цього періоду наказували розганяти монастирі, закривати духовні школи, а святі храми перетворювати на конюшні та комори.

Священники в той час були повністю безправними. За любий непослух державній владі у них відбирали реєстрацію, котра видавалась комітетом у справах релігій, і без якої священнослужитель не мав права звершувати богослужень, або задовільняти духовних потреб віруючих. Саме це змусило ряд священнослужителів піти на згоду співпраці з державними органами.

Настав 1988 рік — рік 1000-ліття Хрещення Русі-України. Не зважаючи на те, що цей славний Ювілей нашого народу святкували у Москві, а не в Києві, де св. Володимир Великий охрестив Русь-Україну, це не применшило духовної

насаги в нашому Краю. Навпаки, люди згадали, хто вони такі і чийх батьків вони діти. Розпочалося нове відродження духовного життя в Україні. Погляди багатьох віруючих були приковані до України, до рідного Києва. Мов би з попелу відроджується нова УАПЦ, справді українська.

В цей час з намови російських державних та релігійних структур розпочинається боротьба між РПЦ та УАПЦ. Для вдалої боротьби з УАПЦ Московська патріярхія перейменовує Російську церкву на Україні, даючи їй назву Українська Православна Церква. Як каже народне прислів'я: обманом далеко зайдеш, але назад не повернешся, так народ український вчасно побачив, що його обманюють і побажав національної та духовної єдності. 1 грудня 1991 р. український народ одностайно проголосував за свій суверенітет.

25 червня 1992 р. на Україні відбулася друга надзвичайно важлива подія — історичне воз'єднання УПЦ та УАПЦ в єдину Українську Незалежну Православну Церкву — Київський Патріярхат.

Вороги та недоброзичливіці українського православ'я не перебачали такого кроку. Вони думали, що розкол між двома православними конфесіями якщо не вічний, то принаймні тривалий у часі, і його можна буде використати для власних цілей. Там вважали, що незаконно “позбавивши” сану митрополита Філарета, зробили все. Митрополит Ростовський і Новочеркаський Володимир, з РПЦ, підступно увійшовши до Києво-Печерської лаври, також цього ніхто не сподівався.

Давайте запитасмо себе: чому Московська патріярхія так цупко тримається за Українську Православну Церкву? Адже ще не так давно Алексій II дарував УПЦ автономію, вручив грамоту, а предстоятелю титул Блаженнішого. Але варто було зробити наступний крок: попросити повної канонічної самостійності, як і належить Церкві суверенної країни, як позиція патріярха змінилася, стала жорстокою й непримиренною. Чому ж це?

Згадайте нещодавній сюжет по телебаченню. На балконі патріяршої резиденції — президент Росії і російський патріярх. Вони порозумілися, вони єдині в своїх устремліннях.

А щодо України у них прагнення одні — утримати її в своїй сфері впливу. Для цього є різні шляхи, але надто важливо утримати незалежну державу в зоні впливу церкви

іншої країни. Російській православній церкві звикати до цього не доводиться. Вона завжди вірно слугувала владикам мирським. От і цього разу РПЦ ревно взялася за виконання дорученої справи. Викликали по одному українських архієреїв — залякували позбавленням сану. По монастирях ходили емісари Московського патріархату, підбурюючи, залякуючи, улещуючи.

Ситуація з єпископом Почаївським Яковом тому свідчення. До якого ж стану вдалося емісарам довести паству, щоб вона, ухопила доти улюбленого свого архипастиря і погрожуючи йому розправою, випхала його за браму монастиря.

Не можна пропустити і того факту, що єпископ Сергій, відправляючи 5 липня 1992 р. богослужіння в Почаївській лаврі, закликав віруючих битися до крові.

Після того Харківське зібрання посягло серед духовенства, чернецтва і мирян смуту, розбрат і ворожнечу. Воно поділило нашу Українську церкву на дві частини. Це є гріх перед Богом. З болем в серці хочеться сказати, що все це відбувається на догоду політичним амбіціям неприємників незалежності Української Православної Церкви та Української держави. Рішення Харківського лжесобору не визнала Рада в справах релігій при Кабінеті міністрів України, а також Вселенський Патріарх, бо проходив він з грубими порушеннями як церковних канонів, так і чинного державного законодавства.

А про що говорить протизаконне позбавлення сану митрополита Філарета та єпископа Якова? Напевно про те, що Москва ніяк не хоче визнавати Україну суверенною державою, а церкву — вільною. Позбавляти сану єпископів іншої церкви — цілковите безглуздя, котре пахне диким середньовіччям. Чи не смішно, що позбавлені Москвою сану митрополит Філарет та єпископ Яків служили Божественну літургію разом з ним. Навряд чи патріарх, перший серед рівних, здійснив би обряд євхаристійного спілкування з єпископами позбавленими сану. Отже це означає, що він не визнає рішення, ухваленого в Москві.

Нещодавно перед Верховною Радою України стояли представники духовенства і віруючих тої частини УПЦ, що підтримує Володимира. Вони вимагали від Верховної Ради і Президента не втручатись у справи Церкви і водночас — ви-

знання їх митрополита законним предстоятелем УПЦ. Тут йдеться не стільки про невтручання влади у справи церкви, скільки про перетягування її симпатій на свій бік. Один з учасників пікету навіть погрожував: ми зробимо все, щоб розігнати цю верховну Раду, якщо вона так поводитиметься.

Як видно, Москва не гребус будь-якими заходами для досягнення своїх великодержавних амбіцій. Лицемірне вторгнення на Україну члена кліру Російської церкви — митрополита Ростовського Володимира, — яскравий тому приклад.

Але нехай знають усі, що вже не хоче ані багатостраждальна Україна, ані її Православна церква нічого приймати з чужих рук — знаємо, яке воно гірке. Ми будемо суверенну державу. Ми зводимо канонічну незалежну ні від будь-кого Православну Церкву. І не потребуємо нічиїх вказівок, настанов і порад. Знаємо — шлях то нелегкий і надто крутий, але з Богом здолаємо його, якщо перебуватимемо в братньому єднанні.

Це, слава Богу, зрозуміли єпископи, священники й миряни, котрі зібралися на Всеукраїнський Православний Собор.

Вибір тепер за віруючими та духовенством. З ким вони захочуть бути: з незалежною Українською державою і її незалежною Православною Церквою — Київським Патріярхатом, — Церквою Святого князя Володимира, Церквою наших славних гетьманів, Церквою святого Іова Почаївського, чи з українським відділенням Російської православної церкви, тобто з тими, хто ухилився в Московський розкол?

Хочеться закликати усіх, хто ще не визначився, або перебуває під впливом великодержавної московської агітації перейти у лоно справді Української Православної Церкви — Київського Патріярхату.

**Протоієрей Микола Дем'янчук**



## ПАМ'ЯТІ ВЕЛИКОГО ПАСТИРЯ-МУЧЕНИКА

Історія Української Православної Церкви на Волині записала на своїх сторінках ряд імен видатних духовних пастирів, які вірою і правдою служили рідній церкві і своєму народу і загинули за це смертю мучеників. До таких належать видатний священник-теолог Микола Олександрович Малюжинський, чиє життя і праця тісно пов'язані з духовністю нашого краю. Це ім'я було широко відоме в 30-х на початку 40-х років не тільки на Волині, а й далеко за межами Поверсальської Польщі. Його науково-теологічними працями й дотепер широко користуються в духовних православних навчальних закладах на Україні і за кордоном. Лише нам, волинянам, вони залишаються невідомими.

Народився Микола Малюжинський 5 травня 1903 року в містечку Любар, Новоград-Волинського повіту, Волинської губернії в сім'ї священника отця Олександра, який був настоятелем місцевої Свято-Троїцької церкви. Його мати Марія була теж із сім'ї священника, у родині панували українська мова, народні звичаї й традиції, любов до Бога. Все це стало складовою частиною духовності юнака, який ще в місцевій школі виявив неабиякі здібності до науки, особливо теології і рідної історії.

Під час громадянської війни більшовики розстріляли батьків Миколи. Смерть минула шістнадцятирічного юнака лише тому, що він зумів втекти з тюремної лікарні, де лежав тяжко хворим на тиф. За допомогою українських патріотів, оминувши більшовицькі сторожі, юнак дістався на Західну Волинь, яка на той час вже опинилась під польською займанщиною. В місті Крем'янці він отримує допомогу православного духовенства, яке заопікувалось ним. Юнака-сироту влаштовують на навчання до Волинської духовної семінарії. Єпископ Волинський Олексій висвячує його в сан ієрея. Дальша життєва доля привела до села Здобвиця Острозького повіту. Деякий час він — настоятель Свято-Миколаївського храму. В Здобвиці 1927 року народжується син Микола. Пізніше отець Микола Малюжинський — настоятель Христо-Воздвиженського храму в с. Тиллявка Крем'янецького повіту. Тут на той час жила родина відомого письменника Уласа Самчука.

За розпорядженням владики Олексія отця Миколу Ма-

люжинського призначено настоятелем Свято-Покровського храму в м. Ланівці. Молодому священику одночасно доручено Ланівецький деканат. Отець Микола навчається на теологічному факультеті Варшавського університету і блискуче закінчує магістерську дисертацію, присвячену “Требникові” митрополита Петра Могили. На цей час припадає і поява його перших теологічних праць. Із заснуванням професором Іваном Власовським журналу “Церква і нарід” його постійним дописувачем, стає молодий теолог. На сторінках цього популярного журналу з’являється ряд його праць, які по цей день за своєю науковою цінністю не втратили пізнавального значення і залишаються актуальними для українського православ’я: “Дещо про наші церковно-обрядові традиції”, “Вивід молоді після шлюбу”, “Шлюб”, “Чи обряд наш є обрядом московським?”

“Православна церква, — писав о. Микола Малюжинський, — як любові повна мати, дбайливо опікується вірними дітьми своїми, освячуючи всі прояви життя їхнього своїми чинами, а й в тайнах Христових, підсилюючи їх неміч людську ласкою Духа Святого. В велично-поетичних молитвах і піснопівах та символічних обрядах, на причудливо згармонізованих в одне неподільне ціле, з усією ясністю й докладністю вона пропонує віруючим глибоку науку про тайни та правдиво християнський погляд на життя людське й робить зрозуміння цієї своєї науки, завдяки відсутності сухих схем і тонких шкільних окреслень, приступним для людей, на якому б шаблі розумового розвитку вони не стояли б”.

В його працях — глибина і ясність, філософське розуміння суті і значення нашого православ’я. Вони вносили в українське православ’я, яке відроджувалось у нас на Волині, давні, забуті чи перекреслені московськими теологами, притаманні лише нашій релігійній духовності елементи, які мали глибоке коріння християнських традицій на Україні. Кожна поява праці Малюжинського викликала широку зацікавленість не тільки молодого українського православного духовенства, а й ненависть з боку римо-католицьких ксьондзів та московських попів, які завжди об’єднаним фронтом поборювали нашу предковічну духовість. Відчувався й тиск польської окупаційної влади зокрема, з боку копівців (корпус охорони пограниччя). В рапорті крем’янецького

повітового коменданта поліції до своїх воєнних зверхників у Луцьку від 10 серпня 1937 року читаємо: “Отець М. Малюжинський займається шкідливою пропагандою проти Польщі, розповсюджує українську націоналістичну літературу, організував похід на могили полеглих українських вояків в Ланівцях, заважає польській праці...”

Український православний люд на Ланівеччині й цілій Волині глибоко шанує працю священника-теолога, який мав у своїй душі разом з великою любов'ю до Бога любов до українського народу, рідної землі і був священником-патріотом, а не попом-м'ясоїдом і грошелюбом. Осередком української духовності на Волині став його деканат. Саме тут розпочалась “ревідикаційна акція” поляків. Отець Микола мужньо встав на захист українського православ'я. Події в селі Гриньки, що належало до його деканату, стали початком широкозакроєного наступу копівців на православну церкву. Тут було насильно загнано селян до римо-католицького костелу, а з тими, хто відмовився туди йти, копівці поводились з надзвичайною брутальністю. Незабаром завдяки о. Миколі події в Гриньках стали відомі не тільки в цілій Польщі, а й далеко за її межами. Лише в советській Україні комуністичні верховоди замовчували брутальне поводження поляків проти православ'я, бо вони самі ще з більшою жорстокістю й підступністю винищували його. Українська парламентська репрезентація в польському сеймі гостро засудила злочинні дії поляків, але уряд залишав без відповіді всі українські протести, тим самим заохочував до нового наступу на Волині.

Воєвода волинський Гавка-Новак особисто направляє ряд листів для архієпископа Олексія з вимогою перевести видатного священника-патріота з м. Ланівці на Полісся. Владика Олексій під тиском свідомого українського духовенства й широкій громадськості боронив о. Миколу. Проте і він був безсилий перед натиском окупаційної польської влади, яка вимагала негайного виконання своїх розпоряджень. Владика робить спробу затримати священника-патріота при Свято-Миколаївському соборі в Крем'янці, перевести настоятелем Свято-Троїцького собору в с. Забороль Луцького чи с. Підбереззя Горохівського повіту. Однак окупаційна влада з тим не погоджується. Марні були зусилля і ланівецької громади, що збрала кілька сот підписів на оборону

свого священика. Не могли польські шовіністи простити о. Малюжинському заснування українського добродійного товариства в Ланівцях із філією в с. Гриньки, подвижницької праці до 950-ліття українського православ'я на Волині.

10 грудня 1938 року згідно з розпорядженням владики Олексія отця Малюжинського переводять на парафію до села Кримно, Ковельського повіту. Дерев'яний Свято-Михайлівський храм в с. Кримно, нещодавно висвячений самим владику під час його візитації на Полісся, став для гнаного українського священика-патріота новим місцем духовної праці. Багато хто з старожилів села добре пам'ятає о. Миколу, паніматку Марію, їх дітей — синів Миколу, Олександра, дочку Маргариту. І хоч умови для духовної української праці були значно гірші, як в Ланівцях, проте невтомний сіяч українського православ'я і тут засіває золоте зерно нашої духовності. Прихід більшовиків на Волинь у вересні 1939 року заставляє його залишити село Кримно і переселитись за Буг.

З висвятою єпископа Іларіона і створення Холмської єпархії о. Малюжинський один з визначних відповідальних діячів Української Православної Церкви на тому відвічному українському терені, а в липні 1941 року він знову — в Крем'янці.

15 січня 1942 року отець Миколай прибуває до Луцька на прохання владики Полікарпа і включається в релігійне життя Волині й України. Незабаром він — один із членів Адміністрації УАПЦ в Луцьку, найкращий і найдосвідченіший дорадник і помічник митрополита Полікарпа. В умовах нацистської окупації при найбрутальнішому терорі проти Української Церкви і людності священик-теолог вірою й правдою служить Богові і своєму народу. На пастирських курсах при Луцькій Свято-Троїцькій катедрі читає він догматичне богослов'є, входить до складу комісії по перекладу богослужбових книг на українську мову.

Відомий вісімдесятирічний священик лучанин о. Семен Говдій, випускник пастирських курсів 1943 року, який прийняв ієрейський сан з рук владики Полікарпа, згадує: "Безсумнівно, о. М. Малюжинський був найбільшим теоретиком, вченим нашої церкви. Глибокі знання українського православ'я, чисельні наукові праці, щирий український патріотизм, безсрібництво, лагідний характер — це риси,

найбільш притаманні його постаті. Був він для українського православ'я тією зіркою, що зійшла на духовному небозводі України". Гестапівський терор, що його розв'язали нацисти на Україні в 1943 році, передчасно погасив цю яскраву духовну зорю. 15 липня 1943 року о. Миколу під приводом висповідати в'язнів тюрми забирають гестапівці і відправляють до Рівенської в'язниці на Грабнику. Не обійшлося тут без інтриг і доносів поляків і промосковськи настроєних попів, які хотіли руками німців знищити найталановитішого священика-теолога, великого патріота України. 15 жовтня того ж року, після жаклих фізичних і моральних туртур, його закатували гестапівці, а труп мученика спалили на вогні. Так на сорок першому році обірвалось життя мученика і праведника нашої церкви. Хай ця згадка про нього буде нев'янучим вінком від волинян на його неіснуючій могилі.

**Володимир Рожко,**  
*працівник облдержархіву.*  
("Народна Трибуна", 12-го травня 1993 р. місто Луцьк)

---

## СТАРІ МІСЦЯ

Хотів би я прийти у ті місця,  
Де обр'ям нема кінця,  
Де степ шумить, хвилюється трава,  
Й духм'яна пахне мурава...  
І там вслухатися у рідний спів  
Ніколи не забутніх слів,  
Вдивлятися у контури могил,  
Шукати в грудях дужих крил...

## ГОЛГОТА МИЛЕЦЬКОГО МОНАСТИРЯ

Свято Миколаївський монастир в селі Мильці належить до найдавніших і найвідоміших святинь північно-західного Волинського Полісся, в якому впродовж віків горіла свічка православної віри, світло якої зігрівало тисячі душ поліщуків вченням Христа.

Ця чоловіча обитель веде свою історію з першої половини 16 ст. Як свідчать народні перекази, заснували його інокі давнього Вербського монастиря, що був на одному з островів річки Турії за 3 км від м. Ковеля. Монахи цього монастиря часто спускались вниз по течії річки ловити рибу і 30 км на північ, на лівому березі зачаровувались мальовничою місцевістю, яку вони називали “милою”. То була ще не торкана людською рукою первісна природна краса. В цій мальовничій місцевості, під назвою “мильці”, частина іноків Вербського монастиря заснувала нову православну обитель, взявши собі за опікуна Св. Милая. Перша писемна згадка про нього відноситься до 1542 р., коли то князь Ковельський Василь Сангушко провів заміну своїх сіл з селянами, що належали монастиреві. Є всі підстави стверджувати, що монастир вже існував до вищеназваної дати.

Монастирські будівлі з храмом, побудовані були з найдешевшого і найдоступнішого матеріалу на Поліссі — дерева. Головним його фундатором був православний князь Федір Сангушко, староста Володимирський, маршалок землі Волинської. Одного разу він був в тій місцевості на полюванні і відвідав монастир. Побачене дуже вразило і зворушило князя і він дав обіцянку побудувати муровану церкву, що було й зроблено ним. Так було побудовано соборний храм Св. Миколаївського монастиря в Мильцях. Як видно з монастирського синодика, потомки князя Роман, Андрій, Василь Сангушки будучи істинно православними українськими князями, турбувались про цю святу головну обитель Волинського Полісся, наділяли засобами, охороняли від нападків.

Але на нашу землю насувалась із заходу хитросплетена польськими магнатами і римо-католицьким духовенством небезпека — унія. Поступово українські князі зрікалися православ'я, своєї мови, звичаїв, відходили від рідної церкви і свого народу. Вони перестали бути й оборонцями

Св. Миколаївського монастиря. Як свідчать історичні джерела, ця найбільша православна святиня Полісся 1707 року перейшла до рук уніятів, а останні православні монахи залишили обитель. Уніяти зуміли заволодіти цим монастирем завдяки підробленим грамотам князів Сангушків. В них обитель користувалась великою шанобою і називалась “абатством”. Саме аббати, тобто архимандрити, а не ігумени, як було раніше, управляли монастирем. Навіть правлячі уніятські єпископи Волині носили титул і були аббатами Милецького монастиря. З православ'ям був возз'єднаний він 1839 року.

Св. Миколаївський монастир являв собою комплекс будівель і храмів поєднаних між собою, частково прилягали вони до річки Турії, а з південного заходу обителі знаходилось село Мильці, а з півночі до першої світової війни був великий фруктовий сад.

Головний соборний величавий храм Св. Миколая піднімався над монастирськими будівлями. Мурований, покритий залізом з дзвіницею, побудованою до першої світової війни. Храм побудований у візантійському стилі з притаманними даній місцевості особливостями, був мистецькою і архітектурною пелиною поліських зодчих (архітекторів-будівельників). Пізніше уніятський аббат Флоріян Шашкевич добудував галерею, яку підтримують шість величавих колон. До 1915 року в храмі знаходилась чудотворна, давнього письма, Ікона Св. чудотворця Миколая, яка була вивезена з наближенням фронту до м. Харкова і приміщена в Св. Покровському чоловічому монастирі, на превеликий жаль так і не повернулась, попри всі старання волинян, до Св. Миколаївського храму. Храм часто ремонтували, але його внутрішній і зовнішній вигляд залишався без змін. Лише в 1938 році архимандрит Дамаскин на західній зовнішній стіні намалював дві картини: “Благословення дітей”, “Св. Миколай отримує несправедливу кару”.

Ще однією святинєю монастиря — тепла Св. Преображенська церква, кам'яна, покрита залізом. Розташована вона між двох братських корпусів: їх північна і південна сторони служать стінами храму. Церква побудована на кошти монастиря архимандритом Модестом 20 вересня 1900 року, а 3 грудня при великому здвизі вірних освячена єпископом Володимир-Волинським Серафимом.

Як і попередній храм мав дуже цінний іконостас, безліч ікон, різних церковно-мистецьких цінностей. 1944 року в церкві було розташовано польовий госпіталь. Перед тим якась частина ікон була перенесена до соборного Св. Миколаївського храму.

Поруч Преображенського храму, в тому ж корпусі, знаходилась невелика тепла (опалювалась) церковця Св. Олександра Невського. Її розміри 14 м, довжина і 4,5 ширина. Побудовано церковцю 1855 року. Головне її призначення — це теплий домашній храм іноків обителі, аж до побудови Св. Преображенської церкви.

Четвертою святинєю Милецького монастиря є кладовищенська Св. Онуфрійська церква. Вона побудована на братському (разом і парафіяльне) монастирському кладовищі на віддалі півтора кілометра від головної обителі. Храм збудував той же уніятський аббат Флоріян Шашкевичдесь біля 1723 року. Храм кам'яний, у вигляді чотирикутника з закрученим вівтарем, без дзвіниці. Стеля дерев'яна, така ж підлога, покрита залізом, під якою були склепи уніятських настоятелів. Храм всередині бідний, але в ньому була глибокошанована ікона Св. Онуфрія Великого.

Окрім монастирських храмів, його комплекс становили два кам'яні корпуси. Один із корпусів, званий “братським”, побудований тим же аббатом Флоріаном і, безпосередньо прилягає до Св. Преображенського храму, другий “настоятельський” корпус розташований південніше “братського”. Він став місцем жахливого злочину нацистських карателів на початку жовтня 1943 року. Довгий час придивлялись вони до діяльності обителі в храмі якої часто приходили на вояцькі молитви вояки УПА. Все це старанно фіксували й доносили місцеві поляки, які співпрацювали з гестапо та енкаведистськими підрозділами в червоній партизанці, щоб їх руками нищити українців. Великий загін карателів прибув з Камінь-Каширська того осіннього ранку. Село Мильці нацисти за співпрацю з УПА повністю спалили, обитель пограбували, а ігумена Феофіла, еромонаха Іоанна, послушників Корнілія, Михайла, кухарку Марію загнали в монастирський хлів і спалили. Нацисти спалили хлів, клуню, хотіли, щоб вогонь знищив і “настоятельський” корпус, але наближався вечір і страх перед українськими повстанцями заставив есесівців залишити Милецький монастир і поспішати до



Камінь-Каширського. Тому після їх відходу вдалося погасити вогонь.

Іноки монастиря впродовж віків займались сільсько-господарською працею. Ще 1847 р. обителі належало 408 десятин землі, а також 300 десятин рибного озера при селах Шкроби, Соколище, а до 1939 р. обитель користувалась лише 50 га різнорідної землі, бо поляки ревендирували монастирські землі своїм колоністам.

Церква Св. Миколая одночасно була парафіяльним храмом для сіл: Мильці, Неці, Солов'є, Комарів, Підсинівка, Соколище, Шкроби, тому монастирські храми завжди були заповнені вірними.

Тричі на рік, 9 травня в день Перенесення мощів Св. чудотворця Миколая, 12 червня в день Пам'яті Св. Онуфрія Великого, в Свято Преображення Господнього до Милецького монастиря стікались десятки тисяч паломників і не тільки з Полісся й Волині, а й з Холмщини, Підляшшя, Білорусі. Величаві відправи відбувались тоді по всіх монастирських храмах, гаряче молились вірні за ласки й щедроти, що їх посилає Творець нашому краю..

Пролітали віки над найбільшою святинею північно-західного Волинського Полісся. Торкали її своїми сивими крильми, та вистояла вона перед найбільшими буревіями часу — війнами, революціями, окупаціями. Але наближалась Голгота Милецького монастиря. Другий прихід “визволителів” з самого початку нічого доброго не віщував для обителі. Всевидяче око енкаведе та “уповноважених” пильно стежили за діяльністю монастиря, захищеного серед лісів. Маючи інформації від своїх агентів, що іноки обителі сповідали й причащали вояків УПА, тасмно їм співчували, допомагали пораним під час війни ці “опікуни” робили все, щоб в найкоротший час зліквідувати монастир, перекрити доступ до нього українським повстанцям.

В держархіві Волинської області, у фонді Р-393, оп.І, спр. 4 “Про реєстрацію чоловічого монастиря в с. Мильці Старовижівського району” зберігаються цінні документи, які красномовно розповідають про небажання влади, зокрема уповноваженого в справах Релігій по Волинській області М. Діденка і тих, хто стояв за ним, реєстрували монастирських братчиків. В 1947 році в монастирі перебувало 11 іноків, його настоятелем був ієромонах Йосип Борковський, при-

значений в грудні 1946 р. Це був чесний і енергійний священник. Плоди його короточасної праці були помітні всюди. Парафіяни відчували в отця-настоятеля батьківське відношення і тому глибоко шанували його. Перебували в обителі двоє ієромонахів — Никон (Догода), 1873 р. В сані ієромонаха перебував він з 1906 р., а в Милецькому монастирі з 1921 року. Ієромонах Олексій прийняв монашество 1945 р. Його рукоположив єпископ Миколай, керуючий Волинсько-Рівненською єпархією в м. Ковелі, послушником був з 1943 року. Він — секретар і скарбник монастиря. Ще один монах-старець Інокентій Гришин 1864 р. десятки років лежав розбитий паралічем. Його доглядав брат Афанасій Ятусевич. Цей 60-річний монах справив дуже негативне враження на уповноваженого М. Діденка, який відвідав обитель і вимагав його звільнення, за “відступи” від канонів.

Отцем дияконом був на той час місцевий житель Аврам Чарин, якого 1941 року в сан диякона рукоположив архієпископ Антоній Камінь-Каширський. Окрім названих отців-монахів в обителі було ще три послушники, які готували себе до монашого сану.

Щоб приспати монастирську братію і розв’язати наперед вирішену дальшу долю давньої Поліської святині, наглядачами над Православною Церквою було проведено “з скрипучим серцем” ресестрацію, навіть виділено 15 га землі згідно рішення Старовижівського райвиконкому 3 грудня 1946 року. Але це була тактична гра наглядачів-атеїстів з своєю жертвою. Документальні джерела держархіву розкривають шлях, яким вели Св. Миколаївський монастир — цю найбільшу православну українську святиню Полісся безбожні комуністи і їх вірні слуги ієрархи РПЦ на Голготу.

Уповноважений в справах РПЦ при Раді Міністрів СРСР по Волинській області М. Діденко в своєму листі до Москви за №247 від 6 вересня 1947 р. писав: “Повідомляю, що мною розпочато оформлення матеріалів по питанню закриття Милецького чоловічого монастиря. Єпископу ще 20 серпня було рекомендовано, щоб від з своєї сторони інформував патріярха Олексія про стан Милецького монастиря і витребував би в нього дозволу про закриття його, що він і зробив 20 серпня 1947 року за №2281 патріярху Олексію відіслано відношення. Прошу для оформлення документів про закриття прискорити відповідь”. Так писав волинський

безбожний комуністичний наглядач, а йому підспівував єпископ “рідної” нам РПЦ на Волині Варлаам. В його листі до патріарха Олексія цей пастир духовний 20.08.1947 р писав: “Приміщення находжу можливим передати державі для відповідного використання. Думаю, що населення не загубило в релігійному відношенні від цієї формальної переміни. Братія Милецького монастиря переміщена була б в інший монастир с. Дермань Межирицького району Рівненської області”.

“Рідна” радянська влада не забарилась з своїми пропозиціями, як використати святиню в своїх цілях, щоб назавжди покласти край діяльності українського православного осередку на Поліссі.

Постанова Волинської облради №1084 від 13.12.1947 р. “Про використання приміщення колишнього чоловічого Милецького монастиря в селі Мильці Старовижівського району” предбачала наступне:

“В зв’язку з тим, що чоловічий Милецький монастир в Старовижівському районі Московською патріархією 28 жовтня 1947 року закритий і приймаючи до уваги, що ці приміщення зовсім порожні в безгосподарському стані і розвалюються — виконком Волинської облради постановляє:

1.Приміщення колишнього Милецького чоловічого монастиря — двоє двоповерхових кам’яних корпусів і дерев’яний сарай передати з огорожею і садом та 15 га землі Волинському управлінню трудових резервів під спеціальне сільгоспучилище.

2. Просити Міністра трудових резервів тов. Прокіса С. Я. дозволити Волинському облуправлінню трудових резервів з 1 лютого 1948 р. відкрити сільгосучилище з контингентом учнів 300 чоловік.

Голова Ф. Решетняк, секретар А. Левченко.

Для парафіян залишала поки-що “рідна” влада храм Св. Миколая доки наглядачі й пастирі над останньою святинєю — Св. Миколаївською церквою не повели її на Московську голготу і розп’яття вікової святині відбулось там 11 квітня 1949 року. У виписці з протоколу №11 засідання Ради у справах РПЦ при Раді Міністрів СРСР читаємо: “Проти передачі приміщення колишньої Миколаївської церкви в с. Мильці Старовижівського району сільгоспшколи для використання під складське приміщення не заперечую”.

Секретар Барашков.

Так безбожні атеїсти — Барашковці ров'язали суто по більшовицькому питанню останнього діючого храму Св. Миколая в Милецькому монастирі.

Десятиріччя триває голгота давньої святині Поліського краю і, здається, їй немає кінця, але віримо, що вже недалекий той день, коли сільгоспучилище, Дім інвалідів відійдуть назавжди в минуле, а обитель знову стане твердиною українського православ'я на нашій землі.

**Володимир Рожко,  
історик-архівіст**

---

---

## МОЛИТВА

Творець землі, Всевишній Боже,  
Прийми із глибини душі хвалу!  
Хай воля Неба переможе  
Над злом землі, та іскру, хоч малу,  
Надії віри дай, що просять  
Серця зболілі вірних всіх людей  
В Твою величність! І що може,  
Прийде всесильна Правда тих ідей,  
Які тримали і ще носять  
Твої сини, як з вірою на смерть  
Ішли, — що дух Твій переможе,  
І смерть надією поборе смерть!

Предвічний Боже, наша сила  
Росте в житті любови і добра!  
Подай думкам відважні крила  
Й сумління світлом правди най загра,  
Дай слову міць, а грудям віру,  
Непереможність духа в боротьбі,  
А почуттям дай стрим і міру, —  
Достойно жись, молитися Тобі!  
Допоможи розвіять тіні  
Нікчемних прагнень влади злих людей —  
Дай славу, єдність Україні  
Й цілющий лік безсмертності ідей!

**ЦЕРКВА СВ. ЧУДОТВОРЦЯ МИКОЛАЯ І МОНАСТІР  
ТАТАРИНЕЦЬКИЙ СВ. ЧУДОТВОРЦЯ МИКОЛАЯ  
в селі Обичі, Шумської волости, Крем'янецького  
повіту Волинської губернії  
(тепер Тернопільської області Шумського району)**

У древніх актах с. Обич згадується під назвою Обич, яке належить до давньо-древніх поселень, про яке згадується в акті з 20-го січня 1441 року, в грамоті що була надана Деніску Мокосію у Вільні Великому, князем литовським Казимиром Ягеловичем. На півдні села Обичі є урочище „Церквисько” якого назва походить від слова „Церква”, що про нього говориться в древніх актах і в переказах народу с. Обичі. На горі в саду на тім урочищі була побудована дерев'яна церква св. Чудотворця Миколая. Під час татарського нападу вона була зруйнована і спалена, не має даних в яких роках, але можна припускати, що це було під час переходу татарського хана Батия в роках 1230-1240.

Перекази і легенди, які збереглися до наших днів в народі, с. Обичі, говорять, що коли наближалися татари, тоді священик з прихожанами, усі церковні дорогоцінності і дзвони, закопали біля безодні в саду і на тім місці в пізніших роках поставили кам'яний хрест. А легенда, яка передається в народі, подає, що з тої дзвіниці, що стояла на горі скинуто дзвін який вибив ту безодню під горою, в якій в шарі білої крейди з отвору випливала вода, що творила річище малої річки, яке збереглося до наших часів.

В 1441 році володарем села був Деніско Мокосій, по якимсь часі село було передане Попелінським. Від Попелінських перейшло в заклад Шумбарським, які пізніше стали його володарями. В 1579 році 22 липня, Михаїл Боговітеп Петрович Шумбарський розписав с. Обич на завжди для пана Валентина Вкримського, за вийнятком земель монастирських які осталися власністю монастиря св. Миколая.

В актах опису Крем'янецького замку з дня 21 липня 1845 року, говориться що село Обич перейшло під володіння Боговітінових, а пізніше князів Чарторійських, князів Вишневецьких і в кінці князів Радзивілових.

За даними в актах Гродської Книги города Крем'янця місяця липня року 1747-го в селі Обичі було 87 дворів — 335 мужчин, 363 жінок, 10 душ римокатоликів і 2 сім'ї жидів. Церковної землі — 58 десятин і 1308 сажнів. Священик ерей Тимофій Сухальський помер 1740 року і похований під церквою. Після нього прийшов вікарій — Григорій Скорупка який помер 9-го вересня 1745 року.

3 місяця жовтня 1745 року і в тім році перейшов до уніятів. На його місце прийшов священик Фадей Кохальський, який став настоятелем церкви св. Чудотворця Миколая села Обичі. На підставі древніх актів сміливо можна твердити, що церква св. Миколая була і є до сьогодні православною. Такою вона себе зберегла завдяки стійкості її прихожан.

На сході села Обичі біля крутої гори знаходиться урочище Татаринець, яке походить своєю назвою від слова „Татар”. На тім місці татари мали свої військові табори з яких виїжджали і нападали на околиці поселення. Про це говорять перекази і легенди що дійшли до наших днів.

Урочище Татаринець нагадує про ті давні часи, коли тут існував православний Татаринецький монастир св. Миколая. Сліди будівель його існування залишилися по сьогоднішній день. Церква і монастир св. Миколая заснований в 1368 році. Ким він був побудований немає даних, бо усі документи які збереглися при монастирі, згоріли під час нападу татар. За даними відомостями Волинської єпархії, припускається, що фундаторами побудови того монастиря був Ізанович Острожський, який був дуже побожним християнином і великим жертводавцем на побудови православних храмів. Він і наділив монастир полями і сінокосами, лісами і двома млинами, якими користувалися монахи через 200 років. Пізніше приписується під опіку князеві Константину Острожському.

В 1566 році землевласники с. Обичі Боговітини і Феодор Война-Кутенський, Адам і Андрей Кліментович, Боговітини Козирецькі, почали забирати землі монастирські і обіжати монахів. Тоді ігумен монастиря отець Мелетій Джус з палкою в руці пішов до Києва з зажаленням до Київського Митрополита Сильвестра (Белкевича). Митрополит прийняв у себе отця Мелетія, вислухав його

зажалення і написав рекомандоване письмо до польського короля Зигмунта Августа і вручив те письмо ігуменові отцеві Мелетію. Отець Мелетій з тим письмом так само з палицею в руці пішов до Варшави до короля. Король прийняв у себе ігумена отця Мелетія який вручив йому письмо від Митрополита Сильвестра Київського і розказав королеві з якими він зажаленнями прийшов. Тоді король Зигмунт написав письмо до володарів села Обичі, Боговітоних, в яким написав, щоб усі землі монастирські, які вони забрали безправно, повернули їх назад. Письмо короля було підписане маршалком Шімковичем 5-го лютого 1567 року.

А вже після 24 травня 1568 року те письмо було вписане до градської книги Крем'янецького замку, а одна копія того письма хоронилася в монастирі в с. Обичі. Усі монастирські землі були повернені монастиреві, якими він володів аж до його зруйнування.

В 1605 році, під час татарської навали, монастир пограбували, усі дорогоцінності позабирали, а усі книги і документи які переховувалися, разом з церквою і монастирськими будинками спалили. Монахів деяких повбивали, а деяких з собою забрали, а частина монахів повтікали в ліси і тим збереглися. По відході татар, монахи, які вернулися, застали руїну, не було де приміститися і усі вони порозходилися по інших монастирях. В той час село Обич було під володінням князів Вишневецьких. Усі монастирські землі які залишили монахи перейшли під їхнє володіння. По якимсь часі князь Єремій Вишневецький відбудував монастир і передав його уніятам. Наставив монаха базиліянина Тимофія Кохальського управителем монастиря. Спочатку число монахів базиліян зростало, але по якимсь часі щораз більше меншало, а новими не поповнювалося і монастир занепав. На тім місці залишилася тільки одна відбудована православна церква св. Миколая, яка була приходською с. Обичі. В тій церкві знаходилася запрястоельна Чудотворна Ікона св. Миколая, в честь якої відбувалися відпусти, на які сходилося багато прочан. Настоятелем церкви був священник Яків Кохальський, який був у добрих відносинах з польськими ксьондзами з якими приятелював.

Ксьондз з міста Шумська все приїжджав до священника Якова і намовляв щоб він тую Чудотворну ікону св. Миколая віддав йому, мовляв, це вже стара ікона. Спочатку священник Яків не погоджувався, а по якімсь часі таки погодився. Тоді вони договорилися, що передача тієї ікони має відбутися в поселенні с. Обичі Манстирку. На умовлений день, священник повідомив старосту церкви, щоб він приніс Чудотворну ікону св. Миколая до Манастирка. На цей умовлений день, ксьондз з м. Шумська запросив своїх знайомих ксьондзів і прочан і приїхав на ті урочистості передачі тієї ікони. Своїх людей порозставляв по усіх дорогах і тих православних прочан які йшли до церкви молитися до тої ікони Чудотворця св. Миколая, скеровували до Манастирка і таким обманом зійшлося багато прочан. Ікону з великою урочистістю священник передав для польського ксьондза і з великою процесією і з усіма прочанами віднесли ікону до костела м. Шумська. А по якімсь часі ту саму ікону перенесли до м. Дедеркал.

Урочище Городище, якого назва походить від слова „огорожа”, знаходиться на північному заході за селом, про яке згадується у церковних відомостях Волинської єпархії, як також про це говорять перекази в народі, які збереглися до наших днів.

Це Городище було обкопане ровами і кругом огорожене, бо в ньому під час нападу татар жителі села Обичі схоронялися. Збереглося воно і по наші дні, але обкопання ровів та огорожі ніякої нема.

Манастирок, який розположений на острові у віддалі 1½ км. на схід від села Обичі, величиною 10 гектарів землі.

Після зруйнування церкви в селі в Манастирку побудовано нову дерев'яну церкву св. Чудотворця Миколая, дзвіницю, дім для священника з господарськими будинками, дім для псаломщика, для сторожа і для мельника, млин і цвинтар. В яким році побудована церква немає даних, але в „Церковно приходських відомостях Волинської губернії” згадується, що церква була дерев'яна і згоріла 22 вересня 1803 року.

Після тої церкви за старанням священника Якова Сосевича і прихожан, побудовано нову церкву муровану з каміння, однокупольну, в році 1809, а дзвіницю побудовано в 1870 році, в якій усі метричні книги хороняться від 1745 року по наші дні.



Коли в Манастирку засновано чоловічий монастир і побудовано житловий корпус для монахів, даних немає, але можна припускати, що той монастир засновано приблизно в половині 19-го століття. Проіснував цей чоловічий монастир до 1922 року. Після переходу усіх монахів до Почаївського Скиту його переіменовано на Жіночий монастир. Перекази в народі говорять, що цей острів був кругом обведений водою до якого в дані часи не було дороги, а переїзджали через воду човнами. Острів, який своїм природним положенням у формі еліпси, величиною 10 гектарів землі, знаходиться в красі природи, бо його кругом облягали широкі розлогі болотисті долини покриті вільховим лісом. З півдня острова проходила дорога з с. Обичі до міста Шумська, а нижче лугом протікала річка на схід. На сході острова на височині стояла новозбудована з цегли 5-банна велика церква св. Чудотворця Миколая. Кругом дерева немов парк. Церква обведена огорожею з вихідною брамою на південь, на дорогу. На схід від церкви за огорожею стояв будинок так званий Сиротинець, а на півдні сторожівка, будинок в котрім жив сторож. На північно-східній частині, за огорожею, великий сад і огород.

На захід від церкви житловий корпус монастиря, при яким була тепла церква, яка зимою опалювалася і належала до монастиря. За житловим будинком стояв адміністративний будинок, на південь велика огорожена пасіка, а далше на захід господарчі будинки економії монастиря. На заході кінець острова, великий цвинтар покритий овочевими деревами і обведений кругом огорожею. Монастир посідав біля 40 гектарів землі разом з сінокосами і лугами, які самі монашки обробляли. Усією господаркою завідувала економша. Усе життя монашок і сиротинця і весь монастирський порядок підлягав під ігуменю, яка тим опікувалася і його провадила. Церква належала до громади с. Обичі і нею громада управляла. При церкві був архимандрит і один священик. В 1939 році з приходом атеїстичної большевицької влади, яка в 1940 році усіх монашок розігнала, землю і господарчий інвентар, худобу і коні роздала біднішим селянам, а решту сама влада пограбувала, і довела до знищення тієї взірцевої економії, та до опустошення тих монастирських будівель, і того всього, що на протязі свого існування монастир придбав.

По закінченні війни в 1945 році, в житловім корпусі монастиря примістили воєнних інвалідів.

Завдяки громаді, збережено церкву святого Чудотворця Миколая. Має вона свого священника-настоятеля і в ній відбуваються відправи Богослужень по сьогоднішній день.

**Джерела:**

*Теодорович Николай Иванович:* Описаніє церквей и приходов Волинської Єпархії.

Почасв 1888—1903 — 5 томів.

Т.3. Кременецький і Заславський уєзди ст. 126-137.

Дня 15 березня 1983 р.

Міссісага, Канада.



**Нова церква в с. Сикуні, при якій переховувалася інвентарна книжка з записом про Т. Шевченка. Церква замкнена після Великодня 1964 року й призначена на розібрання.**

**Микола Чабан,**  
(Дніпропетровськ)

## **РЕДАКТОР “ПРАВОСЛАВНОЇ ВОЛИНИ”**

Сонячного вересневого дня 1988 року я опинився на варшавському православному цвинтарі “На волі”. На окремій ділянці — доглянуті поховання українських вояків армії Української Народної Республіки, які боронили державну незалежність України, а померли в еміграції, далеко від рідної України. Між хрестами, виконаними в стилі давніх українських, запорозької доби хрестів я натрапив на могилу, на якій був скромний напис:

**Професор Василь Олексівич Біднов**  
**2. I. 1874 — 1. IV. 1935**

За порадою ретельного українознавця з Варшави пана Антона Середницького я переглядав у бібліотеці “мяста столечного Варшави” комплект “Нашої культури”, яку видавав там у 30-х роках Іван Огієнко (з ініціативи Огієнка, до речі, Біднов переїхав до Варшави). У квітневому числі “Нашої культури” за 1935 рік я натрапив на короткий некролог на смерть Василя Олексійовича:

“**Ф В. Біднов.** по тяжкій хворобі 1-го квітня ц.р. о 8:30 годині ранку вмер у Варшаві в шпиталі св. Роха проф. Василь Біднов”.

Кількома реченнями переповівши життєвий шлях покійного, часопис (напевне, устами Івана Огієнка) обіцяв: “Докладний опис наукової й громадської діяльності проф. В. Біднова подамо в одній з дальших книжок “Нашої культури”. На жаль, щось завадило Огієнкові — редакторові “Нашої культури” — вмістити докладний опис наукової й громадської діяльності Біднова — в усякому разі мені знайти його на шпальтах згаданого видання не пощастило. Натомість цінні подробиці з життя професора Біднова подав протопресвітер Демид Бурко у книжці “Українська Православна Церква — вічне джерело життя”(хоч деякі подані ним дати розбігаються з поданими в часописі “Наша культура”).

Отже, Василь Біднов — один з трійці найславетніших інтелігентів Катеринославщини, чис ім’я ставили поруч з іменами Дмитра Яворницького та Андріяна Кашценка. І водночас це - постать, зовсім забута на батьківщині, де десяти-

літтями робилося все задля того, аби травною забуття вкрилися заслужені для української духовості імена.

Василь Біднов народився 2-го січня 1874 року в містечку Широке на Херсонщині (нині це — Дніпропетровщина). Селянська родина його батьків похвалитися достатками не могла. Василь малим хлопчиком пас дядькових овець, і дві його сестри також змалку пішли в найми. У місцевого диякона Василь проходив початкову науку. Хоч не була вона докладна, здібний хлопчина незабаром навчився читати й писати. За програмою він з успіхом підготувався для вступу до духовної школи.

Сталося так, херсонський єпископ викликав диякона для висвяти в священники. Батько маленького Василя Олексій Біднов завіз диякона і водночас, за його ж порадою, і свого сина до Херсона. Вступний іспит Василь складає успішно і відтак його позаштатним учнем прийняли до бурси. Через недовгий час, на щастя, на клопотання тієї ж школи, поміщик Огарков призначив для Василя стипендію.

Здібний юнак жадібно засвоює науку. Закінчивши духовне училище, Василь Біднов вчився в Одеській духовній семінарії. Її він скінчив 1896 року (за “Нашою культурою”) чи 1897 року (за Д. Бурком). Протягом одного року Василь Біднов читає Закон Божий у школах Миколаєва. На стипендію того ж Огаркова, який фінансував його навчання в бурсі і семінарії, Василь Біднов у 1898-1903 роках навчається у Київській духовій академії. Біднов закінчує академію з ученим ступенем магістра богослов'я з відзнакою. “То був день моєї великої радості, — писав 1920 року Василь Біднов, — радості з того, що я, син простолюдина, скінчив Духовну Академію, озброївся знаннями для подвигу, для служіння своєму простому народові...”

Відтоді Василь Біднов викладає в духовних семінаріях. Спочатку він дістає призначення до Астраханської духовної семінарії. У цьому відбивалася політика московського уряду, який прагнув відривати українську інтелігенцію від України, від поживної рідної землі, якій ті інтелігенти мали б служити. Та через якийсь час Василь Біднов дістає змогу переїхати на любу його серцю Україну — а саме до Катеринослава. Влаштується на роботу до місцевої духовної семінарії. Один рік працював помічником інспектора в ній, а 1906 року став професором, читаючи курс історії право-

славної церкви. Цю посаду Василь Біднов обіймав до 1918 року, коли він назавше виїхав з Катеринослава.

Біднов з головою поринає в дослідження з історії церкви України. Влітку 1904 року він дістає доручення від правління духовної семінарії написати її історію. Два-три місяці роботи — і ось місцеві “Епархиальные ведомости” вміщують того ж 1904 року його “Короткі історичні відомості про Катеринославську духовну семінарію”. (Поява цієї розвідки ще 1904 року спростовує твердження Демида Бурка, що Василь Біднов з’явився у Катеринославі лише 1905 року, після початку революції в Росії). Головним джерелом, яким послуговувався історик при написанні історії духовної семінарії, були виявлені ним у місцевому консисторському архіві документи. В тому ж архіві він виявив й інші цікаві документи. Частина з них автор згодом опублікував у восьмому випуску “Літопису Катеринославської вченої архівної комісії”.

Про цю архівну комісію та видаваний нею “Літопис” варто розповісти докладніше, оскільки Біднов брав безпосередню участь в її роботі. Згадана комісія — цікаве та все ще малодосліджене явище в історичній науці. Комісія згуртувала кращі сили місцевих істориків, краєзнавців, археологів, етнографів, фольклористів. Вийшов з десятків випусків “Літопису”, де друкувалися наукові розвідки, повідомлення, етнографічні записи Дмитра Яворницького, Якова Новицького, Антона Синявського, Дмитра Дорошенка, Василя Біднова. Почесними членами комісії були обрані провідні тогочасні українські історики Володимир Антонович та Михайло Грушевський.

Василь Біднов був серед організаторів XIII всеросійського археологічного з’їзду, котрий 1905 року пройшов у Січеславі. На своєму засіданні у травні 1905 року архівна комісія вирішила видати до з’їзду другий випуск літопису. У грудні 1906 року Біднову доручили обов’язки секретаря архівної комісії, з якими він ретельно впорався.

На одному з випусків “Літопису”, що зберігається в краєзнавчому відділі Дніропетровської обласної наукової бібліотеки, можна побачити автограф історика: “В учнівську бібліотеку Катеринославської духовної семінарії від В. Біднова. 17 січня 1911 р.” Магістр богослов’я В. Біднов прагнув аби випускники духовної семінарії якнайкраще ознайомилися з історичним минулим Придніпров’я.

Бувши скромним викладачем, Біднов не спромігся на придбання власного будинку в Катеринославі. Він то мешкав у будинку директора другої катеринославської гімназії Василя Гудкова на вулиці Поліцейській (нині — вулиця Шевченка), то винаймав житло на Соборній площі — неподалік історичного музею ім. Поля. Матеріальні обставини змушували його, окрім духовної семінарії, паралельно викладати і в інших навчальних закладах — спархіяльному жіночому училищі тощо.

Архівна комісія збиралася на свої засідання в приміщенні Катеринославського комерційного училища, директором якого був Антон Синявський, а одним з викладачів знаний історик Дмитро Дорошенко. 14 листопада 1909 року В. Біднов склав з себе обов'язки секретаря архівної комісії. Їх перебрав у нього Дмитро Дорошенко. Після української революції доля закинула обох істориків на Захід. У своєму ґрунтовному “Нарисі історії України” (Варшава, 1932) Дорошенко, роблячи огляд історіографії Запорожжя, відзначив: “Дуже багато цінного архівного матеріалу про Запорожжя опубліковано в виданнях Одеського історичного товариства й Катеринославської Архівної Комісії. На полі розроблення архівних матеріалів до історії Запорожжя поклав значні заслуги й проф. Василь Біднов”. Так поцінував Дорошенко науковий доробок колеги.

А цей доробок був справді вагомим. 1910 року Біднов опрацьовує архів Катеринославського губернського правління, в якому виявляє чимало цікавих документів, починаючи з другої половини XVIII століття. З ініціативи Біднова архівна комісія того ж таки 1910 року встановлює обмін науковими виданнями з низькою учбових та наукових центрів України (Харків, Київ, Одеса, Херсон, Кам'янець Подільський, Чернігів, Полтава, Житомир).

Коли 1906 року в Катеринославі виникло товариство “Просвіта”, Василь Біднов увійшов до складу ради “Просвіти”, як один з її фундаторів, і сумлінно виконував свої обов'язки і в цій громадській організації. Досить погортати тогочасні “Рідний край”, “Раду”, “Дніпрові хвилі”, щоб раз-у-раз натрапити на його ім'я серед активних лекторів “Просвіти”, які підносили національну свідомість народних мас України. Коли 1906 року в Катеринославі короткий час виходить часопис “Добра порада”, Біднов виступає на його

шпальтах під псевдонімом В. Степовий і обстоює, зокрема, потребу викладання в школі рідною мовою. А його дружина Любов Біднова (під псевдонімом Л. Жигмайло) виступала там же з розвідкою “Кріпацтво в творах Т. Г. Шевченка”.

Десь 1911-1912 року українське студентство Київської духовної академії виявило бажання мати Біднова своїм професором на кафедрі історії церкви. Проте професорська рада не затвердила його кандидатури, знаючи про його активну громадську діяльність. Україномовна “Енциклопедія України” (1984) називає найвартіснішими розвідками Біднова цього часу “Матеріали по истории церковного устроюства на Запорожье” (1907) та “Православная церковь в Польше и Литве” (1908). Згодом, 1921 року вийшла його ґрунтовна праця “церковна справа на Україні”.

З ініціативи невтомого Дмитра Яворницького Василь Біднов разом з іншими членами архівної комісії (вони ж — члени “Просвіти”) вирушав влітку на Дніпрові пороги, на найгрізніший з-поміж них — Ненаситець. Там тільки й розмов було, що про славних лицарів, запорозьких козаків, що, за словами Яворницького, уродилися за грізними порогами, виплекані на безкраїх степах і зросли на широкому лоні розкішного Дніпра.

У 30-х роках пороги опинилися під водою внаслідок будівництва Дніпрельстану. У тому був жаский символ доби: індустріялізація ніби покривала водою рідну старовину. А один комсомольський поет дорікав поколінню Яворницького, Кащенко, а, отже, і Біднова:

Їм гетьмана б подай, панів,  
Хутір,

війце

і “круто-роги”...

Не їздитимуть більш вони  
Варити кашу до порогів.

(“Студент революції”, 1931, № 1).

Тим часом наслідком захоплення Біднова Дніпровними порогами стала його книжка “Дніпрові пороги. Топографічні відомості”, яка вийшла у Катеринославі 1919 року. Не втратила свого значення для краєзнавців його розвідка “До біографії Лазаря Глоби”, вміщена в “Літописі Катеринославської вченої архівної комісії” (1912).

Лютнева революція приносить відродження Україні. Не міг стояти осторонь бурхливих подій і Василь Біднов — нав-

паки він у вирі подій. разом з іншими діячами утворює комітет народної освіти, покликаний здійснити українізацію шкіл на Катеринославщині. За участю Біднова відновлюється “Просвіта”, закрита царським урядом 1916 року. Вже 23 квітня 1917 року він читає в “Просвіті” лекцію: “Який буває державний лад”. Біднов готує до друку праці, яких раніше видати не міг, та пише нові. 1917 року катеринославська “Просвіта” видає його працю “Що читати по історії України (коротенька історіографія України)”, яка потім вийшла кількома виданнями. У цій книжці відчувається піднесення тих часів, про що свідчить хоч би такий уривок з книжки Біднова: “Пізнайте себе, українців, пізнайте минувшину рідного краю — діла славних предків наших, пізнайте, хто ми й що ми! Читайте історію матері-України! Вивчайте її, ту історію...”

Щира праця професора Василя Біднова плідотворно позначилася в тих воскресних днях майже на всіх ділянках пробудженого українського життя, зазначає один з його біографів Демид Бурко. У травні 1917 року він керував Українським губерніяльним з’їздом Катеринославщини як голова президії. Цей з’їзд одноголосно обрав його делегатом від Катеринослава до Української губерніяльної ради Катеринослава, в якій Біднов очолив відділ освіти і культури (перетворений з попереднього комітету народної освіти), розсіваючи зерна національної свідомості по всій губернії.

Як його вистачає на все! Він редагує українську частину газети “Народне життя”, викладає історію України на учительських курсах українознавства в Катеринославі і Олександрівську...

1918 року в Кам’янці-Подільському відкривається український університет. Василь Біднов дістає запрошення викладати в цій вищій школі. Катеринославська газета “Наша справа” 4 жовтня 1918 року сповіщала:

“Учні та учителі гімназії (йдеться про першу українську гімназію в Січеславі, створену завдяки зусиллям В. Біднова і яка саме святкувала перші роковини свого існування — М. Ч.), учительське товариство на Катеринославщині за чашкою чаю вшанували проводи від’їжджаючого із Катеринослава відомого діяча-українця В. О. Біднова, закликаючи в Кам’янець-Подільський на професорську посаду до українського університету”.

6 жовтня 1918 року Василь Біднов виїхав на місце своєї



нової служби. Катеринослав, з яким було чимало пов'язано в його науковій праці, Біднов залишив назавжди. На вокзалі його проводжали представники українського учительського товариства, місцевої української гімназії, колеги, товариші, члени родини.

У січні 1919 року Біднов призначений професором Українського державного університету в Кам'янці-Подільському. В 1919-1920 роках він був радником міністерства ісповідань Української Народної Республіки. Його призначають деканом Богословського факультету Кам'янецького університету. Лекції професора Біднова, зазначали сучасники, відзначалися глибокою ерудицією і розумінням релігійної психології українського народу. Ця психологія більше надає значення внутрішньому змістові віри в Бога, аніж формі православ'я. В цьому — казав Василь Біднов, — головна різниця між українським православ'ям і російським, де значення надається не змістові, а формі, не духові, а букві, всупереч науці св. апостола Павла, що “буква вбиває, а дух оживає”.

Професор продовжує багато працювати — в Кам'янці з-під його пера виходять нові наукові праці. Він також читає лекції на короткотермінових Пастирських курсах, організованих при університеті наприкінці 1919 року. Як згадує Д. Бурко, Біднов був ще й церковним старостою університетської церкви, бо дуже любив ті обов'язки, як людина побожна. На службах Божих часто виголошував глибокі змістом проповіді. 1928 року, до десятиліття заснування Кам'янецького університету, вийшли статті-спогади професора Біднова у “Літературно-науковому віснику” (кн. 11-12) і “Тризубі” (що виходив у Парижі). Вони оповідають про академічне життя університету за влади УНР.

15 вересня 1919 року Директорія УНР призначила ректора університету Івана Огієнка міністром ісповідань. Через кілька днів міністр створив раду міністра ісповідань. До неї увійшли вищі духовні особи і видатні церковні та громадські діячі. Серед них такі відомі постаті, як прот. Василь Липківський, Володимир Чехівський, Макарій Крамаренко, Михайло Мороз, Євфимій Сіцинський. Увійшов до ради і декан Богословського факультету професор Василь Біднов. 17 вересня 1919 року Іван Огієнко звернувся з листом “До українського народу від міністра ісповідань”. Лист містив “гаря-

чий заклик до повного братерства, до широкого єднання й до одностайної допомоги збудуванню нашої Народньої Української Республіки і її Автокефальної Церкви”. (Іван Огієнко. Моє життя. — “Наша культура”, Варшава, 1936, кн.3 (12). ст.233-234).

У листопаді 1920 року під натиском червоних український уряд виїхав на еміграцію. Разом з урядом УНР виїхав і професор Василь Біднов. Прощаючись осіннім вечором з гуртом студентів, своїх учнів, що проводжали його в дорогу, Василь Біднов сказав їм:

— Любов до Бога і свого народу нехай веде вас шляхом життя!

Інтерновані вояки армії УНР опинилися в таборах по цілій Польщі — зокрема, в Каліші, Ланьцуті, Вадовицях та інших містах. Це була велика, майже 30-тисячна група оборонців Української Народної Республіки (УНР). 9 червня 1921 року був заснований Український народний університет з трьома факультетами — математично-природничим, економічним, історично-філологічним. Через місяць відкрито четвертий факультет — військовий. Ректором університету обрано професора Василя Біднова. (“Наше слово”, Варшава, №49, 8 грудня 1991). Василь Біднов був і серед перших професорів цього університету. Він читав слухачам історію України, оточений за життя увагою студентів-воjakів, він і по смерті спочиває в оточенні козаків армії УНР...

... В публічній бібліотеці Варшави на моє замовлення принесли комплект часопису “Православна Волинь” за 1922 рік. На часописі зазначено: “Видання Волинської Духовної Консисторії в Кременці. Виходить двічі на місяць: 1-го і 15-го”. Я з трепетом гортав ці поживклі часописи ще й тому, що на принесених мені примірниках було зазначено: “Із книгозбірні Проф. Др. Івана Огієнка. №2604”. редактором “Православної Волині” був Василь Біднов.

Перегорнімо сторінки цього видання. Орган Волинської духовної консисторії, де вистачало сухого офіційного матеріалу, редактор Василь Біднов намагався оживити публікаціями з історії українського народу. Для цього використовувалася неофіційна частина видання. У числі 8 за 1922 р. вміщується рецензія на книжку Дмитра Дорошенка “Курс історії України для вищих клас середніх шкіл” (видання товариства “Вернигора”, Відень-Київ, 1921, стор.2310. У чис-

лах 9-10 та 11 1922 р. друкувалася цікава розвідка, напевне, пера самого редактора, бо не підписана “Пам’яті великого оборонця Православія Петра Конашевича-Сагайдачного, гетьмана війська Запорозького”. Думки В. Степового (псевдонім Біднова) про автокефалію друкувалася в ч. 21-22. у цей же час у “Релігійно-науковому вістнику” В. Біднов виступає зі статтею “Дбаймо про автокефалію своєї Церкви”.

15 жовтня 1922 року в Кременці перебував начальник Польської держави, маршал Йосиф Пілсудський, якого професор В. Біднов, як викладач Кременецької духовної семінарії, звичайно ж, бачив... 1922 року Біднов переїздить до Праги. Впродовж семи років є професором історії церкви в Українському Вільному Університеті в Празі та професором історії в Українській Господарчій Академії в Подєбрадах. Він належить до Львівського Наукового Товариства імені Шевченка, до Празького Історико-Філологічного Товариства та до інших наукових інституцій, як дійсний їх член.

Василь Біднов підтримував листовий зв’язок з Дмитром Яворницьким, надсилав йому до Катеринослава свої видані на еміграції праці. Приятельські стосунки між двома істориками не уривалися і в цей час. Не з їхньої волі в тридцять роки це листування таки уривається.

У варшавській газеті “Українська нива” за 27 червня 1928 року я знайшов таку лаконічну замітку: “На внесок організаційної комісії, що існує при Православному Богословському відділі на Вашавському університеті, рада професорів затвердила з 20. VI. професорами цього відділу п.п. Біднова і Лотоцького. Таким чином, у Варшавському університеті будемо мати ще дві наукових українські сили. Запрошення проф. Біднова і Лотоцького сталося внаслідок енергійної діяльності проф. І. Огієнка.

Але ця інформація виявилася дещо передчасною, бо у Варшаві з’явився лише Лотоцький. Біднов же приїхав до польської столиці лише наступного, 1929 року. Крім вимушеного життя на чужині, поза рідною землею, доля готувала йому ще кілька тяжких ударів. Празьку еміграцію глибоко потрясла трагічна подія, пов’язана з Бідновим. Ось що згадує Марина Антонович-Рудницька: “Була це смерть молодого, тільки що з закінченими студіями, інженера Арсена Біднова. Його батько, професор Василь Біднов, був приятелем нашої родини. Це була надзвичайно добра у всіх відно-

шеннях і якась неземна людина і визначна наукова сила у своїй галузі. Арсен, його єдиний син, приятелює з Стефановичем (Олекса Стефанович — український поет — М.Ч.). У гарячий липневий день він пішов на пляжу — був дуже добрий плавець, — скочив у воду, і — вже не виринув... Це була страшна трагедія для батька, — мати лишилася на Україні і була підсудною в процесі СВУ.

Ми взяли велику участь у підготові похорону, а професор Біднов, винятково релігійна людина, просив мою маму зробити проєкт для напису на надгробному камені, де хотів мати слова: “Хай буде воля Твоя”. Стефанович написав вірша на смерть Арсена Біднова — короткого, стислого, лаконічного, уривчастого; але скільки в ньому болю й скорботи!

*Нема й не буде Арсена,  
Навік Арсена нема —  
Над ним простерті рамена  
Бронзовий хрест підійма.*

*На чорнім камені горя  
Покори злото сія,  
На чорнім злото говорє:  
“Хай буде воля Твоя”.*

Ще один удар долі — арешт на Україні, в Дніпропетровську дружини Любові Євгенівни Біднової. Кілька слів про неї. Вона народилася 1882 року в Одесі. Мала середню освіту, безпартійна. Перед своїм арештом 10 вересня 1929 року працювала вчителькою 20-ї Дніпропетровської трудшколи. Її заарештували разом з професором Дніпропетровського інституту народної освіти Петром Єфремовим і студентом Миколою Білим. Ось що повідомлялося про допит Л. Біднової в пресі:

“Після Єфремова суд перейшов до допиту підсудної Біднової, дніпропетровської вчительки. Біднова повинна була розповсюджувати серед вчителства ідеї “СВУ”, але через арешт не встигла нічого зробити.

Прокурор тов. Бистрюков запитує, як вона розцінює свою минулу діяльність.

Біднова заявляє:

— Як контрреволюційну, як злочин.

Біднова заявляє, що взагалі за весь час її перебування в “СВУ” вона тільки один раз, може, розмовляла з Петром

Єфремовим і жодної роботи там не проводила”. (“Зоря”, Дніпропетровськ, 3 квітня 1930 р.)

На прикладі цього допиту більш ніж очевидне безглуздя того судилища, що називалося судом над СВУ. Ніяких таких злочинів Біднова, звичайно ж не мала, але свого часу вона була активісткою “Просвіти” в Січеславі, 1917 року видавала “Вістник Просвіти” (передплатників було до трьохсот чоловік, як про це писала вона сама у листі до Трохима Романченка від 7 травня 1917 року). А ще вона була головою батьківської ради першої Катеринославської гімназії і щиро переймалася тим, чому відкритий 1918 року в Катеринославі університет діяв як російський. У цій справі вона надсилала телеграму до Києва департаменту вищої школи, а їй директор департаменту відповідав, що Катеринославський університет є цілком приватна інституція, яка не одержує жодної допомоги з державної скарбниці. А ще Любов Біднова була цікавим критиком, яка писала про творчість Лесі Українки, Тараса Шевченка. Одне слово, це була помітна, національно свідома постать (та ще діти і чоловік за кордоном!). Тому й “СВУ”... Але ж зробити її в чомусь винною не виходило ніяк, через те Біднову засуджено до трьох років позбавлення волі лише умовно. Але як склалася її подальша доля невідомо.

Про засудження жінки з іншими учасниками процесу в справі СВУ професор Біднов дізнався вже у Варшаві. З 1929 по 1935 рік він — професор історії церкви у Варшавському університеті. Посмертно видано бібліографію його наукових праць. Всього нараховується близько сімдесяти його ґрунтовних розвідок з історії церкви, освіти, героїчного минулого українського народу. Кращі з них варто б нині перевидати.

**Прот. А. Дублянський**

## **ІОВ КОНДЗЕЛЕВИЧ — УКРАЇНСЬКИЙ РАФАЕЛЬ**

Ім'я Іова Кондзелевича, визначного українського мистця-маляра на переломі XVII-XVIII століть, вперше стало відомим у XIX столітті, коли в 1880 р. галицький археолог граф В. Дзедушицький, відвідуючи з науковими цілями різні церкви в Галичині, відкрив у церкві міста Богородчан іконостас з чудово намальованими іконами. Оглядаючи іконостас, він знайшов два підписи з ім'ям ченця Іова Кондзелевича. В. Дзедушицький, перший дослідник цього так зв. Богородчанського іконостасу, про самого мистця майже нічого не знав. На підставі підпису ствердив лише, що він був ченцем Білостоцького монастиря, але одночасно висловлював сумнів чи дійсно І. Кондзелевич був творцем цього іконостасу. Більше про цей іконостас і про Іова Кондзелевича писали вже в нашому столітті інші львівські науковці, а зокрема українець І. Свенціцький, докладно стверджуючи, що іконостас — це дійсно твір Іова Кондзелевича. Проте і їхні відомості про мистця були ще досить скупі або й помилкові. Так напр. І. Свенціцький вважав, що Іов Кондзелевич походив десь з українсько-білоруського пограниччя і був ченцем у місті Білостоці. На цю помилку І. Свенціцького перший звернув увагу молодий український науковець Борис Ольхівський, передчасно померлий у 1944 році, який в українському журналі „Ми”, що виходив у тридцятих роках у Варшаві, ствердив, що в місті Білостоці ніколи не було православного монастиря, а Іов Кондзелевич був натомість ченцем православного монастиря в селі Білостоці біля Торчина, Луцького повіту на Волині.

В останньому часі в українській католицькій пресі з'явилося дві статті про цього визначного мистця-маляра. Перша з них під заголовком „Український Рафаель (зване й незнане про Богородчанський іконостас)”, видрукована в журналі „Голос Христа Чоловіколюбця” (Лювен, Бельгія, ч. 9-10 за 1966 рік), це передрук статті про Іова Кондзелевича з київського журналу „Україна” за 1966 рік, автором якої є відомий тепер мистецтвознавець Дмитро Степовик. В „Голосі Христа Чоловіколюбця” стаття з журналу „Україна” має дещо скорочений вступ і дещо в ній

виправлено та додані до неї обширні пояснення від редакції пера д-ра Ст. Божика. Друга стаття під заголовком „На слідах великого мистця (про Іова Кондзелевича)”, автор якої д-р М. Філь, видрукована в тижневику „Християнський Голос” (Мюнхен) за 11 серпня 1968 р. ч. 32 і написана в значній мірі на підставі згаданої вище статті Д. Степовика в журналі „Україна”, передрукованої в „Голосі Христа Чоловіколюбця”.

Зі статті Д. Степовика довідуємося, що влітку 1958 року студент Борис Возницький (родом з Волині, з села Нагірного на Дубенщині), працюючи над курсовою роботою „Дерев'яна волинська архітектура”, випадково відкрив у старовинній церкві села Черчиць під самим містом Луцьком один з найкращих творів Іова Кондзелевича — ікону Розп'яття. З того часу Б. Возницький, що після закінчення Художньої академії став науковим працівником музею українського мистецтва у Львові, а згодом директором Львівської картинної галерії, зацікавився мистцем і почав інтенсивно досліджувати дані про його особу й мистецьку спадщину.

На підставі дотепер досліджених джерел відомо, що Іов Кондзелевич народився в місті Жовкві під Львовом в 1667 році. (Іов — це ім'я мистця чернече, мирське ж ім'я його невідоме). Судячи по прізвищу, на нашу думку, він міг бути міщанського або духовного походження. В місті Жовкві при польському королівському дворі Яна III Собеського (1674-1696) існувала одна з кращих в Європі шкіл живопису. В цій школі навчався пізніший мистець. Коли йому було 19 років, він вступив до Білостоцького монастиря в Луцькому повіті на Волині. Таким чином він міг навчатися в Жовківській школі живопису десь після 1674 і до 1686 року, коли виїхав з Жовкви. В Білостоцькому монастирі чернець Іов розписав іконостас. Можливо, на нашу думку, що він з ціллю розпису іконостасу прибув до монастиря в селі Білостоці, який йому припав до вподоби й він там прийняв чернецтво, бо трудно якось знайти причину, щоб Кондзелевич з далекої досить Жовкви їхав спеціально до Білостоку стати там ченцем, коли на західніх українських землях було в той час багато більше славних і відомих монастирів. Ченцем цього монастиря він був щонайменше до 1705 року включно, не зважаючи на те, що через свою малярську діяльність не

раз навіть по кілька років доводилось йому перебувати в інших монастирях. Так вже в перших роках перебування в Білостоці його запрошують до сусіднього Загоровського монастиря розписати вітвар.<sup>2</sup> Згодом запрошують його до Галичини, до монастиря відомого під назвою Манявського скиту, заснованого в 1611 році великим оборонцем православ'я ченцем Іовом Княгиницьким. В цьому монастирі впродовж семи років Іов Кондзелевич малював ікони на іконостасі церкви Воздвиження Чесного Хреста. Два підписи його на іконах цього іконостасу, один короткий з датою 1698 року, а другий повніший з березня 1705, де він себе називає ченцем Білостоцького монастиря, як стверджено, були початковою і кінцевою датою його перебування і праці в Манявському скиті. Після закриття в 1785 р. австрійським цісарем Йосифом II Манявського скиту, як останнього бастиону православ'я в Галичині, цей іконостас потрапив до церкви в Богородчанах і тому він відомий під назвою Богородчанського іконостасу. Його власне і відкрив для світу й перший досліджував граф В. Дзедушицький в 1880 році.

Можливо, що в часі перебування в Манявському скиті або може й раніш, Іов Кондзелевич їздив до Києва і зокрема був у Києво-Печерській Лаврі. Про це свідчать зображення Успенського собору Лаври і церкви Воздвиження на Ближніх печерах, що намальовані на двох образах Богородчанського (Манявського) іконостасу. Ці церкви він міг намалювати тільки після того, як зробив їх зарисовок у Києві.

Життя й діяльність ченця Іова Кондзелевича після 1705 року було майже невідомим і не дослідженим. Взявся тепер за дослідження цього згаданий Борис Возницький. Поштовхом до цього послужило, як вже згадано вище, випадкове відкриття літом 1958 р. у церкві села Черчиць під Луцьком ікони Розп'яття Ісуса Христа. Ця ікона зробила на молодого дослідника велике враження своєю завершеністю. Дослідуючи її, він знайшов на ній крім підпису Іова Кондзелевича ще й дату намалювання цієї ікони, а саме 1737 рік.

Читаючи ці рядки в статті Д. Степовика, стала перед моїм зором ця ікона, яку я особисто бачив і сам її досліджував десь у 1938 році. Про Іова Кондзелевича я



тоді вже знав, бо в часі своїх студій у Варшаві зацікавився особою цього мистця. Я подав тоді, якщо не помиляюсь, коротку замітку про цю ікону в місячнику „Шлях”, що виходив тоді в Луцьку під редакцією проф. Є. Богусловського і був видаваний Товариством імені Петра Могили.

Церква, в якій перебував цей образ, була збудована в стилі українських дерев'яних церков і походила десь з XVII-XVIII століття. Знаходиться вона на горбку між селом Черчиці (в статті Д. Степовика неправильно назване це село Черчиця) і передмістям Луцька Красним. Раніш на цьому місці був монастир, що залишився вірним православію після проголошення Берестейської унії. Не виключено, що цей монастир, відомий в XVII ст. під назвою Черчицького, стояв на місці давнішого Красносельського монастиря під Луцьком, відомого зі своєї Євангелії з XIV століття.

На підставі даних, які здобули Б. Возницький в різних архівах, а також на підставі віднайдених творів Іова Кондзелевича, вдалося молодому дослідникові встановити хоч неповний, але цікавий дальший шлях життя й діяльності великого українського мистця. Отже в 1705 р. чернець, після закінчення праць у Манявському скиті, знову прибув на Волинь. Тут правдоподібно оселився він тепер у Луцьку. У Харківському історичному архіві Б. Возницький знайшов ряд документів, які свідчать, що Іов був певний час ігуменом Луцького братського монастиря. Роки перебування в Луцьку послужили Іову Кондзелевичу для вдосконалення його майстерности. На жаль творів Іова Кондзелевича з 1705 по 1722 рік не вдалося знайти. На нашу думку неможливо, щоб він у цьому часі нічого не малював. Його образи з цих часів могли або загинути або ще не знайдені. Не виключено, що вони були в самій Чеснохресній церкві Луцького Братства. Але ця церква в 1803 р. частинно погоріла, а іконостас, який залишився неушкодженим, було перевезено до церкви в Острозі. Цей іконостас згорів в Острозі в 1821 році. Залишився лише опис його, що знаходиться в Волинському краєзнавчому музеї в Луцьку.

Автор статті про Кондзелевича в журналі „Україна” пише, що в 1722 р. Кондзелевич знову береться за пензель. На цей раз їде він знову до монастиря в Загорові, де вже бував у своїх молодих роках. Тепер він у цьому монастирі малює ікони для іконостасу. Пізніше цей іконостас потра-

пив до церкви в селі Воцатині, недалеко Володимира Волинського, і там їх віднайшов Б. Возницький. За словами Д. Степовика, що написані напевно на підставі дослідів Б. Возницького, всі ікони Загорівського (Воцатинського) іконостасу — „це найвище досягнення Іова Кондзелевича. Тут він виступає і як портретист і як блискучий пейзажист”.

До останніх днів свого життя Іов Кондзелевич малював ікони (помер він десь близько 1740 року). Б. Возницький знайшов документ, з якого видно, що старенький Іов Кондзелевич за кілька місяців до смерти просив у манастирського начальства дати йому учня, який би допомагав йому в малюванні ікон. На жаль автор статті не подав в якому тоді манастирі перебував мистець. Останньою відомою іконою, намальованою Кондзелевичем, є згадане вище Розп'яття з 1737 року. Слушно зауважує Д. Степовик, автор статті про Іова Кондзелевича в журналі „Україна”, що в біографії видатного українського мистця залишається ще чимало білих плям. Ще потрібно багато зусиль, щоб заповнити ці білі плями. Та й чи взагалі це вдасться? Невідомо, наприклад, коли і ким був висвячений чернець Іов Кондзелевич на ієромонаха. Не знаємо також точної дати його смерті й місця поховання.

Залишається ще нам вяснити питання чи був він православним чи уніятим. Д-р Філь у своїй статті в „Християнському Голосі” пише: „Дуже правдоподібним є, що був він Василіяном-уніятим, бо не зважаючи на це, що польський король Володислав IV признав Луцьку єпархію православним (1633 р.) але ще в другій половині 17 ст. було в цій єпархії 100 уніятських парафій і 7 манастирів, а, як твердить проф. Амман, Луцьк по смерті (1730 р. — ред.) владики Йосифа графа Виговського „залишився вірний унії аж до її касати”.

Щодо Луцько-Острозької єпископії, то вона згідно з „пунктами заспокоєння” 1632 р. перейшла знову до православних і на неї був вибраний єпископом Афанасій Пузина. Була вона православною до 1702 року, якщо не рахувати часи єпископства в Луцьку Афанасія Шумлянського (1686-1694), який назовні виступав як православний, але насправді був таємним уніятим. В 1702 р. Луцький єпископ Діонісій Жабокрицький під примусом обставин, в яких він

опинився, прийняв унію. Після Діонісія Жабокрицького було ще висвячено в 1710 р. православного єпископа на Луцьку катедру в особі Кирила Шумлянського, але польська влада не хотіла його затвердити й в 1712 р. він мусів залишити Луцьку катедру.

Проте справа Луцько-Острозької єпископії не може бути основним аргументом для ствердження приналежності Іова Кондзелевича до православ'я чи унії. Про це може ствердити найперше факт, яким був — православним чи католицьким — монастир у Білостоці в часі перебування в ньому Іова Кондзелевича.

Білостоцький монастир був заснований 1636 р. православним Перемильським єпископом Сильвестром Гулевичем, що походив з відомого роду волинських шляхтичів і до вияснення називається Симеоном Гулевичем-Воютинським. Цей монастир перебував під опікою православного роду Гулевичів, які боронили його перед наступом унії. В початках XVII століття, в кожному разі в першому його десятилітті, цей монастир був ще напевно православний.<sup>2</sup> Таким чином Іов Кондзелевич був ченцем православного монастиря, отже був православним. Вступаючи до цього монастиря, він одержав ім'я Іова. Це ім'я нагадує нам ближчих земляків Іова Кондзелевича, славних оборонців православ'я, що як і він походили з Галичини, а саме преподобного Іова Почаївського й ченця Іова Княгиницького, засновника монастиря Манявський скит.

Життя Іова Кондзелевича після 1705 року вимагає докладніших дослідів, щоб можна було з певністю ствердити чи залишався він православним чи може прийняв унію. Важне дослідити в яких монастирях він надалі перебував і які ці були монастирі православні чи уніятські.

Знаємо, що Іов Кондзелевич перебував у Луцькому братському монастирі, в якому він був певний час ігуменом. В яких роках перебував він у цьому монастирі, автор статті в журналі „Україна” не подає. З тексту статті виходить, що це було ще перед тим, як він виїхав у 1722 році до Загорівського монастиря для розпису іконостасу. Д-р М. Філь у своїй статті пише, що Іов Кондзелевич „перейшов в 1705 р. на довший час до братського монастиря в Луцьку, де став ігуменом”. Отже перебування Кондзелевича в Луцькому братському монастирі припадало б десь на першу чверть XVIII століття. В першому де-

сятилітті XVIII ст. Луцьке Братство ще виявляло велику активність в обороні православної віри. Отже Іов Кондзелевич, вступаючи в 1705 р. до православного Братського монастиря в Луцьку, був православним. Коли саме Луцьке Братство або вірніше Луцький братський монастир став уніятським докладно невідомо. В 1712 році був усунений з Луцька православний Єпископ Кирило Шумлянський, який подався до Києва й до самої своєї смерті в 1726 р. вживав титулу Єпископа Луцького й Острозького. Приблизно в тому ж часі (після 1712 р.) луцьке Братство, як припускають, було примушене закінчити своє існування.<sup>3</sup> Це був час, що на західніх українських землях був дуже тяжкий для православ'я, коли його було тяжко переслідуювано й православних силоміць було примушувано приймати унію. Опір унії найдовше робили монастирі. І так, напр., Почаївський мнастир став уніятським щойно в 1721 році.<sup>4</sup> Деякі монастирі на Волині, як Крем'янецький Богоявленський, Корецький та інші, витривали в православ'ї ще довше.

Ім'я великого українського мистця, що його слушно дехто називає українським Рафаелем, зайняло тривке місце в історії українського мистецтва. Як стверджують дослідники на підставі збережених його праць, а саме ікон Богодчанського (Манявського) іконостасу, ікон у церкві села Білостоку, ікон з Воштинського (Загорівського) іконостасу та ікони Розп'яття з церкви в Черницях біля Луцька, Іов Кондзелевич був великим мистцем, що зробив переворот в українському мистецтві XVII—XVIII століть, піднявши його на висоту світового мистецтва.

Спадщина славного Іова Кондзелевича зберігається тепер у фондах Львівського музею українського мистецтва, що приміщені у вогких і холодних стінах Вірменської катедри у Львові. Приміщення невідповідне й автор статті в журналі „Україна” висловлює побоювання за долю цієї спадщини Кондзелевича, подаючи думку про konieczність знайдення кращого приміщення для збереження творів цього мистця. Чи це нове приміщення знайдене, не знаємо. Але мистецька спадщина Іова Кондзелевича мусить бути збережена, бо ушкодження або й знищення її тепер було б великим злочином супроти культури українського народу.

---

1. Загоровський манастир, у Володимирському повіті на Волині, був заснований Іваном і Петром Загоровськими в 1548 році. У XVIII ст. був переведений на унію. Див. про нього у Православній Богословській Енциклопедії, видання А. П. Лопухіна, т. III, стор. 797.

2. Володимир Антонович: „Що принесла Україні унія”, Вінніпег, 1952, стор. 53-55.

3. А. Папков: Братства, „Православная Богословская Энциклопедия”, т. II, стор. 1098, Петербург, 1903; И. Чистович: Очерк истории Западно-Русской Церкви, т. II, стор. 293, СПб, 1884.

4. І. Власовський: „Нарис історії Української Православної Церкви”, т. III, стор. 181-182, Савт Бавнд Брук, 1957.

(„Рідна Церква” ч. 77, 1969 р.)

---

## Н. Лук'янчук

### ВОЛИНСЬКІ АКОРДИ

1951

Як колись князь Володимир  
Христив Україну,  
Зараз всіх богів поганських  
До Дніпра він скинув.

Ще раз христиться наш нарід  
Духом і водою  
Й покидає безбожників  
Силою святою.

Й почне жити життям вільним,  
З Богом, з Його Словом.  
І засяє в Україні  
Почаївська мозаїка  
Псалмів і слів архаїка —  
Нерукотворний храм.  
Почаївська мозаїка —  
То монумент рукам.

## ЛУЦЬК МАЄ КОПІЮ. ОРИГІНАЛ ЗАЛИШАЄТЬСЯ У СТОЛИЦІ

Ікона Волинської Богоматері — це вершина іконописного мистецтва на Україні. Не дивно, що громада Свято-Покровської церкви Луцька, з якої ікона була вивезена у Київ, неодноразово ставила питання про повернення цього шедевр. Але ікона Волинської Богоматері вже давно стала експонатом №1 Музею українського образотворчого мистецтва у Києві. Повернення її до Луцька є проблематичним. І тому було вирішено зробити копію ікони для картинної галереї міста. Директор Волинського краєзнавчого музею Анатолій Силюк запропонував виконати цю відповідальну роботу художнику-реставратору Анатолію Квасюку, який з великою радістю відгукнувся на його пропозицію, адже ще з студентських років мріяв зробити копію ікони для себе.

Анатолій Квасюк — професійний художник-реставратор, він закінчив реставраційний факультет Київського художнього інституту, спеціалізується в основному на реставрації ікон та картин, хоча йому довелось реставрувати найрізноманітніші речі, зокрема, експонати для музею-садиби Лесі Українки в Колодяжному, в тому числі і особисті речі поетеси. Анатолій повернув до життя багато волинських ікон. Зараз він реставрує "Одигітрію (ікона 16 ст.), яка, на його думку, може стати другою перлиною на Україні після ікони Волинської Богоматері.

Процес писання ікони надзвичайно складний. Він майже не зазнав змін протягом віків існування цього виду мистецтва. Але зробити копію ікони набагато важче, ніж написати її. Анатолій Квасюк говорить, що завдання у нього було досить складне — відтворити сучасний стан ікони, вік якої 600 років. Щоб максимально наблизитись до оригіналу, необхідно було показати кожну подряпину, кожну тріщинку, дірки від цвяхів, інші пошкодження, реставраційні нашарування. До речі, ікона Волинської Богоматері була реставрована в Ленінграді у 1962-65 рр. М.В. Перцевим. Але її первісний вигляд втрачено навіки. У зв'язку з тим, що ікона вважалася чудотворною, у різні часи її хотіли особливо

виділити у храмі. Так, у 18 ст. відповідно до форми нового кіота було відпиляно два верхніх кути ікони, а зображення прикрито бронзовою позолоченою шатою. У 19 ст., коли ікону встановили у новий вівтар у стилі класицизму, дошку разом з шатою було обрубано з боків, тому ікона втратила первісний, майже квадратний формат та оригінальні поля з двома різного тону рожевими смугами. Тоді ж було зіпсоване і тло ікони, яке затягнули червоним оксамитом, а на ньому на товстих металевих штирях розмістили гіпсові зірки.

Сучасний стан святині далеко не ідеальний. Вона знову потребує реставрації. Це в значній мірі ускладнювало роботу по виготовленню копії. Півроку Анатолій Квасюк провів у стінах Музею українського образотворчого мистецтва, крок за кроком повторюючи шлях старих майстрів іконопису. Спочатку готується дошка — липова або соснова, яка повинна бути добре висушеною. Анатолію вдалося знайти дошку, якій 150 років. У дошці робиться заглиблення-ковчег, краї якого служать рамкою. Далі дошка покривалась багатьма шарами левкасу (особливий клей, розмішаний з крейдою), наклеювалось полотно (наволока), яке пізніше ґрунтувалось і шліфувалось.

Після виконання цих робіт можна було приступати до нанесення рисунку. Старі іконописці мали для цього спеціальні взірці, з яких за допомогою шила переносили контури рисунка на підготовлену дошку. Чи був взірець для ікони Волинської Богоматері, сказати важко, адже таких ікон більше не виявлено. Вона унікальна як по композиції, так і по силі духовної напруги. Для сучасного художника процес нанесення рисунка значно простіший. Виконується він за допомогою кальки.

Фарби для писання ікон готуються спеціально, їх розтирають з яечним жовтком. Спочатку пишеться "доличне", — одяг, ризи, тло, інші деталі, а в останню чергу — обличчя і руки. В давнину цим, як правило, займався окремий художник — "личник", який писав виключно обличчя і тіло. Орнаментував ікони "травщик" — художник, який писав орнамент і "трави". Спочатку наносяться найтемніші фарби, потім світліші і в останню чергу — білі. Поверхня ікони покривається оліфою. Приблизно так робилася і копія Волинської Богоматері. Як було вже сказано вище, Анатолій Квасюк потратив на це півроку. Для

прикладу: художник Кіріков над копією "Трійці" Андрія Рубльова працював 4 роки.

Відомо, що старі іконописці перед початком роботи постили і молилися. До писання роботи приступали з чистою душею, адже стан художника відображався на його творінні. Не дивно, що всі ікони мають позитивний заряд.

Досягти такого стану душі у наш час неможливо, але Анатолій говорить, що працював з великим піднесенням. А коли торкався рукою до ікони, відчував, як передається йому її енергія. Мабуть таки справді багато ікон були чудотворними. І нелише тому, що плакали вони за допомогою пляшечок з рідиною, які майстерно маскувалися, а тому, що люди отримували від сильний позитивний заряд енергії.

Безперечно, що лучани мріють про повернення своєї святині. Майстерно виконана копія в деякій мірі задовільнить їх сокровенні мрії. Копію "Волинської Богоматері" скоро можна буде побачити у картинній галереї міста.



*Фото Р. Хвеня*

На фото: Анатолій Квасюк і виконана ним копія ікони Волинської Богоматері.



### ІКОНА КНЯЗЯ ВОЛОДИМИРА

В одному з храмів області знаходиться Святогорсько-Зимненська ікона Божої Матері — найдавніша пам'ятка православ'я України-Руси.

Експертиза підтвердила, що це саме та ікона, якою 988 року в Константинополі або Царгороді, як тоді здебільшого називали столицю могутньої Візантійської імперії, патріарх Константинопольський вінчав великого князя київського Володимира Святославовича з царицею Анною, сестрою візантійського імператора Василя II. Батьки нареченої, за православним звичаєм, благословили молодят на шлюб іконою Божої Матері. Через деякий час князь передав її зі своєї домової церкви у Свято-Успенський монастир, що був збудований у шести кілометрах від княжого міста Володимира-Волинського у містечку Зимне. За переказами, саме тут син Святослава Ігоровича проводив свої зимові місяці, покидаючи столичний город Київ. З того часу вона й стала називатися Святогорсько-Зимненською іконою Божої Матері.

Ця православна святиня — німий свідок того, як 1596 року волинські князі Іпатій Потій — єпископ Волинський і Терлецький — єпископ Луцький всіляко намагалися насадити унію в нашому краї. Підпав під владу уніятів і Зимненський монастир. Його землі були продані спочатку князю Чарторийському, а пізніше — поміщику Чацькому. Ревний католик, він усіляко намагався принизити православну віру та її святині. Князівський монастир, де було багато цінностей: Євангелій із золотими обкладинками, золотих чаш і хрестів, був повністю пограбований. За свідченням очевидців, а історію цю передавали з покоління у покоління, на стіні храму Успіння Божої Матері залишилася лише ця ікона. Поміщик повернувся до неї і сказав: „Ну що, православна святине, не змогла ти зберегти ні монастиря, ні своєї віри на цій землі. Перемога наша”. І коли він закінчував проказувати останні слова, то осліп і був незрячим до кінця життя. Чацький наказав своїм слугам забити вікна і двері храму дошками. Ось так і стояв він до 1797 року, коли монастир знову передали православним, після приєднання Західної України до Російської імперії. Ікона так і висіла на стіні храму, з часу відновлення монастиря і до першої світової війни, коли його знову закрили. Черниці, котрі переїхали у Житомирський скит (філію) монастиря, забрали з собою чудо-



творну ікону Божої Матері (у списках православної церкви вона вважається чудотворною, оскільки за тисячоліття з нею було звершено багато чудес). Зберігали вони ікону аж до останнього часу. Ігуменя давно померла, а сестри-келійниці, котрі опікувалися нею, на кілька десятиліть були молодші за ігуменю. Після Жовтневого перевороту 1917 року скит монастиря закрили. Черниці працювали на заводах і фабриках, придбали собі невеличку хатку і там разом жили і молилися Богу, аби швидше це атеїстичне лихо пронеслося над рідною землею. Та не дочекались...

Коли помирала одна з останніх черниць, то наказала сестрі Софії, аби та завезла ікону до храму, бо їй не знатимуть люди після їх смерті про цю давню святиню. Ось так опинилася чудотворна Святогорсько-Зимненська ікона Божої Матері в одному з храмів Рівненщини. На жаль, ми не можемо поки що назвати місцезнаходження храму і людей, котрі оберігають православну першоікону України-Руси. Така умова цієї публікації, як зажадали церковно-служителі.

**Т. Світполонява**  
м. Рівне (Газета „Рада”).



Пам'ятник Лесі Українці в селі Великі Бережці, Кременецького району, відкритий в 1987 р. з нагоди 80-річчя перебування Лесі Українки в селі Великі Бережці. (автор пам'ятника Лука Біганич)

**Іраїда Тарнавецька,**  
Манітобський університет

## **ДЕМОНОЛОГІЯ ВОЛИНИ Й ВОЛИНСЬКОГО ПОЛІССЯ У “ЛІСОВІЙ ПІСНІ” ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

Нелегко зараз віднайти в творчості Лесі Українки рядки, яких би не торкалися дослідники — літературознавці, критики, мовознавці чи вчені взагалі. Одначе творчість такого велетня як Леся Українка — це джерело невичерпне і тому дослідницькій роботі немає кінця.

Одною з проблем, що привертає увагу дослідників, являється питання фольклоризму в творчості поетеси. Як відомо, в українській літературі фольклор відіграв особливу роль і в розумінні становлення її, і в розумінні розвитку естетичної думки, і в поетизації художнього образу тощо. Так, що проблема “Леся Українка і фольклор” є одною з важливих питань історико-літературного процесу в загальному.

Зв'язок художньої спадщини Лесі Українки з фольклором не викликає сумніву в дослідників. Одначе цей зв'язок по різному сприймався і розумівся. Нераз інтерпретація творчості Лесі Українки зводилася тільки до розкриття соціальних проблем, де елементи фольклору ніби допомагають “глибше зрозуміти суспільно-філософську суть твору”. Знову ж робилися вишукування та зіставлення фольклорних образів Лесі з образами творів інших письменників чи то західно-європейських чи таки українських. Зокрема це стосується “Лісової пісні”. Не всім вірилося, що такий шедевр в українській літературі міг народитися без “побічної допомоги”.

Як знаємо, то Леся Українка була прекрасно ознайомлена зі всіма фольклорними матеріалами опублікованими за її життя чи то в українських виданнях чи у виданнях інших цікавих для неї народів. Фольклористична література була постійно в полі зору Лесі. Ще з ранніх літ вона знала “Труди” П. Чубинського, а згодом знайомилася з іншими виданнями, що з'являлися друком, як наприклад, І. Колесси, Ф. Колесси, С. Людкевича і ін. Вона також постійно слідкувала за фольклористичними журналами. Їй добре відома була й антична мітологія. Леся уважала фольклор важливим компонентом історії культури, джерелом знань про окремі явища та епохи. Глибоке знання живого фольклорного процесу та література

про народну творчість були першорядним джерелом для її творчої лабораторії. Та найважливішим було те, що дитинство і юність Лесі Українки проходили на Волині в тісному єднанні з народним побутом, звичаями, обрядами й віруваннями.

Леся від природи була обдарована щедро багатьма талантами. У неї був тонкий музичний слух та прекрасна музична пам'ять. Вона була так закохана в народну пісню, що ще дуже рано почала записувати не тільки тексти пісень, а й мелодії. Народна пісня сприяла Лесі Українці піднятися до вершин української поезії. То ж і назвала вона свою творчість піснею, висловлюючись:

На шлях я вийшла раною весною  
І тихий спів несмілий заспівала

І вже тоді, ще на світанку своєї поезії вона мріяла:

Бажаю так скінчити я свій шлях  
Як починала: зо співом на устах. (Мій шлях, I. 87)\*

Та найяскравіше обдарованість Лесі виявилася у нестримному леті її уяви. Уява ця ще з дитячих років заваблювала Лесю в таємничий світ легенд і казок. Вона так захоплювалася мітологічно-казковими істотами, що ніччю вибігала в ліс та в зачаклованих хащах вигледжувала мавок, а тоді навіть для своїх молодших сестер робила "літом з трави прехороших зелених мавок, убираючи їх в одіжку з листу та пелюстками квітів" згадує її сестра Ольга. І яке щастя, що Леся в своїй пам'яті зберегла ті вірування нашого народу і хоч частинно передала їх наступним поколінням у мистецько-оновлених образах своєї "Лісової пісні".

Лесю не так вже цікавили вищого порядку колишні боги українського Олімпу як народна демонологія, якою людська уява заселювала доволішиї світ.

Істоти, якими той чи інший народ заселював світ, відзначалися не лише певним антропоморфізмом, але також своїм своєрідним характером. Так само істоти, які створила фантазія давніх предків Волинського Полісся, набули деяких відмінних прикмет та властивостей вдачі, що відповідають психіці якраз тих людей, які їх створили і які в них так глибоко вірували.

У своїй "Лісові пісні" Леся Українка цілком свідомо на-

магалася зберегти особливості вірувань Волинського Полісся, зберегти погляди поліщуків на довоколішний світ і природу.

Одначе пишучи художній твір, а не етнографічну розвідку, поетеса шляхом художнього переосмислення і синтезу, перетворила поліську демонологію в образи дивовижної оригінальної краси. А де вимагав творчий задум, вносила свої доповнення. Коли їй не вистачало образів створених народною уявою, вона їх доповнювала своїми.

У “Лісовій пісні” поряд з персонажами поліщуків діють мітологічно-казкові істоти про яких в народі складено безліч легенд і казок. Ці істоти, згідно вірувань волинських поліщуків, заселяють “старезний, предковичний, густий ліс” з його галявами, струмочками, озерами і болотами. Вся ця “сила лісова, водяна, гірська і повітряна”, що має владу над стихіями та тваринами і рослинним світом, живе тут зовсім як люди. Вони наділені людською мовою і навіть виглядом. У них те саме світовідчуття, що й у тих людей, фантазія яких їх породила та глибока з ними внутрішня спорідненість. А все це побудоване на гармонійному співіснуванні людини з природою, і має один пракорінь — віру в магічну силу слова.

Опікуном лісу з його заселенцями й природою та господарем усього того добра, що ховається в лісі є Лісовик, а його сусідом — Водяник. І всі ці сили перебувають у безпосередніх стосунках з довоколішніми людьми.

У народній демонології, зафіксованій у етнографічних джерелах, згадується більшість фантастичних істот, якими сповнена “Лісова пісня”. Одначе в “Лісовій пісні” вони здебільшого відходять від своїх народних прототипів. Їхні традиційні образи і деталі часто перетворюються і оновлюються. І так традиційні образи переходять асоціативним містком від фіксованої фольклором картини до картини створеної поетесою.

Тепер цікаво буде простежити як фольклорна дійсність, передана через призму свіжого таланту, трансформується у художньо-оновлені образи.

Ліс зі всією дичиною, що наповняє його, зі страшними й незрозумілими звуками нераз викликав страх та подив і збуджував людську фантазію, яка і створила образ лісовика. Звичайно лісовик уявлявся як рогата, а часом і волоха →

---

\*) Цитати з *Творів* Лесі Українки взято з видання поданого у бібліографії.

та людина заввишки дерева, яка і сама може обертатися в дерево або кущ. Лісовик відгукується луною на тисячі голосів. Часто він намагається людину збити з дороги і навіть погубити. Все-таки по вдачі народний лісовик не звосім погана істота. Він без причини зла людям не робить, але іноді любить погано “пожартувати”. Від лісовика багато залежить успіх на полюванні.

В давнину люди задобрювали лісовиків відповідними молитвами-проханнями і жертвами. Для цього визначалися спеціальні святі місця — діброви, гаї — і там перед найповажнішим деревом, найчастіше дубом, відбувалися різні дії та складалася лісовику жертва. З бігом часу, а передусім під впливом християнства, лісові божки як і другі демонологічні істоти втратили свій первісний характер і вродилися у “нечисту силу” і специфічну породу чортів.

Образ Лісовика у “Лісовій пісні” відходить від узвичаєного фольклорного. Зовнішність його тут цілком людська. Це малий зростом, бородатий, меткий в руках дідок з поважним обличчям; часом любить собі покурити люльку. По вдачі Лісовик не лихий і не злочинний, а навіть доброзичливий, але до тих, хто знає, розуміє і шанує закони природи. Характерною його рисою є те, що він входить у безпосередні стосунки з людьми, складає з ними договори й навіть заприязнюється. До свого лісового роду ставиться він по родинному та по батьківськи повчає. Він “звик волю шанувати”. Мавку Лісовик називає “дочкою” і дає їй настанови відносно спілкування і поведінки з людьми; остерігає її перед небезпекою, зіставляючи два світи — людський і лісовий — світ рабський і світ волі. Хоч і картає Мавку за її принизливість у коханні до людини, він з батьківською любов’ю переживає і потішає її, коли вона в журбі. Лісовик постійно намагається завернути Мавку з людської стежки у безжурне лісове царство як химерну “блудну” царівну, але не силує її. Він сильно уболіває над нещасливим коханням Мавки, а на Лукашеві за зраду та невдячність тяжко мститься і перетворює його у дикого вовкулаку.

Одяг Лісовика міняється стосовно пори року й настрою, що створюється ходом подій. На провесні Лісовик одягнений у брунатне вбрання, барви кори, що кольорами зливається з краєвидом лісу. На голові у нього шапка з дорогого хутра — куниця, як годиться статечному господареві

й старшині роду.

Приходять жнива, починається осінь, дерева стоять у “яскравому осінньому уборі”. З гушавини лісу виходить Лісовик у довгій киреї, барви старого золота, з темночервоною габою внизу, навколо шапки гілка достиглого хмелю. Одяг гармонійно зливається з природою, а гілка достиглого хмелю вказує на пору збору плодів. Настрій радісний. Лісовик тут одягнений по святковому і то в таке вбрання, що підкреслює його становище як володаря лісового, який тепер зібрався зі всім своїм лісом на урочисте свято осені.

Коли настає пізня осінь і коли кохання Мавки цілком в’яне — відповідно реагує природа й доквілля. Природа бідніє, сумує. Деревя оголила, зі столітнього дуба тільки пенюк видніє та побіч могила його опікуна, а довкола чути зловіщі голоси. Тоді появляється Лісовик зодягнений у повній гармонії з доквіллям настроєм і переживаннями Мавки. Він вже як збіднілий селянин у сірій свитині й сірій шапці з вовчого хутра.

Як бачимо, Лесин Лісовик — це статечний господар всього добра лісового та доброзичливий родоначальник лісової сили. Треба думати, що на оформлення образу Лісовика вплинула не тільки загальна ідея твору, але також настанова й відношення волинських поліщуків до лісу, якого Лісовик являється представником. Ліс — це окраса поліського пейзажу, ліс є джерелом добробуту, бо ж “всі скарби з лісу йдуть”, каже дядько Лев.

У тиховодному озері, що утворилося з лісового струмка сусідує з Лісовиком Водяник.

Поширений у фольклорі образ Водяника не дуже симпатичний. Він уявляється як старий дід з зеленою бородою, з жаб’ячими очима і чималим хвостом. Якщо буває зодягнений, то в убрання, з якого постійно тече вода. Часом він може мати вигляд риби. До людей ця водяна сила неприязна. Водяник заподіює людям різні прикрості: псує греблі, ламає у млинах колеса, рибакам перевертає човни. Успіх у риболовстві багато залежить від водяника. Особливо небезпечний водяник весною. Тоді він рве греблі й затоплює броди. Це водяник гуляє своє весілля. А жениться він з дівчатами-топленицями. Над русалками водяник старшує. Рибаки і мельники знають як задобрювати водяників, вони кидають їм у воду “грудкову сіль”, хліб і навіть тварини.



Як відомо, істоти, якими народна уява заселяла води, при первісному виникненню їхніх образів уособлювали воду. У пізнішій стадії розвитку вони стали володарями цієї стихії. Так, що треба було жити з ними в згоді. Біля криниць, на бродах і перевозах люди приносили жертви цій водяній силі, зокрема на провесні.

У “Лісовій пісні” образ Водяника також відмінний від загально поширеного так як і Лісовика. Тут він виступає як сивий древній дід з довгим волоссям і довгою бородою, що в суміш з баговинням звисає аж поза пояс, одягнений “в шати барви мулу”. Так, що своєю зовнішністю Водяник відповідає пейзажеві його володінь — озера з баговинням, драговиння та болота. Вигляд у нього наче людський, хоч є натяк на лапи. Тут є ще одна деталь, яка ще більше відрізняє Водяника від образу народного. У нього на голові корона зі скойок. Це вже ознака володаря, князя. Однак в стосунку до Лісовика і його царства тут становище Водяника нагадує наче “удільного князя”. Хоч у них підтримуються сусідські відносини, Водяник таки побоюється Лісовика. У їхніх стосунках помічається все таки зверхність Лісовика. Своєю поведінкою Водяник дещо схожий на сільського стародавнього діда, патріарха свого роду, який задивляється на підлеглі йому води так, як добрий господар на своє велике господарство та держить усе й усіх в ладу й покорі. По вдачі він не злочинний, але суворий і владний, держить порядок і дисципліну у своїй володінні та не любить тих, хто не вміє шанувати природу.

Водяник картає Русалку, що в’яжеться з чужинцем та ще й пройдисвітом, хоч і водяного роду. За непослух і впертість карає її — забороняє “три місячні ночі” виходити на поверх води та навіть грозить страшним “марищем”. У його володінні панує покора, у його “обладі й вода повинна знати береги”.

Своєю зовнішністю і вдачею Водяник стоїть у повному контрасті до Лісовика, так як і все повне небезпек його водяне царство, яке яскраво характеризує місцевості такі як Полісся, багаті на воду й болота, де вода часто приносить людям шкоду та нещастя.

Другою водяною істотою у творі виступає Русалка. Народний образ русалки всім добре відомий, Русалки уявляються як вродливі, веселі й принадні молоді дівчата. Це дівчата-топленці. Вони у місячні ночі виходять з води у вінках

з галуззя, сідають на траву й чешуть свої коси, або виводять танці чи співають. Вони заманюють до себе людей, найчастіше приваблюють хлопців, залоскочують їх на смерть і, затягнувши у воду, бавляться з ними. Русалки найліпше люблять принаджувати рибалок. До людей вони неприязні та небезпечні.

При створенні своєї Русалки-озерянки поетеса частинно затримала фольклорні мотиви і навіть затримала деякі деталі. Наприклад, Русалка-озерянка впливає і “знадливо всміхається, радісно складаючи долоні”. На ній два вінки. І тут Леся фольклорний елемент переосмислює, щоб створити свій індивідуальний образ. Бачимо на Русалці не один, а два вінки. Цей другий вінок маленький, але перловий і у вигляді коронки. Ясно, що вона не проста собі Русалка, а певне якась княжна, що й підтверджується згодом словами Водяника-батька та друга-коханця її. Гребінкою з мушлі вона чеше не свої коси, а прибережне зілля, наводячи порядок довкола озера. По вдачі й поведінці Русалка свавільна, легковажна, любить глузувати; вона нестала як вода та й каже своєму коханцеві: “на цілу довгу мить тобі я буду вірна”. В цьому тиховодному озері Русалка не відчуває себе вільною. Вона радо поплила б зі своїм другом у інші водяні світи, бо ж вона хоче бути вільною як вода — та Водяник держить її у покорі, бо він не знає волі, а покору й свою зверхність.

У відношенні до людей Русалка зловна й дуже ворожа. Ось як вона висловлює свою неприязнь:

Ой, ті люди з під стріх солом'яних!

Я їх не зношу!

Я не терплю солом'яного духу! Я їх потоплю...

Залоскочу тих натрутнів, як прийдуть!

А за допомогою Потерчат вона мало чим не втопила Лукаша в болоті.

У творі письменниці доповнює цю категорію мітологічних істот ще іншими родами русалок. Вона вводить сюди рід польових русалок, що поширений якраз на Волинському Поліссі та чудово малює образ такої Русалки Польової, домислюючи найменші деталі її вбрання, що так влучно в'яжуться з народною уявою. А далі згадує ще й гірських русалок, вільних Літавиць, сестер Перелесника.

Щоб чіткіше підкреслити протилежність свавільного кохання Русалки кохання Мавки, поетеса вводить у твір ще одну демонічну істоту, образ якої в народних повір'ях не зу-

стрічається як самостійний. Ідучи за народними віруваннями у величезну силу слова, Леся не наділює цього демона іменем, а уживає “табу” і називає його тільки описово — “Той, що греблі рве”. Фраза ця має чисто фольклорну основу. Це одна з характеристик водяної сили, що часто згадується в українських приказках і прислів'ях. У творі істота ця наділена негативними рисами й відзначається буйною анархічною силою, що шкодить людям і природі. Русалка називає “Того, що греблі рве” любчиком, паниченьком і душолюбчиком, бо для розваги йому не важко зірвати греблю чи втопити мельниківну. Водяник зве його баламутою, пройдисвітом та чужинцем.

Одною з головних прикмет “Того, що греблі рве” є його молодість і анархізм, що дуже нагадує народну характеристику Водяника, коли то ранньою весною він жениться і гуляє своє весілля. Отож можна припускати, що за основу свого образу авторка взяла якраз одну з життєвих фаз водяника. а саме його весняну молодість, ярість і буйність і так створила цілком у фольклорному дусі свій образ ще одної водяної сили, що так гармонійно доповнює водяний рід.

У діялозі між Водяником і “Тим, що греблі рве” виявляється чужинецьке походження цього молодика. Він є сином Метелиці Гірської, яка приятелює зі струмком гірським і доповнює його води так, як осінній дощик доповнює Водяникові води. Оскільки гори — це край далекий і рельєфно відмінний від Волинського Полісся, то й зрозуміло, що відчувається чужим.

В дальшому ході розмови розкривається анархічна вдача й егоїстичне розуміння свободи цього демона та шкода, яку він наносить своєю руйницькою поведінкою і пройдисвітською вдачею Водяниковому володінню. У відповідь Водяникові на його картання, “Той, що греблі рве” насмішкувато натякає що від Водяника ще є вищий і сильніший володар вод — морський цар, Океан, його треба слухати і каже: “на те служба — сам знаєш”.

Як бачимо авторка не тільки доповнила водяні сили, вона ще й розширила їхню ієрархію та межі володіння. І так постала неначе велика водяна імперія під зверхництвом царя морського — Океана.

Не минула Леся і знедолених Потерчат. В народі ці істоти найчастіше пов'язуються з душами потоплених мате-

рями-покритками нехрещених дітей. Часом народ їх називає “мандрівними вогниками”. Образ Потерчат у “Лісовій пісні” близький до народного своєю зовнішністю. Вони біленькі, знедолені, зодягнені в біленькі сорочички, (бо ж привиди звичайно з’являються у білому). Живуть вони в убогій хатинці, яку збудувала їм ненька з баговиння і лататі, бо у них “немає татка”. До людей вони неприхильні, зокрема небезпечні й злобні до чоловіків. Вони радо даються на намову Русалки погубити Лукаша, бо він ніби подібний до їхнього батька. Щоб заманити Лукаша у драговиння, Потерчата використовують свою властивість метаморфози. То стають каганцями, що блимають або ясно спалахують, то перекидаються у блискавки, або спалахують вогниками наче світлячки. Ясно, що друга народна назва Потерчат “мандрівні вогники” послужила письменниці мотивом для їхнього образу, метою якого напевно було краще розкрити всі небезпеки поліської болотяної місцевості. Відомо, що болотяний газ, який в таких місцях виділяється, нерозпоказується у виді вогників.

Однак картина Водяникового володіння була б незакінченою, коли б Леся поминула Чорта — Куця. В етнографічних джерелах чорт виступає під цілою низкою імен, найчастіше під табуірованими назвами (дідько, щезник, він, той, злий, нечистий, куций). Легенди підносять існування чортів до глибокої давнини. Чорти були спокон віку (В. Гнатюк). На протязі віків образ чорта багато потерпів і затратив більшість своїх первісних прикмет, але доповнився новими. Народна фантазія малює чортів по різному. Переважно чорт уявляється у постаті чорного чоловіка з довгим або крючкуватим носом, очі у нього як розжарені вуглики, хвіст короткий або загнутий, кігті на руках і ногах, на голові роги баранячі чи козлячі, які він щільно закриває капелюхом; одіж німецька. Досить поширений образ чорта у вигляді панка. Основною прикметою чортів є їхня невмиручість. Чорти найбільше бояться грому, а теж і свяченої води. По вдачі “український” чорт як приказка каже: “не такий страшний як його малюють”. “Українські” чорти можуть входити у безпосередні зв’язки з людьми, вони обіцяють свої послуги, складають умови з людьми та знають як тримати з ними згоду. Нерозчорта можна навіть обдурити. Та чорти таки сповнені підступності й люблять радіти люд-

ським горем. Народ розрізняє багато видів чортів, залежно від їхнього замешкання. Наприклад, приказка каже: “вискочив як чорт з очерету”, або — “в болоті чорти водяться”. Так, що поліщуки неодмінно були заселили свої болота чортами-болотняками. Отож напевно волинсько-поліський пейзаж умотивував у творі появу Куця.

У “Лісовій пісні” образні деталі Куця близькі до народних. Тут він виступає як паниченько, що звичайно буває типовим для казок і легенд. Куць підступний, але не дуже лихий. Правда, заїздив коні Лукашеві матері, відьму попросив, щоб корови попсувала, послав Злиднів у Лукашеву хату. Одначе ці шкідливі діла Куця були не без причини. Це він так відплачувався наступникам дядька Лева за те, що вони зрушили умову, яку дядько Лев тримав з лісовими силами усе своє життя. І Куцеві, що хоч з природи він безжалісний, тепер таки жаль старого стало.

Щоб краще розкрити і підкреслити силу кохання Мавки до Лукаша, у твір вводиться постать Перелесника.

У фольклорі Перелесник чи Літавець є уособленням метеора. Згідно етнографічних записів — це “злий дух”, видимий у формі летючої звізди чи змія. На землі він стає парубком чи дівчиною повною краси, високого росту, з довгими руськими косами. Він великий спокусник дівчат (або хлопців) і хто піддасться його спокусі пізніше у його обіймах гине.

У “Лісовій пісні” Перелесник своєю зовнішністю близький до фольклорного образу. З’являється він як хлопець-красунь у червоній одежі з буйним, червонястим, розвіяним як вітер волоссям, з блискучими очима. Одягом своїм і палкою вдачею він наче зливається з вогнем. Характерною рисою народного образу Перелесника є його молодість і пристрасть, що звичайно асоціюється з коханням. Саме ці прикмети підкреслюються у “Лісовій пісні”. Одначе він тут не лихий спокусник, а тільки пристрасний, легковажний зальотник. Ось він вилітає з гущавини лісу й починає залицятися до Мавки. Бувало Мавка жартувала, забавлялася з Перелесником і їхні безтурботні зустрічі були цілком природними. Тепер Мавка відсторонюється від Перелесника. Пізнавши Лукаша, вона пізнала інший зміст життя і кохання. Серед лісової сили “то все таки, як той раптовий вихор, — от налетить, закрутить та й покине”. А Мавки кохання вже піднеслося на інший рівень, набрало іншого змісту. Во-

но тепер основане не на пристрастях, а на розумінні вищого духовного життя. Воно щире, самовіддане і постійне, — воно “на віки!” А Перелесникові постійність чужа. Однак у дальшому розвитку подій виявляється, що Перелесник таки був по справжньому закоханий у Мавку. Хоч їхня колишня любов згодом перейшла у побратимство, Перелесник і надалі все таки зберігає свої почування. Коли Килина замахується зрубати вербу, у яку вона перемінила Мавку, Перелесник рятує її. Він вогненным змієм-метеором злітає з неба й обіймає вербу зі словами: “Я визволю тебе, моя кохана!” Кохана у його обіймах не гине, а визволяється. Ця вірність коханий є якраз важливою позитивною рисою Перелесника, яка відрізняє його від трактування фольклорного. Як видно Леся, малюючи образ Перелесника в “Лісовій пісні”, оминає цілий ряд традиційної атрибутики, що характеризує його як “злого духа”, а вибирає окремі деталі зовнішності й поведінки цієї істоти та переосмислює їх так, щоб відповідали її задумові та ідеї твору.

У Лесі Українки знаходимо ще інший образ Перелесника, що вже тісніше сплітається з фольклорним. Бліде, стомлене обличчя і блискучі очі, які ранком після цілонічної праці бачить поетеса у своєму свічаді, нагадують їй казку чи легенду, що чула вона в дитинстві. У вірші “Як я люблю оці години праці” Леся пише як то “бабуся стара розповідала про дівчину необачну”, що піддалася спокусам Перелесника:

Вночі він спадав летючою зорею в хату,

Облесливий — речами і очима.

залицявся до дівчини “затроював їй серце” і “поцілунком виймав їй душу”. Ці фольклорні деталі поетеса переосмислила й створила новий варіант образу Перелесника, який стає символом творчого надхнення, яке, наче Перелесник, залицяється до неї:

Коли все затиха

Під владою чаруючої ночі...

Безсоння... вабить лагідно, як мрія молода.

І любо так, і серце щастям б'ється

Думки цвітуть мов золоті квіти.

І хтось немов схиляється до мене

І промовляє чарівні слова,

І полум'ям займається від слів тих,

І блискавицею освічує думки.

Оскільки постать Перелесника більш характерна для гірського фольклору ніж волинського, де він виступає під назвою Літавець, очевидно, що назва та послужила Лесі мотивом для згадки гірських русалок, вільних Літавиць.

Як вже згадано, якщо цього вимагав творчий задум, а образів створених народною уявою поетесі не вистарчало, вона творила свої. Так постав образ Марища, якому Леся Українка, ідучи за народними повір'ями, застосовуючи табу, дала описову назву — “Той, що в скалі сидить”. Як видно, авторка таки ухиляється від застосовування справжніх імен для тих сил, поява яких уважалася народом небажаною і небезпечною. Вона, опираючись на старовинному віруванні і в силу слова, що виявляється у його магії, старається небажані імена заступати табуірованими назвами, або просто займенниками.

Вже сама фраза “Той, що в скалі сидить” викликає почуття страху, а поява цього демона наводить на всіх лісових сил нечуваний жах. Перед “ним” все розбігається, усе втікає і ховається.

Коли Мавка, зневірена в коханні й повна страждань, рішає повернутися у лісове царство й одягає святкове вбрання лісової царівни та шукає забуття у прудкому шаленому танці з Перелесником, з нею діється щось зовсім небувале й невластиве вічножителю пралісу. Мавка непритомніє й умліваючи вимовляє слово “вмираю”. Зараз же з під землі раптом з'являється “темне, широке, страшне Марище в чорній киреї” і простягає руки, щоб взяти Мавку.

Здавалося б на мить, що “Той, що в скалі сидить” уособлює смерть, бо ж поява його була викликана словом “вмираю”. Але чи може бути смерть у царстві невмирущих? Адже ж Мавка, бувало, каже Лукашеві: “Мені здається, що я жила завжди” та “все була такою як тепер”.

Марище понурою мовою, що підкреслює абсолютний спокій і застиглість, малює Мавці свій далекий край, свою твердиню тьми і спокою:

де тихі води спокійно сплять, як мертві  
мовчазні скелі, німі свідки...

спокійно там: ні дерево ні зілля не шелестить  
не навіває мрій, що не дають заснути...

Як бачимо в тому царстві немає жодних мрій чи бажань, немає жодного руху — усе застигло, скам'яніло мов мертво. Стан, в якому в цю мить знаходиться Мавка наче гармонізує

з картиною царства, змальованого Марищем. Воно хоче її взяти, бо вона належить туди.

Але Мавка притомніє і боронячись скрикує:

Ні! Я жива! Я буду вічно жити!

.....

Я в серці маю те, що невмирає.

Мавка має в серці муку, отже їй ще властиві почування; ця мука дає їй життя. Вона не хоче зрікатися своїх прагнень, не хоче забуття. У неї є ще надія і вона каже:

ніяка сила в цілім світі

не дасть мені бажання забуття

.....

Зникай Маро! Іде моя надія!

Марище відступає.

Але зачувши, що Лукаш засилає сватів до Килини, у Мавки навіть ця остання надія обривається. І вона, вже цілком зламана духовно, скрикує: “Я хочу забуття!” Тоді Марище забирає Мавку у свій край, край занепаду, духовної втоми й забуття, що однозначне з небуттям, бо лише воно могло бути владним у царстві невмирущих. Тільки якісь сильні почування, якась пристрасть, що вимагає вияву діла може “воскресити” і вирвати істоту з цього царства.

Якраз таке сильне почування, така пристрасть появляється у Мавки, коли вона прокидається від відлуння дикого виття.

Це було почування палкого жалю до Лукаша-Вовкулаки. Жаль був на стільки сильний, що “зірвав печерний склеп” і Мавка вирвалася на волю та порятувала Лукаша. Вона “знайшла теє чарівне слово, що й озвірілих в люди повертає”. Мавка збагнула, що почування її таки невмирущі, що “поринати в нірвану” їй не суджено, бо серце її прагне не спокою, а боротьби, боротьби за людину, за її душу.

Отож “Той, що в скалі сидить” представляє всесильного духа забуття. Це дух нірвани, дух духовної смерті, яка страшніша від смерті фізичної. Ясно, що письменниці тут не підходив народний образ смерті. Тоді вона використала свої знання про інонародні вірування і знову створила свій оригінальний образ та вміло вплела його в цілість вірувань свого народу.



В основному за народними повір'ями створені в “Лісовій пісні” також образи абстрактних понять таких як Доля, Пропасниця, Злидні. Так як і у народних віруваннях, у творі ці “сили” персоналіфікуються у постаті притаманні уяві тих людей, що їх створила, тому сприймається зовсім реально як і всі інші.

Образ Долі в українського народу має поширені дві концепції долі. Про це свідчать приказки й пісні. Наприклад, приказка каже: “Своїє дплі і конем не об'їдеш”, або у Шевченка “Така її доля... О, Боже мій милий! За що ж ти караєш її молоду?” це концепція фаталістична. Але інша приказка каже: “Як постелишся, так виспишся”. Отож людина сама керує своєю долею, сама шукає свого щастя. Власне ця концепція долі виражена у “Лісовій пісні”.

Лукашева Доля з'являється йому як привид, у постаті жінки в білій довгій сорочці й зав'язаній по старосвітському намітці. Вона каже: “Я — загублена Доля. Завела мене в дєбрї нерозумна сваволя”... “ти стоптав дивоцвіти без ваги по під ноги”. На жаль Лукаш, хоч і знайшов свою Долю, своє щастя, він не зумів не тільки нею вмїло покеруватися, але й вповні її усвідомити. Лукаш зневажив “душі своєї цвіт”, що “скарби творить”, він стоптав його гому, що не зміг “життям своїм до себе дорівняти”.

У стародавніх народних віруваннях, як відомо, поняття такі як добро чи зло в різних своїх варіантах уявлялися переважно у подобі живих істот, здебільше людей, і були наділені відповідними анімістичними характеристиками. Ще й досі говориться, що “біда ходить по людях”, “біда не ходить по лісі, а по бідних людях”, “коли тебе б'є біда в голову, бий її в спину” каже приказка, або “нападає” чи “ходить по шисть, чума” тощо. Злі, шкідливі сили відстрашують, відганяють неначе живих істот. Так само трактуються ці сили у “Лісовій пісні”.

Злидні — це невеликі заморені істоти зодягнені в лахміття. Вони обсіли поріг Килининої хати й нетерпеливо ждуть на вимовлення своєї назви, щоб тоді вскочити в хату. Злидні вічно голодні. Вони з сильно гризьким голодом, цокотячи зубами, кидються на все й всіх викрикуючи: “дай їсти!”

Пропасниця чи Трясця виринає з туману неначе постать жінки з простягненими довгими руками, що постійно

ворушать тонкими, заGREБИСТИМИ пальцями. Вона з'являється дядькові Леву, коли він необачно вимовив "теє слово". Але дядько Лев володіє знаннями глибоких таємниць і вмить відганяє Трясцю-Пропасницю.

На Волині ще навіть сьогодні поширені замовлювання і заклинання, основані на вірі в те, що людина відповідними словами й діями може вплинути на ворожі їй сили і явища природи. Якраз дядько Лев виявляє тут велику майстерність у користуванні такими замовлюваннями. Отож відганяючи Пропасницю, він ще на поміч словам виймає з кошелі "якісь коренці та зілля і простягає на зустріч мари" — і "ця" відступає.

Дядько Лев вміє боротися з різними ворожими силами. Він знає "як з чим і коло чого обійтися: де хрест покласти, де осіку вбити, де просто тричі плюнути та й годі". Коли Лукаш ще сумнівається у вибпрі місця для хижки, дядько Лев йому каже: "посім коло хижки мак-відюк, терлич посадим коло порога, та й не приступиться ніяка сила". А щоб задобрити Куця, щоб не заїжджував йому коней, дядько Лев тримає при конях чорного цапа для Куцевої забави.

Дядько Лев являється виразником життєвих поглядів предків свого народу, які завжди жили в згоді й пошані до природи й докiллЯ загалом. Він представляє покоління, з якого за часів Лесі вже мало хто залишився. Дядько Лев — це знавець усіх таємниць лісу й природи. Мудрість і знання його основане на досвіді предків і він це нераз підкреслює, висловлюючись наприклад, "...от небіжчик дід казали..." Він знає такі казки, що "їх ніхто не знає". Його пам'ять зберігає залишки віри давніх предків, які шанували культ дерев. То ж не диво, що він так старанно оберігає столітнього дуба, який "стільки бачив рад і танців... і лісових великих таємниць". Духовними скарбами свого народу дядько Лев користується вміло. Мудрість предків дуже дорога його серцю. Він її свято береже й незайманою хоче передати наступникам своїм. Одначе з його смертю багато з того йде в забуття.

Леся Українка в своєму творі не оминула й народнопісенного мотиву метаморфози, в основі якого лежить анімістичне вірування про переселення людської душі в рослинний світ. У "Лісовій пісні" відбуваються фантастичні перетворення. Мавка силою закляття Килини обертається у вер-

бу. Голос сопілки зробленої з цієї верби змінюється у слова і, як у казках, розкриває злочинця. Під впливом Лукашевої гри на сопілці міняється природа. Коли його музика від сумної переходить у переможній спів кохання, зима починає змінюватися на весну й зимовий день на місячну весняну ніч. А Мавка, що стала вербою і сплахнула вогнем навесні оживе зеленою вербицею.

Фантастичні істоти, які виступають у “Лісовій пісні” багато девчому відмінні від своїх прототипів, описаних в етнографічних джерелах. Характер і зовнішність цих істот також часто переосмислені відповідно до задуму й ідеї твору. Одначе найбільше відійшла від своїх прототипів з народної демонології Мавка. Про образ Мавки та Мавку взагалі вже написано безліч рядків і буде ще більше, бо ж Мавка безсмертна. ото ж постаті Мавки тут не будемо торкатися.

В одному з останніх листів до матері Леся писала:

Чому слов'янські боги конче мусять бути косолапими, кривоносими потворами — всі! коли в наших казках навіть ворожа сила — змій — уявляється в подобі знадливого красуня. А “Перелесник?”, а “русалки?”, а “золотокудрі сини” тої богині-царівни, що має на чолі зорю, а під косою місяць?

Релігія батьків моїх... відбилася такими прекрасними лініями і барвами у веснянках, колядах, обрядах та легендах.

Якраз такими прекрасними барвами змалювала тих богів Леся у своїй “Лісовій пісні”. Познайомившись з цими демонічними силами, що виступають у творі бачимо, що вони в дійсності таки не “косооки, кривоносі потвори”, а в своїй істоті ці сили не такі вже й сатанічні чи “мефістофільські”, як це помітно у фольклорі інших народів. Тут навіть “ворожа сила” не шкодить людині навмисне, безпричинно. Хіба що Русалка-озерянка не любить солом'яних людських стріх і людей. Але ж Русалка людського походження і має свої порахунки з людьми, як і Потерчата. Так само людського походження вовкулаки і упири.

У “Лісовій пісні” вся ця “сила лісова, водяна, гірська і повітряна” живе тут зовсім як люди. Між ними, як і між людьми є добрі і лихі істоти, є бідні і знедолені, є пустотливі, пройдисвіти, і поважні та дбайливі. Вони приятелюють і ворогують між собою. Вони переживають, радіють і сумують. Сили ці пов'язані між собою якоюсь “родинною” приязню, що відзначається “патріярхальністю” відносин і складають наче стародавні роди. Життя тут проходить за пев-

ними законами і звичаями. Є тут певна диференціація становищ і ієрархія, так як це було колись властиве волинсько-поліському селянству.

І так “Лісова пісня” переносить нас в інший світ, світ забутий, маловідомий, світ повний краси і поезії.

Тут реальність і фантастика поєдналися оригінально й гармонійно шляхом симбіозу двох словесних культур — письменницької (професійної) і народної. Так Леся здійснила свій задум, що запав їй у свідомість ще з дитинства і “зачарував на весь вік”. Вона написала драму-фєсрію на честь богів прадідів своїх і на честь рідних лісів. Бо ж ліси ці зі своїми заселенцями в’язалися з її дитячими мріями та юнацькими спогадами і здалека здавалися їй ще більш чарівними своєю первісною незайманою красою.

**Іраїда Герус Тарнавецька,**

## **БІБЛІОГРАФІЯ**

Бабишкін Олег, Куратова Варвара. **Леся Українка** (Життя і творчість). Державне в-во художньої літератури, Київ, 1955.

Борисюк Т. О. “Мавка у творчості Івана Франка і Лесі Українки: типологія чи контактні зв’язки?” **Українське літературознавство**. В-во “Вища школа”, Львів, 1988, ч. 50, 60-67.

Гнатюк Володимир. **Вибрані статті про народну творчість**. Останки передхристиянського релігійного світогляду наших предків. Нью Йорк, 1981, 213-240.

Задеснянський Р. **Творчість Лесі Українки**. (Критичні нариси). В-во “Українська критична думка”, Мюнхен, 1967.

Килимник С. **Український рік у народних звичаях в історичному освітлені**. т. I-V. Волиняна III-IX, Вінніпег, 1955-1963.

Косач-Кривинюк Ольга. **Леся Українка. Хронологія життя і творчости**. Українська Вільна Академія Наук в США. Нью Йорк, 1970.

Костенко Анатоль. **Леся Українка**. Київ, 1971.

Кулінська Л. П. **Поетика Лесі Українки**. В-во Київського університету, Київ, 1967.

Лінтура П. В. (упорядник) **Народні балади Закарпаття**. В-во Львівського університету. Львів, 1966.

Огієнко, митрополит Іларіон. **Дохристиянські вірування українського народу**. Т-во “Волинь”. Вінніпег, 1965.

Олійник М. Я., Шабатан П. Ю. (упорядники). **Серед живих**

**жива.** В-во “Дніпро”. Київ, 1973.

Пономарьов П. П. “Фольклорні джерела “Лісової пісні” Лесі Українки”. **Матеріали до вивчення історії української літератури.** т. IV. державне учбово-педагогічне видавництво “Радянська школа”. Київ, 1961. 201-18.

Рыбаков Б. А. **Язычество древних славян.** Издательство “Наука”. Москва, 1981.

Ставицький О. **Леся Українка.** В-во “Дніпро”. Київ, 1970.

Українка Леся. **Твори в десяти томах.** Державне видавництво художньої літератури. Київ, 1963.

Єрмоленко С. Я. **Фольклор і літературна мова.** В-во “Наукова думка”. Київ, 1987.

Шмайда Михайло. **З народної пам’яті.** (Додаток до журналу “Дукля”) Пряшів, 1970.

Шайда Пилип. **З народної творчости Волині.** Сто п’ятдесят українських народних пісень та тисяча приповідок. Т-во “Волинь” Торонто, 1978.



## ПРИСУТНІСТЬ БОГА

У кожнім прояві природи чуєм Бога,  
Безмежного в красі та в теплих ласках,  
Всесильного у творчих задумах, в спромогах, —  
І в боротьбі емоцій, мов би в казках,  
Всевишнім розумом нам стелиться дорога...  
Усе, що бачимо і можемо сприймати  
В своїх чуттях і розумових блисках, —  
Є лише те, що здібні глибше відчувати  
З величних сил далеких нам і близьких,  
В їх світлі лиш маленькі відтінки вітати.  
Усе живе Його присутність завжди чує  
В стотисячних містеріях законів,  
Ще не розгаданих наукою. І всує  
Всі розгадати до віків іскону!  
В величній силі їх краси сам Бог пульсує...

**Гаврило Чернихівський**  
м. Крем'янець  
1993 р.

## **ЛЕСЯ УКРАЇНКА І КРЕМ'ЯНЕЧЧИНА**

*Назву міста Кременець на Волині (тепер центр Кременецького району Тернопільської області) подають також як Крем'янець (митр. Іларіон (проф. д-р Іван Огієнко): Етимологічно-Семантичний словник української мови, том II, стор. 292, накладом Т-ва "Волинь", Вінніпег, Канада, 1982). Тому ми в нашому виданні вживаємо обі назви: Кременець і Крем'янець, так як їх подали автори своїх статей. — Ред. "Л. В."*

Крем'янецька земля надзвичайно щедра своєю історичною минувиною. З нею тісно пов'язані долі багатьох визначних творців української культури, літератури. У середині XIX — на початку XX ст. тут побували Тарас Шевченко, Микола Костромарів, Михайло Драгоманів, Михайло Коцюбинський, Олена Пчілка. Серед численного ряду славних імен Леся Українка посідає особливе місце і викликає загальногромадське зацікавлення.

Та спочатку щодо вивчення питання про перебування геніяльної поетеси в цьому мальовничому краї.

Ще у 70-их роках, коли йшла підготовка до відзначення 100-річчя від дня народження Лесі Українки, краєзнавці порушували питання чи відвідувала вона Великі Бережці. Дослідники творчого шляху поетеси проф. Олег Бабишкін констатував, що Лариса Петрівна побувала в Бережцях, але яких чи крем'янецьких, чи ковельських (тепер це село Любомльського району Волинської обл.) точилась полеміка.

Пошуки матеріалів про мандрівку поетеси на Крем'янецьчину тривали. На той час вивчення життєвого і творчого шляху Лесі Українки не мали змоги ознайомитись із фундаментальною працею Лесині сестри Ольги Косач-Кривинюк, яка у США до сторіччя від дня народження поетеси видрукувала величезну книгу "Леся Українка. Хронологія життя і творчості" (Нью-Йорк, 1970. — 926 стор.). В ній на основі архівних матеріалів, багатой епістолярії, власних спогадів, а також родини Косачів-Драгоманових, їх друзів подані основні відомості й про перебування Лариси Петрівни у Великих Бережцях Крем'янецького повіту разом з майбутнім чоло-

віком Климентом Квіткою. Добре, що тепер маємо змогу познайомитись з цією працею, бо донедавна вона знаходилася в Інституті літератури ім. Т. Шевченка АН України у спецховищі.

Питанню про приїзд Лесі Українки на Крем'янецьчину найбільше уваги приділив викладач німецької мови Крем'янецького сільськогосподарського технікуму краєзнавець Макар Середюк (1911-1982). Завдяки контактам з відомим дослідником життєвого і творчого шляху поетеси, вченим бібліографом зі Львова Мирославом Морозом, Макар Филімонович отримав точні відомості, що в інституті літератури в Києві, відділ рукописів, фонд Лесі Українки, є листи Лесиноного батька Петра Антоновича Косача до Олени Пчілки, в яких мовиться про приїзд Лесі Українки до Бережць та Крем'янця влітку 1907 року.

У 70-х роках М. Середюк перейшов до праці у Крем'янецький краєзнавчий музей. Ми разом склали листа на адресу дирекції Інституту літератури ім. Т. Шевченка АН України з проханням виготовити фотоплівку листів П. А. Косача і надіслати до музею. Незабаром плівки надійшли. Маючи такий першоджерельний матеріал, М. Середюк засів за статтю, щоб остаточно довести: була чи не була Леся Українка на Крем'янецьчині?

Газета "Вільне життя" 16 січня 1976 року опублікувала дослідження М. Середюка. Цей же матеріал, але з посиланнями на джерела, був видрукований М. Середюком у часописі "Наша культура" ще роком раніше під назвою "Леся Українка в Крем'янці" (Варшава, 1975. — №8. — ст. 3-4).

Паралельно із Середюком став збирати матеріали про приїзд поетеси до нашого краю і автор цих рядків. Вже до 110-ї річниці від дня народження Лесі Українки районка "Прапор перемоги" видрукувала дві статті про приїзд Лариси Петрівни і Климентя Квітки Макара Филімоновича і мою, які взаємно доповнювали одна одну. Згодом, вже після передчасної смерті М. Середюка, я не припиняв пошуків матеріалів цієї теми. Вони були видруковані у збірнику краєзнавчих матеріалів "Минуле і сучасне Волині. Тези доповідей та повідомлень III-ої волинської Історико-краєзнавчої конференції" (Луцьк, 1989. — ст. 233-235). У ширшому пляні стаття опублікована у книзі "Крем'янецьчина: Історичне та літературне краєзнавство" (Крем'янець,

1992. — ст. 48-51).

Нарешті, згаданий вище Мирослав Мороз видав монографію “Літопис життя та творчості Лесі Українки” (К., 1992. — ст. 421-422), де на основі листів Петра Антоновича Косача подає хронологію перебування Лесі Українки та Климента Квітки на Крем’янецьчині.

Ось такий короткий огляд джерел та літератури цього питання: про приїзд і гостину геніяльної поетеси у цьому мальовничому кутку Південно-Західної Волині, нині північної частини Тернопілля.

Що ж привело Лесю Українку до Великих Бережць?

Як відомо із біографії поетеси, в січні 1907 року, коли родина Косачів жила у Києві в будинку на вулиці Маріїнській-Благовіщенській, 97 (нині вул. Саксаганського) Леся Українка та її сестра Ольга були заарештовані царськими жандармами за революційну діяльність. Свідком цього арешту була подруга дитячих та юнацьких літ поетеси Марія Михайлівна Биковська (1871 — десь 30-ті рр. XX ст.). Батьки обидвох дівчат родом із Чернігівщини. Разом навчалися на юридичному факультеті Київського університету св. Володимира. Згодом поруч родини Косачів і Биковських жили у Луцьку поблизу замку Любарта. Наприкінці 80-х років Биковські переїжджають до повітового міста Крем’яця, де батько Марії Михайло Андрійович придбав садибу на околиці міста в урочищі Калинівка серед мальовничих гір і став працювати нотарем у конторі. Марія Биковська закінчила Крем’янецьке єпархіяльне жіноче училище і працювала учителькою спочатку в с. Піддубці поблизу Луцька, згодом у Мощаниці на Дубенщині і, нарешті, у Великих Бережцях поблизу Крем’яця.

Леся Українка відвідала свою товаришку в Піддубцях у квітні 1891 року. На основі побаченого й почутого тут написала нарис “Школа”, який був опублікований 1895 року в часописі “Народ” у Львові Михайлом Павликом. Авторка описала жалюгідне становище сільської вчительки, самої школи, босих і голодних селянських дітей.

Заохотила Леся Українка свою подругу до співпраці в гуртку “Плеяди”, всіляко підтримувала її літературні спроби і власні, і переклади. Так, для альманаху “Плеяда” Марія Михайлівна переклала оповідання Володимира Короленка “Старий дзвонар”. Рецензію на цей переклад зробила Леся



Українка. Вона ж запропонувала його для альманаху.

Згодом їх зустрічі на деякий час припинилися, бо Марія Михайлівна виходить заміж за капітана Якутського полку Петра Івановича Беляєва. Полк квартирував у Крем'янці. Згодом П. Беляєва перевели на службу в далеку Маньчжурію. Туди ж поїхала й Марія Михайлівна. Лише на початку ХХ ст. подружжя повернулося до рідного міста. Петро Іванович продовжив військову службу в Крем'янці, а його дружина почала вчителювати у Великих Бережцях.

Після арешту, що стався на квартирі Косачів 1907 року Марія Биковська-Беляєва запрошує Леся Українку і Климента Квітку на літо до Бережць для відпочинку, а також у гостину до Крем'янця в родині Биковських.

Що ж являв собою Крем'янець на той час?

Це було повітове місто, населення якого складало понад 20 тисяч осіб. Діяло ряд невеликих підприємств, чотири друкарні, решта — десятки дрібних кустарних промислів. Функціонували такі навчальні заклади: комерційне училище, гімназія, духовне чоловіче й двокласне міське училище, жіноче епархіальне училище, кілька початкових шкіл.

Місто приваблювало своєю красою, неповторними горами, мальовничими краєвидами. Леся Українка з Климентом Квіткою в'їжджали з боку Дубно. Їх захоплення можна передати словами Лесиної мами Олени Пчілки, яка побувала тут через два роки навесні 1909 р. Ось що писала вона в часописі "Рідний край": "Се один з найкращих кутків волинських. Високі гори, вкриті лісами, зеленими левадами; "срібна" Іква, що в'ється під тими горами, дзвінкі джерела з гір, білі українські хатки, розкидані по взгір'ях, в долині город з тими стародавніми будинками, косятьолами й церквами — все те дає надзвичайно гарний краєвид. А велична окрема гора з руїнами Історичного замку може надавати особливий "романтичний" настрій. Взагалі, ще й тепер Крем'янець не здається "порожнім" закамарком, а ще й тепер нагадує, що він жив колись-то значним історичним життям. Хто раз бачив сей гарний куточок, не забуде його ніколи".

Всю цю красу, мальовничість, неповторність бачили, милувались нею і Леся Українка і Климент Квітка.

Та перше побачення Лесі Українки з тим чудовим куточком Південно-Західної Волині сталося ще наприкінці 70-х років минулого століття, коли родина здійснила кілька-

денну мандрівку із Луцька до Берестечка. На простому селянському возі батьки разом з дітьми виїхали через Млинів на Козацькі Могили. Мали намір побувати ще й в Дубно і Крем'янці. Про цю подорож пише відомий лесезнавець Анатоль Костенко у книзі “Леся Українка” (К., 1971. — ст. 57-62). Та не знаємо, чи завітали тоді Косачі до Дубно і Крем'янця, чи ні.

Наступна мандрівка припала на початок червня — кінець липня 1907 року. На жаль, єдиним достовірним джерелом її приїзду до Великих Бережець та Крем'янця на сьогодні є листи Петра Антоновича до Лесиної мами. У згаданій книзі Мирослав Мороз у хронологічній послідовності простежує цей відтинок життєвого шляху Лариси Косач. Ранньою весною 1907 року вона виїхала на лікування в Крим. Хвороба давалася визнаки — дошкуляв туберкульоз кістки ноги. А вже на початку червня разом із Климентом Квіткою вона переїжджає з Ялти до Великих Бережець.

На той час Лесина мама відпочивала на хуторі Зелений Гай родинному гнізді Драгоманових, що поблизу Гадяча. Олена Пчілка — рідна сестра видатного вченого, громадсько-політичного діяча Михайла Драгоманова, дядька Лесі Українки. В одному з перших листів, що йшли до Гадяча, від 11 червня 1907 року Петро Антонович повідомляє дружині: “Від Лесі була поштівка про її приїзд у Крем'янець(ький) п(овіт) до Мані Б(еляєвої), але Порохов надіслав її до Гадяча. Повідом, що вона писала”. (Інститут літератури ім. Т. Шевченка АН України. Відділ рукописів, ф. 28, № 1165).

Наступний лист П. Косача датований 24 червня, писаний з Колодяжного. В ньому читаємо: “Сюди під'їдуть Оксана і Леся, яка обіцяє завітати з Бережець Крем'янецького п(овіту) (її адреса: м. Крем'янець Волинської губернії. Марії Мих(айлівні) Беляєвій), де і сосновий ліс, і пісок, і сухо, але де Кв(ітці) було знову погано, нібито з дороги” (ф. 28, № 1167, ст. 2). Климент Квітка хворів туберкульозом легень.

У листі від 4 липня з Колодяжного П. Косач пише: “На яких умовах живуть Л(еся) і К(лимент) у Мані, не знаю, але його там вже три рази брали параксизм температури і заважають приїхати сюди” (ф. 28, № 1168, ст. 2-3). Тоді ж Петро Антонович повідомив Олену Пчілку, про намір Лесі Українки одружитися з Климентом Квіткою. Як видно з ли-

ста, батько був проти такого одруження.

18 липня, але вже з Ковеля, П. Косач повідомляє Олену Пчілку: “Дуже радий, що Лесичка приїде і що К(лиментові) краще” (ф. 28, № 1169).

Відпочиваючи над тихоплинною Іквою разом з Климентом Квіткою відомим фольклористом та етнографом, Леся Українка була в селянських хатах бережчан. З ним записувала весільні народні пісні, вела розмови із селянами, про що оповідали старожили, зокрема Сергій Неприцький, якому тоді виповнилось 19 літ. Із Бережець поважні гості вирушили в невеличку мандрівку на легендарну Божу гору, що за два кілометри від села, де була капличка на вершині гори і де з незапам’ятних часів б’є джерело чистої цілющої води. А іншим разом в гурті з Беляєвими бричкою вирушали до Почаєва, що за 13 км від Бережець, щоб помилуватися Святою Успенською лаврою.

Жили Лариса Петрівна та К. Квітка у шкільному будинку. Стояла чудова літня пора. Це видно з листів Петра Антоновича. Ніхто не перешкоджав відпочивати, працювати, писати листи. Адже були літні канікули. На жаль, будинок школи не зберігся. Він згорів у вирі першої світової війни під час пожежі 1916 року. Фронт тягнувся вздовж Ікви. Збереглося фото школи, яке ми виявили у Бережцях. Але фото 1910 року коли там М. Биковської вже не було. Вчителював С. Баторський.

У свята чи неділю Леся Українка з Климентом Квіткою, Беляєвими відвідують родину Биковських у Крем’янці. Садиба збереглася. Тепер вулиця Осовиця, 6. Вона розкинулася у мальовничій місцині на горі Воловиця. Величезний сад був чудовим місцем прогулянок. Вздовж алеї цвіли розкішні троянди, піони, декоративні кущі. З альтанки під чотирма липами, яких, на жаль, нові господарі садиби, не відаючи, що роблять, порізали, відкривається прекрасна панорама Крем’янця на Замкову гору, Черчу, Дивичі Скелі. Ці гори оповиті легендами, переказами. Їх могла слухати тут й Леся Українка. Звідси гості й господарі пішки добиралися через гори до Богданової каплиці, що над селом Підліссі. Легенда переповідає, що тут влітку 1651 року після Берестецької битви зупинявся гетьман Богдан Хмельницький. А вже наприкінці липня Леся Українка і Климент Квітка повернулися до Києва, де й одружилися.

Цікаві матеріяли про мандрівки Лесі Українки у краї ще в 30-х роках зібрали учні Крем'янецької української гімназії під керівництвом професора С. Орловської. Учасником експедиції був тодішній гімназист Анатолій Малевич, нині знаний на Тернопіллі краєзнавець. Користуючись нагодою, дякую Анатолієві Павловичу за надіслані матеріяли про цю експедицію.

Як видно з листів П. Косача, Леся Українка писала з Бережць. На жаль, не вдалося з'ясувати, хто такий Порохов, який відсилав її листи до Гадяча. Свого часу я листом звернувся до Гадяцького краєзнавчого музею, Полтавського обласного архіву, чи не збереглися там листи Лесі Українки. Але відповідь була невтішна.

У 30-ті роки Лесині листи до М. Биковської розшукувала дослідниця її творчості Марія Деркач, яка працювала тоді у Львові в Науковому товаристві ім. Т. Шевченка. Їй вдалося з'ясувати, що у 20-х роках подружжя Беляєвих виїхало до Югославії. Ще у 30-х Марія Михайлівна писала до родичів у Крем'янець, просила в них матеріальної допомоги в рахунок частки своєї спадщини, що залишалась тут. Про це мені оповідав небож Маріїн Іван Євгенович Биковський. Але доля цих листів невідома.

Розшукуючи матеріяли про відвідини Лесею Українкою та Климентом Квіткою Бережць, ми пройшли тими шляхами, побували у тих же місцях. У будинку Биковських на Калинівці мешкав згаданий Іван Євгенович. Він помер 1977 року. Для Крем'янецького музею передав ряд цінних фотографій тітки, палітурку подвірної книги за 1908 рік. Ці документальні матеріяли, як і копії батька Лесі Українки, експонуються в одній із залів музею.

У Великих Бережцях записали спогади 92-літнього Сергія Неприцького. Його старший брат Олександр Неприцький-Грановський жив у Бережцях до 1913 року, а потім виїхав до США. Він був знайомий з Оленою Пчілкою. Кілька десятків віршів, оповідань, рецензій опублікував у часописі "Рідний край", який видавала Лесина мама. Батьківська садиба Неприцьких — навпроти колишньої школи. Сергій Неприцький розповідав, що брат кілька разів вів розмови з великою поетесею. Можливо, що про ці зустрічі О. Неприцький і десь згадує. Його величезний архів (10 тис. одиниць) зберігається у Міннесотському університеті, де він

був професором.

У сусідньому селі Града розшукали двох старожилів Ф. П. Кузя та С. У. Вавринюка, які були учнями М. Буковської. Вони закінчили школу 1909 року, зберегли свідоцтва обидва.

Чимало зробили у пошуках матеріалів про перебування Лесі Українки і Климента Квітки Макар Середюк та Олексій Ошуркевич. Останній видав путівник “Найрідніший рідний край — Волинь” (Львів, 1991), — в якому є розділ “До гір і долин Крем’янецьких” (ст. 57-61). Автор коротко розповідає про мандрівки Лесині у цьому чудовому краї.

На вшанування пам’яті геніяльної поетеси мешканці Бережечь спорудили пам’ятник. Білокам’яне погруддя (скульптор Лука Біганич) величаво стоїть на майдані в центрі села. Пам’ятник відкрито у 1987 році до 80-річчя перебування тут Лесі Українки. На відкритті пам’ятника виступили поети Роман Пінь (Тернопіль), Микола Тимчак (Дубно), автор цих рядків. Члени районного літоб’єднання В. Мамчур, В. Якимчук, Л. Ніжник прочитали вірші, присвячені поетесі.

Крем’янчани відзначали дні пам’яті Лесі Українки вже у 20-30-х роках. Багато робила для популяризації її імені повітова управа “Просвіти”. В лютому 1933 року був влаштований вечір силами учнів української гімназії до 20-тих роковин з дня смерті поетеси. У програмі: реферат про життя і творчість Лесі Українки виголосив учень УШ кл. К. Табінський. Драмгуртківці ставили безсмертну “Лісову пісню”. Про цей вечір писала газета “Новий час” від 27 березня 1933 року, яка виходила у Львові. Заля, де відбувалась вистава, була переповнена. Публіці особливо були до вподоби народні костюми, в яких грали юні аматори. Керувала вечером проф. С. Орловська. Режисером вистави був артист Гр. Березовський. Справді, художня самодіяльність була на високому рівні, що відзначав проф. Богдан Лепкий, який завітав до гімназистів у червні 1935 року. Збереглося два унікальні фото, що зафіксували Б. Лепкого із гімназистами у Крем’янці.

У старовинному Крем’янці є вулиця Лесі Українки, книгарня її імені. 1993 року на будинку Биковських споруджена меморіяльна таблиця геніяльній поетесі. До 120-річчя від дня її народження працівники музею та викладачі

педучилища влаштували наукову конференцію “Спадщина Лесі Українки та українське національне відродження. В музеї була організована виставка матеріалів про перебування Лесі Українки у Бережцях та Крем’янці.

Вшанували її пам’ять й бережчани. До пам’ятника поетеси були покладені живі квіти. На мітингу виступали проф. Р. Гром’як, поети Г. Петрук-Попик, П. Сорока й інші. Гості оглянули будинок Яворських, в якому, за розповідями старожилів, бували Леся Українка та Климент Квітка.

Не в’януть квіти біля пам’ятника поетеси. Її творчість стала однією з вершин української літератури. Дочка Прометея прийшла поклонитися нащадкам тих, до кого горнулася серцем, кожним рядком своєї безсмертної поезії. Вдячні крем’янчани, бережчани березуть пам’ять геніяльної поетеси, яка пророче писала:

Як я умру, на світі запалає  
Вогонь покинутих мої пісень  
І, стримуваний племін засіяє,  
Вночі запалений, горітиме удень!



## ПОЧАЇВСЬКА МОЗАІКА

Псалмів і слів архаїка —  
Нерукотворний храм.  
Почаївська мозаїка —  
То монумент рукам.

Рукам, що обезсмерtilись,  
Що сотворили світ.  
Щоб ангели не сердились,  
Коліна преклоніть.

## Поетеса з Лесиного краю

Вона вийшла з Лесиного казкового краю — Євгенія Лещук — за професією лікар-психіатр, кандидат медичних наук. Після закінчення інституту працювала на рідній Волині, тепер — у м. Львові. Її дитяча юнацька душа гартувалася у вогнях буремних сорокових років. Все це глибоко переживала. От і відтоді — вірші. Вкрай вразлива, завжди тонко сприймала все довколiшне — чарівну природу Волині, акорди і гromовиці життя. У час особливих вражень-переживань її душа бриніла, як струна, і так вона без спеціальної музичної підготовки сама імпровізувала мелодії-пісні, які при обробці виконують різні музичні колективи, звучать по радіо і телебаченню. 1985 р. у видавництві "Каменярь" побачила світ її перша збірка поезій "Мамині квіти", 1991 р. у видавництві "Український письменник" (Київ) вийшла друга книжка поезій — "Дорогою птахів", яка через 3 місяці була перевидана на прохання читачів. Оскільки поезії Євгенії Лещук ліричні, бринять, як пісня, то багато їх співають мистці України.

Тому в 1988 р. Львівською телестудією був створений телефільм на твори Євгенії Лещук, за її сценарієм "Піснями радість дарувати", який із захопленням сприймали глядачі. В 1991 р. тією ж телестудією знятий, а 1992 р. поданий на телеекрани другий телефільм на її твори, також за її сценарієм — "Уклін Україні", який викликав особливо зворушливі враження людей та багато відгуків. У телепередачі — чудовий Волинський край, Леся Українка, любов до рідної мови, хвилюючі сторінки історії (Берестечко, УПА). Крім цього, вона як патріотка свого народу постійно провадить велику громадську роботу: часто виступає зі своїми поезіями в різних куточках України, у Криму, часом із мистцями, що виконують її пісні. Велику допомогу надала вона у відкритті музею ім. Лесі Українки в Ялті (1991), а восени 1992 р. відважно виступила на захист Святині українського народу під Берестечком. Адже на місці, де билися "Триста", в історико-меморіальному заповіднику "Поле Берестецької битви" провадилася будівля приватного котеджу. От тоді вона звернулася з проханням до Президента України Леоніда Кравчука, просила допомогти захистити Святиню. Крім того, у статті

звернулася до народу. Все розслідувано, усе підтверджено. Вандалізму покладено край. Через це Євгенія Лещук багато пережила і має різні погрози від забудівника.

Але душа її не вмовкає, а творить, бринить. Тепер Євгенія Лещук підготувала збірку поезій про повстанців УПА, збірник пісень, книжечку поезій для дітей, тільки, на жаль, наразі видання неможливе через загальну економічну кризу. Та Євгенія Лещук живе надіями і постійно несе світло своєї душі Рідній Україні.

*"Шлях Перемоги", 10.7.1993*

---

### *До Лесі Українки*

Ти завжди приходиш до мене єдина,  
Коли мені важко і серце болить,  
Коли уривається часом хвилина,  
Щоб тугу у слово своє перелить.  
Тоді — ні, не плачу і весь біль виливаю,  
Немов сповідаюсь тобі в самоті,  
І разом з тобою думками злітаю,  
Ти віру, насагу вертаєш мені.  
Кидаєш проміння в сумні мої очі,  
Рукою підводиш похиле чоло,  
І наші розмови в холодні ці ночі  
Дають мені силу, надію, тепло.  
Була ти зі мною й тоді, коли юну  
Мене непривітно прийняв каземат.

Олекса Стефанович

### **МОЛИТВА**

**О, Ти, що тамо, де Почаїв,  
Під небом вставши голубим,  
Далеко в простори засяяв  
Золотоглавієм своїм**

**О, Найсвятіша, Єдина,  
До стіп схиляємося чині,  
Умилостив swojego Сина,  
Щоб від одра Й воздвиг.**



## СТВОРЕНО ТОВАРИСТВО ІВАНА ОГІЄНКА

До його слова, мовби до таїни старовинних манускриптів, прилучалися кілька поколінь наших одноплемянників за кордоном. Настав час і нам не цуратися його мудрості, щирих одкровенень.

“Найважливішою з шкільних наук, головною підвалиною шкільної освіти, безумовно, і поперед була і завжди буде рідна мова. Навчання рідної мови, рідної літератури в новій школі повинно стати міцним осередком всієї шкільної науки. На навчання цих дисциплін повинно покласти якомога більше часу, якомога більше сил та знань...

Коли трощиться старий лад, коли ще не вироблено ладу нового, то мене переймає острах, аби ми нашої української школи не збудували з старого плану, з плану так близької нам російської школи. План той давно вже прогнів давно вже пристав од життя. Такий стан його вже давно бачили і тому завжди латали, як могли, латали на білу нитку нашвидку, аби тільки не світило з убового убрання грішнес тіло...

Боюся я, бо знаю, що коли трощиться старе, то скрізь воно нищиться не до щенту і завжди будують нове так, що перше підмальовують, підлатують та підживляють старе...”

Мовлено це 1917 року, а ніби сьогодні, в час утвердження державної незалежності України. Важко переоцінити ролі культури, слова, літератури в цьому процесі. Відродження української нації — це відродження історичної пам’яті, зміни у самому людському мисленні, яке має вивільнитися від решток тоталітарної психоідеології, це подальше виховання національної свідомості. У здобутті Україною незалежності визначну роль відіграли багато поколінь народу, цілі когорти його славних синів.

Поміж них почесне місце посідає Іван Іванович Огієнко (1882 — 1972), видатний учений-мовознавець, професор, доктор філософії, поет і прозаїк перекладач Святого Письма (Біблії) українською мовою. Його доробок — це півтори тисячі праць україністики. Він був міністром освіти і віросповідань УНР, видатним українським ієрархом — архиєпископом Холмським і Підляським у Польщі, митрополитом Вінніпегу та всієї Канади Іларіоном. Усе життя він беріг і будив правду, коли ту присипляли, обстоював рідне слово.

1992 рік можна вважати роком І. Огієнка — минуло 110

літ з дня смерти. З ініціативи республіканської ювілейної комісії, яку очолював М. Жулинський, відбулися урочистості в Брусилові на Житомирщині, де народився ювіляр (тут відкрито пам'ятний знак біля обійстя батьків І. Огієнка, а місцевій школі й вулиці міста надано його ім'я), у Києві — великий літературно-мистецький вечір на його честь у будинку, де містилася Центральна Рада і де він виступав. А ще численні виставки, зустрічі, конференції: в Житомирі — Огієнкові читання “В чистій любові краю”, в Кам'янці-Подільському — республіканська міжвузівська науково-теоретична конференція “Духовна і науково-педагогічна діяльність Івана Огієнка в контексті українського національного відродження”, яка засвідчила великий інтерес науково-педагогічної громадськості до постаті цього розбудовника нашої духовності.

Учасники конференції взяли участь в установчих зборах, на яких було створено Товариство Івана Огієнка з центром у Кам'янці-Подільському. Головою Товариства обрано Євгенію Сохацьку, доцента, кандидата філологічних наук, декана філологічного факультету місцевого педінституту, чий внесок у вивчення спадщини І. Огієнка добре знаний. Створено Товариство з центром у Кам'янці-Подільському не випадково, бо з цим містом пов'язані важливі роки державної та науково-педагогічної діяльності вченого. Тут засяяла зоря його творчого подвижництва, в 1918 — 1920 рр. він був першим ректором Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету.

Обрано малу раду Товариства у складі 17 осіб. У Львові, де також жив і творив видатний учений, відбулася всеукраїнська конференція, присвячена його пам'яті. І в Кам'янці-Подільському, і у Львові видано тези доповідей на цих конференціях.

На конференції Товариства, що відбулася у Львові, розглянуто й ухвалено його статут, спляновано роботу на найближчий період, названо нових членів ради, з-поміж яких Я. Рудницький, О. Герус (Канада), М. Мушинка (Словаччина), С. Козак, В. Назарук (Польща). Власне, Товариство вже діє, до нього пишуть, телефонують, тож, користуючись нагодою, повідомляємо координати його провідників: голова товариства Є. І. Сохацька — Кам'янець-Подільський, тел. 3-12-13, 3-39-14, заступники голови: А. А. Бурячок — Київ, тел. 295-38-79, О. А. Купчинський — Львів, тел. 34-51-613, 75-30-17, О. Є. Опанасюк

— Житомир, тел. 37-42-23, 34-03-74. На черзі — реєстрація Товариства в Міністерстві юстиції України та створення Фонду Івана Огієнка з відкриттям рахунку в банку Кам'янець-Подільського.

На пропозицію земляків ученого конференція розглянула питання про премію імені Івана Огієнка, передбачається щорічно три таких премій: за заслуги на ниві освіти і науки; літератури і мистецтва; народознавства і державотворення. Премії присуджуватимуться спільним рішенням Житомирської обласної Ради народних депутатів, яка виділяє для цієї мети 50 тисяч карбованців, і Ради Товариства Івана Огієнка. Розгортається організаторська й масова робота Товариства, його осередків, котрі вже діють у Хмельницькій, Запорізькій, Рівненській областях, у Києві, Львові та Брусиліві.

У планах Товариства — встановлення контактів з Колегією св. Андрея (Вінніпег, Канада), де зберігається архів І. Огієнка, з університетами Варшави, Брно, Манітоби, з якими співробітничав учений, видання бібліографії його праць та монографії про життя й творчість цього великого подвижника. Товариство опікуватиметься виготовленням і встановленням пам'ятників І. Огієнкові в Україні.

Один із найближчих таких заходів — встановлення скульптурного погруддя вченого в Брусиліві на Житомирщині. Тут відкрито фонд коштів на пам'ятник І. Огієнкові, його р/р 704904 в Брусилівському акціонерно-комерційному агропромбанку "Україна", МФО 311078.

Хочеться сподіватися, що новостворене Товариство, фундаторами якого є Інститут української мови АН України, Інститут літератури імені Т. Шевченка АН України, Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії імені М. Т. Рильського АН України, Спілка письменників України, Центральний Інститут удосконалення вчителів, Міжрегіональний інститут удосконалення вчителів, Житомирський і Кам'янець-Подільський педагогічні інститути, сприятиме популяризації ідей та діянь І. Огієнка, поверненню його спадщини до материка нашої духовності.

**Олексій Опанасюк,**  
*заступник голови республіканської  
комісії по відзначенню 110-річчя з дня  
народження І. І. Огієнка.*

м: Житомир; ("Л. У." ч. 40, 1992)

# Старшокласники Рівненщини, старовинного Волинського краю, вшанували Світлу Пам'ять Івана Огієнка (Митрополита Іларіона)

*Микола Ковальський,  
доктор історичних наук, професор, проректор  
Острозької Академії*

В січні 1997 року виповнилося 115 років від часу народження видатного українського церковного, державного і культурного діяча, вченого-філолога, книгознавця і мовознавця, письменника і поета Івана Огієнка (1882-1972), діяльність якого відома в усьому цивілізованому світі. Ця дата, знаменна в історії України та її культури, освіти і церкви, цілком закономірно привернула увагу в різних колах українців як в західній діаспорі, так і на території компактного проживання нашої нації на Сході Європи — в Україні.

Дуже знаменним є той факт, що Світла Пам'ять про Івана Огієнка належним чином відзначається і на Волині, до якої він мав особливу схильність, вивчав і пропагував її культуру, особливо князів Острозьких, належним чином звеличивши їх у своїх працях як поборників просвітництва українського народу, а острозька і деманська друкарні неодноразово стали об'єктом постійного інтересу цього Великого Українця. Саме з Острогом пов'язаний такий важливий етап в житті І. Огієнка як закінчення в 1903 р. відомої і авторитетної в Україні чоловічої гімназії. Мабуть, саме тоді проявилось зацікавлення І. Огієнка Острогом і його ролі в культурній місії XVI-XVII ст.

Тому не випадково саме в Острозі, в приміщенні недавно відновленої славетної в середньвіччі Острозької Академії і відбулась 18 лютого 1997 р. перша обласна регіональна наукова конференція старшокласників Рівненщини під назвою "Наш край в житті і творчості Івана Огієнка". В ній прийняли участь учні шкіл м. Острога, Дубно, Здолбунова, Рівного. Конференція була організована за ініціативи Рівненського обласного управління і Острозького міського

відділу народної освіти за підтримкою Острозької міської адміністрації та ректорату Острозької Академії.

Загальне враження від проведеної конференції дуже відрадне. Насамперед слід відмітити, що присутні переконались, які великі потенційні можливості у нашій учнівській молоді, як старанно і глибоко досліджується творчість одного з найвизначніших синів української нації і її культури, як близькі до розуму і серця учням цього волинського краю безцінні перлини культурних досягнень нашого народу, наскільки близькими сучасній українській молоді творчість, моральні і релігійні переконання Івана Огієнка. Таким чином, можна без перебільшення твердити, що ідеали попередніх поколінь духовної української еліти тепер передаються в надійні молоді руки. На наших очах відбувається справжня естафета поколінь українців, що є само по собі надзвичайно позитивним, знаменним і заслуговуючим підтримки фактором в новітній українській дійсності.

Саме сюди, до Острога, прибули учні як з середніх шкіл м. Острога (Тетяна Божко, Алла Жигadlo, Людмила Прокопчук, Інна Котюк, Ольга Гурницька), але і з Дубно (Світлана Пасічник, Ірина Мулик, Олександр Денисюк), а також Ганна Семенчук з Рівного, Олена Синюк із Здолбунова.

На особливу увагу заслуговує виступ на конференції студента 1-го курсу гуманітарного ф-ту Острозької Академії Миколи Близняка, недавнього випускника Острозької СШ №5, під назвою "Острозький освітньо-культурний осередок XVI-XVII ст. в працях І. Огієнка". У його виступі відмічалось, що "звернення Огієнка до Острога, його ролі в історії та культурі України XVI-XVII ст. було не випадковим, а, напевне, мало глибоке коріння". Також цікаве спостереження даного автора про те, що "наукові дослідження студента Огієнка творчості Іоанікія Галятовського (XVII ст.)..., напевне, також мали певні коріння і в його зацікавленні надбаннями українських культурних діячів". Як сказав цей студент на даній конференції, "слід підкреслити у ці роковини Великого Українця, що саме Митрополиту Іларіону належить честь популяризації Острозького культурно-освітнього осередку — центру серед широких кіл, студентства Києва, Кам'янка-Подільського, Варшави, а також в західній українській діаспорі".

У повідомленні Олени Синюк "Князі Острозькі у історичних працях Івана Огієнка" зазначалось: "Для нас волиняків, неоціненною є історична монографія Митрополита Іларіона "Князь Костянтин Острозький". Інна Котюк, розповідючи про острозьку друкарню в творі Івана Огієнка "Історія українського друкарства" зупинилася на питанні причин інтенсивної діяльності К.-В. Острозького в галузі шкільництва. Цитуючи вислови І. Огієнка, учениця відмітила, що "Вже так сміялися з "бідної Русі" в XVI-поч. XVII, що князь В.-К. Острозький вирішив попрацювати для підняття культурного рівня свого народу — князь заснував в себе в Острозі найкращу для свого часу школу і друкарню... Значення Острозької друкарні в історії українського життя величезне. Це була найперша українська друкарня на українській землі... Острозькі видання користувались заслуженою пошаною".

Заслугує на увагу і повідомлення Людмили Прокопчук "Значення роду князів Острозьких для України і для української православної церкви". Вона зазначила, що "Князі Острозькі тим і славні були, що вони не тільки володіли величезними маєтками, але й були їхніми духовними правдивими опікунами, і сильно християнізували їх, пильнували про Духовенство Православне... Князі Острозькі рано виробили собі славу опікунів українського народу та його Православної Віри, а місто Остріг став центром цього кількотикуватого опікунства... Історія роду князів Острозьких для нас, українців, глибоко повчальна... І такий висновок історика навіює на роздуми про прогресивну роль особи в історії та перспективи розбудови нашої держави".

Олександр Денисюк виступав на тему "Релігійно-педагогічна спадщина Івана Огієнка". Він зробив висновок, що "сьогодні, в час розбудови української держави і утвердження національної школи, зростає значення порад Великого Українця. Його педагогічні праці багаті на матеріали для уроків, занять гуртків та курсів учителів, які справді зацікавлені в процесі дерусифікації школи, створення повних програм, виробленні своєрідних підходів до вивчення мови".

Алла Жигадло, учениця Острозької СШ №1, у виступі на тему: "Волинські Афіни в житті і творах І. Огієнка",

проаналізувавши творчість Огієнка стосовно Острозької Академії, зробила висновок, що "розглянуті факти дозволяють нам стверджувати, що у працях великого діяча української культури Івана Огієнка значне місце посідає наше місто і його історичне минуле. Описуючи розквіт острозького "відродження" протягом XVI-XVII ст., Митрополит Іларіон звеличує Костянтина Острозького і його діяння в культурній сфері, адже при ньому наш Остріг прославився на всю Україну і за її межами".

Учениця СШ №2 м. Рівного Ганна Самольчук в виступі на тему: "І. Огієнко та українське шкільництво" говорить про те, що "саме професор Огієнко мав найповніші дані, щоб стати сподвижником відродження високого українського шкільництва... Як голова Державної Правописної Комісії він працював разом із Агатангелом Кримським та Є. Тимченком над новим українським правописом. Укладений під його орудою нормативний правопис має не тільки науково-перекладне, а й політичне значення". Не менше значення має звернення цієї учениці до фактів зв'язків з Рівним, де "в квітні 1919 року... перебував уряд Директорії. В приміщенні реального училища розмістився його департамент освіти, очолюваний міністром І. Огієнком". Про зустрічі з ним наведені спомини Ф. Пекарського.

Цікаві і неординарні спостереження були висловлені ученицею Острозької СШ №3 Тетяною Коженко в її повідомленні: "Огієнко-служитель Богові і народові". "Тривалий час мешкаючи у Львові" (а також у Винниках під Львовом, мова йде про 20-ті роки), "Огієнко спостерігає і переконується у духовній, патріотичній і культурній праці, яку проводила УГКЦ, її єпархії і парафії на чолі з Митрополитом Шептицьким, з яким Огієнко був особисто знайомий. Огієнко закликав православних до співробітництва з галицькими уніатами". Також в цьому виступі зазначено, що "1931 р. за працю "Українська література і мова XVI ст. і український Крехівський Апостол 1560 року" університет чеського міста Брно присудив Огієнкові науковий ступінь доктора філософії".

Не менш важливим і змістовним на даній конференції був виступ дубнівської учениці Світлани Пасічник на тему: "Про особливості рідної мови в працях Огієнка", в яких розглянула такі роботи вченого: "Рідна мова в школі" (1917),

”Таблиця для вивчення українського правопису”, ”Короткий курс української мови і правопису” (1918), ”Клітина рідної мови”, ”Вчимося рідної мови” і пропонує, щоб ці твори тепер ”швидше дійшли до широкого кола читачів”.

Інша дубнівська учениця Ірина Мулик у виступі на тему: ”Іван Огієнко і Дубенщина” звернула увагу на те, що Огієнко ”багато написав про світочів української культури, які жили і працювали в Дубні”.

На початку конференції присутнім була показана силами учнів Острозької СШ №1 літературно-музична композиція ”І. Огієнко — невтомний сівач на українській ниві” (до 115-річчя від дня народження цього видатного діяча). Наказом по Острозькому міськВНО доповідачам — учням шкіл міста було оголошено подяку і урочисто вручені почесні грамоти.

По закінченню цієї конференції було прийняте рішення, в якому, зокрема, зазначено:

1. Матеріали обласної учнівської краєзнавчої конференції довести до якнайширшого кола читачів: викладачів, учителів, студентів і учнів, творчої молоді, всіх, хто цікавиться життям і творчістю І. Огієнка, через освітні журнали, інші засоби масової інформації — газети, радіо.

2. Установам та закладам системи освіти широко використовувати зібраний конференцією краєзнавчий матеріал у навчальному та виховному процесах.

3. Відділам освіти області на місцях опублікувати матеріали конференції у місцевій пресі.

4. Обласному управлінню та відділам освіти оголосити подяку викладачам, вчителям, учням та нагородити активних учасників конференції грамотами.

5. Висловити подяку Виконкому Острозької міської Ради (мер міста М. Грищук), ректорату Острозької Академії за надання допомоги в організації і проведенні конференції.



## ПЕРШИЙ МУЗЕЙ УЛАСА САМЧУКА В УКРАЇНІ

На батьківщині видатного прозаїка ХХ ст. Уласа Самчука відкрито літературно-меморіальний музей. Це перший музей письменника в Україні. Тут у Тилявці, нині Шумського району Тернопільської області, минули його дитячі та юнацькі роки (1913-1927). Тут гостював він у батьківській садибі в 1941-1943 рр. Від цього часу промайнуло 50 літ. Це були роки повного заперечення, заборони особи Самчука, його творів, які здобули світове визнання. Лише у суверенній Україні розпочався період його повернення і визнання на рідній землі. Найкращий доказ цього — відкриття музею письменника у Тилявці.

Лише два роки тому розпочалися пошуки матеріалів для експозиції майбутнього музею. Цим зайнялись учитель Тилявської середньої школи Петро Панасюк, небіж письменника Микола Самчук із Крем'янця, автор цих рядків, учні та вчителі Тилявської школи. Ми розпочали пошукову, збиральницьку і дослідницьку роботу в бібліотеках, архівах, встановили контакти із працівниками музею-архіву письменника, що в Торонто, Канада, багатьма людьми, які знали, спілкувалися із Самчуком. За цей короткий час вдалося зібрати кілька десятків фотографій, ряд художніх творів письменника, книги спогадів, дослідження про його життєвий та творчий шлях. На базі зібраних матеріалів авторові цих рядків випало одне з найвідповідальніших завдань — підготовка і складання тематико-експозиційного плану майбутнього музею. Скажу, що без ознайомлення з особистим архівом письменника, який зберігається в Торонто, справа була нелегка. Не буду говорити про проблеми, труднощі, які часто траплялися. Перейду до характеристики самої експозиції.

Експозиція музею розташувалася у чотирьох просторих кімнатах школи. У першій охоплено період життя письменника від народження до початку Другої світової війни, роки 1905-1939.

Матеріали першого розділу висвітлюють Дерманський період життя Уласа Самчука (1905-1913). Тут представлено ряд рідкісних фотографій родини (батька, матері, братів, сестри), родинної хати, видів села Дермані, монастиря — визначної пам'ятки української архітектури й культури

кількох століть, Троїцької церкви, в якій хрестили малого Уласа. Тут у Дермані він навчався у вищепочатковій школі в 1917-1920 рр. Будинок школи зберігся. Вдалося розшукати два унікальні фотознімки: У. Самчук у першій та випускній клясах школи серед учнів, а також фото учителя в Дермані Карпа Перебийноса, директора і викладача Дерманської учительської семінарії Михайла Черкавського, автора підручників, якими користувались учні школи, в т. ч. і Самчук.

Дермань навечно закарбувалась у пам'яті Уласа Самчука. Згодом він згадував про свою родинну колицку: "Дермань — це дуже проста і барвиста казка. Вже здалеку розгортається вона цілими милями вправо і вліво, вже здалека виринають із землі, то знов десь зникають золоті хрести її церков. І горе вам, чоловіче, коли ви не мистець, не поет або принаймі не звичайний фотоаматор з яким-небудь "Кодаком" на черезпліч. Все те накидається на вас хижо зо всіх боків, ніби зграя звірів, і хоч-не-хоч ви здаєтесь, зупиняєтесь, здіймаєте капелюх і глибинно вітаєте цю царцю волинських сіл".

Експозиція другого розділу висвітлює Тилявський період життя, роки 1913-1920. Сюди до Тилявки переїхали Самчуки з десятьма іншими родинами дерманців, закупили ґрунт на околиці села й започаткували вулицю Дерманську, що зберегла свою назву й донині. В експозиції фото видів Тилявки, Дерманської вулиці, хати Самчуків. Чимало місця рідному селу присвятив письменник у романі "Юність Василя Шеремети", трьохтомній епопеї "Волинь", інших творах. Скажімо, у романі "Юність Василя Шеремети" натрапляємо на рядки: "Тут ось побіч, на легкому схилі над шляхом, стоїть хутір. Довга, сіра пошита соломою дерев'яна клуня, причілком до неї повітка з брамою, кутом до повітки цегляний хлів, що переходить у хату. Щоб відрізнити від хліва, її побілено вапном. Праворуч і ліворуч від дороги огорожа з колючого дроту та молодий грабовий висад. За ним ряди овочевих дерев — яблуні, груші, сливи, окремо вишні".

Любив рідну Тилявку, як і Дермань, У. Самчук незвичайною любов'ю, пронісши її крізь усе життя. Тут він підростав, ставав на ноги, мужнів. Тут під яблунею, яка, на жаль, не збереглася, писав перші вірші, оповідання. Та найбільше присвятив увагу Тилявці у третьому томі

“Волині” під назвою “Батько і син”. Роман цілком автобіографічний. Свого батька показав в образі Матвія, себе — Володьки Довбенка, багатьох інших назвав власними іменами, зокрема молодшого брата Федота.

Дуже цікаво й детально описує будівництво нової цегляної хати на кілька кімнат, яка збереглася і стала меморіальною. На її фасаді красується меморіальна таблиця, відкрита 27 вересня 1992 р.

Та найбільше Тилявку любив письменник восени. Зворушують його пристрасні рядки: “Осінь, соковита, барвиста осінь. Її видно скрізь. На кожному кроці помітні її сліди: і на городі, і в садку, і на полях. Вона була на кожному місці, зробила все, що треба було зробити й пішла далі...”

Відповідальним етапом у житті письменника стали роки навчання у Крем’янецькій українській гімназії (1920-1927 рр.). Про це мовиться в наступному розділі експозиції. Її прикрашає на цілу стіну панно “Крем’янець 20-х років”, на якому зображенні старовинні пам’ятки архітектури, типи міщан, словом реальна картина тогочасного міста. На документальних фотографіях — види Крем’янця, колишня вулиця Директорська (нині Бориса Харчука), якою ходив гімназист У. Самчук, будинок гімназії, викладачі та учні закладу тих часів, хата Коцюкевичів, де жив під час навчання. Тепер ця вулиця носить ім’я У. Самчука. Роки навчання — це час бурхливого юначого життя: опанування основами знань, початки літературної праці, діяльності у товаристві “Просвіта”. Серед рідкісних — фото гімназиста Самчука за 1923 рік. Тут же двотомне видання роману “Юність Василя Шеремети”, побудованого виключно на матеріалах гімназії. Василь Шеремета — ніхто інший, а сам Улас Самчук.

Згодом у книзі спогадів “На коні вороному”, яка витримала у Канаді кілька видань, він напише: “Одначе та школа із скромними можливостями праці в дуже скромному приміщенні була для мене величезним форумом і доброю лабораторією для вияву і розбудови мого інтелекту. І не тільки мого. Для більшості тих, що побирали в неї освіту. Вона робила з нас лишень фахівців діла, але також громадян, патріотів, діячів і організаторів національного життя. І це треба завдячувати невтомному директорові тієї школи Сергію Уляновичу Міляшкевичу з його дружиною Кате-

риною Леонтіївною, які не тільки нас вчили, але й виховували, що для нас, переважно дітей села, було особливо потрібним з такими прекрасними учителями, як Василь Кавун, Віктор Гнажевський, Андрій Куц...”

Із документальних матеріалів експонуються ксерокопії класного журналу із прізвиськом У. Самчука, розклад уроків, штатний розпис викладачів з оплатою їх праці, власноручні підписи Уласа Самчука за книги, які він брав у читальні “Просвіти”. Там Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка, Олександр Олесь, Володимир Винниченко, інші письменники. Якраз на їх творах виховувався У. Самчук, формувався як письменник. Найціннішою була знахідка у фондах Тернопільського держархіву рукописного альманаху “Юнацтво”, що виходив у стінах гімназії на початку 1920-х років. У ньому обдаровані гімназисти поміщали свої літературні твори. Цікаво, що в альманасі є вірш учня 5-ої класи У. Самчука. Ксерокопія альманаху представлена для огляду.

Серед інших матеріалів розділу виокремлюється крем’янецьке видання “Малого Кобзаря” Т. Шевченка, видрукованого 1922 року. Книжечка була широко розповсюджена у гімназії, в школах. По ній вчилися жити, боротись.

Низка матеріалів висвітлює ролю У. Самчука у громадсько-політичному житті Крем’янця і Тилявки цих років. Гімназист У. Самчук, приїжджаючи на канікули додому, брав активну участь у “Просвіті”, роботі читальні, в організації гуртків аматорів сцени. У цьому йому допомагали брати Данилевичі Лонгин та Віктор, з якими У. Самчук вчився в Крем’янці. Батько великої родини отець Данилевич багато літ був священником у Тилявці, підтримував добрі починання юнаків. Його донька Наталка гарно грала головні ролі на сільській сцені. Вона — юнацьке захоплення Уласа. Не раз її образ зустрічаємо на сторінках “Волині”, особливо у третьому томі. Низка фотографій з родинного альбому Данилевичів тепер не тільки їх реліквії, а й усіх, хто відвідує музей. Та серед них виокремлюється акварельний малюнок церкви у Тилявці Віктора Данилевича початку 30-х років. Трагічною була доля цієї родини...

Влітку 1927 р. У. Самчука призвано до польської армії. Влада не дозволила йому здати матуру. Але свідомий юнак не бажав служити в армії, яка захищала окупаційний режим

Польщі на українській землі. Національно свідомий юнак дизертирує з армії, опиняється спочатку в Німеччині, а згодом переїжджає до Праги, де вирувало життя української іміграції упродовж 20-30 років. Перша іміграція У. Самчука тривала 13 літ (1927-1941). Матеріяли про його життя цього періоду сконцентровані в розділі Празький період. Тут представлено кілька фотографій письменника того часу, колаж оповідань на новель, видрукуваних у “Літературно-науковому віснику”, інших часописах Львова. У Празі У. Самчук написав роман про голодомор в Україні “Марія”, трилогію “Волинь”, ряд інших. Одночасно здобував ще вищу освіту. Тісні зв’язки підтримував з письменниками Оксаною Лятуринською, Оленою Телігою, Євгеном Маланюком, Олегом Штулем, іншими.

На одній з численних фотографій портрет У. Самчука, надісланий із Праги з таким дарчим написом: “Татові, братові і братовій. Улас Самчук 30.IV.1935. Прага”. Фото зберегла небога письменника Лідія Федотівна, але ім’я У. Самчука замальоване олівцем через переслідування енкаведе.

Окремо представлені друком або копії титульних сторінок прозові твори У. Самчука “Марія” (1934), трилогія “Волинь” (т. 1, “Куди тече та річка”, 1932; т. 2, “Війна і революція”, 1936; т. 3, “Батько і син” 1937), збірки оповідань та новель “Віднайдений рай”, що вийшла у Львові 1936 року. Мало хто знає, що Самчукова “Волинь” була представлена до Нобелівської премії, але її комітет відхилив, бо письменник не представляв своєї держави: Західна Україна була під Польщею, Східна під Москвою.

Ще один вузол цього розділу присвячений Оксані Лятуринській, яка вчилася тоді ж у Крем’янецькій українській гімназії, а згодом підтримувала контакти у Празі а після війни — у Канаді. Їх дороги, письменницька праця перепліталися, як і долі, не раз. Експонуються один з рідкісних знімків Оксани Лятуринської 1924 року, копії віршів, зокрема автографа “Візії”, титули книг поезій “Гусла” (1938), “Княжа емаль” (1941).

Завершується розділ кількома фото родини Самчука.

Наступна велика заля висвітлює постать У. Самчука во роки Другої світової війни. Він, як і багато інших вигнанців, прагнув повернутися в свою Україну, працювати для неї, її народу. Це стало можливим у 1941 році. Спочатку він переї-

хав до Кракова, щоб бути ближче до України. Влітку 1941 року разом з Оленою Телігою переходить кордон через Сян і стає через 13 літ на рідну землю. Вони добираються до Рівного, де їх шляхи розійшлися: У. Самчук залишається у Рівному, а Олена Теліга їде до Києва. Там вона трагічно загинула від рук гестапо.

В кінці липня — на початку серпня 1941 року Улас Самчук вже на рідній Крем'яничині. Відвідує Дермань, а згодом Крем'янець і Тилявку. Тут, у Крем'янці його радо зустрічають, як визначного письменника. Ось фото, на якому вулицями Тилявки хлопці несуть У. Самчука. Пишну зустріч йому влаштували тилявці на чолі із священником о. Паладієм Дубицьким та головою Угорського району О. Неприцьким.

Низка фотографій зафіксувала зустріч у Дермані, Рівному, Тилявці, Крем'янці. Ось письменник у колі друзів, відомого скульптора і кінорежисера Івана Кавалерідзе, який хотів створити фільм за епопеєю “Волинь”. На кількох знімках — родина письменника: через І. Кавалерідзе він познайомився із артисткою кіно Тетяною Чорною, з якою пройшов шлях майже 50 літ. На одному із фото Улас Самчук за машинкою “Орга” пише новий роман. Ось фото його друга, заступника редактора газети “Волинь” Романа Бжеського. У вітринах твори Уласа Самчука, окремі з дарчими написами письменника. Тут і “Марія”, і епопея у трьох томах “Волинь”, інші книги. Ксерокопіями представлено ряд статей із газет, в т.ч. “Крем'янецького вісника” за 1941-1942 роки.

За статтю “Так було — так буде!”, опубліковану у газеті “Волинь” 22 березня 1942 р., У. Самчука гестапо заарештувало і посадило у в'язницю, а газету, де була опублікована стаття, конфіскувало. Тоді ж У. Самчука позбавлено посади редактора “Волині”. Лише заступництво впливових німців-друзів врятувало життя письменникові. У статті він відстоював право знедоленого українського народу на свою державність, а це не сподобалось німецьким окупантам.

Надто непростими були роки поневірянь У. Самчука з дружиною з кінця 1943 аж до кінця 1947 року. Перебування у таборах для переміщених осіб, матеріальні скрути, інші труднощі. А він знаходив час і сили сідати голодним за машинку і працювати — писати нові романи. Надто дошкуляли

болі в шлунку. Ряд фото відображають ці роки життя, а книга спогадів “Планета Ді-Пі” дає змогу документально з точністю відтворити цей нелегкий шлях довжиною більше 4-х літ.

Нарешті тривалий Канадський період життя й творчості (1948-1987). Завдяки листуванню, особистим контактам для музею у Тілявку надійшло більше десяти романів У. Самчука, кілька книг спогадів письменника, десятки фотографій, чимало журнальних статей. Все це експонується у заключному розділі музею. Серед цінних матеріалів третій том “Волині” з дарчим написом письменника. Книга видана третім виданням у Торонто, а в рідній Україні ще не вийшла, бо, кажуть, нема паперу. Низка фотографій відображає 75-літній ювілей письменника на Канадській землі 1980 року. Україна про ювілей мовчала. Напевне, прикро було йому, письменникові зі світовим іменем, переживати, що увесь світ вшановує його, а на батьківщині — вимушена мовчанка. На багатьох знімках — письменник у колі друзів, на зустрічах, в родинному оточенні.

Сумний, але невідворотний фінал фото пам’ятника на могилі у Торонто. На плиті викарбувано: Улас Самчук, 1905-1987. Перша назва його роману “Куди тече та річка”. В цій же могилі похована його дружина Тетяна Чорна-Самчук. Життя закінчилися. Залишилися його невмирущі твори.

Експозиція невеликої кімнати оформлена як меморіяльна. Вона відтворює момент приїзду гімназиста У. Самчука на канікули до Тілявки. Скромна обстановка батьківської хати: дерев’яні стіл, два крісла, шафа, ліжка, книжки, рукописи. На спинці крісла — піджак учня гімназії 20-х років з нашивкою відповідного номера на рукаві. На столі зошит для записів. Відтворені вікна батьківської хати, що стоїть на краю Тілявки. Складається враження, що гімназист У. Самчук вийшов на хвилюк перепочити у сад і ось-ось повернеться.

Матеріяли великої заключної залі висвітлюватимуть тему вшанування пам’яті У. Самчука в Україні за останні два роки. Експозиція її буде здійснена найближчим часом. Наразі залю прикрашає великий колаж із назв його романів, а їх майже тридцять. Такий доробок письменника.

Відзначу важливу особливість подачі матеріалів експозиції: вони скомпоновані так, що у кожному розділі матері-

яли, які розповідають про життєвий і творчий шлях письменника, перемежовані із етнографічними, побутовими речами кінця XIX — початку XX ст. У кожному розділі — речі вжитку вишиванки, рушники, посуд, одяг, сільськогосподарські знаряддя праці. Експозиціонер та художники-оформлювачі (бригаду очолював Віктор Підгірний з Тернополя) прагнули через призму етнографічних речей села показати формування Уласа Самчука і як людини, і як письменника. На скільки це вдалося, хай судить глядач.

Нарешті, кілька слів на адресу тих, хто допомагав у пошуках, збиранні матеріалів, надавав грошову допомогу. Перечисляю прізвища українців діаспори: Іван Шлапак, Євгенія Пастернак, Т. Остапчук, Маргарита та Лариса Бжеські. Борис Неприцький та багато інших. Допомагали й родичі Самчука: Микола Самчук, Лідія Цезарук, Андрій Жив'юк, родина Андрущуків із Дермані, родина Мельника із Крем'янца, родина Бачинських із Львова, багато інших. Варто сказати й за Сергія Цимбалюка, який живе в Австралії. Він надавав всіляку допомогу, зокрема надіслав книгу У. Самчука “Бандура і бандуристи”, просив, щоб його прийняли до товариства ім. Уласа Самчука.

Окремо треба сказати слово вдячності керівникові агрофірми “Дружба” панові М. Бойчукові, який у нинішній скрутний час поставився з розумінням справи і всіляко допомагав і матеріалами, і фінансами. Без його допомоги здійснити експозицію такого музею було б неможливо. Чимало вартість документальних матеріалів розшукали працівники Тернопільського держархіву, зокрема Любомира Бойцун, інші співробітники. Їм також низький уклін. Активно допомагали і словом, і ділом керівники райдержадміністрації Шумського району (п. Дмитрук), Тернопільської облдержадміністрації (проф. Р. Гром'як), працівники Тернопільського та Крем'янецького краєзнавчих музеїв. Усім тим, хто був причетний до цієї нелегкої справи — сердечна вдячність.

Автор експозиційного плану та експозиціонер знає про ряд неvirішених проблем при побудові музею Уласа Самчука. Це насамперед брак архівних документів особистого характеру, рукописів письменника, його листів, щоденникових записів, особистих речей. Але це не його вина, а біда, бо всі ці матеріали зберігаються в музеї-архіві письменника в То-





ронто, а ми ще такі біді, що не маємо змоги поїхати туди і вивчити ці матеріали. Все ж сподіваюся, що ці прогалини з часом будуть заповнені.

Сподіваюся, що, ще можна багато чого зробити. Треба тільки хотіти працювати. Треба всім усвідомити, що повернення Уласа Самчука до рідної землі, України, до свого народу, хоче хто того чи ні, є процес неминучий, бо так судилось історією...

**Гаврило ЧЕРНИХІВСЬКИЙ,**  
м. Крем'янець, Україна

**Андрій Жив'юк**  
(Рівненська область)

## ПАНІ САМЧУКОВА

Вільний простір призолотівських хуторів, а посеред них — Дібрівки, стихії юності Марусі Зоц, наснажував серце не одного українця. По сусідству, в Михайловій Горі, шукав свого часу "вільного повітря" перший ректор Київського університету Михайло Максимович. Душевний лад, однак, навідував дівчину лише поза домом: немила дядькова оселя стала для неї семирічною темницею.

Батьки Марусі — Василь Павлович Зоц, син засланоного до Сибіру революціонера-народника, службовець Золотоніського земства, і Катерина Самійлівна Середа, козацького роду, — померли майже одночасно навесні 1916 року. Семирічна дівчинка (Марійка народилася 21 березня 1909 р.) клопотанням братів потрапила до школи благородних дівць при Красногорському монастирі. Після жовтня 1917-го школу закрили. Тоді-то й опинилася Маруся в Дібрівці, родинному осідку козаків Серед, куди забрав її з притулку материн брат.

Що чекало сироту в цьому благословенному закутку? Перша дядькова дружина померла при десятих пологах. Після звернення в Київ до консисторії йому дозволили шлюб з рідною сестроюпокійної. Знову посипалися діти... Чи вічні злидні, чи щось інше вплинули на цю рішучу жінку (не кожен відважиться заопікуватися такою численною сім'єю), вона, для старших мачуха і водночас рідна, стала справжньою відьмою ("треба було вкрати, щоб попити молока"). Найгірше доводилося "чужій" — чоловіковій небозі Марусі. "Баришню" завжди чекала найважча робота і найдовша дорога.

Класичний приклад казки про попелюшку. До принца, однак, було ще далеко.

1925 року старший брат й опікун Марусі — Юрій Зоц добився, здавалося неможливого: її виїзду до Праги. Цікава паралель: теж майже шістнадцятилітня Олена Теліга з матір'ю, незважаючи на всі заходи батька — ректора Української господарської академії в Подебрадах Івана Шовгеніва, на шляху до Праги в 1923 році переходила

польський кордон нелегально, з ризиком для життя. І ще. Ці дві жінки, кожна з яких по-своєму — одна, як дружина, друга, як найближчий, напевне, товариш по ремеслу — займає особливе місце в житті Уласа Самчука, ніколи не були знайомі особисто. Проте у повороті їхніх доль несподівано знаходимо спільне: в еміграційному потоці середини двадцятих років вони пливли проти течії. Значно численнішим був рух у зворотному напрямку — на Радянську Україну: магніт "українізації" та приклад М. Грушевського робили свою справу. І якщо цей, перший, вибір Марії Зоц і Олени Теліги зумовили, скорше, обставини, то інший, вже у сорокових, був цілком усвідомленим. Знову ці дві жінки, спонукувані тим, хто переплів їхні долі, йшли проти течії. Факт героїчної смерті Олени Теліги сьогодні загальновідомий. Чомусь думаю, що якби їй вдалось уникнути Бабиного яру, в еміграцію вона не повернулася б. Саме так вчинила Марія Зоц, залишившись у зайнятому влітку 1944-го радянськими військами Львові. Не важить, що одна з цих жінок поклала життя на вівтар політики, друга ніколи не була в ній заангажована. Важить щось більше — материнський інстинкт жінки як найприродніша складова патріотизму. "За мною, хто любить мене!"

Юрій Зоц разом із братом Павлом опинився в еміграції на початку двадцятих років. Маючи блискучі здібності, скінчив Вищу торговельну школу в Празі, після чого працював провідним спеціалістом головної чеської фірми "Експорт-Імпорт". Володів німецькою, англійською, французькою, італійською та майже всіма слов'янськими мовами. Брат став для Марії ангелом-хранителем: найнято репетитора, отримано матуру середньої школи, розпочато студії фармації в Карловому університеті. На все воля Божа — саме Юрій, точніше, його одруження невільно спричинилося до знайомства Марії Зоц та Уласа Самчука. Марія пішла до української управи по довідку про те, що брат неодружений. Улас там урядовав. Роман студентки фармації і "вільного митця", себто людини без певного фаху й занять, отримав свою зав'язку.

Йшов 1929 рік. Перший рік великої депресії.

Подальші дванадцять років життя Уласа Самчука і Марії Зоц були освячені коханням. Ні громадянського, ні

церковного шлюбу не було. Як не було й дітей. Одне не узгоджувалося із суспільним статусом "громадянина світу без паспорта і візи", на інше існувало внутрішнє табу вічного вигнання. Формальному узаконенню стосунків "заважало" чеське громадянство Марії, дивом набуте для неї братом. Зректися його вона не могла: крім цієї данності, існувала ще й інша — фанатична одержимість Уласа письменством. Громадянство давало змогу не тільки навчатися в Карловому університеті, а й добру роботу в празьких аптеках. Вона знала, що має стати його надійним запіллям. Знехтувала навіть протестом братів.

Наважуся ствердити: могутнім стартом у велику літературу Улас Самчук багато завдячує Марії Зоц. Принаймні матеріальний фундамент найпліднішого, найбільш творчо довершеного і найзначнішого за суспільним резонансом "празького періоду" його творчої біографії заклала саме вона. Річ самозрозуміла, що У. Самчук писав би за будь-яких обставин, навіть не зустрівши Марії. То було його життєве приречення. "Маланюк пише, що я "одинокий з письменників, що ризикнув віддатися виключно літературі" і хвалить за це... Інші кажуть, що я ідіот". Самозрозуміле й друге: для того, щоб за якихось п'ять років з-під пера з'явилися такі полотна, як "Волинь", "Марія", "Кулак", "Гори говорять", потрібна була жертва, принесена його Марусею. Улас це знав: "Вона всім своїм пристрасним єством намагалася допомогти мені в моїй праці. Вона любила мої задуми, мої безсонні ночі, мої творчі пориви..."

Задум, назва і сюжетна лінія Самчукової "Марії" були пов'язані з біографією дружини. Хоч дерманські й золотонівські прототипи персонажів роману безповоротно перемішалися, проекція реальних братів Марії Зоц на художніх Демка, Максима і Лавріна Перепутьків є настільки виразною, що її важко не помітити.

Про старшого Зоца — Юрія — вже йшлося. Додамо, що він завжди був "поза політикою", однак з більшовицькою владою розійшовся, виїхавши до Чехословаччини (скінчив свій шлях у 1973 р. в НДР). На еміграції опинився і молодший — Павло. Цей був "гетьманцем" і не раз влаштовував словесні герці з "оунівцем" У. Самчуком. Останній, зобразивши Лавріна

Перепутька "ворогом народу", ніби напроорокував долю найменшому з братів Зоців: арештований 1945 року в Празі, він отримав 10 років таборів (помер, після повернення, у Чехословаччині в 1983 р.). Середній — Іван — у першу світову пішов добровольцем на фронт, скінчив офіцерську школу, а 1917-го був розстріляний у Севастополі "червоними" матросами. Три брати — три долі на тлі новітнього українського розбрату. Хіба могло не вхопити таку коалізію мистецьке око У. Самчука, одночасно піднісши її до рівня метафори?

Симптоматично, що "Марія" мала бути присвячена Марії. Марії Зоц. Вона переконала Уласа зробити інакше. "Матерям, що вмерли голодною смертю на Україні" — така присвята автора має свою вартість тенденції", — зауважили опісля "Дзвони". "Тобі присвячу "Волинь". Титул I тому другого видання трилогії (Торонто, 1952) промовляв ніби навздогін колишньому коханню: "Тій, що першою читала цю книгу, що її переживала і любила, — Марії Зоц, з пошаною присвячую. Автор".

В 1939 році у Відні вийшов збірник спогадів учасників і свідків "карпатоукраїнської епопеї". Серед інших там були свідчення дружини Уласа Самчука Марії "Орда іде". Перебуваючи з кінця 1938 року поруч із чоловіком на Закарпатті, вона працювала у хустській аптеці, а під час боїв забезпечувала повстанців перев'язочним матеріалом. Їм випало бачити те, що не бачив майже ніхто з уцілілих українських комбатантів — криваву кількадечну розправу угорських військ в окупованому Хусті. З цього боку спогади, що вона лишила, унікальні. Не менш винятковий інший факт — вмістила вона їх під іменем Марії Самчукової. Думку про необхідність псевдоніма, нехай такого прозорого, для конспірації відкинемо зразу — всі автори збірника, а серед них були Олег Ольжич, Микола Чирський, Михайло Михалевич, Юрій Горліс-Горський та ін., виступали під власними іменами. З'явилася можливість, і Марія публічно, для історії заявила про свій статус.

Самчук — Самчукова, Пані Самчукова.

Це був їхній своєрідний громадянськийшлюб.

Трагедія Закарпаття, здавалося, поєднала Марію й Уласа Самчуків нерозривно. Однак, саме тоді в їхніх стосунках щось зримо надломилось. Зрозуміла душевна

криза після краху карпатоукраїнських аспірацій (на прокладеному Німеччиною геополітичному векторі Східної Європи Україні явно не вистачало місця — і це усвідомлювалось, як аксіома) яскраво висвітлила те, що збиралося роками в особистому житті: хронічну відсутність "гарантії нормального прожитку", постійну "загрозу кризи, непевності і зривів", які у висліді давали "наші побутові труднощі, їх годі пояснити словом, вони є інтимною частиною життя людини взагалі, а нашого зокрема". Марія, як і всяка жінка, прагла, нарешті, хоч якогось сімейного затишку. Вона стомилася...

Щодо письменства, то надія, "що одного разу це дасть результати більші, ніж ж ті, що їх може чекати людина, яка пише українською мовою не в себе дома", розвіялись, як дим. "Пригадую епізод: вийшли за Прагу з Іваном Паламарчуком (приятель У. Самчука, загинув на Закарпатті в 1939 р. — А.Ж.), присіли на спочинок, Улас встав, я схопилася за його старе пальто — рукав — одірвався". Які там після цього, "світова слава" і "банкові конта"!

Осінь, зима, весна 1939-1940рр. Починаються воєнні будні. "Ні мешкання, ні роботи, живемо у Марусиного брата Юрія Зоця". В липні 1940 р. У. Самчук, здається, єдиний раз у житті зраджує основний фах: стає до праці як оператор теодолітом на триангуляційній вежі в околицях Праги. "...Під кінець літа ми поїхали відвідати Уласа Самчука, який працював у лісах біля Будейовіц, на триангуляційній вежі", — це Катерина Білецька, майбутня дружина О. Ольжича-Кандиби. Робота, разом зі звітом, триває до січня 1941 р., проте мало що змінює в сімейних статках і настроях. Врешті, Улас з головою поринає в політику. Тим більше — нагально кличе обов'язок: на політичному годиннику Європи — "за п'ять дванадцять".

Вибух німецько-радянської війни закидає У. Самчука, як члена головної похідної групи ОУНМ, очолюваної М. Сціборським та О.Сеником-Грибівським, а згодом — О.Ольжичем-Кандибою, до Рівного, на його вимріяну Волинь. З вересня 1941 р. — редакторство у "столичній" (Рівне — центр рейхскомісаріату України) газеті "Волинь". Перспективи непевні, однак передовсім — праця. Невдячна, бо назовні виглядає як колаборанство, праця для національного освідомлення й пробудження широкого

загалу, особливо на дотодішній підрадянській Україні. Сумніви у правильності обраної тактики. Щоденна небезпека ходіння по лезу ножа, стократ помножена після арешту і розстрілу в Києві Олени Теліги, І.Рогача та інших, і внутрішня самотність.

Тут, у Рівному, воєнні обставини зводять Уласа Самчука з Тетяною Праховою (Чорною), довоєнною акторкою і режисером кіностудії О.Довженка. Корабель сімейного щастя Марії Зоц зазнає смертельного удару.

Вона відчула це одразу ж. Закидала його з Праги листами про свій негайний приїзд. Він заспокоював — сказати Марусі правду не було сили. "Бо вона цього нічим не спровокувала і переживала дуже боляче. Від чого моє сумління ніколи не зможе звільнитися". На початку 1942 р. Марія, кинувши узвичаєне місце, все ж дістається до Львова з надією невдовзі потрапити до Рівного. Але довідується, що приїхала надто пізно...

Одночасно надходить звістка про арешт й ув'язнення У. Самчука. Все прикре забуто — вона знає, що має його врятувати. Хтось підказує просити допомоги у митрополита Шептицького. Марія відчайдушно хапається за це — митрополит ові У. Самчук добре відомий. "Хто вона?" — "Пані Самчукова!" — "Дитино, я не всесильний, але спробую".

Таємниця порятунку Уласа Самчука таємницею, напевне, і залишиться. Можемо лише гадати, що більше в цьому заважило: громадська опінія, заходи Германа Блюме, приятеля по навчанню в Брест-Литовському університеті, а на той час — начальника цивільної поліції рейхскомісаріату, звідомлення про арешт лондонського радіо або ж звернення до Коха митрополита А.Шептицького. Найпевніше — все це разом. Для Марії головним було інше: він на волі. Довідалася третього дня...

Про її візит до А.Шептицького У.Самчук так ніколи й не взнає, хоч можливість сказати йому про це Марія мала: вони двічі бачились у Львові. То були зустрічі-прощання: одна обумовлена — остання, інша — випадкова, на вулиці, при сторонніх людях, коли їх почали... знайомити. "Гордіїв вузол, який не можна розв'язати, але з яким не можна і жити", — це У.Самчук. "Розрив, що був мною зроблений, був зроблений дуже по живому. І ця рана не могла зажити

безболісно”. Вона відступила. Окрім втрати, не відпускав страх опинитись на самоті з чужиною. В Прагу вона повернутися не могла — замучили б спогади. Марія Зоц залишилась у радянському Львові.

”Гебісти” розшукали її зразу. Вона й не ховалася — працювала у відомій аптеці Терлецьких (нині аптека-музей на площі Ринок). Підходили здалеку. Шаблонно-анкетичне: ”Хто така? де народилась? чи заміжня” — ”Ні”. — ”Як? А Самчук?!” (ось воно — головне!). Сказала: Мій друг був, дружила я з ним”. — ”Де він?” Вистачило сміливості на відповідь: ”А ви мені скажіть — де він? Я не знаю...”

Справді, наприкінці літа 1944 р. НКДБ навряд чи вже відало, що шлях Уласа Самчука проліг до Німеччини. Та й те сказати: до початку серпня того року, цілих дев’ять місяців, він мешкав зовсім поруч — у Городку, в родині панотця Єпіфанія Роздольського. Шукати вони вміли.

Як і ставити запитання: що він писав? ”Я сказала те, що знала. — ”Гори говорять”, ”Волинь”, за ”Марію” — ні”. Не забули редакторства у ”Волині”. — ”Він написав статтю проти німців, а де дівся після того — не знаю”.

Її викликали щотижня. Протягом трьох років. У ”вільний” від допитів час Марія стала об’єктом підвищеної уваги для філерів — а ну ж зголоситься Самчук?! Тому, напевне, й не заарештували.

Виклики припинились у 1947-му, коли взяла шлюб з фронтовиком Давидом Рахубою. Стеження, щоправда, тривали далі. Кілька разів вимушено міняла роботу. Не лишили в спокої й чоловіка. В 1952 році, вже з двома доньками, подалася на чоловікову батьківщину, до Кам’янки на Черкащині. Довелося починати заново: дім, робота, діти — народився син.

Нелегкі будні й роки, здається, — найкращі ліки від сердечної недуги. Проте минуле не відпускало (чи минуле? — на кутовому столику в домі Рахуб завжди стояла світлина Уласа Самчука. Давид Іванович не перечив, по-своєму оцінивши цю людину: після прочитання дивом вцілілих у них ”Волині” і ”Марії” (у Д.Рахуби в 1933 році померла від голоду мати), він, потай від дружини, побував наприкінці 40-х у Дермані). В 1968 чи 1969 році, довідавшись через Кульчицьких у Празі і Битинських в Канаді адресу У.Самчука, Марія Василівна наважується на лист.



"...Писала я тобі... під впливом моменту кілька рядків, було то взимку, здається, в 1946 чи 1947 році... Навіщо створюю тобі зайве напруження?... Прости мені... Неспокійне, велике, талановите, ніжне серце. Що з тобою стало? Таке сильне з недалекому минулому! Хаи минуло 20 років!" Це слова іншої жінки — Варвари Семенівни Довженко (Крилової), першої дружини Олександра Петровича. Вони розсталися наприкінці 20-х, Варвара Семенівна жила важко, сама піднімаючи на ноги сина. Минуле наздоганяло на кожному кроці, до останнього подиху. Як схоже відітхнула до доньки Марія Василівна Зоц-Рахуба, показуючи на фотокартку Уласа Самчука: "Підкладеш мені до труни".

Тоді, в 1969-му, він їй відповів:

*"Торонто, 24 лютого, 1969.*

*Дорога Марусинко!*

*Дякую, дякую і ще раз дякую за привітання. І взагалі за пам'ять. Розуміється, як тільки я зможу щось вислати Твоїм пресрасним доням і синові — вишлю. Тепер саме не можу, бо мої прибутки — Ти знаєш... Часом щось є, а більшість нема. У нас тут живуть гарно, але не ті, що пишуть книги українською мовою. Я ж їх писав, пишу і буду до смерті писати, а це значить, що багачем не стану ніколи. Я видав книгу споминів, де і Тобі присвятив сторінку, також присвятив Тобі друге видання "Волинь". Тепер тут виходить третє видання тієї книги. Поза тим я видав ряд нових романів і маю рукопис роману з нашого пражського життя. Не знаю ще коли видам. Тут це нелегко робиться...*

*Отже, бачиш де мої капітали...*

*Але не самим хлібом живе людина. Тішуся, що Твоя мрія здійснилась мати дітей. Це багато також значить. А все інше (матеріальне) додасться само від себе. Діти ростуть, вони дома, будуть працювати і все буде. Ми, пригадуєш, також не розкошували, але якось воно вийшло.*

*Як це все давно було... І далеко... За цей час так сильно змінився час, простір і наставлення. Я тепер інколи міняюсь листами з Прагою, але з домою ні. Від них ще не мав листа і нічого їм не пишу. Так воно є і нічого не подієш. А хотілося б бодай довідатись, чи всі живі...*

*Ще раз дякую Тобі за пам'ять. Пиши більше. Напиши*

*про своїх дівчат і сина. Вони напевно дуже цікаві. І напевно добре вчилися і вчаться... А знаючи їх господарну, запорадливу маму — вони чуються гаразд...*

*Повний до Тебе правдивої і щирої пошани,*

*Улас Самчук”.*

Вона не відповіла...

Людина в Історії та Історія в людині... Що то є? "Слова, якими ситий не будеш", — закине озлоблений на всіх і все сьогоднішній прагматик. "Банальна й давно заексплуатована тема", — констатує з холодною байдужістю академічний дослідник. Мислячи загальниками, заперечити їм важко. Тільки зіткнувшись навіч з конкретною людською долею, майже фізично відчуваєш, як спадає машкара суєтності й облуди сказаних слів. І тема з банальної стає вічною. Все, як у житті.

---



**Руїни Святогірського монастиря в Зимному біля міста Володимира на Волині. Праворуч — невелика церква Святої Тройці з княжих часів, яка, можливо, існувала вже в тому часі, коли в цьому монастирі в 1065 році упокоївся преп. Варлаам.**



Празький період життя Уласа Самчука

## ТВІЙ СИН, УКРАЇНО, ВЕРТАЄ ДО ТЕБЕ

2 травня 1993 року. Гарний весняний день. У теплих променях сонця біліють вишні, черешні, зеленіють білорі берізки. До Великих Бережець прийшло незвичайне свято: після багатьох років замовчувань і заборон тоталітарною системою повертається на рідну землю великий син України, відомий поет, визначний учений, професор Олександр Грановський-Неприцький.

На хаті троюрідного небожа Михайла Неприцького відкрито першу в Україні меморіальну таблицю з написом: “У цій садибі минули дитячі та юнацькі роки відомого українського поета і світової слави ученого Олександра Грановського-Неприцького (1887 — 1976)”.

Тринадцята година дня. На подвір'ї Неприцьких зібралася велика родина поета: небожі Галина, Антоніна і Кость Неприцькі (діти молодшого брата Сергія). З далекої заокеанської сторони приїхав небіж поета Борис Неприцький з дружиною Тамарою. У святі взяли участь члени товариства “Просвіта”, хор під керівництвом Миколи Матерського, церковне братство Великих Бережець, близькі і дальші родичі Неприцьких, представники обласної, районної, та сільської Рад, жителі Великих і Малих Бережець, навколишніх сіл, працівники культури, журналісти, літературознавець зі Львова К. Бачинська.

Із вступним словом до громади звернувся голова Великобережецької сільради Петро Гонтарук. Він запросив небожів поета Бориса та Костя Неприцьких відкрити меморіальну таблицю. Настає урочиста хвилина — спадає покривало. Меморіальна дошка відкрита:

Священик Бережецької церкви о. Леонід Воронюк відправляє літургію, освячує таблицю. Як годиться у дні Великодня на столичку під таблицею — портрет Ол. Грановського-Неприцького, увітчаний рушником, паска, писанки та крашанки, кілька книг поезій автора.

Після промови о. Леоніда до слова запрошується Борис Неприцький. Зворушливо говорив промовець. Майже 50 літ тому його, тоді ще юнака доля закинула до США. Там, завдяки батьківській опіці дядька, він, як і багато інших, кременчан, став на ноги, здобув, вищу освіту, зайняв відповідне місце в американському суспільстві, не забуваючи, що він українець.

— Я безмежно вдячний долі, — каже він, — що після кількох десятиліть отримав можливість приїхати на милу Україну, до рідного села Угорське, до славних Бережець, щоб взяти участь у відкритті меморіяльної таблиці на честь свого дядька. Коли після другої світової війни ми опинилися в Америці, проф. О. Грановський заопікувався нами. Я довгий час, як і багато інших кременчан, жив у його домі. Він був мені, як рідний батько, а я йому, як син. Там, за океаном, дядько невтомно працював для України, її знедоленого народу, докладав багато сил, щоб наш народ став вільним і незалежним. Він вірив, що Україна здобуде свою державність...

Промовець говорив емоційно, зворушливо, на очах його блищали сльози радості.

— Звертаюсь до вас — продовжив він, — насамперед до молоді, своїх земляків: працюйте для України, не шкодуйте ні сил, ні енергії, бо повірте, ніхто вам не прийде і не побудує українську державу. На долоню готового ніхто не покладе. Все треба здобувати своїми руками, своїм розумом. Закликаю вас: покиньте всі чвари, дрібні непорозуміння дайте один одному руки і спільно будуйте незалежну Україну, бо тільки у єднанні, спільності — наша сила! А ми, українці, що живуть за межами рідної землі всіляко будемо вас підтримувати, допомагати у добрих починаннях.

Запам'ятався виступ небоги поета Антоніни Неприцької — Климичин. Вона зачитала ряд уривків із листів О. Грановського до її батька Сергія. Родина зберегла ці листи.

— Листи були рідко, — каже вона, — бо чимало рогаток ставила тодішня система. Але, пам'ятаю, коли вони приходили, для нашої родини було свято. Дядько в листах цікавився усім: як виглядає Іква, що робиться на Божій горі, просив подати відомості про родовід Негрицьких з діда-прадіда. Дядько жваво цікавився життям односельців, їх господаркою, давав, як учений-біолог, всілякі поради. У ряді листів просив надіслати відомості про історичне минуле Бережець, Кременця, записати легенди, перекази краю. І в кожному листі знаходимо хвилюючі рядки про багаторстраждальний український народ і віру в те, що він колись здобуде волю, незалежність. І як жаль, що Олександр Грановський не дожив до того часу, коли Україна стала вільною.

— Нині — у Великих Бережцях — справжнє свято. Повертається до отчого краю, до батьківської садиби видатний вчений і поет, — говорить краєзнавець, дослідник творчої спадщини Ол. Грановського, Гаврило Чернихівський. — Через роки, після довгого замовчування і заборони, на жаль, вже по смерті, повертається він своїми невмирущими творами на рідну Україну, до милих Бережець. На цій садибі минули дитячі та юнацькі роки поета і вченого. Звідси далекого 1913 року він юнаком вирушив у незнану дорогу, яка привела його аж за океан. Понад 60 літ жив у США. Став першим професором із українців в Америці, здобув славу видатного ученого, громадсько-політичного діяча. Його ім'я записане у книгу видатних людей Америки “Хто є хто”. До такої книги потрапляють непересічні люди. На жаль, величезна творча спадщина поета і вченого ще не досліджена і чекає вивчення та популяризації.

Промовець висловив вдячність панові Б. Неприцькому, який зробив і робить багато, щоб донести в Україну, до Великих Бережець слово правди про дядька, ще так мало знаного на рідній землі. Завдяки зусиллям п. Б. Неприцького 1992 року вийшла книжка віршів О. Грановського-Неприцького “Золоті ворота”. Нині він приїхав, щоб взяти участь у відкритті меморіальної таблиці. Але це лише перші кроки. Дальші наші спільні зусилля будуть спрямовані на увічнення імені О. Грановського у назвах вулиць Кременця і Бережець, створення літературної експозиції музею, у виставках, словом, у широкій популяризації його імені на рідній землі.

На урочистостях виступили виконуюча обов'язки заступника представника Президента у нашому районі по духовному розвитку і соціальному забезпеченню п-і В. Кульчинська, голова районного товариства “Просвіта” п. Ю. Редько, від односельчан — п. О. Лавренюк.

Учні Бережецької школи та Кременецького ліцею деклямували вірші поета про рідний край, милі Бережці, Богжу гору, Богданову каплицю.

На святі хор товариства “Просвіта” під орудою Миколи Матерського виконав ряд духовних і стрілецьких пісень, а на завершення — гімн “Ще не вмерла Україна”.

Небіж поета Кость Неприцький щиро подякував усім присутнім, гостям із США, односельцям, за участь у

відкритті меморіальної таблиці на честь великого сина України, який після кількох десятиліть повертається на рідну землю.

**Іван Волинський,  
Ростислав Ленчук**  
(“Діалог”, 22 травня 1993 р.)

**Петро Грицак**

## **ГЛИБОКИЙ СЛІД УКРАЇНСЬКОГО ПІОНЕРА**

Мова йде про 20-ліття смерті заслуженого українсько-американського діяча, проф. Олександра Грановського, який своїми зусиллями у великій мірі причинився до виходу українців в Америці на ширшу арену суспільного й політичного життя. Початки політичної активності української іміграції були дуже важкі, але під впливом суспільної діяльності й жертвенності деяких одиниць збудовано солідні фундаменти і на них українське життя в Америці дуже успішно розвивалося протягом останніх 50 років. Однією з тих заслужених одиниць, піонером українсько-американського політично-суспільного терену та гідним репрезентантом української громади в Америці перед американським суспільством і урядом був саме проф. О. Грановський.

Довгий час він був, одним із дуже небагатьох, професором університету українського походження. Через свою наукову діяльність і особисті контакти дістав доступ до ширших кіл освіченого американського суспільства та стейтвової влади в Міннесоті. Особливо активним був в організації Державного Відродження України в часи назагал негативної opinii великої частини офіційної Америки відносно українських імігрантів (т. зв. “непрогресистів”), за президента Рузвелта та під час Другої світової війни. Тут однак проф. Грановський зумів переконати владу у лояльності американських українців до Америки. мимом всяких ворожих нам інсинуацій, головню від просоветських елементів. та деяких груп, традиційно вороже наставлених до українців.

Тому автор тут не має наміру осягати солідної наукової діяльності професора, а хоче підкреслити його інші великі

заслуги перед українською громадою в Америці та в діяспорі взагалі. Тут можна взяти до уваги три головні ділянки його активності. Поперше, він підкреслював конечність для української молоді в Америці далі вчитися, щоб закінчити розпочаті та починати нові студії, в той час як ще відносно мало молодих українців взагалі думало про вищі студії. В той спосіб професор започаткував процес генерації, на більшу скалю, українських професіоналістів в Америці, що сьогодні дуже корисно характеризує наше ім'я серед інших імігрантів східноєвропейського походження.

Подруге, дуже причинився до численного прибуття нової української іміграції до Америки, так званих "діпістів" або переміщених осіб. Він сам виготовив близько 200 "афідавітів" (без цього документу приїзд тоді був неможливий), та заохочував інших ті афідавіти підписувати. Про ту працю професора появилася навіть в газеті "Нью Йорк Таймс" восени 1949 року прихильна стаття. Це було в час, коли певні кола радили афідавітів не підписувати, бо "діпісти" — це ніби якісь непевні люди, що не хочуть працювати, "безбожники" і т. д.

Професор Грановський був також активним в УККА, де виступав за добру співпрацю між різними групами, а спеціально між новоприбулими і "старими імігрантами". Під час так званої "акції МекКарті" не радив себе в'язати із крайньо правими провідниками, а радше триматися засад здорового розуму та поміркованости. Труднощі, яких українці в Америці мали тому ще 44 роки, важко уявити. Коли тільки прийшов до влади президент Айзенгавер та почалася кампанія "Визволення", приватні американські кола, що її переводили, навіть чути не хотіли про українців як якусь окрему групу державного характеру, рекомендуючи їм ще тільки "референдум" для остаточного визначення своєї будуччини. Одначе в тих часах професор мав нагоду нав'язати приватні зустрічі із чільними представниками американських академічних середовищ; де зумів виробити при допомозі персонального магнетизму, особистої привабливости і блиску, прихильніше наставлення до України й до українців взагалі, яке ми можемо не раз обсервувати сьогодні (наприклад, прихильна до українців стаття в "Нью Йорк Таймс" з 8-го серпня 1996 року під заголовком "Дайте шанс Україні"). Був проф. Грановський твердо переконаним, що любов до України не шкодить академічній кар'єрі.





Ту ситуацію можна порівняти із дивною атмосферою, яка ще до донедавна панувала в Державному департаменті. Якраз п'ять років тому мав президент Дж. Буш відому промову в Бабиному Ярі коло Києва, де робив українцям неоправдані й нетактовні закиди щодо "непогамованого націоналізму" і т. д. Навіть Вілліям Сефаєр із "Нью Йорк Таймс" скритикував ту промову як політично абсурдну. Натомість Метлак, тодішній американський амбасадор до ССРСР, написав у своїх спогадах про ту подію: українські політично нерозумні політики думали тільки про самостійність, замість здійснювати демократію й переорганізовувати господарку, в рамені "нового союзного договору" (про який тоді багато говорено і який довів евентуально до відомого московського путчу 19-го серпня 1991 року, два тижні після промови Дж. Буша в Києві). Вони (українці), повинні бути задоволеними, що президент більше не уживав родівника (the), згадуючи Україну, а його промову перекладали для гучномовців навіть українською мовою, що ще ніколи не було під час офіційної візити американського президента в Україну (неймовірнаа уступка для українців)! На

другому місці Метлак відверто пише, що Америка не мала у своїх плянах ніякої самостійної України, ніби себе оправдуючи перед москалями, які хочуть бачити українську самостійність як якусь "інтригу". Тут маємо виразно консервативне наставлення американських урядових чинників до України, вироблене століттями дипломатичної традиції.

Переломити загальну публічну опінію в Америці на користь Україні було нелегко, але свідомі українці все ж здійснили це. До них належав проф. Грановський, якого я мав честь близько знати.

## **Появилася книжка про д-ра О. Грановського**

В Україні у тернопільському Видавництві "Збруч" появилася цікава книжка авторства Гаврила Чернихівського "Олександр Неприцький-Грановський. Життя і творчість".

Це перше монографічне дослідження про видатного вченого, поета та громадсько-політичного діяча. Уродженець волинського села Великі Бережці, О. Неприцький-Грановський 64 роки прожив у ЗСА, став першим з українців професором американського університету. Все життя боровся за визволення українського народу з-під чужого панування за створення суверенної української держави. У монографії подано огляд джерел і літератури, висвітлюється життєвий і творчий шлях, літературно-мистецьку спадщину, наукову діяльність, участь О. Неприцького-Грановського у громадсько-політичному житті ЗСА та діаспори.

Книга ілюстрована 50 світлинами. Книжка коштує 10 дол. і можна її набути звертаючись на адресу: В.А. Nепritzky, 1645 Abell Street, Saint Paul, Minnesota 55117.

**Яр. Рудницький**

**ПАМ'ЯТІ Ю. МУЛИКА-ЛУЦИКА —  
ЕТИМОЛОГА**



**Д-р Юрій Мулик-Луцик**

Бл. п. д-р Юрій Мулик-Луцик був одним із трьох канадських професорів-славістів, алумнів Львівського університету з-перед II-ої світової війни. В 1979 році відійшов у вічність св. п. д-р Константин Біда, 1991 р. д-р Мулик-Луцик; з ласки Провидіння мені доводиться ще жити й прощати обох молодших колег на тойсвіття. Всі ми перейшли "тверду школу" проф. Яна Янова, що між війнами очолював катедру україністики у Львові, й усі ми мали добрі основи для наукової й педагогічної праці власне через високий стандарт і вимогливість не тільки проф. Янова, але й інших професорів Львівського університету того часу.

Д-р Мулик-Луцик — єдиний між нами — мав іще привілей бути слухачем проф. Романа Ингардена — філософа й теоретика літератури світової слави.

Студіюючи у Львові, д-р Мулик-Луцик не міг пройти мимо етимології й ономастики й це відбилося пізніш на його наукових зацікавленнях. Залишаючи для іншої нагоди оцін-

ку його назвознавчих праць, а зокрема його синтези в цьому напрямку (рукопису): “Філософські й психологічні аспекти ономастики”, хочемо на цьому місці торкнутися його етимологічної спадщини, яка виявилася передусім у редагуванні й доповненнях до “Етимологічно-семантичного словника української мови” проф. Івана Огієнка — Митрополита Іларіона в Вінніпегу.

Як відомо св. п. проф. Огієнко видавав у роках 1933-1939 місячник “Рідна мова” у Варшаві й крім багатьох інших статей містив у ньому короткі статті про походження й первісне значення слів. Пізніш уже на еміграції в Канаді він продовжував цю працю, а то й передруковував деякі матеріали на сторінках “Віри й культури” в Вінніпегу. В своєму “Етимологічному словникові української мови”, я дбайливо цитував статті Огієнка й не раз і не двічі радив йому видати їх друком у формі словника. На жаль, за життя Митрополита так не сталося й шойно після його смерті в 1972 р. Товариство “Волинь”, точніш його Інститут Дослідів Волині, взялися за це діло. З уваги на незакінчення праці й потребу зредагувати її, а місцями й доповнити, редактором Огієнкового словника став св. п. Мулик-Луцик.

І так за його “редакцією й доповненнями” вийшли друком три томи: перший — букви А-Д в 1979 році, другий — Е-Л у 1982 й третій — букви М-О в 1988.

Праця св. п. Мулика-Луцика над Огієнковим етимологічним матеріалом не було легка. Насамперед треба було технічно розібратися в силі-силенній клаптиків паперу й карточок із гасловими словами, з яких багато не мали пояснень, а були тільки “реєстровими словами” для майбутнього опрацювання. При багатьох гаслах не було “референцій до чільних етимологів” — як пише редактор у вступі до третього тому — треба було їх підшукати й додати. Інколи треба було додати порівняльний матеріал із сусідніх слов’янських мов, головню польської й російської, а там приклади з фолкльору, діалектні відповідники, тощо.

Найбільшою заслугою св. п. Мулика-Луцика було доповнення семантичними й етимологічними даними “намічених реєстрових слів” без ніяких пояснень, чи посилань на джерела. І власне тут новий редактор словника виявився справжнім ученим, подаючи не тільки бракуючі дані, але й зручно наслідуючи спосіб і стиль передачі покійного первісного компілятора словника.

Власне доповнення св. п. Мулика-Луцика так у ділянці бібліографії, як і фактичного матеріалу незакінчених гасел ставлять його працю на належний рівень і вказують не тільки на згадану вгорі “добру школу”, з якої він вийшов, але й свідчать про його відданість справі й пошані до видатного попередника, історика й етимолога Івана Огієнка.

В історії етимологічних дослідів знаємо випадки, де нові редактори причинялися багато до покращання й піднесення наукової вартости первотворів у даній ділянці.

Щоб не далеко сягати, назвемо тут відомий словник російської мови Макса Фасмера, що вийшов у Гайдельбергу в 1950-их роках у німецькій мові. Російським ученим було “не по нутру”, що така важлива праця вийшла німецькою мовою й то зараз після війни й перемоги над німцями. І от заходами русских учених, зокрема проф. С. Н. Трубачова вийшов у Москві в 1960-их роках переклад Фасмерового словника з багатьма доповненнями й навіть пропусками “непристойних слів”. Його тепер скрізь цитують у науковій літературі, здебільшого як “Фасмер-Трубачов”. Іншими словами перекладацько-доповняльна праця нового редактора словника знайшла своє признание в науковому світі.

Можна б те саме сказати й про словник св. п. Івана Огієнка за редакцією й з доповненнями св. п. Мулика-Луцика. Все було б добре, якби не одне “але”: Трубачову вдалося видати всі чотири томи Фасмерового словника, тобто цілість праці. На жаль, у нашому випадку працю доведено до третього тому й букви “О”. Думаємо, що треба за всяку ціну довести діло до кінця й тут перед Інститутом Дослідів Волині велике завдання — заповіт не тільки самого проф. Огієнка — Митрополита Іларіона, але й його редактора — недавно спочилого св. п. Мулика-Луцика.

---

**Вол. Жила**

### **З ІСТОРІЇ УКРАЇНОЗНАВСТВА Й СЛАВІСТИКИ В КАНАДІ**

**Департамент Слов'янознавства Манітобського  
університету**

**(Вінніпег, УВАН, 1961, стор. 77-79)**

**Д-р Юрій Мулик-Луцик**

На четвертому році існування Департаменту Славістики в 1952 році склад його викладачів зріс до трьох осіб, а саме: двох професорів і одного викладача, якого оплачував Департамент з фонду Клубу Українських Професіоналістів і Бізнесменів. Цим викладачем був д-р Ю. Мулик-Луцик, який викладав в Департаменті Славістики українську, російську, польську мови й літератури.

Д-р Мулик-Луцик народився 18 грудня (старого стилю) 1913 року в селі Татаринці (тепер Веселівка) Крем'янецького повіту, Західна Волинь<sup>1)</sup>. Середню освіту закінчив в 1933 році в Українській Гуманістичній Гімназії С. Міляшкевича в Крем'янці. В 1933-35 рр. студював право й суспільні науки у Виленському університеті, згодом в 1935-36 рр. слов'янознавство в тому ж університеті. В 1936-37 рр. продовжував слов'янознавство в Львівському університеті, а в 1937-39 рр. студював слов'янознавство у Варшавському університеті. У Варшаві отримав в 1938 році три стипендії: Міністерства Освіти, Гуманістичного Деканату й Ректорату одночасно. Магістерську працю "Генетичне відношення української церковної драми до польської"<sup>2)</sup> робив у проф. Р. Смаль-Стоцького. Докторську дисертацію "Психотранспозиція в синтаксі"<sup>3)</sup> робив у професорів Юрія Шевельова (лінгвіст) і О. Шумила-Кульчицького (психолог) в Українському Вільному університеті в Мюнхені, в 1948 році.

Підчас війни в 1941 році був учителем народної школи в с. Липини на Холмщині. З 1944 року був викладачем Українського Народного Університету в Криниці. В 1948 році став лектором предмету "Мови релігійного культу" в Теологічно-Педагогічній Академії в Мюнхені. До Канади приїхав у 1948 році. В 1951 році став лектором французької, німецької і латинської мов у Колегії св. Андрія у Вінніпезі. А в 1952

році був призначений в тій же колегії професором-асистентом, викладачем грецької і латинської мов. Там викладав також філософію, логіку, психологію і соціологію. В 1954 році, в Колегії св. Андрія, був призначений дійсним професором, головою і викладачем Слов'янського Відділу Богословського Факультету, де працює і досі. Літом 1954 року викладав у Літній Школі Українознавства Колегії св. Андрія, що тоді вперше ввійшла в зв'язок з Літньою Школою Манітобського університету.

Від 1951 року й досі є науковим редактором видань Інституту Дослідів Волині, з осідком у Вінніпезі, якого був першим головою (1952-55) рр. В 1950-51 рр. був літературним і науковим редактором деяких видань "Клубу Приятелів Української Книжки".

Д-р Мулик-Луцик був дійсним членом Інституту Дослідів Національних Меншин СССР у Мюнхені в 1948 році, членом-співробітником УВАН з 1949 до 1958 рр. (секретарем в 1953 році), членом Комісії для Перекладу Богослужбових Книг, та членом Американського Назвознавчого Товариства (1952 — 1954). Він брав участь в з'їзді НТШ в Торонті в 1953 р., а в 1954 році в з'їзді Лінгвістів і Славістів Канади у Вінніпезі.

Д-р Мулик-Луцик має понад тридцять наукових позицій в формі розвідок, статтів, рецензій тощо. Щодо змісту, його праці можна поділити на лінгвістичні, літературознавчі, історіософічні й філософські. Майже всі роботи мають дослідчий характер. Д-р Мулик-Луцик, як це заявив проф. Рудницький на Шевченківському святі в 1954 році, є єдиний славіст українець на американському континенті, що проводить досліді мови під кутом психології.

Д-р Мулик-Луцик звільнився з Славістичного Департаменту в 1954 році з уваги на низьку платню, як це він зазначив у своєму листі до Ради Говернорів Манітобського університету.

1) Інформації на підставі листа д-ра Ю. Мулика-Луцика з 15 лютого, 1960 авторові цієї праці.

2) Війна 1939 року перешкодила в публікації цієї праці.

3) Праця не була друкована з приводу браку фондів.

## **ІВАН ДУБИЛКО В ЖИТТІ ВІДПОВІДАЛЬНО СЛУЖИВ НАРОДОВІ**

Завжди я мав почуття обов'язку робити те, до чого я сам голосився, чи до тих завдань, до яких мене люди обрали.

(З листа до Р.В. від 16.7.1992).

Не стало Івана Дубилка між живими 24 квітня 1992 року. Про його відхід були дописи в пресі, але надто сконденсовані, не передають вповні даних про його життя і вклад у громадську працю.



Дані про його життя, служіння своєму народові подані в листах його до приятелів. Листи об'ємисті, особливі лексикою, оцінкою описаних у них подій та їх інтерпретацією.

Довго довелося переконувати хворого Івана, щоб написав свій життєпис, бо історія його життя віддзеркалює добу та її складності.



### **Праця в молодому віці в Почаєві.**

Почав працювати секретарем в читальні — були це ранні шкільні роки як 15-літній хлопець захоплювався історичними повістями, вивчаючи при тому історію Михайла Грушевського. У читальні мав можливість користуватися великою кількістю часописів і журналів зі Львова, цікавився в тому часі виданнями УВО-ОУН, творами Дмитра Донцова, зачитувався тогочасною полемікою про причини програної боротьби українців за державність, шукав відповідей на це. На щастя в Почаєві жили чи навідувалися тоді такі діячі з Волині та Галичини, як Семен Жук, д-р Володимир Старосольський, д-р Карло Коберський, посол Борис Козубський, сенатор Михайло Черкавський, крім того, в Почаєві діяла Українська Кооперативна Книгарня “Громада”, з якої користало докільля, зокрема молодь. Книгарня, що була в центрі міста, займалася продажем радіоапаратів, музичних інструментів, роверів та різного приладдя, постачала також пресу та різні літературні видання.

Діяв також і хор, драматичний гурток, замість зліквідованої польською владою “Просвіти” заіснувало Українське Культурно-освітнє Товариство. Молодь була активною скрізь, мала просторе приміщення “Українбанку”, посилено провадила виховну працю, наслідуючи зліквідовані організації — Пласт і Союз Українок та “Просвіту”.

### **Можливості здобувати потрібну освіту.**

Відомий знавець політичної економії д-р Карло Коберський — успішний науковець у Львові уможливив Дубилкові навчатися заочно політичної економії. Курс цей був під “кураторою” директора Українського банку колишнього посла польського сейму Семена Жука в Почаєві. Але величезний розмах кооперації в Почаєві, всі її осяги закінчилися з приходом влади НКВД, — активні люди були арештовані — вивезені в Сибір, або розстріляні в червні 1941 року. Серед них загинув також незабутній громадський діяч і кооператор Семен Жук. А оцілілі патріоти, що були активними в лютому 1943 року несподівано загинули з рук гестапо — ними були провідники Районової Управи Семен Сотничук та Іван Садовський. Відтоді, рятуючи життя багато людей втікали в ліси, ставали в рядах Української Повстанської Армії.

### **Перебування поза Почасвом.**

Не минув арешт і Дубилка гестапівцями. Та з нього таки вдалося йому втекти. Були тоді небезпечні часи. У 1943 році, коли він намагався відвідати родину в Почасві, то його брат остеріг, щоб не наближався до хати, бо його та цілу родину чекає смерть, а рідна хата буде спалена. Іван тоді дістався до Крем'янця, випадково зустрівся там з посадником і дістав завдання постачати все для УПА в Крем'янецькій, Здолбунівській і Дубенській округах. Тут були дивовижні в побутовому житті воєнного часу події. У “Стецьковій кільका-тижневій державі” був оцілілий з тюрми НКВД худий, як кістяк чоловік, його пильнував “комісар Зелений”, його мав арештувати голова проводу згаданої держави, на якого він чекає, бо він в’язень з тюрми НКВД непевний, навіть небезпечний. У цьому середовищі, знаючи матеріали про УВО-ОУН, твори Д. Донцова, дивували Івана критичні висловлювання про Петлюру, Грушевського, УНР-івців, обвинувачення їх за хрунівство. Прибувши ж до Галичини, почув високу оцінку ідеології ОУН, це спонукало його відчувати свою ідеологічну недосконалість. Шукав відповіді на такі протиріччя, зачитувався в пресі, шукав нагоди в розмовах дійти до правильної оцінки різних висловів зустрічних політиків. Бачучи ж, як німці “обдирають” Україну з усього, а це ж мали вони нам допомогти звільнитися від большевиків. Коли ж до всього цього став свідком поділу ОУН на мельниківців і бандерівців і то за проголошення 30 червня в 1941 році довело Дублика до відчуження чужості у співжитті з обома середовищами тодішньої патріотичної молоді.

Залишив активність в ОУН, почав поглиблювати знання політичної економіки, кооперативну освіту у Кооперативній Школі в Стрию, відбувати практику в Калуші, маючи досвід з діяльності в УПА, почав з усього, що бачив, чув і пережив, робити висновки. Подав їх у своїх лисатх вже в Канаді. Згадує в них про людей, що мали владу, як користувалися нею, скільки їхні вчинки виявляли анальфабетизму, бо стали “водою на вороже колесо”,

### **Перебування в Німеччині.**

Тут мав можливість, зустрівшись з науковцями — проф. Ярославом Пастернаком, який уможливив йому про-

довжувати студії політичної економії, мати доступ до бібліотек та зустрічі зі студентами — любителями науки. Вони допомогли йому прийти до рівноваги при оцінці існуючої тоді ситуації у світі, а зокрема в Україні.

### Переїзд до Канади.

Тут були пошуки за працею, пожвавлена активність у громадському житті, діяльність у різних організаціях: колишні вояки, волиняни, “Козуб” — культурноосвітнє товариство, далі ОДУМ, СУЖЕРО, УГПЦ, УНРада, головство у Катедральній Громаді Торонта. Листи його 6-8 сторінок густими рядками друку до приятелів. У них вістки про взаємини його з вояками, волинянами, активність (церковний хор) і загальна праця у громаді Церкви Св. Володимира в Торонті, близький контакт з “Літописом Волині” (в ньому статті, як ось **“Роля Почаєва в кооперативному житті Волині\***) та багато інших. Був у приязних взаєминах з редакторами, зокрема з І. Онуфрійчуком адміністратором “Літопису Волині”. Співпрацював із згаданими організаціями, був не тільки дописувачем, але й передплатником, відповідальним за появу органу, як це було з “Молодою Україною” ОДУМУ. Функцію адміністратора цього журналу виконував понад чотири роки. Причинився також до появи друком **“Стежками життя”** проф. Василя Іваниса, як секретар видання вислав дві тисячі летючок-прохань, якими зібрано було понад 25 тисяч ам. доларів на оплату друку.

Від 1952 року Дубилко був членом УРДП, але доки в ряди цієї партії не прийшли молодші — Олексій Коновал, Анатолій Лисий і Михайло Смик та Олексій Воскобійник, які взялися рятувати видавання **“Українських Вістей”**, то він шойно тоді повірив у “чудо з 1000 чудес!” Побувши на нарадах у справі чергового З'їзду УРДП, що їх провадив д-р А. Лисий, почувався що “вийшов з бур'янів на ясну галявину, освітлену сонцем”, бо кожне слово провідника нарад було виважене, виміряне, без патетичної бомбастики свідчило про почуття відповідальності перед самим собою і перед зібраними.

Про “Союз Українців Жертв Російського Комуністичного Терору” (СУЖЕРО)” Дубилко висловився: “...у моєму розумінні найперше цей Союз повинен збирати документи і свідчення людей про комуністичний терор. Бо це можуть

робити тільки члени СУЖЕРО, ДОБРУС, УРДП”. Нікому невідоме, те, що Іван був ініціатором видання “Білих книг про чорні діла Кремля”. Такою діяльністю успішно не можуть займатися люди з інших земель України, бо вони не були свідками масового голодомору, розкулачування та інших масових злочинів НКВД на Сході України.

**Іван Дубилко — редактор книжки “50-ліття  
Української ПКГромади Св. Володимира в Торонто”**

Це п'ятдесятиліття охоплює час 1926-1976. Зібрати матеріяли було трудно. Померли основоположники Громади, її активісти — члени управ у віддалених роках. Піонери, що були творцями цього 50-річчя Катедри та які мали велику відповідальність при творенні Катедри і при будові Храму, не могли зберегти в пам'яті важливіших подій, щоб послужити своїми споминами і документальними матеріялами, вони ж не вели хроніки та інших записок про свою діяльність. То ж таку хроніку довелось писати самому редакторові І. Дубилкові при допомозі розшуків у пресі, розпитувань серед людей тощо.

Через те праця редактора була турдна за ці роки (1926 до 1976). Крім того, матеріяли, що їх виготовляли сучасники подій, треба було скорочувати, узгіднюючи з ними. Скорочено було хроніку на одну третину.

Можливо було вийти з такої ситуації тому, що в громаді було багато членів, які могли бути прикладом до наслідування, це автори дописів — національно вироблені, глибоко релігійні, виявляли любов до праці і жертвенність, зберігали добру пам'ять про тих, що віддано працювали, а це було заохотою для інших.

Редактор Дубилко просив вибачення за те, що трапляються помилки у згаданій книзі. Сталося це тому, що контакт з авторами дописів був часто утруднений. А до того сам І. Дубилко, крім редакційної роботи, доповнював її бракуючими матеріялами. У книжці загальна кількість сторінок 369, а з того 101 сторінка створена ним.

Неможливо було всім нам — авторам виявів пошани до св. п. Івана Дубилка, у наших посмертних згадках подати хоч вагоміше про його невтомне життя і віддану працю для спільноти. Життя ж його було надто багате подіями та глибокими роздумами про них. Праця його проходила часто

у переживаннях недуг, проте знаходимо в його листах цінні аналізи втрат, що їх принесли нашому народові неймовірно важкі катаклізми в минулому. Проте ж народ перетривав їх, досягнув витривалістю своєю здійснення **Відродження Державности України**, здобув успіхи в політичному житті та в різних ділянках культури.

Нам відома скромність Івана Дубилка, ніколи не дбав про розголос своїх дорібок. Щоб написати книжку “Почаївський монастир” (книжка вийшла двома виданнями) вклав у її виготовлення власних коштів \$4,264. — Маючи власну бібліотеку, подбав про її доставку останніми роками в Україну за власні фонди.

Хоч довго доводилося Івана переконувати, щоб написав свій життєпис, цього року це сталося за короткий час. Доручив дружині Наді вислати машинопис з додатком п'ять тисяч доларів на друк до виконавців його заповіту у Вінніпег. У цих матеріалах — як заповідав — не буде подавати ні прізвища свого, ні дійсного імени — буде ім'я “Роман”. Були намагання переконати про недоцільність того — побачимо згодом, якщо вийде друком.

Наведений вислів Івана поданий біля заголовка щодо почуття обов'язку до якого сам зголошувався і до тих завдань, до яких “його люди обрали” повністю правдиві. Тому й такий правдивий вислів у листі Іллі Онуфрійчука: “Це була людина — кристаль душі і серця, багато-багато він писав, мені його вимовно жаль...”

**Тоня Горохович**

\* “Літопис Волині”, Науково-популярний збірник Волинського знавства, В-во Інституту Дослідів Волині ч. 9, 1955, стор. 55.

## ПОБОРНИК\* НАЦІОНАЛЬНОЇ ЄДНОСТІ

У монографії Гаврила Чернихівського “Крем’яничина — історичне та літературне краєзнавство” я прочитав невеличку згадку про Івана Дубилка і почув, як тужним бодем защеміло моє серце: я знав того скромного, самовідданого нашій національній ідеї подвижника, назавжди запам’ятав наші зустрічі й відверті до інтимності розмови. Сподівався ще колись зустрітися з ним, але не судилося: десь через рік після нашого знайомства Івана Дубилка не стало.

Познайомився я з ним напровесні 1991 року в Торонто: міцний потиск рук і зразу — невимушена відверта розмова, яку він два чи три рази несподівано переривав заживанням якихось пігулок — “підгодовував серце”, як сам жартома зізнався. Невисокого зросту, з худощавим хворобливим обличчям і мудрим зосередженим поглядом — таким я запам’ятав Івана Дубилка з першої зустрічі. Завів мене до православного храму Святого Володимира, якому він з любов’ю віддав половину свого життя й саможертвовної праці, подарував мені коштовну книгу, присвячену 50-річчю церковної громади (св. Володимира), яка неодноразово обирала І. Дубилка своїм головою; потім у храмовій трапезі довго розповідав мені про своє життя в рідній Україні, про ті небезпеки, які йому доводилося переживати, будучи окруженим провідником підпільної організації за німців. Але найбільше вразила мене його розповідь про останню смертельну небезпеку, викликану недугою та двома важкими хірургічними операціями. Десь незадовго перед нашим знайомством під час операції, здається на печінку, в нього раптом зупинилося серце; хірург перериває операцію — й автоматом невідкладної допомоги відвозять хворого Дубилка до кардіологічної клініки, де зразу роблять операцію на серце й після її благополучного закінчення завершують перервану операцію в попередній хірургічній клініці.

Я слухав його розповідь про ту подію — і мені зашпори йшли поза плечі: чого тільки не переживає людина в ім’я життя, а може й чогось вищого, святішого за нього.

---

\*Поборник — завзятий, пристрастний захисник, прихильник кого-чи чого-небудь .

Ще кілька разів Іван Дубилко приїжджав за мною, і ми в його легковому автомобілі, знайшовши тихий куточок десь на околиці міста, довгими годинами розмовляли про тривожні дні нашої молодості, про героїчні подвиги повстанців та безголову амбітність декого з вищих їхніх провідників, що не раз доводила до кривавої ворожнечі й загибелі вірних синів нашого народу; згадували рідну Волинь — і знову переживали у споминах ті далекі й давно минулі події, свідками й учасниками яких були ми обидва, хоч і в різних обставинах та середовищах.

Іван Дубилко тоді подарував мені з автографом свою монографію про Почаївський монастир, а перед самим моїм від'їздом — і 16 випуск збірника “Літопис Волині”, в якому опубліковані і дві його статті: “Сорок років корисної діяльності” та “Вітаємо Вас, дорога Тоню” — про літературний вечір Антоніни Горохович, з якою і я мав приємність познайомитися. При останній нашій зустрічі І. Дубилко передав ліки комусь із рідних чи знайомих киян і низький поклін нашій багатостраждальній Україні.

Жив він скромно, сам заробляючи собі на проживання (дружина працювала вчителькою рідної школи) і всі заощадження віддавав на потреби національного розвитку української громади в діаспорі.

Хто ж він, той самовідданий подвижник, що знайшов свій останній притулок у землі далекого канадського міста Торонто і так мало знаний в нашому громадському житті, зокрема в рідній Україні?

Народився Іван Дубилко, як сказано в його некролозі, 25 липня 1915 року в селі Піскошин на Запоріжжі, куди його батьки силоміць були вивезені російськими завойовниками, залишаючи Крем'яччину під час наступу австрійського війська у першу світову війну. В 1921 році родині Дубилків якимось чином пощастило вирватися з більшовицько-московських тенет і повернутися до рідного села Плетянок, що розташоване біля Почасва (Г. Чернихівський пише, що І. Дубилко родом зі Старого Почасва — варто б встановити істину), де самотужки здобув середню освіту і здав екстерно у Крем'янецькій гімназії. В 1938-39 роках навчався у Стрийській молочно-кооперативній школі, в якій здобув необхідну освіту й під час війни працював за професією на Волині та в Галичині.

Іван Дубилко був активним учасником національно-визвольної боротьби, належав до Організації Українських Націоналістів під проводом полк. А. Мельника. Працюючи в молочно-кооперативній галузі, одночасно займався керівною підпільною діяльністю в ОУН. Наприкінці 1943 року був схоплений гестапом і вивезений до Німеччини. Бог, проте, не дав йому загинути, і після війни він студював політичну економію в Бонському університеті, де був обраний головою української студентської громади. Але через хворобу й важкі життєві умови студії закінчити йому не вдалося; в 1947 році виїхав до Монреалю, а звідти — до Торонто, де поселився на постійне проживання й у 1953 році одружився з Надією Веренич і разом з нею включився в громадсько-політичне життя української діаспори. Ще в 1951 році він стає членом церковного хору й активним учасником усіх громадських заходів храму Святого Володимира. співпрацював у Товаристві “Волинь” та Інституті Дослідів Волині. Обирався головою Представництва Виконавчого Органу УНРади в Канаді; упорядкував і редагував ювілейну книгу з нагоди 50-річчя Української Православної громади Святого Володимира; написав книжку “Почаївський монастир в історії нашого народу” (Вінніпег, 1986), постійно виступав з доповідями на актуально-політичні теми. У 1950-1980 роках часто публікував свої статті в українській пресі Канади — раз по раз нагадував світові про трагічну долю України в більшовицько-московській неволі.

Ще під час нашої першої зустрічі в трапезній храму він читав мені свої вельми цікаві біографічні записи та копії деяких своїх важливих листів, що посилав рідним та знайомим на Україну; то були не просто листи, а філософсько-політичні твори, написані з таким художнім хистом, що, якби їх опублікувати, вони поповнили б золоту скарбницю нашої національної епістолярії.

І в тих листах, і в розмові зі мною він тяжко переживав нашу незлагоду, розбрат між однодумцями, що боролися й боряться за єдину для всіх українців національну ідею; з великим боєм згадував криваві сторінки того розбрату між двома крилами ОУН під час німецької окупації України; тяжко переживав за продовження тієї незлагоди й нині та за нову міжпартійну ворожнечу наших так званих “отаманчиків” чи то пак — лідерів, які не маючи природного дару до



чогось й прагнучи за всяку ціну бути на видноті історичного часу, по-яничарському розпалюють ту міжпартійну вороженечу на втіху нашим споконвічним ворогам. Іван Дубилко проповідував святу єдність нашого нещасного народу, знаючи, що тільки в єдності ми можемо досягти нашої національної Мети.

У своєму єдиному листі до мене, датованому 1-м серпнем 1991 року, він ще раз торкається того болючого питання. Ось що він пише: “Нині одержав Вашого листа. Відчував велику приємність не тільки тому, що Ви не забули мене, а головне тому, що Ви мене добре розумієте, бо я з Вами розмовляв наче на сповіді, наче з рідним братом. Щиро Вам переповів стежки (здебільша) мого мандрівного життя і, може, завдяки тим мандрівкам і моїм розумінням всіх нас — нашої генерації і все моє життя моїм намаганням об’єктивно розуміти всіх і все, що діялося колись і тепер, я мав щастя остатися живим і дружнім з усіма чесними нашими патріотами, незалежно до яких віровизнань чи політичних переконань всі вони належать. Життя ж бо тисячоліттями показує, що люди не можуть бути наче автомати чи роботи або “паяци на шнуручках” і робити все так, як хтось один хоче. Мудра єдність всіх — то сила народу, — тим більше українського народу, що ошасливлений найкращими і найбагатшими природними ресурсами і, якраз тому, неощасливлений століттями, віками гноблений всіма “визволителями” — й окупантами, бо ж Україна — це невичерпана європейська “комора”. Якраз тому-то, у моєму розумінні, нам треба єдності всіх... Тому-то Ваші мислі поважаю, ціную і дякую за пам’ять! Моє здоров’я (і життя) котиться в “долину”. Не знаю, коли тому буде кінець. Вам бажаю найкращого здоров’я і багато років щасливого життя...”

Невблаганна хвороба й переживання за долю України передчасно у великодню п’ятницю — 24 квітня 1992 року забрали його в нас назавжди, а 31 липня, в неділю, 1994 року не стало і його вірної соратниці, дружини Надії. Чужа земля прийняла їхні останки, але своїм духом вони були й залишаться з нами, тут, на рідній Україні.

**Іван Гнатюк**  
9.10.1994

## ЙОГО МЕТА — НЕЗАЛЕЖНА УКРАЇНА

Наприкінці 1990 року член редколегії житомирського журналу “Авжеж!” письменник В. О. Шевчук отримав листа з Катовиць, що в Польщі, від Ірини Чопівської-Богун. А згодом надійшли й перші бандеролі з рукописом спогадів її батька, уродження Житомирщини, колишнього міністра Центральної ради УНР, вченого-металурга Івана Адріяновича Феценка-Чопівського. Цього року мемуари під назвою “Хроніка мого життя” побачили світ у видавництві “Житомирський вісник”. Книжка набула гарного розголосу. Її рекомендовано в Україні як цінне документальне джерело для вивчення історії України. Таким чином поряд з іменами наших земляків І. Огієнка, О. Ольжича та інших звитяжців національної культури через багато десятиріч з мороку забуття повернулося до рідної домівки ім'я ще одного її видатного сина — професора І. А. Феценка-Чопівського.

Народився Іван Адріянович Феценко-Чопівський 20 січня 1884 року в Чуднові в родині начальника місцевої пошти. Хоча його родовід походить із селища Чоповичів, що в Малинському районі. Про це засвідчує й подвійне прізвище вченого.

Івась закінчив у Чуднові двокласну народну школу. Він тепло згадував свою першу вчительку Поліну Малиновську. На все життя запам'ятав “ловлю раків у Тетереві на вудку при вогнищі пізнього вечора та смачний борщ у свого товариша Левка”. Безтурботні веселощі закінчилися у серпні 1893 року, коли Івась вступив до підготовчої кляси Першої Житомирської клясичної гімназії. Навчання юнакові давалося важко, адже вимоги до учнів були високі й вага зароблених “Трійок” була досить відчутною. Тож не випадково, що чимало випускників гімназії пізніше стали всесвітньовідомими постатями — В. І. Омелянський, В. І. Подвисоцький, К. І. Коровицький, М. П. Дашкевич, О. В. Клосовський, П. А. Тутковський та інші.

Після смерті батька в 1890 році (він тоді працював у Дубному) мати з молодшою донькою Олександрою переселяється в Житомир до Івана. Вони мешкали по вулицях Кашперівській (тепер Бориса Тена), Пушкінської комуни. Сестра Олександра навчалась у Маріїнській гімназії одну клясу нижче від Івана.

Добрим словом згадує Іван викладачів гімназії, зокре-

ма математика Михайла Кудрицького, історика Якова Яроцького. Хоч до окремих викладачів він ставиться у своїх спогадах надто критично.

У 1903 році Фещенко-Чопівський після успішного закінчення гімназії здає вступні іспити до Київського політехнічного інституту, обравши хемічний факультет, щоб вивчитися на технолога-цукроварника. Та події 1905 року призвели до закриття інституту, і Фещенко-Чопівський їде практикувати на Андрушівській цукровні. Коли ж весною 1906 року інститут було знову відкрито, щасливий випадок різко змінив долю юнака. Трапилося це під час студентської екскурсії до сталеварень Придніпров'я. Захоплений величчю металургійного процесу, Фещенко-Чопівський залишає хемію і пов'язує свої наукові інтереси з металургією. Його підтримав відомий металург-винахідник професор В. Іжевський, у якого Іван після закінчення інституту став працювати асистентом на кафедрі.

З відкриттям Київської "Просвіти" в 1906 році започаткувалася громадсько-політична діяльність Фещенка-Чопівського і це сприяло зближенню його з видатними українськими діячами того часу.

Наукові відрядження до Бельгії, Німеччини й Англії допомогли сформуватися йому як науковцю. На Всеросійському з'їзді металургів у Петербурзі в 1911 році молодий вчений робить доповідь, яка привернула увагу фахівців і урядових кіл. Наукові дослідження вчений присвячує цементациї заліза, що в майбутньому принесе Фещенко-Чопівському міжнародне визнання.

Перша світова війна застала вченого в Німеччині, де він стажувався задля одержання професорського звання. Після вимушеного повернення до Києва (через Швецію і Фінляндію) Іван Адріянович за рекомендацією Товариства українських поступовців (ТУП), яке об'єдналося навколо Михайла Грушевського, став співробітником Воєнно-промислового комітету, займаючись питанням розподілу палива й металів в умовах воєнного стану. Зібрані під час поїздки по Україні матеріяли прислужилися вченому для написання першої україномовної "Економічної географії для середніх шкіл", а також праць "Природні багатства України" і "Цукрова промисловість України".

З початком революційних подій Фещенко-Чопівський

поринає у політичну діяльність. Він був делегатом Українського конгресу, що відбувся 19-21 квітня 1917 року. В уряді Володимира Винниченка Фещенко-Чопівський отримує портфель міністра промисловості. Він активно виступає за розрив України з Росією і проголошення самостійної, незалежної Української Народної Республіки. Ці дії уряду були закріплені Четвертим Універсалом у січні 1918 року. Події розгорталися з калейдоскопічною швидкістю. В кабінеті нового прем'єра Всеволода Голубовича Фещенко-Чопівський посідає пост міністра торгівлі й промисловості. Цю ж посаду він зберіг і після утворення Директорії в листопаді 1918 року. Та, на жаль, стати незалежною Україною тоді не судилося...

У 1920 — 1921 роках в еміграції в Польщі Фещенко-Чопівському випадає відповідальна роль: консолідувати на чужій землі розсварене й зневірене українське громадянство в єдине русло. Фещенко-Чопівського обирають головою ради республіки, аж поки в серпні 1921 року польський уряд (після змирення з більшовиками) не заборонив її діяльність на своїй території.

Після цих подій Фещенко-Чопівський поринає в наукову працю. 1922 року його запрошують до Кракова в Гірничу академію для організації відділу металургії. У 1927 році він складає екзамени на звання доктора технічних наук. Протягом 1930-1936 років випускає три томи фундаментальної праці “Металознавство” на матеріалах власних досліджень. Вченого обирають членом науково-технічних товариств у Німеччині, Англії та США, членом-кореспондентом Польської академії наук, президент Польщі Мосьніцький нагороджує вченого Золотим хрестом заслуги.

В роки німецької окупації Польщі наукова діяльність вченого фактично припинилася. Друзі умовляють вирушити в нову еміграцію. На це старий вчений відповів: “Починати все ж від нуля не встигну”. Подальші події розгортаються для нього трагічно. “На початку 1945 року, коли Червона Армія ввійшла до Катовиць, — згадає Ірина Чопівська-Богун, — батька забрали до штабу генерала Конєва на “інтимні розмови”. Спочатку, зважаючи на похилий вік, відпустили, але в березні озброєні конвоїри вивели батька з помешкання і кудись повезли. Аж десь під осінь пошта принесла листівку з... Києва, в якій він сповіщав, що “розгружає

Хрещатик” і жде судової розправи. Вкоротці — друга листівка: “Вирок — 15 років заслання: Карело-Фінська РСР, Сортавальський р-н, м. Вяртисіля, п/я 4/5. Значить, один із таборів “Беломорстроя”.

Як свідчить суха довідка з радянського консульства в Кракові, яку отримала Ірина Чопівська-Богун, помер Іван Адріянович 2 вересня 1952 року. Так у віці 78 років трагічно обірвалося життя великого поборника і патріота незалежної України, який до останніх днів вірив у її воскресіння.

У ці сонячні вересневі дні, коли Україна робить свої перші кроки до суверенітету, за збігом обставин, зустрілися дві дати. Перша — трагічна: минула 40 річниця від дня загибелі великого сина України. Друга — урочиста: Іван Адріянович повернувся до земляків. Завдяки клопотанням колективу газети “Житомирський вісник” та краєзнавців, матеріальній підтримці банку “Полісся” і згідно з рішенням Житомирського міськвиконкому одна з центральних вулиць міста — вулиця Паризької комуні буде віднині носити ім’я Феценка-Чопівського. В урочистостях з цієї нагоди, що відбулися 13 вересня 1992 р. під час святкування Дня міста, взяли участь родина дочки Ірини, що мешкає в Польщі, та онук І. А. Феценка-Чопівського Юрій, бізнесмен із США. В цей день на одному з будинків по вулиці Феценка-Чопівського було відкрито пам’ятну дошку.

**М. Костиця**, *краєзнавець, доцент обласного інституту вдосконалення вчителів.*



Св. Успенська Лавра в Почаєві на Волині.

## ПОЧАТКИ МУЗЕЙНИЦТВА НА ЖИТОМИРЩИНІ

За прикладом Чернігівщини та Полтавщини в другій половині XIX ст. у Волинській губернії з'являються перші громадські музеї та науково-дослідні гуртки, що в умовах олександрівської дійсності, ознаменованої горезвісним емським указом, могли існувати і легально діяти на українських землях здебільшого під вивіскою „церковних”. Першим музеєм у Волинській губернії слід вважати Житомирський, що виник разом із заснуванням бібліотеки, відкритої 15 жовтня 1865 р. Активну участь у створенні й розширенні музею, як встановлено дослідженнями К. Крайка, брали голова розпорядчого комітету бібліотеки Б. Максимович та місцевий археолог О. Стасенко. На кінець 1898 р. в ньому вже діяли три відділи — промисловий, природничо-історичний та нумізматичний, в якому налічувалось 2117 експонатів.<sup>1</sup> Дальший розвиток цього та інших музеїв пов'язаний з діяльністю О. Фотинського.

Орест Оксенович Фотинський — кандидат наук, викладач історії Волинського жіночого училища, був ініціатором Волинського жіночого училища, був ініціатором багатьох заходів та науково-дослідної роботи в губернському центрі. Зусиллям цього видатного історика, археолога, краєзнавця, колекціонера та талановитого організатора в місті було створено перше наукове товариство. Для цього О. Фотинський ще 1892 р. склав записку, адресовану місцевій та столичній владі. В той же час зайнявся створенням майбутнього музею, що мав діяти при товаристві, — Волинського епархіального давньосховища, в основу якого лягла особиста збірка О. Фотинського. Цей другий у Житомирі музей наповнили ікони, стародруки, культові предмети.<sup>2</sup>

Указом від 15 червня 1893 р. затверджене „Церковно-археологічне товариство в Житомирі при єпископському домі з філією в Почаївській лаврі”. Товариство утворено 2 січня 1894 р. Його формально очолював М. Барський, проте фактичне керівництво, як і завідування музеєм та бібліотекою здійснював невтомний О. Фотинський.<sup>3</sup>

Але народодолюбна та патріотична діяльність вченого не залишилась поза увагою губернської адміністрації. Незабаром його було усунено від роботи в товаристві та музеї, а в училищі, за свідченням його учениць О. Рябчинської-Баторевич та Ф. Баторевич-Лащук, замість історії дозволено було читати лише курс математики.

Після цього історично-археологічне товариство фактично перестало існувати, а центром науково-дослідної роботи стало товариство дослідників Волині, також створене за ініціативою О. Фотинського. При ньому 1900 р. знаходився і музей, що в 1907 р. дістав назву Волинського науково-дослідного центрального музею. Його директором був археолог Я. Яроцький. Осередок поповнився матеріялами експедиції, що під керівництвом професора Хитрова обстежувала місцевості в долині р. Горинь, а також збірки професора Дохтуровського, Троїцького, Іванова, майбутнього академіка П. Тутківського та інших. З часом до музею постійно надходили матеріяли археологічних розкопок С. Гамченка та Я. Яроцького, а також знахідки, виявлені при розкопках княжого міста Дорогобужа. Активними співробітниками музею були І. Белонін, С. Вільський, О. Фотинський, В. Кравченко, П. Абрамович, А. Ксенжопольський, М. Копачевська та інші.

Царська реакція в 1907 р. змусила Я. Яроцького та С. Гамченка залишити Житомир, а керівництво музеєм перейшло до С. Бжозовського. З 1909 р. активним його співробітником був геолог П. Тутківський. 15 березня 1909 р. музей відкрив свою експозицію для відвідувачів, а в 1911 р. переселився в нове приміщення; двоповерховий будинок на розі вулиць Хлібної та Гоголівської.

Товариство дослідників Волині видало 20 томів наукових записок „Праці дослідників Волині”, організувало і керувало широкими дослідженнями в галузі історії, етнографії, геології, археології та фолкльору. Вивчилися надбання народного мистецтва та художніх промислів губернії. Зокрема, студенти Петербурзької академії мистецтв Акатъєв і Лейферт під керівництвом архітектора В. Леонтовича, за вказівкою професора академії П. Покришкіна, обмірювали і зарисовували старовинні церкви та будівлі Волинської губернії, а на етнографічній секції товариства, що її очолювали В. Кравченко та П. Абрамович, Шуліков виголосив доповідь про писанкарське мистецтво у Волинській губернії.<sup>4</sup>

За прикладом Житомира зусиллями прогресивної громадськості в передреволюційні роки були створені давньосховища у Володимирі, Луцьку та Острозі, що й понині існують як місцеві краєзнавчі музеї. Волинське епархіяльне давньосховище в 1915 р. було евакуйоване до

Харкова і його експонати в 20-х роках зберігалися у фондах Музею народного мистецтва. На це вказував 1927 року І. Свенціцький, зазначаючи, що там є „збірка прекрасних ікон XVI-XVII вв. колишнього Волинського музею”.<sup>5</sup>

Для повноти викладу питання слід зазначити, що при Житомирській повітовій земській управі було створено педагогічний музей, який в радянський час перейшов до Інституту народної освіти — нині Педагогічний інститут ім. І. Франка.

Після повалення самодержавства зросла мережа краєзнавчих музеїв, розпочався новий етап у культурному будівництві Житомирщини. Краєзнавство і краєзнавчі дослідження ставили за мету не лише вивчення продуктивних сил, але й людини, з її історією, культурою та мистецтвом у соціальному та національному аспектах. П. Тутківський працює у Комісії краєзнавства при Всеукраїнській Академії наук, де йому присвоюють звання академіка. В 1917 р. в Житомирі створюється „Педагогічне товариство” (1917-1918), що налічувало 96 членів. Воно взяло участь в організації Народного університету, що діяв у 1917-1918 рр., на базі якого в наступному році створено Інститут народної освіти, де протягом 1921-1922 рр. діяло Етнографічне товариство. На засіданнях товариства виголошувалися доповіді з різних галузей знань, в тому числі й народного мистецтва. В списках тогочасних досліджень зазначена і доповідь О. Ненадкевича „Орнамент в українському мистецтві”.

Невпинно розвивається Житомирський музей, і в 1924 р. вже нараховує 94 тисяч експонатів, у тому числі 1000 картин та 10 тисяч гравюр, бібліотека музею налічує 200 тисяч книг.<sup>6</sup>

Від 1927 р. музею виділялись кошти на видавничу діяльність. У 1928 р. музей мав 8 відділів. Етнографічним відділом завідував В. Кравченко, який певний час був директором, археологічним — С. Гамченко. О. Фотинський очолював історичний відділ, він же організував історичний архів при губернському архіві. Відділом мистецтва керував Д. Антонов. Були ще відділи — промисловий, бібліотечний та охорони пам'яток старовини і мистецтва. У списках працівників музею на той час були Г. Ільченко, О. Червинський, П. Абрамович, В. Рибак, І. Білошицький, О. Орловська, С. Вернигора. Директором музею призна-



чено Вікторовського. Дорадчим органом музею була рада.

Археологічний відділ нараховував понад 5 тисяч експонатів, що розкривали історію Волині та Полісся — ікони, рукописи, церковна утвар, інкунабули, старі книги, історичні портрети, одяг, озброєння, домашні предмети, посуд, а також „етнографічні ікони” — твори народного іконопису, на базі якого розпочалося дослідження теми „Етнографія в іконописі Правобережної України”. Етнографічний відділ мав, зокрема, збірку писанок — 1200 одиниць та до 800 зразків народної вишивки.

У музеї проводилась велика науково-дослідна робота. Ще в 1922 р. В. Кравченко, який працював також викладачем педкурсів, почав залучати студентів до вивчення народної культури, побуту та мистецтва Житомирщини. Матеріали цих досліджень публікувалися в рукописному журналі „Етнограф”, що згодом був переіменований на „Красзнавство”. Наукові працівники музею розгорнули дільність по вивченню культури і побуту польського та німецького населення.<sup>7</sup> З метою активізації досліджень і залучення широких кіл громадськості при відділі етнографії 1923 р. створено етнографічну секцію, в президії якої були П. Абрамович (голова), В. Кравченко (заступник) та Е. Кудринський (секретар). Секція займалась вивченням фолкльору і діалектології (керівник П. Абрамович), фолкльору і матеріальної культури (В. Кравченко), народного мистецтва (М. Белонін), народної музики (М. Гайдай та В. Вікторовський), звичаєвого права (І. Обаріус).<sup>8</sup>

Відомо, що у 1929 р. в музеях України працювало 2 академіки та 15 професорів, зокрема, у Житомирському — професор А. Більський. У період 1927-1932 рр. при відділі діяла аспірантура із спеціальності „Етнографія”, де група аспірантів під керівництвом В. Кравченка спеціалізувалися на вивченні краю. Секретарем групи був Н. Дмитрук. Аспіранти працювали над такими темами: Ю. Герасимчук — „Народне ткацтво”, Н. Дмитрук — „Гончарство”, Я. Зелениця — „Бджільництво”, В. Забродський — „Рибальство”, М. Сивайов — „Народне мистецтво”, О. Ліцман — „Побут єврейського населення”, І. Піонтовський — „Сектанство”.<sup>9</sup>

Музей розростався. У відділі історії експонувалися історичні реліквії. Спеціальна експозиція була присвячена

темі „Війна і революція”. У 1927 р. Наркомпрос асигнував кошти на будівництво оранжереї при ботанічному саду Волинського музею.<sup>10</sup> Наприкінці 20-х років музей займав 4 садиби: на вулиці Лермонтовській — 23 кімнати, на Хлібній No.15, де містився відділ мистецтва та картинна галерея — 21 кімнату. На вулиці К. Маркса в п’яти кімнатах розташувався відділ природи, а на вулиці Вільській No.10 — етнографічний відділ розмістився у 8 кімнатах.<sup>11</sup>

Результатом діяльності етнографічної секції музею було створення наукового товариства в Шепетівці. Вона стимулювала виникнення периферійних краєзнавчих гуртків, що в 1927 році діяли при райвиконкомі в Лугинах, сільськогосподарській профшколі в с. Білці на Коростенщині й м. Звягелі (нині Новоград-Волинський) та німецькій і єврейській семирічних трудових школах. „Шепетівське наукове при Всеукраїнській академії наук товариство” було засноване 1926 р. Воно мало секції археологічну, педагогічну, соціально-економічну та географічно-геологічну, об’єднувало 64 члени та 31 кореспондентів. Товариство очолював В. Кочубей, що спеціалізувався на археології та геології.<sup>12</sup> Луганське районне краєзнавче товариство ім. Ф. Вовка було засноване 24 жовтня 1927 р., очолив його Ю. Герасимчук, зусиллями товариства в Лугинах створено краєзнавчий музей.<sup>13</sup>

На території сучасної Житомирської області у пореволюційні роки осередками краєзнавства були окружні центри Коростень та Бердичів. Ще в 1917 р. Овруцький повітовий учительський союз постановив заснувати краєзнавчий музей. Але ідея була реалізована тільки в 1924 р., коли гурток краєзнавців, очолюваний І. Левицьким, організував в Овручі музей, де були зібрані картини, народне різьблення, давня зброя. З часом фонди цього осередку були передані музею в Коростені, який називався філією Волинського науково-дослідного музею. Першим його директором був Ф. Козубовський, що займався археологією, історією та етнографією. Його зусиллям у Коростенській окрузі створено актив, що налічував 22 гуртки краєзнавства, на базі яких у 1925 р. було засноване „Товариство дослідників Коростенщини”. Про діяльність музею 1927 р. Ф. Козубовський писав, що тут розпочалося вивчення побуту населення Коростенщини, де, в першу

чергу, звернено увагу на „шляхту околічну” — нащадків колишніх дружинників великокнязівської доби замкових земель і бояр литовсько-польської держави. Цю верству, населення досліджували Корн, К. Червяк — аспірант катедри історії української культури разом із співробітником музею Молочковим. Обробку матеріалів К. Червяк здійснював у Ленінграді під керівництвом етнолога Д. Зеленина. Матеріали цих досліджень були передані до фондів Коростенського музею.<sup>14</sup>

У 1927 р. в Коростенській окрузі працювало кілька експедицій від наукових установ Всеукраїнської академії наук, Ленінградського університету та Харківського музею українського мистецтва. Зокрема, В. Прус вивчав народну кераміку, Щепотьєва — килимарство в Бехах. Археологічними розкопками виявлено близько 200 знахідок.<sup>15</sup> Крім директора, у вивченні краю спеціалізувалися інші працівники музею: Я. Білошицький займався етнографією, С. Балюк — фауною. Вони створили колективну працю „Монографічні нариси з поля етнографії Коростенщини”.<sup>16</sup>

З „Матеріалів про краєзнавчі інституції в Коростенській окрузі” довідуємося, що в 1930 році в Коростені діяв окружний музей краєзнавства і при ньому наукове товариство, яке мало свої філії в Малині та Лугинах, а при школі Дідковичів Народницького району працював краєзнавчий гурток, що мав свій музей, в якому експонувалися етнографічні матеріали.<sup>17</sup> Звіти тих років свідчать, що спеціальна комісія Коростенського окружного музею обстежувала культове майно в церквах, костьолах та синагогах.<sup>18</sup>

Після Ф. Козубовського<sup>19</sup>, який у 1934-1938 рр. очолив Інститут матеріальної культури АН УРСР у Києві, директором Коростенського музею став С. Іванов. У складі наукових працівників були К. Червяк — автор відомих праць, присвячених шляхті та килимарському промислу на Коростенщині<sup>20</sup>, І. Місяць та завідуючий фондами І. Бутрик. У 30-х роках музей мав багаті збірки порцеляни. Тут зберігався також архів жандармського управління, різні журнали. Всього нараховувалось 27 тисяч експонатів, серед них — 4 тисяч картин та інших творів мистецтва. Експозиція містилась в дев'яти кімнатах та мала 5 розділів: історія виникнення древлянського

Искоростя; період капіталізму; перша Березнева революція в Росії; Жовтнева революція та громадянська війна і відбудова.

Не стояв осторонь і Малин. Із сторінок журналу „Краєзнавство” за 1929 р. довідуємося, що Малинська філія Коростенського наукового товариства (засноване за ініціативою викладачів педтехнікуму) об'єднує навколо себе всіх учителів семирічок та агропрофшколи. Краєзнавчою роботою було охоплено і студентів що працювали над розвідками про місцеві кустарні промисли. Філія мала дві секції; педагогічну та соціально-економічну. Перша видала одне число свого бюлетеня. Друга працювала над темою „Історія народного суду на Коростенщині”.<sup>21</sup>

Бердичівський музей був відкритий 1925 р. в приміщенні колишнього кляштору босих кармелітів. Спочатку він називався соціально-історичним, пізніше від 8 березня 1928 р. його перейменовано в Державний історико-культурний заповідник, що об'єднував три музеї: краєзнавчий, музей Революції та Антирелігійний. Директором заповідника призначили В. Височанського.<sup>22</sup> Для активізації роботи музеїв з громадськістю при заповіднику була утворена Рада, до складу якої входили краєзнавці.<sup>23</sup>

Музей стимулював роботу ентузіастів на місцях, зокрема в с. Погребищі було засновано краєзнавче товариство, яке нараховувало 75 членів. Для ведення дослідної роботи утворено три секції: природничу, історико-етнографічну та соціально-економічну. Воно, як довідуємося з публікацій 1927 р., підтримувало зв'язки з Бердичівським краєзнавчим товариством, Українським краєзнавчим комітетом та Українською Академією наук.<sup>24</sup>

Але період піднесення незабаром був затьмарений сталінським тоталітаризмом, що ніс Україні геноцид, етноцид та нищівну бездуховність. Кривавий похід культурівської інквізиції попереджали та супроводили параноїчні виступи преси. Зокрема, у відповідності до послідовного перетворення країни у велетенський концтабір, газета „Радянська Житомирщина” 30 вересня 1937 р. в статті „Хто орудує в Житомирському музеї” роботу колективу музею охарактеризували як дії „буржуазних націоналістів”, „темних неперевіраних людей”, „націоналістичного охвістя”, прояви „хитрих буржуазно-націоналістичних

махінацій”, а доказом цього мало бути „звуження показу картин, які відображали б наше квітуче і заможне життя”. Разючий прояв шкідницької діяльності газета вбачала і в тому, що металеві кільця для кільцювання птахів випи-сувалися аж з Німеччини, замість того щоб їх доставати в СРСР. Все це, робився висновок, — було проявом „звіря-чої ненависті супроти країни соціалізму”. Тоді ж зазнали репресій та були розстріляні сталінським ДПУ-НКВС багато талановитих вчених, серед них К. Червяк. Не менш трагічно, як дослідила Г. Скрипник, склалася доля одного з найвизначніших вчених того часу професора В. Крав-ченка, коли „шляхом інтриг та наклепницьких доносів, він, як і багто інших вчених, був звільнений з роботи під приводом звинувачення в „націоналізмі”. В його житті почалися важкі роки злигоднів та поневірянь. Хворого (після важкої операції) його було викинуто з підвального приміщення, де він мешкав упродовж трьох років, на вулицю, без найменших засобів до існування. Звільнений по „І категорії” (як „ворог народу”) він був позбавлений будь-якої пенсії.<sup>25</sup>

Від етнографічних збірок — перлин художньої та матеріальної культури народу, десятки тисяч яких були нагромаджені у фондах Житомирського краєзнавчого музею, залишилися рештки, що займали у 1970 р. всього дві невеличкі шафи. Розповідають, що тероризовані ката-ми з НКВС охоронці (збирачі цих скарбів) впадаючи в такий стан психічного розладу, що власними руками нищили або спалювали здобуті для музею експонати. І якщо злочинці епохи культу практично зійшли зі сцени, то висуванці періоду застою і „розвиненого соціалізму” над-то повільно залишають свої теплі місця, вражаючи без-карністю, невіглаством та байдужістю. А тим часом старовинні килими XVIII ст. поруються на нитки, щоб з них виткати сучасні „модні”, а бабусям кладуть у домовину „старі” сорочки. Чимало шедеврів народного ткацтва пливе на прийомні пункти утиль-сировини...

Порятунок та негайне поповнення музейних скарб-ниць Житомирщини етнографічними матеріалами та тво-рами народного мистецтва краю — невідкладне завдання державних установ та громадських організацій області. Водночас вартувало б відзначити діячів нашої культури таких як О. Фотинський, В. Кравченко, П. Тутківський, С.

Гамченко найменування вулиць в обласному центрі, а ім'я Ф. Козубського та К. Червяка прикрасило б вулиці рідного Коростеня.

Львів, 10. 08. 1991

**Юрій Лашук,**

доктор мистецтвознавства, член  
Спілки художників України

1. Див.: Крайко К. А. Коли було засновано Житомирський краєзнавчий музей? / „Український історичний журнал”. — 1979. — No.2 — С. 128.
2. Див.: Краткое описание предметов древности, пожертвованных в Волынские епархиальное древнехранилище по июню 1893 г. / „Волыньские епархиальные ведомости”. — 1893. — С. 792-888.
3. Волынский историко-археологический сборник. Вып. I. — Почаев-Житомир, 1896. — С. 1-6.
4. Див.: Гнатюк В. Наукова праця на Волині з 1914 по 1924 рр. / „Україна”. — К., 1926. — Кн. 2-3. — С. 223-224.
5. Свенціцький І. Музеї і книгозбірні України. — Львів, 1927. — С. 7-8.
6. Див.: Гнатюк В. Наукова праця на Волині з 1914 по 1924 / „Україна”. — К., 1926 — Кн. 2-3. — С. 225; Волинський науково-дослідний музей / Збірник, т. I. — Житомир, 1928.
7. Див.: Центральний державний архів Жовтневої революції УРСР, Ф.Р. — 166, оп. 6, од. зб. 3368, арк. 12-17.
8. Див.: Волинська етнографічна секція. Відділ рукописних фондів Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Рильського АН УРСР (далі — ВФР ІМФЕ), ф. 43, оп. 20, од. зб. 361, зв. I.
9. ВРФ ІМФЕ, ф. 43, оп. 20, од. зб. 361, арк. 5-6.
10. Фонди ЦНБ АН УРСР; Омельченко Ю. Історія музейного будівництва на Україні, 1917-1932 років. Рукопис. — К., 1971 — С. 218.
11. Див.: ВРФ ІМФЕ, ф. 43, оп. 20, од. зб. 360, арк. 1-26.
12. Див.: ВРФ ІМФЕ, ф. 43-9, од. зб. 392, арк. 1.
13. Див.: ВРФ ІМФЕ, ф. 43-9, од. зб. 385, арк. 2.
14. Див.: Козубовський Ф. Коростенська округа / „Краєзнавство”. — 1927. — No. 3. — С. 26-27.
15. Там же.
16. Див.: ВРФ ІМФЕ, ф. 43-9, од. зб. 380, арк. 1-5.
17. Див.: ВРФ ІМФЕ, ф. 43-9, од. зб. 398, арк. 1.
18. Див.: Український музей / Збірник I. — К., 1927. — С. 260-261.
19. Див.: Український музей / Збірник I. — К., 1927. — С. 260-261.
20. Див.: Червяк К. Шляхта околиць на Коростенщині. — Коростень, 1928; Його ж. Климатство на Коростенщині / „Краєзнавство”. — 1929. — No. 3-10.
21. Див.: Коростенщина / „Краєзнавство”. — 1929. — No. 3-10. — С. 78.
22. Див.: Молчанівський Т. Бердичівський державний історико-культурний заповідник. Провідник. — Х., 1931. — С. 6-37.
23. Див.: Молчанівський Т. Бердичівський соціально-економічний музей ім. Ф. Дзержинського / Український музей. Зб. I. — К., 1927. — С. 248.
24. Див.: Життя краєзнавчих організацій. Бердичівська округа / „Краєзнавство”. — 1927. — No. 2. — С. 27.
25. Скрипник Г. А. Етнографічні музеї України. — К., 1989. — С. 204-205.

## ПОДОРОЖ У ЩАСЛИВИЙ КРАЙ

Хочу розповісти про свою поїздку на II краєзнавчу конференцію в старовинне і тепер маленьке містичко Острог, районний центр Рівенської області. Це моя батьківщина і я можу себе назвати навіть літописцем цієї місцевості за післявоєнний період, особливо коли в останнє десятиріччя під боком цього міста з'явився новий, при тому жакхливий об'єкт — Хмельницька АЕС. Тому по дорозі в те майже казкове місто я завжди заїздив у селище атомників — тепер місто Нетішин з населенням майже в 30 тисяч, щоб подивитись, що нового придумав Центральний уряд на шкоду місцевим людям. З часом стали помітні і хоробрі лицарі, які виступали проти вказаного, більш страшного від казкового атомного дракона. Правда, це знайомство обмежувалось розгляданням інформаційного стенду Народного Руху, який цього літа став ще більшим по площі, ще більш розмальованим, розцяцькованим. От би, думав я собі, познайомитись з якимись „неформалами” з Нетішина, щоб нагадати їм про духовні скарби цього краю, а не тільки витратити силу на сварку з адміністрацією.

Що ж до Острога з населенням лише в тисяч десять, то адміністрація тут рівно з інтелігенцією закохана в свою старовину. Відповідний стенд для Руху дуже маленький, немає за що лаятись. Конференцію на протязі 1 і 2 червня організувало науково-краєзнавче товариство „Спадщина” на чолі з головою, місцевим вчителем історії Андруховим П. З. і отримало для цього діла Будинок культури. Згідно з назвою „ОСТРОГ НА ПОРОЗІ 900-РІЧЧЯ” програма засідань включила 59 виступів. Доповіді всі з питань північно-західної частини України, інтереси якої колись захищали князі Острозькі. Найбільше їх було з Луцьку — 16, самого Острога — 11, зі Львова — 10, з Рівного — 6. Особливу групу становили вчені з Дніпропетровського університету, де професор Ковальський М. П., уроженець Острога, створив помітний осередок джерелознавства по Україні козачого періоду. Були ще доповіді з Києва, Кременця, Шепетівки, навіть з далекої, здавалось би Калуги. Всі перераховані вчені із своїми академічними здобут-

ками заслуговують на високу оцінку, але не меншого значення мають і чисто краєзнавчі дослідження. Технік з газового господарства Львова Татаркін В. Ю на дозвіллі за багато років зібрав таку інформацію, що його вчені слухали й тільки ахнули. По цих даних можна зробити висновки, що за бібліографією Остріг поступається тільки Києву. Острізький хірург Шпізель С.Р. зібрав відомості про видатних лікарів в давньому Острозі, які прославились не менше за вчених з „Академії” в часи князів. Згаданий вже голова острізьких краєзнавців Андрухов П. З. дарував кожному учаснику конференції свою щойно видану книжечку по історії міста. Але більше як половину діла слід признати за головою Острозького міськвиконкому Грищуком М. В., який слухав всі доповіді і головне, що без його зусиль як спонсора не було б і самої конференції, тієї її особливо приємної атмосфери, про яку буде більш сказано в подальшому викладі.

Окремо хочу сказати про свою доповідь в галузі археології під назвою „Від венедів до українців”. В цій галузі я виявився майже один і до того ж тема була „глобальна”, ніби незвичайна, завелика для краєзнавчої конференції. На минулій, першій конференції я теж робив археологічну доповідь, тільки простішу за змістом, про місцеві знахідки. Глобальні міркування замаскував, поставив в самому кінці та ще й пов’язав з легендою про Почаївську Божу Матір. Такий промовницький засіб цілком себе виправдав. Дівчата-школярки піднесли мені аж три букети квітів, як нікому з інших доповідачів. Районна газета не забарилась надрукувати мою статтю. А тепер неминуче треба було починати з великої критики, що Московський уряд вкупі з Київським не шанували археологічні пам’ятники. Рівенська область виглядає майже суцільною білою плямою на археологічній карті в порівнянні з Білорусією, Польщею, Молдавією. До того ж московські академічні вчені, не журячись про факти, висували таке, що купи не держиться. В такому положенні треба краєзнавцям виявляти ініціативу, виконувати чорну наукову роботу самим, складати достовірну археологічну карту. Вжив навіть народну приказку, що неправдою весь світ пройде, а назад не вернешся. Як конкретний історичний висновок запропонував вважати Волинь одвічною батьківщиною українців і раніших споріднених народів,



звідки вони періодично насувались на Наддніпрянщину. На цей раз аудиторія не пожаліла оплесків, але далі в обговоренні один місцевий філолог виступив проти мене, хоча досить обережно. Я теж не став псувати загальний піднесений настрій, тобто нічого не відповів. Ще доберусь до цього опонента, адже надалі такі конференції в Острозі стануть щорічними.

Моя така коротка характеристика змісту доповідей конференції має просту причину, а саме, щоб неодмінно більше показати соціальне значення недавно відродженого в нашій країні краєзнавства і, зокрема, як це виходить у невеликому населеному пункті. Адже краєзнавство це одна з наук, які особливо близько стоять до поведінки людей, пробуджує почуття земляцтва, дружби. Ще на невеликій першій конференції після кількогадинного, більше символічного, засідання острожани влаштували безплатний товариський обід. А на цей раз заплянували в кінці дня якийсь оригінальний концерт в музеї, який тепер зветься Острожським історико-культурним заповідником.

Розважальна програма почалась з особливо збагаченої екскурсії по Острожському замку, який має вигляд мурованої башти, спорудженої ще в в XIV ст. і становить собою найдавніший тип такого укріплення в Європі. До цього воно було земляним, давньоруського типу, звідки і назва міста Острог. Під таким невеликим палаціком вниз по схилу гори йдуть ще два чи три ніби підземні поверхи, вхід до яких в давнину був по внутрішніх гвинтових сходах, а тепер чи то для екскурсій зробленому, бо музей тут з 1916 р., чи теж дуже давньому боковому ходу, який мені нагадував похмурі київські печери. В самому низу цікаві краєзнавці побачили натуральне готичне, стрільчаті склепіння, яким воно було зроблене з самого початку замку. Тимчасово тут знаходяться етнографічні експонати, які не виправдовують навіть свого тимчасового статусу, бо острожським князям і в голову не прийшло б захарашувати мужицькими речами саме важливе для них приміщення, де вони тримали своїх ворогів в кайданах, або...скарби. Вище зала була більша і тут притягав увагу макет Острога XVII ст., коли будівлі і укріплення, споруджені князями були найбільші за чисельністю і розміром. Кому що, а я задивився на саму велику споруду того часу — Єзуїтський колегіум, споруджений злощасною останньою спадкоємицею династії Острозьких, княжною

Ганною-Алоїзою. Її упіймали в свої ситі єзуїти і зробили лютою католицькою фанатичкою. Той колегіум поглинув величезні кошти, був третій по величині в усій Польщі сам король Сігізмунд III вважався його опікуном. Але ця своєрідна „перебудова” не знайшла розуміння в широких масах народу, походи Богдана Хмельницького поклали край цьому по суті соціальному і духовному гнобленню. Лише сучасні історики могли б щось сказати на користь пошуків раціонального зерна в католицькій культурі на Україні. Вона ж була виявом більш передової західно-європейської культури взагалі. Великий український патріот, митрополит Петро Могила в той же час в Києві більш помірковано застосовував досягнення єзуїтської науки, теж заснував колегіум, з якого виросла Київська Академія. Туристи в Києві чують визначення архітектурного стилю того часу в стислому виразі „українське барокко”. Але ж перше його слово то українське, а друге сугубо західне, католицьке...

З такими тяжкими думками про багатозначність історичних пам'яток увійшов я зі своїми колегами в верхню залу музею, власне в самий замок. Тут розміщено найкращі експонати, але на цей раз весь внутрішній простір поміж ними був заповнений буфетними столиками і все приміщення виглядало затишним кафе, освітлювалось свічками, як у давні часи. По один бік розташувались краєзнавці, а по другій їх вже очікували артисти з міської музичної школи. Посередині коло піаніно вони й виступали в багатьох жанрах, але на теми клясичного мистецтва, навіть сопілкар чудово виконував якийсь твір, зароджений далеко на заході. А що вже співали гарно, а найкраще говорила головуюча на вечорі від музею, то все було на російській мові. Господарі розчулено всміхались при кожному виконанні і навіть пояснили, що вони в цілому прагнуть створити ефект „домашнього музицірування”, тобто створити нам найбільший комфорт з метою відпочинку. Я давно знав що це особлива пристрасть острівської інтелігенції, тут є родини, в яких з покоління в покоління ще з царських часів передається замилювання клясичною культурою, в першу чергу, російською і сама російська мова вважається непорушним кредо. Але на цей раз відчувались не тільки уподобання сучасних острожан, можна сказати, почасти відтворювалась атмосфера, яка

віками панувала в цьому замку, наче найвидатніші князі, які були фундаторами Острозької Академії, „Острозьких Атен” приймали тут славетних вчених мистців, правителів інших країн, радились з ними в європейських справах. Головуюча навіть зауважила про неймовірну розкіш в цьому залі в ті часи. Він звався „золотим”, бо всі стіни були затянуті золотою парчею, а що вже заставлені всякими іншими коштовними виробами, то й вимовити важко.

На цей раз музейна експозиція не могла суперечити з феодальною розкішшю, але й почуття що в організаторів конференції, що в артистів були не менш гарячі. Це видно було навіть в такій дрібниці. Звичайна річ, столики, за які посадили гостей не були порожні. Їх прикрашали дорогі чашечки щоб налити каву, а посередині ваза з печивом і шоколадними конфетами вищої якості під назвою „Весняний гай”. Їх не гріх було і в кишеню набрати. Я, правда, подумав, що найкращою окрасою вечора було б якось хоч словом згадати нетішинських рухівців і подібних їм людей на Острожчині, щоб не так як колись князі відокремлювались від народу. Коли красзнавча ватага згідно дальшої програми потягнулась на справжню товариську вечерю в ресторан „Вілія”, саме над цією річкою, то вказана думка вибухнула у багатьох гостей з Галичини. Навіть утворився літучий мітинг, на якому жінки аж руками розводили: як це так що ні одного українського слова не почули! Я зі свого боку пояснював, що така етнографія в Острозі. На цей раз нас вітала російськомовна частина населення, а могла б і польська громада, в цьому місті — тоді б на всі боки вихваляли Ганну-Алоїзу.

Зате в ресторані постала зовсім інша картина, наче в справжньому шинку козачих часів. Хоча вибір частувань не був такий розмаїтий, як в „Енеїді” І. Котляревського, однак що було, того досхочу. А головне — поговорити, поспівати, не те що в музеї, наче на церковній службі. Організатори конференції П. Андрухов та М. Гришук були весь вечір з гостями як добрі батьки з малими діточками. Та не всі були задоволені. От, перший — я. Як мені пригорнути більше уваги до археології та й до політології, до проблем походження українського народу, національної консолідації в сучасному стані? Ще невдоволення почулося від галичан. При розмові про перспективи III конференції один з них висловив сумнів... а в чому я не

розібрав, бо було дуже пізно. Та й що там вияснить! Звісно, що тим галичанам все не так, та ще й такий привід трапився — російськомовний концерт. А волинянам — це не вада. Пригадав, як далеко на півночі Рівенської області, в селі Сварищевичі, де старі люди ще називають білорусів „литвою”, був присутній на фольклорному святі „куст”, яке збігається з Трійцею. А в суботу ще запросили на випускний вечір у сільській середній школі. Без міри був здивований, що десятикласники всі були в модному городському одязі, особливо дівчата. Говорили і співали на сцені тільки по-російському. Навіть стенди по стінах по-російському, все „детство мое золотое”, жодної тобі фотографії з українським вбранням. Захотілось дівчатам побути „тургенівськими баришнями”, що ти їм зробиш! А на завтра багато з них, мабуть, на прохання старих батьків прийняли участь у ватагах „куста”, знов перетворились на Лесиних мавок. Як історик, я можу сказати ще й таке. В часи „Литовського статуту”, коли Острозькі князі засідали у своєму замку, по достовірним відомостям зберігались ще рештки родового ладу. В таких весях в поліських пущах приймали як рідного кожного, хто тільки цього захотів. Хоч би він хто зна з якого краю походив, і зовсім не знав місцевої мови, аби був здоровий, неледачий і дбав про примноження доброї слави роду. Так що добре серце — це неодмінна риса волинянина.

Виходячи з таких спостережень і міркувань, прийшов до висновку, що, справді, краєзнавство має перспективи в Острозі і всьому Рівенському краю. І щасливий буде всякий, хто тут побуває. Нестрашно, що в історії ще не все ясно. З добрими намірами, з шануванням до археології багато що може прояснитися.

---

**СЕРДЕЧНИМИ, ЩИРИМИ, ЖІНОЧИМИ СЕРЦЯМИ...**  
**Сторінки історії Союзу Українок Волині**  
**20-30-і роки ХХ ст.**

Неможливо переоцінити ту величезну, конче потрібну роботу, яку протягом більше сорока років проводить Інститут Дослідів Волині та Товариство „Волинь”. У цьому легко переконатися, ознайомившись з 16 томами „Літопису Волині”, які випущені з друку старанням вищезгаданих інституцій. Це — справжня енциклопедія волинезнавства. Вони у мене, науковця-історика, який вже от майже три десятиріччя займається вивченням цих же проблем, стали настільними книгами. Сердечний, доземний уклін Вам, творці цього унікального видання, уклін Вам сердечний, глибокошановний Ілля Федорович Онуфрійчук, за те, що Ви надіслали їх у наше розпорядження. Ці книги, нам, науковцям, відкривають саме ті сторінки історії нашої дорогої Волині, які протягом багатьох десятиріч більшовицькі правителі старанно закривали. Це видання розповідає про перебіг тих подій, які відбувалися в різні історичні періоди на Волині, розповідають про тих людей, які цього цілком заслуговують і про яких ми не знали. Їх імена були у нашому краї заборонені.

Я вважаю, що „Літопис Волині” — справжній духовний пам’ятник людям, які в різні часи боролися за честь і незалежність України, боролися за її самостійність.

Але...покищо у цьому прекрасному виданні немає розповіді про славних волинянок, жінок-патріоток, які у складні роки, коли Волинь знаходилася під окупацією Польщі — 20-30-і нашого століття, — вели таку конче потрібну роботу по згуртуванню волинянок в одну дружню сім’ю, яка могла б успішно нести волинякам освіту, культуру, виховувати молоде покоління у душі любові до України. Маю на увазі Союз Українок Волині.

Ще зовсім донедавна ми майже не знали про цю організацію. Воно й не дивно: про це об’єднання навіть і не згадують такі видання, як „Український Радянський Енциклопедичний словник”, останній том якого вийшов з друку вже у 1987 році, нічого про цю організацію не пише і чотиритомник „Радянська енциклопедія історії України”. Не дасть відповіді на питання про цю організацію і „Українська Радянська енциклопедія”.

Але ж це несправедливо! Адже ця жіноча організація проводила таку велику і конче потрібну роботу в умовах, коли за кожним кроком її активістів був встановлений суворий поліцейський нагляд. І щоб у цьому переконатися, треба познайомитися з історією Союзу Українок. А допоможуть зробити це матеріали Рівненського обласного державного архіву, доступ до яких став можливим зовсім недавно: адже на папках, у яких зберігаються ці документи, стоїть гриф польською мовою „Цілком таємно”, а потім аналогічні слова вже російською.

З документів видно, що С.У. працював у відповідності з „Статутом Товариства Союзу Українок у Рівному”. Третій параграф цього документу говорить: Ціллю Товариства є: просвітня, економічна і товариська організація українського жіноцтва”. А конкретизує ці слова наступний параграф, який хоч і великий обсягом, але заслуговує того, щоб процитувати його повністю:

„Для досягнення своєї цілі товариство має чотири секції: 1) релігійно-гуманітарну, 2) просвітню, 3) робітничо-промислову, 4) господарсько-торговельну. Секції на підставі уложеного Головною управою регуляміну мають дбати про найширшу освіту й товариське життя українського жіноцтва через наради, збори, наукові відчити, бібліотеки, читальні, театральні вистави, концерти, вечорниці, видавати часописи, відповідаючи цілям Товариства, засновувати дитячі захоронки, вакаційні оселі, бурси для убогої молоді, курси для неграмотних, дешеві кухні. Засновувати й вести робітні предметів, входячих в обсяг жіночої праці; засновувати спілки господарські й промислові, крамниці, школи й курси в обсягу жіночого господарства й промислу; попірати домашній промисел через уділювання своїм членам помочі і приладдя до робітень; улаштувати виставки жіночих робіт і домашнього жіночого промислу, заохочувати жіноцтво до просвіти і науки, ощадності й праці й нести своїм членам поміч моральну й матеріальну на випадок недуги, безробіття чи інших тяжких обставин, нарешті засновувати філії і кружки Товариства по містах і селах Волинського воєводства”.

У цьому ж Статуті сказано, що центром Союзу Українок є місто Рівне, а свою діяльність воно поширює на все тодішнє Волинське воєводство. А це в основному населені пункти повітів Рівненського, Костопільського,

Острівського (згодом Здолбунівського), Дубенського, Крем'янецького, Сарненського.

Тут же список членів першої Головної управи: Ганна Карпинська, Марія Бульба, Марія Кузьміньова, Віра Кулій, Параскева Багриновська, Ганна Свобода, Станіслава Томкевич, Ганна Язвинська, Олена Кентржинська, Лідія Воля.

Завіряв цей документ рівненський нотаріус С. Кучинський, а 11 липня 1927 року Статут затвердив Волинський воєвода.

Думається, що з цього часу є всі підстави починати відлік офіційного існування С.У. у Рівному.

Як же члени С.У. втілювали положення свого Статуту в життя? Дозволять це зробити також документи. На превеликий жаль зведених звітів в архіві немає, є лише окремі протоколи, які хоч до деякої міри дають можливість уявити масштаб роботи. Та й, мабуть, члени С.У. не намагалися повністю відтворювати та фіксувати свою роботу, вони мали вже гіркий досвід Рівненської „Просвіти”, бурхлива діяльність якої так занепокоїла правителів воєводства, що вони зовсім заборонили її діяльність.

Отже, насамперед, про структуру С.У. Волині. Як було вже сказано, сфера діяльності С.У. у Рівному охоплювала все Волинське воєводство (центр м. Луцьк у 20-30-і роки ХХ ст.). Цього органу підпорядковувались філії С.У., які були створені та активно працювали у Здолбуніві, Почаєві, Крем'янці, Ковелі, Володимир-Волинському, Матієві, Мостиськах, Здовбиці (нині Здолбунівський район), с. Підлужному (нині Костопільський район), в с. Межирічі (нині Корецький район), в Клевані та в ряді інших населених пунктах тодішнього Волинського воєводства.

Членами С.У. могли бути жінки віком від 21 року життя. Вступні внески були досить таки високими — 20 злотих (для порівняння скажемо, що в 1937 році 1 кг. свинини коштував у Рівненському повіті майже 2 злотих, 100 кг. жита — майже 18 злотих). Щомісячно членські внески складали по 15-20 грошів. Ті ж з жінок, які не мали змоги із-за бідності сплатити і вступні і членські внески, звільнялися від таких внесків.

Чим же конкретно займалися члени С.У.?

Ось скупі рядки протоколу загальних зборів С.У. у

Рівному від 19 лютого 1933 року. З нього видно, що за минулий звітний рік членами організації було здійснено:

1. Відкрито читальню в с. Підлужньому,
2. Організовано гурток вишивання,
3. Створено і організовано роботу мішаного хору,
4. Організовано роботу гуртка народних танців,
5. Підготовлено до постановки п'єсу „Зачарований клад”, але сцени спектакль так і не побачив: повітовий староста не дав дозволу на її постановку (до речі, на кожен спектакль такий дозвіл повинен був давати лише староста).
6. Організовано та проведено Свято матері,
7. Здійснено ремонт „Народного дому”,
8. Організовано ялинку для бідних дітей.

На цих зборах було прийнято ряд конкретних пунктів до виконання, зокрема вирішено було крім іншого, зайнятися збором етнографічного матеріалу, старовини. Взагалі було прийнято, що кожна жінка-член С.У. повинна була вишити собі національний одяг.

Було прийнято рішення, яке зобов'язувало Головну управу звернутися з проханням до повітової поліції, щоб вона зняла печатки з будинку читальні С.У. у Корці.

А ось ще один протокол загальних зборів Головної управи С.У. у Рівному, які відбулися через рік. З нього можна зробити висновок, що протягом звітного року тут зокрема було проведено таку роботу:

— нормально функціонувала бібліотека, абонемент якої обслуговував 51 читача;

— відкрито 7 філій С.У. — в Самострілах, Межирічах, Даничеві (нині Корецького району), в Милостові (нині Рівненського району);

— відкрито 4 читальні (Оржів, Старожуків, Милостів (всі села нинішнього Рівненського району), Злазне (нині Костопільського району);

— роздано бідним м. Рівного 24 предмети (одяг та взуття); 112 пакунків з Великоднюю поживою; до в'язниці було послано 120 крашанок, мазурки, сало, паски;

— надано грошову допомогу члену С.У.;

— дякуючи клопотанню С.У. магістрат Рівного видав 42 бідним людям безплатно дрова;

— влаштовано ялинку для бідних дітей;

— влаштовано ще одну ялинку для 84 дітей;



— надано безкоштовну медичну допомогу 11 хворим.

При ряді філій та гуртків працювали бібліотеки та читальні, де бажаючі мали можливість взяти на прочитання книги, в основному українською мовою, почитати часописи „Жінка”, „Жіноча доля”, „Жіноча воля” та інші.

Хто ж керував діяльністю С.У. у Рівному? Відповідь на це питання дають документи. Виявляється, що головами цієї організації в різний час були Євгенія Глинська, Наталка Зброжекова, Параска Багриновська, Іванна Скрипник та інші. Цілий ряд років секретарем С.У. у Рівному була Антоніна Горохович з Межиріч. До речі, збереглися в архіві її реферати: „Найближчі завдання нашої організації”, „Про організацію та роботу дитячих садочків” та інші, які, як не дивно, але не втратили своєї актуальності в наш бурхливий час, не дивлячись на те, що вони були написані, не забуваймо, якихось 60 років тому назад.

А ось ще активні члени С.У. у Рівному. Це — голови філій С.У. — О. Мельник (Злобвиця), Г. Мартинюкова (м. Здолбунів), Я. Примакова (с. Підлужне). Часто у документах зустрічаються прізвища Н. Байданової і С. Костецької (с. Басів Кут — нині район м. Рівного), Г. Лустюк, М. Примак, Г. Нагорної (с. Підлужне), М. Міськевич (м. Клевань) та ряд інших.

Слід відзначити, що С.У. як і іншим українським національним організаціям доводилося працювати під постійним наглядом польської поліції та староства. Всі активні члени С.У. були на суворому обліку поліції, як про це свідчать документи. Ось характерні події, пов'язані зі сказаним.

Так, 24 листопада 1936 року староство заборонило у Здолбунові провести збори управи філії. Через те було вирішено звернутися до послів польського сейму (парляменту) С. Скрипника (нині патріарх УАПЦ Мстислав), та М. Бури з тим, щоб вони це питання поставили перед воеводським урядом.

А ось документ, підписаний комендантом повітової поліції і адресований 19 січня 1937 року комісарові поліції No. 2 міста Рівного:

„17 числа минулого місяця у Рівному утворилася філія С.У, громадської праці на Волині, у склад якої увійшли:

1. Скрипникова Іванна (голова), проживає по вул. Корженьовського, 11,

2. Вербицька Любомира (заст. голови) — вул. П. Промінь, 8.

3. Кутковець Галина — секретарка — вул. Бандурського, 4,

4. Логвись Любова, скарбничка — Шевченка, 48,

5. Міськова Олександра — член — Студзьона, 5,

6. Бура Ольга — член — Бандурського, 4.

Прошу терміново, до 26 січня, надіслати вичерпні характеристики (вичерпні) з докладними персоналіями і всякими інформаціями відносно вищезгаданих”.

Проте жінки працювали, незважаючи на стеження за їх роботою, незважаючи на їх переслідування, намагаючись не переступити існуючих в той час законів Польщі. Проте поліція та староство вишукували найменшу дрібницю, щоб стати на перешкоді нормальній роботі С.У. Так, 28 липня 1937 року до повітового староства в Рівному було направлено лист такого змісту (з наклеєними на ньому марками на 7 злотих): „Підписана філія С.У. в Басовому Куті заснована як відділ С.У. у Рівному на основі п. 31 Статуту центрального товариства і згідно з постановами п. 40 і 41 закону про Товариства з дня 27. 10 1932 р. ч. 94 Дн. Р. П. поз. 808 повідомляє, що свої установчі збори відбула дня 25. 07. 1937 р. та свою діяльність виконуватиме на області громади Басів Кут.

Долучає:

1. Примірник Статуту Союзу Українок,

2. Письмо Головної управи зо згодою на існування філії Союзу Українок,

3. Список членів виділу філії Союзу Українок вибраних на установчих загальних зборах і адресу приміщення під назвою — філія Союзу Українок у Басовому Куті...

Голова Н. Байданова, секретар С. Костецька”.

Відповідь старости не примусила себе довго чекати, бо вже 19 серпня він пише, що забороняє створення філії С.У. у Басовому Куті на тій підставі, що „...існування її може викликати порушення спокою або громадського порядку, тому що члени — організатори філії не дають гарантії ведення її діяльності в межах затвердженого Статуту”...

Цього ж дня було надіслано наказ поліційному постерунку у Басовому Куті...„допильнувати, щоб філія не розпочала своєї роботи”...

Проте і в таких страшних умовах робота С.У. продовжувалась. Регулярно проводились організаціями С.У. „Свята Матері”. В урочистій обстановці на цих святах читали відповідні реферати, організовували концерти, в основному силами юних артистів. Щорічно проводилися урочисті академії, тобто вечори, присвячені великому поетові Тарасові Шевченкові. А в грудні кожного року всі філії та кружки влаштували свята св. Миколая для дітей. На цих святах ставилися дитячі вистави, присутнім на цьому святі вручали подарунки.

Допомагали активізувати роботу С.У. у Рівному контакти з іншими С.У. в першу чергу з Львівським, центральним, органом С.У. Так, на загальних зборах С.У. у Рівному 2 грудня 1934 року були присутніми посол до польського парламенту Мілена Рудницька — перша голова Всесвітнього Союзу Українок, почесний голова цієї організації професор Софія Русова, сенаторка Олена Кисілевська.

У свою чергу рівнечанки вивчали досвід роботи своїх товаришок-львів'янок, бували у Львові на різноманітних курсах. Так, у 1937 році пройшли курси організаторок і сільськогосподарських інструкторок Антоніна Горохович — секретар Рівненського Союзу Українок.

Не можна читати без хвилювання теплих, сердечних листів, які надсилались у Рівне зі Львова, Коломиї, де містилася редакція часопису „Жіноча доля”. Ось рядки з листа редактора цього видання, Олени Кисілевської, який вона надіслала у Рівне. Мабуть, цей лист був перехоплений поліцією, бо зберігається у відповідній папці:

„Дорогі сестри!

...Знаю, серед яких незвичайно важких умовах приходиться Вам вести працю, але любов до рідного народу, громадянське почуття, відповідальности дасть Вам сили іти вперед почерез всі труднощі й невігоди до кращого завтра. Пам'ятайте: Ваші там і наші тут змагання не пропадуть безслідно в історії. Тому кожний, де б він не був, бере на себе відповідальність перед тією історією і наступними поколіннями”.

І лист цей, який був написаний більше 55 років тому, не втратив своєї актуальності і зараз, у наш бурхливий та незвичайний час. І він близький своїми думками та ідеями нам всім, але особливо він близький та дорогий членам

Союзу Українок і який у Рівному відродився влітку 1990 року. Члени С.У., наші сучасниці, прийняли естафету від своїх колег, своїх сестер з 20-30-х років. Прийняли її, цю естафету, в повному розумінні слова від Антоніни Городович, яку тепло зустріли восени 1991 року. Їх старша подруга прибула в Рівне, на свою батьківщину, на запрошення Рівненської міської Ради народних депутатів. Рівнечанки — члени С.У. з великою увагою слухали спогади своєї старшої подруги про ту роботу, яка провадилась у Рівному членами С.У., у 20-30-і роки. У свою чергу гостя цікавилась і справами нинішніх членів С.У. Вони сердечно, від усієї душі, приймали свою славну землячку, яка все своє свідоме життя присвятила проблемам виховання молодого підростаючого покоління у дусі любові до України, до багатостраждального українського народу.

Хочеться вірити, що естафету нинішні члени С.У. в Рівному прийняли від своєї старшої подруги в міцні, надійні руки і будуть продовжувати почесне завдання.

Україна, Рівне, 12 грудня 1991 р.

Гурій Бухало



---

## МОЯ МОВА

Все в тобі з'єдналося, злилося —  
Як і поміститися в одній! —  
Шепіт зачарований колосся,  
Поклик із катами на двобій.

Ти даєш поету дужі крила,  
Що підносять правду в вишину,  
Вченому ти лагідно відкрила  
Мудрості людської глибину.

І тобі рости й не в'януть зроду,  
Квітувати в поемах і віршах,  
Бо в тобі — великого народу  
Ніжна і замріяна душа.

## ЮВІЛЕЙ НЕЗДІЙСНЕНИХ НАДІЙ (50 річниця заснування української державної гімназії в Холмі)

Після закінчення німецько-польської війни в 1939 році кордон між тодішньою Німеччиною і Радянським Союзом проходив по Бузі. Гітлерівська Німеччина на дуже обкраяному просторі польських земель створила Генеральну Губернію зі столицею в Кракові. На землях цієї губернії опинилися, між іншим, Люблінщина, Холмщина, Підляшшя і Лемківщина, на терені яких існували майже компактні поселення українців. Терени ці — передовсім Люблінщина, Холмщина і Підляшшя — були піддані безупинній острій полонізації і окатоличуванню. Майже мільйон українців не мали своїх українських шкіл, чи хоч би навчання української мови.

Під кінець 1937 р. розпочалась широка кампанія насильного навернення православних на римо-католицизм. Тільки в 1938 році зруйновано або спалено 162 церкви, не рахуючи раніше пересвячених на костели 169 церков. Понищено цвинтарі.

Баланс такий: 1. VIII. 1914 року було 389 церков, на 1. IX. 1939 р. — залишилась 51. Наприклад, в 1938 р. зруйновано церкву в Щебрешині, збудовану ще в 1184 р. — одну з найстаріших пам'яток українського церковного будівництва. В єпископському соборі в Холмі ще в 1918 р. в його піземеллях порозбивано гроби єпископів, заслуженого духовенства і ктиторів собору — православних і уніятських. Побіч знищено цвинтар, а собор перемінено на костел. Ксьондзам і польським колоністам роздано 17,000 гектарів поцерковної землі.

Припинилась діяльність культурно-освітніх товариств, кооперативів. Посилився тиск, щоб богослужіння, проповіді, навчання релігії вести польською мовою. Переслідувано православне духовенство арештами, штрафами і виселенням. Навіть хати, в яких українці наново організували молитовні доми, — опечатувались. Ці акції тривали ще в 1939 р. Аж дивно, що нависла над Польщею агресія Гітлера не зупинила цієї акції польського війська, адміністрації, духовенства чи шовіністичної преси.

З приходом німецького окупанта і утворенням Генеральної Губернії повстав Український Допомоговий Ко-

мітет під головуванням проф. В. Кубійовича в Кракові (поляки мали свій комітет опіки). Довкола Комітету згуртувалось багато місцевої української інтелігенції, яка до цього часу не могла розвинути свої крила, появилось багато біженців, які рятувались від більшовицьких переслідувань.

Німецька влада, не боячись загрози з боку українців для свого панування (меншість), дала дозвіл на розвиток українського культурно-освітнього і церковного життя. Як гриби після дощу повстають українські початкові школи, пункти навчання української мови.

Православні відбирають деякі свої храми, серед них і собор у Холмі. На єпископську катедру на Данилову Гірку входить архієпископ Іларіон (проф. Іван Огієнко) і організує Українську Православну Церкву.

Повстають численні українські установи, видавництва, друкарні, кооперативи, читальні, бібліотеки, театр тощо. Побіч польської „гранатової” поліції організується українська. Німецька влада у відношенні до українців поводить коректно і здається, що тільки воєнні події спричинили лихо, а настане мир і всі житимуть у злагоді. Поляки також мають свої початкові і середні професійні школи. Тут німецька влада щодо поляків менш зичлива. Починаються перші ознаки заздрості польського населення, що німці, мовляв, дещо фаворизують українців. Насправді ж українці не одержали того всього, що колись мали і що їм відібрано.

З дозволу німецької влади в травні 1940 р. в Холмі зорганізовано курси української та німецької мов для української гімназійної молоді, а українська громада перебрала великий шкільний комплекс з інтернатом в огороженому парканом парку, в якому була колись Православна духовна семінарія, де була навіть церковка.

На курси прибуло багато молоді, серед якої був і я, тоді 14-літній хлопець, просто з Волині. Вже з новим навчальним роком 1 вересня 1940 р. відкривається державна гімназія з українською мовою навчання. До Холма приїжджають сотні сільських возів, що привезли молодь на навчання. Комплектується прекрасний викладацький і виховний колектив, в якому знаходиться навіть такий історик як проф. Мирон Кордуба. Директором є М. Білик, духовним наставником — о. Євген Барщевський. Почи-

наються мозольні дні правдивої шкільної праці для біля тисячі молодих людей — учнів і викладачів. Треба надолужити прогалини в українській мові та історії власного народу. Вивчалось чотири мови — українську, німецьку, грецьку і латинську. Математика і всі інші предмети — згідно з німецькими шкільними нормами. Все це вимагало від вчителів і учнів інтенсивної праці.

Тому що всі були разом в одному приміщенні, була можливість після всіх занять проводити з молоддю виховну роботу, про що дбали вихователі — люди великої культури і любові до власного народу і свідомі свого призначення в праці для України, на щодень, від основ. Деякі тут вперше довідались, що вони не тільки православні, але передовсім українці. Були тут і навчались також діти з мішаних сімей — польських і російських. Тут, немов в оазисі науки, жила своїм внутрішнім життям наша „штубацька” суспільність, не відчуваючи дуже того, що діялось назовні. Щоб гімназія та інтернати діяли за всіма правилами, працював цілий відданий колектив на чолі з директором. Та це не тривало довго. Початок нової німецько-радянської війни перекреслив цю ідилію. Німці вже не приховували, що вони не тільки не зацікавлені нашою гімназією, але вона їм виразно заважає.

Гімназію переноситься в „місто” — на вимогу німецької влади — до розкиданих по місті, залишених євреями приміщень. Молодь зі своїм бідним майном починає кочувати по місті, шукаючи приватних квартир. Гімназія ледве втримується. Наша дирекція і вихователі вживають всі доступні заходи, щоб утримати гімназію при житті.

Щоденні труднощі з обслуговуванням розкиданої гімназії, брак інтернату, карткова система, дорожнеча погіршують справу. Крім того, в місті загострюються міжнаціональні конфлікти. Незважаючи на існуючий на Бузі кордон, українці є заложниками Генеральної Губернії — відповідають за міжнаціональні ексцеси на Волині і Галичині. Шовіністично настроєна польська молодь влаштовує напади на нашу молодь, вчителів, інтелігенцію. Православне духовенство ображають щодня. В селах і містечках Холмщини і Підляшшя йдуть з димом цілі села, гинуть люди, передовсім вбиті з-за рогу. Гинуть вчителі, духовенство, українська інтелігенція. Ця атмосфера змушує деяких батьків забрати своїх дітей зі школи. Не всі можуть подолати нові труднощі.

Німці щораз частіше пригадують, що вони ведуть війну і вони не зацікавлені в тому, щоб українці вчилися. Наші вихователі щораз ведуть розмови з управою уряду праці (arbeitsamt), щоб нас не вивезли на роботу в Німеччину. Тривають закулісні розмови, просьби і що тільки завгодно, про що ми не мали й поняття. На наших очах відбувалися речі, які й сьогодні важко собі уявити. В середені міста гітлерівці в білий день, на очах людей, криваво і по-садистському ліквідують євреїв. Щораз частіше в місті появляються розклеєні афіші, в яких гестапо подає польські й українські прізвиська засуджених на розстріл за антинімецьку діяльність. Розстрілювали привселюдно на торгу. З Собору на Даниловій Гірці майже кожного вечора видно у віддалі, як горять села. З другого боку кожного ранку в таборі для радянських військовополонених довгі процесії тих, що померли з голоду і холоду (як я пізніше довідався, в ньому був рідний брат мого батька). Можна було побачити й таку картину: каравани возів, навантажені буряками й картоплею, тягнули людські скелети — радянські військовополонені, яких щораз-то поганяли нагаями німецькі жовніри-конвоєнти. Кидаючи кусок хліба цим людським тіням, в найкращому випадку ризикувалось отримати нагаєм. Облави й арешти на вулиці відбувались часто і треба було остерігатись, щоб не потрапити в них, бо наші шкільні посвідки не завжди оберігали нас. Все це не сприяло атмосфері навчання, змушувало нас задуматись над тим, що діється довкола нас і що нам робити.

Евфорія німецького „бліц крігу” (blitz krieg — блискавична війна) на Сході помалу минає. Сталінград, „плянові” відступи переможної армії спонукують „надлюдей” користати з „підлюдей”. На Холмщині оголошують примусовий призив української молоді у так звані охоронні відділи. Товпа матерів стоїть під казармами, оплакуючи своїх дітей, приречених на смерть.

В нашій гімназії появляються німецькі комісари, які захвалюють гітлерівську „благодать”, завдяки якій можемо добровільно зголоситись на службу в допоміжні відділи протилетунської оборони СС. Говоримо, що мусимо подумати, бо ж це поважна річ, а це вимагає часу. Як знаю, з цього „привілею” ніхто з гімназистів таки не скористався. Наші вчителі й опікуни тактовно давали нам



до зрозуміння, що найкраще, що можемо зробити в цей час — це вчитися. Розповідали нам, що гітлерівці найкраще показали, яке мають до нас ставлення, арештовуючи у Львові в 1941 р. всіх тих, які мріяли заснувати свою державу. Говорили про це, незважаючи на те, що серед учнів були не тільки українці, але й росіяни і поляки з міщаних сімей. Така інформація могла коштувати життя...

1944 рік...Ранньою весною нас зі всіма іншими мешканцями міста німці примусово возили до Дорогуська копати окопи. Наближався фронт. На початку червня трохи раніше закінчився шкільний рік. Отримавши шкільні свідоцтва, ми поспіхом розїхалися хто куди. Я закінчив у цій гімназії малу матуру.

Минуло понад піввіку. Шмат часу. Багатьох немає серед живих. Час, війна, страшні сталінські роки зробили своє. Не стало багатьох учнів і учениць, не говорячи про вчителів і вихователів. Тих, що уцілило, час розпорошив по цілому світі. Залишились у мене спогади про минуле, світлі спогади про моїх учителів і наставників, у яких знання та любов до рідного ніхто не зміг відібрати. Крім навчання, згадуються наші спільні вечірні співи біля вогнища, молодечі гри, великі врочистості в Соборі на Гірці, соборні церемоніяльні відправи, під час яких мені доводилось прислужувати при архієпископі, відвідини українського театру, різні врочистості з нагоди національних свят і роковин. Всякі наші „штубацькі” пустощі, які ми вміло стосували, щоб не одержати двійки. Там я здобув і утвердив своє національне „я”, яке мене не покидало в найбільш складних моментах мого нелегкого життя.

Наші надії на те, що Холмщина і не тільки вона зміцніє культурно і національно завдяки існуванню нашої гімназії — не здійснились, але чи тільки ці мрії не здійснились? Адже жили ми в страшні часи, дай Боже, щоб більше ніколи не довелось переживати таких нашим внукам і правнукам.

Холмські гімназисти, відгукніться!

**Павло Кремінський**

---

## ПЕРЕПРАВА ЧЕРЕЗ “ЗЕЛЕНУ” ГРАНИЦЮ (Спогад)

Літо 1941 р. було незвичайне. Німецька армія у червні перейшла Буг близько Сокаля і вдарила на вчорашнього свого приятеля — більшовиків. Ріка Буг розділяла в той час землі, що належали до 1939 р. до Польщі. Західня частина опинилась у т. зв. Генерал-Губернаторстві, а східня у Райхскомісаріяті України. В 1939 р. багато українців з Галичини і Волині, щоб не залишитись під більшовиками, втікали на захід. Нам довелось перебувати на Холмщині, українській землі, де проживало корінне українське населення.

Наступного літа 1942 р., коли фронт відсунувся досить далеко на схід, я рішила відвідати своїх рідних за Бугом. Але хоч німці були тут і там, то все ж границя лишалась і була обставлена сторожею, що патрулювала день і ніч. Треба було ввійти в контакт з місцевими приграничними людьми і вибрати відповідну пору. Приїхала я заздалегідь, взявши з собою 5-річну донечку, щоб погостювати у бабусі. Зупинились в селі Шихтори по галицькому боці у господаря Касюка, якого хата була найближче Бугу (тотбто до границі). Він мав прослідити, коли варта буде віддалік і підвести нас до границі. Ріка, на щастя, була в той час дуже мілка, (бо довший час тривала посуха) і можна було її перебрести. Касюк пішов з нами, щоб показати, де є брід. Чоловік мій, що мав нас супроводити, мав завдання перенести дитину на плечах. Обговоривши всі деталі переправи, ми мовчки наблизились до границі. Була пообідна пора, вартові німці, поплуднувавши, не надто енергійно слідкували. Касюк знав їх звички і тому визначив нам саме ту пору. Ми передяглися в купелеві строї і почали переправу. Одежу тримали на голові. Тиша довкруги, вода тепла, м'яка; час від часу якась рибка вдарить хвостом плесо ріки і порушить тишу. Напруження велике, але охота побачити рідні сторони додає відваги. Врешті ми вже на другий стороні. Я з донечкою вбираюсь, а чоловік вертається назад. Ми вже на тамтому боці. Знайомі луки, зустрічаються пастушки, перекидаємось словами. Запитую, чи не бачили сторожі і чи мої рідні, особливо мама,

(вдова по парохіві) є вдома. Дивуються звідки ми взяли і привітно проводять нас до садиби, що близько Бугу, біля церкви. Хата на приходстві стоїть; і то тільки тому ціла, що була велика, і була зайнята в 1939 р. під пограничну більшовицьку сторожу. Оточена садом, як і раніше, хоч вже досить знищена совєтською господаркою. Перебуваємо з донечкою на рідній землі, відсвіжуємо і переживаємо наново родинні почування. Але абсолютного спокою не знаємо. Час бо від часу з'являються підпільники, які роблять випадки за Буг, щоб боронити українські села на Холмщині від польських партизанів, що часто підпалювали садиби селян. Це звичайно створювало напружену атмосферу і перебування з малою дитиною могло бути небезпечним. По кількох тижнях гостювання рішено вертатись назад. Знов підготовляється плян переправи, тим разом вже човном, бо в річці води прибуло. Знаходимо господаря вже з нашого боку і він обмірковує плян переправи. Надходить врешті день і ми прощаємось з рідною землею, не думаючи, що це в останнє. Сідаємо до човна досить небезпечного, званого "душогубкою", якою рибалки їздять ловити рибу. Човен цей пливе швидко, але й швидко вивертається. Небезпека стає подвійна; одне це нелегальний перехід границі, а друге — сама переправа непевна. До того ж я ще з малою дитиною і в випадку чого, як її рятувати. Але здаємось на волю Божу. Човен пливе тихо, робимо кілька петель по Бузі, щоб закоритись в найбільш безпечному місці, серед зарослих лозою берегів. Далі перед нами знов шмат дороги вже луками. Доходимо знову до хати Касюка. Вечоріє і ми змушені чекати другого дня, щоб дати знати, аби прислали по нас коні. Господиня, жінка Касюка, годує нас і дає місце на ослоні біля печі. Я з дитиною укладаюсь до сну і засипляємо втомлені силою вражінь. Але десь коло півночі хтось застукав в шибку вікна. На запит господині хто і чого хоче, відповідає кілька голосів, щоб дати їм поїсти. Дивлюсь, підвівшись на постелі, що за вікном, освітлених місячним сяйвом стоїть кілька людей озброєних, з гранатами за пасом. Мундури не німецькі. Виявляється, що це совєтські партизани, які йдуть з Карпат. Тепер вони вертаються і розвідують, де є добре місце для переходу через ріку. Вони, поївши, спускаються в долину Бугу. Я лежала ні жива, ні мертва. Бачити на власні очі совєтських парашутистів не належало до приємности. Тим

більше, що я була безборонна та ще й з дитиною. Могло б бути дуже погано нам, але Бог нас зберіг і врешті ми вертались до себе до міста.

*"Віра" 1989 р.*

---



Церква села Старе село, Столинського повіту, спалена німцями. Водночас розстріляно свящ. о. Миколая Піжевича з родиною і 600 парафіянами (позав Л. К.).

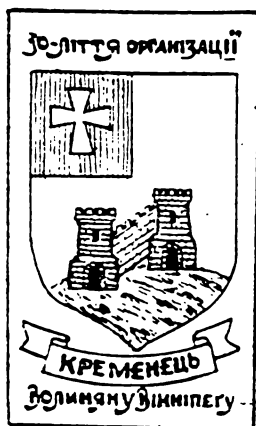
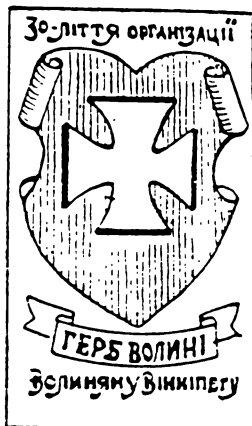
## МІСТА І ЇХ ГЕРБИ

З часу заснування інституту дослідів Волині та товариства “Волинь” у Вінніпегу (Канада) філателістичний каталог їх видань систематично поповнювався і налічує вже понад 20 зразків марок, присвячених певним історичним подіям, видатним волинянам, духовності нашої землі.

На особливу увагу заслуговує бльок марок “Історичні герби визначних міст Волині”, виданий 1979 року з нагоди 30-ліття заснування організацій волинян у Вінніпегу. Його виконав і оформив відомий український мистець з Англії, син Волинської землі Ростислав Глукко, який в своїй мистецькій скарбниці вже і до цього мав цілий ряд авторських філателістичних видань.

Останній його доробок — названий бльок марок, в якому дев'ять зразків з гербами визначних міст Волині. Привертає увагу герб Волинської землі, інші марки з гербами: Кременця, Володимира-Волинського, Дубна, Житомира, Луцька, Ковеля,, Острога, Рівного.

Марка “Герб Волині”, як і всі інші, — це видовжений зверху вниз прямокутник, на якому в центрі зображено давній герб нашої землі. На щитовому полі хрест — символ християнства, бо ж в давні часи всі лицарі своїм головним завданням вважали оборону Віри Христової. Герб Волинської землі клясичний за своєю простотою, має дуже глибоку і гарну символіку. Під щитом на стрічці напис “Герб Волині”.



На марці, присвячений Кременцю, герб цього давнього волинського міста на щиті клясичного вигляду. Зверху зліва прапор прямокутної форми з хрестом, внизу зображення відомої Кременецької фортеці на Замковій горі.

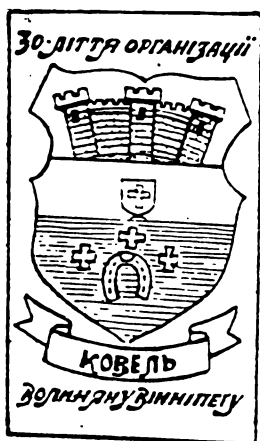
Герб міста Володимира-Волинського на марці — це неправильної форми щит, обрізаний по краях і зверху, на якому подібної ж форми щит з вершником на коні, що списом вбиває звіра. Вершник нагадує Юрія Змієборця.

На марці “Дубно” — щит клясичної форми, на якому зверху хрест, під ним перевернутий вниз серпастий місяць, далі шестикутна зірка та під нею вже перевернутий вверх місяць-серпик. Над щитом тризуба вежа замку.



Марка, присвячена Житомиру, має герб міста, що являє собою також клясичного зображення щит, на якому у верхній частині по центру зображення такої ж форми меншого щита з хрестом посередині, в нижній частині великого щита — зображення в'їзної брами з гостинно відчиненими воротами, яку зверху прикрашають округлені куполи, що нагадують тризуб.

Марка, на якій зображено герб міста Луцьк, має опріч багатьох елементів спільних і ряд відмінних, зокрема колосся, що символізує хлібний край. Отож, герб Луцька — це клясичний щит, на якому в центрі менший щит, обрамлений знизу і по боках вінком з пшеничного колосся, а в центрі щита зображено воїна на в'їзній сторожовій вежі замку. В лівій піднятій вверх руці він тримає хрест — символ віри, в правій меч — символ оборони. Зліва вверху біля вершника на прямокутнику зображення хреста. Зверху над малим щитом тризубне зображення вежі замку.



Герб міста Ковеля на марці своєрідний — на щиті модерного зображення з хвилястими обрізами зверху і по боках. В центрі на малому клясичному щиті хрест, над ним тризубний елемент оборонних веж, під ним підкова, навколо якої три хрести.

На марці міста Острога — щит з хвилястим обрізом зверху, поділений на дві частини: верхню, на якій в центрі малий клясичний щит з хрестом, нижню з зображенням відомого Богоявленського собору.



Герб міста Рівного — моденізованої форми щит, на якому замок з трьома вежами, найвищою — сторожовою. Розташовані вежі також у вигляді тризуба.

Герби волинських міст мають багато спільного, бо ж, є вони діти однієї землі. Бльок марок “Історичні герби визначних міст Волині”, який видали наші брати-волиняни, є цінним внеском в скарбницю філателії, важливим джерелом до вивчення минулого нашого краю.

**Володимир Рожко**

м. Луцьк

(“Волинь” ч. 12, 1992)



**Каплиця в Туричанах перед другою світовою війною. Знімка зроблена під час хресного ходу на Спаса.**



## ПАТРІОТИЧНА ТРАДИЦІЯ ВОЛИНИ

Боротьба українського народу за своє життя, свою волю, свою незалежність споконвіків була дуже важкою. У надзвичайно складних умовах доводилося і доводиться Україні кувати свою долю. У важкі години народжується Воля України. При великих стражданнях та надлюдських зусиллях здійснюється ідеал життя народу — Українська Соборна Держава.

І протягом віків також важкої боротьби у перших рядах борців за свободу України були сини та дочки землі волинської, про яку “Енциклопедія Українознавства” пише: “Волинь — це історико-географічний край у північно-західній частині України між Поділлям на півдні і Поліссям на півночі, річкою Бугом на заході і горішнім Тетеревом та верхів’ям Ужа на сході. Простір її становить близько 70,000 км<sup>2</sup>, населення понад 4.000.000.

Границі Волинської землі зазнали змін. Княжа Волинь на заході сягала по річці Вепр, на північно-заході по Нарав’ї і Ясьольді обіймаючи всю сучасну Холмщину й Підляшшя та Берестейщину, на південь до 1170 р. обіймала також Белзьку землю. Волинське воєводство за Польщі 1569 — 1793 рр. на заході доходило лише до Бугу, але обіймало чималі нові простори на сході і південному сході; Волинська губернія в межах Російської імперії займала приблизно ті самі простори (Збаражчина відійшла до Галичини), але на сході поширилась на верхів’ї Тетерева й Ужа, і навіть губернський центр Житомир лежав за межами історичної Волині — на Київщині. Так на протязі історії межі Волині постійно пересувалися із заходу на схід. Після розподілу Волині між Польщею і УССР в 1921 р. із західної Волині було створено Волинське воєводство. Тепер Волинь обіймає приблизно три області: Волинську (Луцьку), Рівенську й Житомирську (з кол. Волинської губернії відійшли: Крем’янецьчина до Тернопільської області, Заславщина і Старокостянтинівщина — до Хмельницької області, натомість з кол. Київської губернії прилучено до Житомирської області кол. повіти: Бердичівський і Радомський). Звичайно під Волиню розуміють територію в межах кол. Волинської губернії. Вона обіймала 71.700 км<sup>2</sup> з 4.190.000 (1914), територія трьох згаданих вище областей — 68. 100 км<sup>2</sup> і приблизно

4.000.000 населення (1939 р.), тепер дещо менше”.

Відомий український письменник, уродженець Дерманя під Здолбуновим, Улас Самчук, писав: “Історики схильні думати, що Волинь — найстаріша земля Слов’янщини... І найсамостійніша. Тут не було ні скифів, ні половців, ні печенігів. Сюди рідше, ніж де інде, заходили монголи й татари”.

А волиняни спокон віків славилися своєю мужністю, вільнолюбивістю. Саме уродженці нашого краю були тими людьми, хто вклав свій внесок у зародження козацтва України.

Так, ми з пошаною згадуємо ім’я Остапа Дашковича. Він був з Овруча, правдоподібно підданим князя Костянтина Острозького, запорізький гетьман за польського короля Сигизмунта І. Деякий час Дашкович перебував з 200-ма козаками при дворі кн. Острозького в Острозі. Саме Дашкович висунув ідею будівництва потужних замків для оборони півдня України від ворогів.

А цю думку почав здійснювати ще один наш земляк Дмитра Байда-Вишневецький, власник сіл Кузьмина та кількох інших Кременецького повіту. Саме він збудував замок на Дніпровому острові Малої Хортиці (1550 р.) і зібрав туди козаків для боротьби з татарами.

Боровся за свободу, честь і незалежність України і житель Острога Северин Наливайко, революційна діяльність якого дуже тісно пов’язана з Волинню, а, конкретніше з Острогом, — де він, будучи ще хлопчиком, здобував освіту, а згодом став сотником приватної охорони кн. К. К. Острозького. Зрозуміло, що сотником міг бути найкращий воїн.

Золотими літерами в історію українського народу вписана визвольна війна українського народу під керівництвом гетьмана Богдана Хмельницького, яка сколихнула усі прошарки суспільства України, в т. ч. й Волині.

Сотні жителів Волині мужньо воювали у Зв’ягельському полку, яким командував полковник Михайло Тиша, в Поліському полку, який діяв на півночі нашого краю, Острозькому полку і т.д. У повстанні брав участь Григор Гуляницький з Луцького повіту. Він був послом Богдана Хмельницького до Москви 9 листопада 1648 року у якихось секретних справах; він був там кілька разів і, повернувшись з подорожі, звітував гетьману: “Добра от московської про-

текції ждати нельзя”. Він же був в опозиції до гетьмана за зближення його з турецьким султаном. Григор разом з полковником Іваном Богуном не присягав московському цареві та не визнавав над собою польської влади.

Тепер стає зрозумілим, що Гуляницький, будучи корсунським полковником, 7 липня 1659 року брав участь у розгромі московських військ під Конотопом.

Та й сама Волинь, як ні один район України, була місцем великих судьбоносних, історичних воєнних змагань українського народу. Згадаймо, що в роки визвольної війни українського народу 1648-1657 рр. під проводом Богдана Хмельницького всі головніші битви її відбулися саме на території Волині. Так, у вересні 1648 року українське військо під командуванням гетьмана цілком розгромило добірне військо під командування польських магнатів Заславського, Остророга і Конєцьпольського, яких Хмельницький презирливо назвав “перина, латина, дитина”, саме над річкою Іквою, під містечком Пилявою. На Волині під Зборовим у 1649 р. військо Богдана Хмельницького розбило 30-тисячну армію польського короля Яна II Казимира.

Золотими рядками в історію України вписані подвиги українських козаків, які вони виявили у відомій битві під Берестечком.

Чудеса мужності, стійкості, відваги українські козаки проявили у цій битві, яка відбулася влітку 1651 року саме на Волині. Покоління покоління передають свідчення, яке стало вже легендою в народних устах, про подвиг трьохсот оборонців поля битви, які відмовилися від пропозиції польського короля здатися на його милість, а він їм даруватиме життя. Вони загинули всі, крім одного. Він же кілька годин один відбивався від цілої польської армії і загинув як герой. В народі його називають Іваном Нечаєм. Про подвиг трьохсот козаків український народ створив прекрасні легенди, перекази, пісні, їх подвиг оспівав Великий Кобзар. Іменем Івана Нечая названо одну з вулиць Рівного; озерце, на якому він здійснив свій подвиг, взято під державну охорону.

Не мирилися Волиняни з гнітом і в наступні історичні періоди. Згадаймо хоча б Коліївщину (1768 р.), яка охопила своїм полум'ям і Волинську землю.

А в роки першої світової війни волиняки брали участь у важких боях. Правда, гірка доля розвела наших земляків

на два воюючих між собою табори. Частина з них була мобілізована в російську царську армію і в її складі воювали проти своїх же братів — українців, нерідко волиняків, які були в австрійській армії як Українські січові стрільці. Саме на їх могилах, що в Радивиліві, Батькові та інших населених пунктах краю поставлено хрести і посвячено їх могили.

А в 1919 році в армії Директорії боролась Волинська дивізія, у склад якої входив полк ім. Северина Наливайка сформований з колишніх гетьманських військ, з галицького полку і чесько-українського полку. У квітні 1919 року в районі Рівного розташовувався кінний полк ім. Максима Залізняка (27-й кінний полк), що входив до корпусу Січових Стрільців, яким командував Євген Коновалець.

3 травня 2-й та 4-й полки корпусу Січових Стрільців з боєм взяли Остріг. В районі Рівного вели бої бронепотяги, 19-а дивізія вела бої під Гощею. 28 травня в районі Дубна воювали частини північної та холмської груп Січових Стрільців.

По довгих та важких битвах з переважаючими мільйонними силами наших ворогів, що з усіх боків оточили Україну і намагалися її розшматувати, наша армія знеможена, вичерпана нерівною боротьбою, здесяткована тифом, без зброї, без одягу, голодна, змушена була відступати і перейти у Польщу через річку Збруч.

Волинську землю по живому перерізав польсько-радянський кордон, який проходив поза Рокитним, Березним, Корцем, Острогом. Поляки, які загарбали західну Волинь, хотіли скористатися, як вони вважали, браком національної свідомості волинян.

Вони вважали, що зрусифікована зверху і неграмотна низу, “тутешня” “хохлацько-малоросійська Волинь” є найкращим матеріалом для чергової денационалізації. І тому загарбники створили нестерпний режим — заборонили школи з українською мовою, закрили “Просвіти”, обмежили кооперативний рух, забороняли читати українську пресу, яка виходила за межами Волині. Назву “українці” заміняли на “русин”.

Але, як пише згадуваний вище Улас Самчук, “сталось дивне. Правителям не вдалося навіть відукраїнізувати поляків, які залишались поляками лише за назвою. Волинь українізувала чужих прибульців без примусу, без політики,

лише силою культурної її вишості. Етнічна сила цього народу була така велика, що вона розчиняла в собі не лише поляків, а й німців, чехів, росіян”.

Більше того, волиняки, як і весь український народ, не мирився із таким становищем, із встановленням в Україні комуністичного режиму.

На Волині, яка безпосередньо межувала з Радянським Союзом, Радянською Україною, формувалися партизанські загони і групи, очолювані у минулому командирами армії Української Народної Республіки і які мали чималий бойовий досвід. Це — Щербанюк, Трейко та інші. У Рівному в цей час перебував і отаман Ананій Волинець (1894-1939 рр.), організатор Українського Вільного Козацтва. Він у Рівному заснував організаційний штаб Всеукраїнського національного союзу, який ставив своїм завданням об'єднати все місцеве населення.

Після отримання зброї у Рівному на Україну вирушив з невеликим загonom отаман Яворський (Карий).

У Рівному було сформовано повстанський загін під командуванням Нельговського. На початку жовтня 1921 року цей загін перейшов польсько-радянський кордон в районі с. Устя через річку Случ (нині Корецький район).

Саме в околицях Рівного і Сарн, Костополя і Березного, у селах Степань, Іванова Долина, Кустин, Мидськ, Збуж, Стидень, Яринівка, Моквин, Малинськ, Поляни, Холопи, Бистричі та інших, йшло формування групи генерала Юрка Тютюнника. Штаб цієї групи був розташований в Стидні. Саме з цих людей було утворено третю і головну повстанську групу, т. зв. Волинську. 4 листопада група, кістяк якої становили колишні вояки армії УНР, а також волиняки, перейшла кордон біля с. Нетреба нині Рокитнівського району. Вона складалася з 950 вояків. Після важких боїв 400 вояків були вбито котовцями і службовцями ГПУ, а 350 героїв скатованих, змучених за те, що жоден з них не хотів прийняти каяття, розстріляли. А 20 листопада 1921 року у Рівне повернулися ті учасники походу, яким вдалося вирватися. Тут їх було інтерновано.

Але злочин більшовиків під Базаром не зломив волі українців. Бо вже в листопаді-грудні цього ж року було створено у селі Дідьковичі Овруцького району Волинську Повстанську Армію, сотні членів якої, як і учасників

Льодового (Зимового) походу, знищили ті ж самі кати ГПУ.

І ось прийшла нова світова війна. І знов на землях України, і зокрема Волині, схрестилися мечі нових ворогів, які боролися за свої інтереси.

І фашисти, як і більшовики і поляки, переслідували свідомих українців. Так, у 20-у річницю Базару, коли місцеві жителі вшанувати пам'ять жертв його, гітлерівці 6 грудня 1941 року розстріляли понад 200 учасників траурних торжеств. І гітлерівців, отже, злякав здвиг патріотичний волиняків.

Після 1941-го року Волинь стала чи не найактивнішою і господарсько найрозвиненішою територією всієї України. Саме тут організовується і довший час проводиться широкий дух спортиву окупантам всіх мастей, байдуже звідки вони походили. Поняття Варшава, Москва, Берлін зливалися в одно поняття — окупант, загарбник, а, значить, ворог, з яким треба боротися.

І тому-то не випадково, що саме тут, на Волині, а точніше на півночі Рівненщини та Житомирщини ще в червні 1941 року виникло військове формування Українська Повстанська Армія “Поліська Січ”, якою командував уродженець села Бистричі біля Березного отаман, згодом генерал-хорунжий Тарас Бульба-Боровець.

А в листопаді 1942 року в урочищі Гутвин біля Костополя остаточно формується Українська Повстанська Армія.

Михайло Данилюк у своєму “Повстанському записнику”, який побачив світ у Джерсі-Сіті (“Свобода”, 1968 р.) як командир одного з відділів УПА, який діяв на півдні Рівненщини та на Крем'янецьчині, писав: “На території Волині і Полісся розвинулась ідея армії повстанців, що згодом виросла у форми Української Повстанської Армії. Вона, УПА, розрослася на інші землі нашої Батьківщини. Але Волинь повстала першою. Волинь в боях згоріла. Вона проляла кров на два фронти — німецький і більшовицький, проляла стільки, як ніяка інша частина України. Вона поховала у своєму чорноземі синів різних земель України, повстанців різних загонів, членів усіх бойових груп і політичних формацій, що стали на захист національної ідеї свого народу”.

...Так, земля Волинська вкрита цвинтарями відомих і невідомих воїнів, які життя своє поклали за честь, свободу, незалежність свого народу. Могили цих героїв руйнували

наші вороги, вони, окупанти, намагалися таким способом стерти з пам'яті народної згадки про героїв України. Але даремно! Протягом десятків років народ беріг у своїй пам'яті спогади про своїх героїв, люди пам'ятали місця поховання їх.

І зараз велику роботу проводять організації Руху, "Просвіти", громадськість сіл, селищ, міст по відновленню могил, посвяченню в урочистій обстановці на них хрестів, пам'ятників священиками Української Православної Церкви — Київського патріархату та Української Автокефальної Православної Церкви. Герої такої народної шани заслужили. А могил таких на Волині так багато... Бо бої тут йшли такі важкі. Адже, починаючи з найдавніших часів український народ, воляняки в його складі, у різні історичні періоди продовжували і розвивали славні бойові традиції князів Святослава та Володимира Великого, першого українського короля Данила Галицького, запорозьких козаків, великих синів народу українського — гетьманів Богдана Хмельницького та Івана Мазепи, Українських Січових Стрільців та Січових Стрільців, вояків армії Української Народної Республіки, повстанців 20 — 30-их років, вояків "Поліської Січі" та Української Повстанської Армії.

А зараз у краї сформовані підрозділи Волинської Січі. Члени її вважають своїм моральним обов'язком, як синів Волині, прийняти естафету слави наших попередніх героїчних, мужніх прашурів, дідів та батьків.

Адже воляняни протягом віків самовіддано боронили свою святу православну віру, рідну українську мову, культуру та народні звичаї. Непримиримість волянян до ворогів України, героїзм наших земляків є завжди прикладом для всіх нас.

**Гурій Бухало,**  
*кандидат історичних наук*

м. Рівне (Україна)  
Вересень 1993 р.

## У ГЕРОЇЧНІ ДНІ ВОЛИНИ

*“Хоча б на годину пожити на волі в Україні,  
а тоді вже й умерти легко!”*

Слова селянки з Волині.

Вона прадавня, вона відвічно українська, рідна душам нашим, пишно прибрана дарами матері-природи. Жили там люди за твердими моральними законами, що їх довгі віки вкарбували в душі, плекали рідні звичаї й давали вияв своїй радості і своєму горю своїй пісні, у творах народнього мистецтва.

А потім усе змінилось. Загриміла буря та не та — послана Богом з небес. Це надлетів гураган, счинений ворогом-москалем під червоним знаменем. Волиняки знали вже його. Він же віками намагався приспати їх національну чуйність і коливався тоді в його вічно закривавлених руках двоголовий орел; потім на два десятки років появилася ворог із білим орлом та намагався завершити діло попередника. Та дарма — чуйна душа народу не пускала ворога у свої глибини. І ось нова навала зі сходу. Ворог у сірій шинелі східно намагався проникнути в народню душу і заволодіти нею.

— Погляньте, куди пішли за спротив ваші брати з-над Дніпра! шипів підступно.

— Підемо їхніми слідами! — загриміла відповідь волиняка.

І пішли. Довгі валки авт, возів, саней, цілі ешелони поїздів — далеко у снігове безмежжя Сибіру або ж у руді казахстанські степи...

А ось — нова війна. Гураган змінив свій напрям — фуга віяла з заходу. Україною заволоділи німці. І тут уже не було східного шепоту, брехливих обіцянок. Безпощадний чобіт західнього вандала топтав рідні простори, топтав життя людей, топтав їхні святощі, а їхнє добро пожирав сам або вивозив у ненаситне нутро “Великонімеччини”. Тоді то національний імператив, що вічно живе внутрі нації, велів волинському хліборобові стати воїном-борцем за свою свободу, а волинський селянці хороброю посестрою у боротьбі, а то й дійсною героїнею. Те ж саме пережило українське місто. Незабутній той день, коли на сторінці рівенського часопису “Волинь” появилася в статті письменника Уласа



Самчука, що родом із Волині, знаменна парафраза Гамлетових слів: “Бути чи не бути?”

У широких масах мало хто знав літературну генезу цього великого запитання, що ставить людина на грані життя і смерті; одначе і в найдальших закутках зрозуміли селяни завдяки національній інтуїції, що всі вони, що весь український народ стоїть на грані життя і смерті. “Бути чи не бути?” І відповідь упала: “Бути!” Бути вільними або ж не бути взагалі!

Волинь запалала боротьбою, як ніч так день ясніла полум'ям пожарів. Народ кидав оселі, творив повстанчі загони, ішов на криваву зустріч із ворогом. А ворог шалів у залізній силі і в моральному безсиллі. Впродовж кількох годин вигибали цілі села Олександрівського, Острівського та інших повітів. Врешті здавалось, що море полум'я залило вже всю волинську землю. “Землі не дамо ворогові!” казав твердо волиняк і гинув на ній. Мертві відходили у вічність, у пам'ять чи забуття прийдешніх поколінь, а живі жили, жили і діяли. Клекотіло село і місто, смертоносна рука гестапівця простягалась по все нові жертви.

Ось надлетіла страшна вість: у Кременці німці розстріляли д-р Ганну Рощинську та її чоловіка д-ра Петра Рощинського. Вони були приятелями тих, що змагались за волю. Вони перев'язали українському повстанцеві рану і їх убито за це... А ось друга вість: у Ковлі на старому цвинтарі застрілив гестапівець громадську діячку Лесю Підгірську, Вона піддержувала зв'язки з повстанцями і за те стрінуло її це... А ось третя вість: Вже взяли Тамару Мартинюк і її маму! Молоденька Тамара ще не зазнала життя, вона ледве готувалась зустріти його, а тут її доля поставила перед обличчя смерті. Чи відчуло її дитяче єство жахіття смертної хвилини — ми не знаємо. Знаємо тільки, що коли вона поруч із матір'ю ішла у свою останню путь, вона ішла за Україну, мала бо Тамара нікого не видала з друзів своїх. У тому ж часі взяли д-р Харитю Кононенко. Ішли запиту, наближався останній день. Вона хоробро вмирала. У день свій смертний вона дала останній бій — за честь, за гідність українки. Світла пам'ять їм усім, що думали тільки про рятування друзів, які забували про себе, які вміли любити!

І так пішли багато знаних і незнаних героїнь. Вони лишали криваві сліди своїх зболілих ніг на орошеній землі.

Вони ішли у синю даль, запашним чебрецем вітер немов ладаном повівав їм у слід. Вони відходили і лишали нам, живим і прийдешнім поколінням неписаний заповіт великої боротьби за волю.

Ми твердо вірили: недалекий уже час, коли дзвін волі залунає із св. Почаївської гори і возрадує душі тих, що відійшли, вістю про завершену дію їхнього життя і їхньої смерті.

**Наталя Іщук-Пазуняк,**  
“Наше життя” ч. 2, 1953 р.

---



25 років тому, в Успенській Почаївській Лаврі на Волиші українське православне населення тієї землі заманіфестувало свої національно-релігійні почування. 25.000 учасників тієї маніфестації домагались від Польського Уряду і церковної ієрархії, в якій переважали росіяни, відмосквлення Церкви й задоволення українських церковно-релігійних потреб. Очолив маніфестацію тодішній посол до Польського Сейму Ст. Скрипник (Вл. Архiep. Мстислав) з благословення тоді ще Єпископа Луцького Преосвящ. Полікарпа, пізніше Митрополита УАГПЦ, який, один з тодішніх єпископів Прав. Церкви в Польщі, боронив право православних українців у тій країні до власного церковного життя.

## ЗДОВБИЦЬКЕ ПОВСТАННЯ (Спогад)

У віддалі 3-ох кілометрів від міста Здолбунова та у несповна 2-ох кілометрів від залізничної лінії Рівне-Дубно знаходиться село Здовбиця. Ще перед Першою світовою війною в селі нараховувалося до трьох тисяч населення. В селі була волость, що містилася в гарному мурованому будинкові, т. зв. міністерська двоклясова школа також в мурованому просторому будинку і поблизу волості і школи красувалася велична будівля православної церкви. Це, так би мовити, був центр села, від якого в різних напрямках простягнулися мальовничо вулиці. Житлові і господарські будинки селян були збудовані також солідно, більшість з яких була крита дахівкою та бляхою. Просторі садиби на чорноземній і родючій землі, з великими овочевими садами майже при кожній господі свідчили про заможність і добробут селян. В кінці села біля шляху на Остріг був гарний став з греблею і млином, а за ними на пагорбку знаходилася садиба, якогось російського поміщика Піратова.

Хоч населення було українське, і говорило тільки українською мовою, але урядування у волості, навчання у школі і голошення Слова Божого в церкві відбувалося в російській мові. Це навіть вже і тоді, як повсталася Українська держава. Населення безумовно було українське, але, на жаль, без належної національної свідомості, бо хоч і “жниво було велике”, але національних діячів, женців на ниві народній не було.

Тож нічого дивного, що здовбичани не виявляли великого ентузіазму до факту повстання своєї держави, яка через своїх деколи прибуваючих висланців, сповіщала про національну волю і незалежність від Москви. Для селян, що в той час ще не мислили державницькими категоріями була байдужою боротьба військ УНР з большевицькими ордами; що натискали на Київ та вривалися на територію Української Народної Республіки. Селянство більше цікавилася економічними проблемами та в першу чергу негайним розрешенням земельного питання і поділом поміщицької землі. Саме ці настрої зручно використали большевицькі емісари які по-

чали по цілій Україні вести зручну пропаганду проти УНР, кинувши спокусливі гасла: “воля, рівність, братерство, фабрики робітникам, а земля селянству!”

Ці приманливі большевицькі ідеї в Здовбиці першим почав ширити місцевий земський фельдшер Бурий. Маючи славу доброго фельдшера до нього щодня приходило багато пацієнтів не тільки зі Здовбиці але і з ближчих та дальших довколишніх сіл. Його кабінет став не тільки місцем медичної допомоги, але і розсадником більшовицької пропаганди. Кинуті ним серед селян привабливі большевицькі ідеї знайшли дуже сприятливий ґрунт.

В допомогу йому з’явився ще здемобілізований матрос Омелян Федорук, який насичений одеською большевичнею прийшов до свого села переконаним большевиком і комуністом. До них прилучився ще один з інтелігентніших селян Кульчицький, що мав у селі славу філософа і мрійника. Він також здемобілізувавшись з війська в революцію, перебував деякий час на Московщині там набрався більшовицької зарази і приніс її до села. Ця трійка одразу знюхалася і вже отверто почала вести пропаганду проти буржуазного уряду УНР, а зокрема проти Головного Отамана Симона Петлюри. Таку пропаганду могли вони вести зовсім безкарно, бо в селі навіть при волості не було жодного представника української влади. Вся влада, за старим зразком перебувала в руках старшин, писаря та кількох волосних радних, що у політичних справах зовсім не визнавалась.

Федорук і Кульчицький цілими днями перебували у волості і як місцеві громадяни, що перебували на фронтах і кров свою проливали, мали довір’я селян, яких вони розпропаговували в бажаному для себе напрямку. Здобувши після кількох місяців достатнє число своїх однодумців, згадана трійка почала плянувати одверте повстання проти української влади.

Більш помірковані і статечні люди в селі, передчували лихі задуми місцевих більшовиків, намагалися їх відмовити та не наражувати села на погані наслідки. Одначе всі спроби мирних людей, а може навіть людей в яких вже почала пробуджуватися національна свідомість, не дали бажаного вислідку. Повстання було підготовлене і одного весняного ранку 1919 року біля волосного будинку, як центру повстання, почали громадитися селяни зі Здовбиці, Гульчі, а навіть і з

Дерманя. Вся ця юрба озброєна в обрізи і всяку іншу ручну зброю вирушила на місто Здолбунів. Там в той час перебувала невеличка українська залога, що стаціонувала в приміщеннях цементової фабрики. Як пізніше оповідали учасники, ця залога нараховувала всього кільканадцять людей. Побачивши озброєних довколишніх селян і, не поінформовані, що саме діється, — залога здалася їм без бою. Залогою була роззброєна і притримана повстанцями, які після того вирушили на грабунок. Саме місто і міські установи повстанців не цікавили, їх цікавили досить ще великі склади зброї і амуніції, які знаходилися на передмісті Здолбунова, що мало назву — Сухарівка. Вся ця повстанська маса хлинула до цих складів і почала розтягати військове майно. Саме місто і установи міста повстанців не цікавили. Влади у місті жодної не встановили, принагідно пограбували деяких заможніших обивателів, а під вечір почали повертати додому. Багато з них були обвішані кулеметними стрічками з набоями і без набоїв, багато обвішало себе ручними гранатами, а ще інші несли всякий кінський виряд — уздечки, шлеї, сідла, або військові зелені палатки, вважаючи, що це все може краще придатися в господарстві, чим гранати і набої. Можливо, що розграбування цих складів на Сухарівці було головною метою большевицьких провідників.

Обеззброївши українську залогу і придержавши її, большевицькі проводирі були впевнені, бо вони є панами ситуації в м. Здолбунові, Здовбиці та всіх довколишніх селах. Але сталося інакше. Декому з вояків здолбунівської залогою вдалося дістатися до недалекого міста Рівне, де в той час перебував отаман з більшими відділами українського війська. Вже на третій день повстання до Здолбунова увійшов ешалон, який одразу в місті навів порядок. Українське командування довідавшись, що головним центром є с. Здовбиця, вирішило і Здовбицю привести до порядку. Тому то цей ешалон з українськими вояками скорим темпом виїхав зі Здолбунова і спинився на залізничному місці найбільш зближеному до села, почав з гармат обстрілювати ніби село. Випущених кілька стрілен, що з ревом пронеслися над селом зробили своє. Повстанці почали кидати зброю і розбігатися по хатах. Як їх просили Федорук і Кульчицький, нічого не помагало. Для селян цієї війни було вже досить. Та ось керівникам повстання донесли, що “петлюрівці” щадять село,

бо ні одне стрільно не впало в селі і не зробило найменшої шкоди. Всі стрільна падали за селом, або у став. Мирне населення поховалося у хатах. Повстанців мало з кожною хвилиною. Більш завязіті поховались за клунями і деколи стріляли до наступаючої української частини. Розстрільна була дуже ріденька — їх ледь видно. Раптом група повстанців біжить до церкви і пробує втягнути кулемет на дзвіницю з якої видно цілу околицю.

Церква була відчинена, бо в ній відправлялася Служба Божа, але вхід до дзвіниці був зачинений. Повстанці що гурмоу вбігли в церковну огорожу домагаються від сторожа ключів. Сторож присягається, що батюшка ще рано від нього ключі забрав. Кличуть священника, який з'являється перед ними в повному священницькому одягу. Старенький о. Мартиніян Копачевський дивиться на своїх парафіян із сумним оком. Вся товпа здимає шапки, лише фельдшер стоїть у своєму кашкеті з оксамитною “околушкою”.

Отець диякон звертає лагідно увагу фельдшерові: Бурій, таж бачите, що о. протоерей в повному облаченні. Здойміть будь ласка, свою “фуражку”! Фельдшер нервується і різко відповідає: “А як би протоерей в повному облаченні увійшов до туалети, то я також мусів би знімати “фуражку”? Священик довідавшись про заміри повстанців лагідно їм пояснює, що кулемета на дзвіницю не дозволить витягнути, а ще й тому, що після кількох стрілів з дзвіниці, “петлюрівці” обстріляють церкву з гармати і ви собі розбіжитеся, а церква залишиться в руїнах. Не можна мої любі, не можна, це буде великий гріх!”

Не пройшло і 10 хвилин цієї розмови між священником зі своїми озброєними парафіянами, як раптом через церковний паркан перескочило кілька озброєних парубків. — Гей, спасайтеся хто може! Петлюрівці вже під селом! — Вся ця людська маса почала, втікати хто куди. Втікав і фельдшер, за ним біг Кульчицький і за пару хвилин повстанців як замело. В село увійшли січовики вдягнені в солдатські сірі шинелі з якимись дивними відзнаками на шапках і рукавах. Розбившись на дрібні групи вони пішли по хатах на обшук. Шукали за зброєю. Знаходили мало, а навіть як знайшли, то рушниці були без замків. Шукають зброї, та в кожній хаті пристають і починають людей вмовляти, щоб не робили шкоди своїй рідній українській владі. Ось в одному

домі сидить січовий старшина. Його обступила вже не мала громада людей. Він докоряє людям за повстання: “Подумайте — я галичанин, ви волиняки, але всі ми українці, всі говоримо однією мовою і хочемо звільнити Україну від всякого пана і москаля.” Селяни уважно слухають. Таку роз’яснювальну розмову провадять січовики, майже в кожній хаті. Не шомполами, як того сподівались селяни, а живим, гарячем словом. Їх слово паде на добрий ґрунт і треба сподіватись — дасть добрий овоч.

Пару днів січовики пробули в селі та й повернулись до Рівного. В Здолбунові поставили дещо більшу залогу і Здолбицю взяли під увагу. Розстрілів жодних не було і ціле повстання закінчилося б зовсім безкровно, якби один гарячий парубок, побачивши січовиків, що увійшли до хати, вхопив рушницю й вистрілив до вояка. Вояк, на щастя, звинним ударом по рушниці парубка, спрямував стріл від себе в стіну, але відрухово своїм багнетом прохромив нерозумного парубка. Це й була одинока жертва повстання в селі. Похорон цього парубка перетворився в маніфестацію проти піджигачів повстання. Всі вони зникли. Фельдшер появився через кілька днів. Він знав, що його потребують в селі і що йому свої нічого не зроблять. Федорук і Кульчицький зникли, але вже пізніше, Здовбиця опинилася під Польщею, до села дійшла вістка, що Федорук і Кульчицький в Житомирі в більшовицькій адміністрації зайняли вищі становища. Не тільки ця вістка з большевії дійшла до села, але про утиски й безправ’я в якому опинилися селяни і робітники в СРСР, про жахливий терор, про нужду і голод замість обіцяного добробуту. Час зробив своє. Люди пізнали суть большевизму і хоч відчували весь тягар польського панування, зносили його стійко, а до всього, що рідне: до книжки, газети, до культурно-національного життя, відносилися з любов’ю та патріотизмом.

Вже в році 1930 Здовбиця вибилася на одне з передових національно свідомих сіл на Волині.

## ЩОБ ТАКЕ НІКОЛИ НЕ ПОВТОРИЛОСЬ Крем'янецька „Биківня”

Биківнею в нас називається ліс під Биківнею недалеко Києва — місце масових розстрілів і захоронень жертв сталінського терору. Відомо ж бо, що Сталін при допомозі своїх підручних катів Ягоди, Єжова, Берії за своїх 30 років диктаторства над пролетаріатом знищив в нашій країні СОРОК мільйонів співвітчизників, а при допомозі своїх лакеїв Молотова і Кагановича в 1932-33 роках поморив голодом СІМ мільйонів трудолюбивих і працьовитих українських селян, що своєю працею годували хлібом не лише себе, а й весь Советський Союз і Європу.

Після возз'єднання західноукраїнських земель в 1939 році з Радянською Україною при допомозі свого кровожадного НКВС Сталін по інерції очищав від інтелігенції і всю Західну Україну, а в тому числі і нашу Крем'яничину. Вся Україна була густо всяяна „БИКІВНЯМИ”, бо ж треба було десь закопати і сховати від людського ока СОРОК 3 ГАКОМ мільйонів жертв сталінського терору („Літературна Україна” No. 30 від 27 липня 1989 р.).

Познайомившись з Рішенням ЦК КПРС „Про додаткові заходи по відновленню справедливості що до жертв репресій, які мали місце в період 30-40-х і на початку 50-х років („Сільські вісті” No. 6 від 7 січня 1989 р.) я рішив довести до відома громадськості і керівників району свої відомості про розстріл сталінським НКВС на території Крем'янецької тюрми сотень невинних репресованих громадян Крем'яничини.

Це сталося на початку Великої Вітчизняної війни в червні 1941 року, в момент нападу на нашу Вітчизну гітлерівських загарбників.

Через Крем'янецьку тюрму проходили тисячі невинно репресованих громадян Крем'яничини, різних національностей: переважно українці, а також поляки і росіяни. Я в тій тюрмі сидів, як невинно репресований від березня 1940 року по 23-є травня 1941 року. При кінці травня я був вивезений разом з Мостенчуком М. М. і Шатківським П. К. через Тернопіль, Білгород, Красноярськ по Енісею через Дудінку в Норільск. В Крем'янецькій тюрмі в мою 13-ту камеру, в якій я сидів, вкидали таких поважних польських громадян, як куратор Крем'янецького ліцею Стефан



Чарнецькі, повітовий староста Зауфай, референт староства Галка, група польських офіцерів з городка в Білокриниці на чолі з полковником Польковським, б. особистим лікарем Пілсудського, був тут і крем'янецький адвокат Румянцев — росіянин, працівник Крем'янецької „Просвіти” Маринюк і тисячі українських інтелігентів і грамотних селян зо всіх міст і сіл Крем'яниччини. Сталін параноїчно не терпів всіх грамотніших від себе. Час від часу в'язнів групами десь вивозили в табори ГУЛАГУ, або й розстрілювали. В момент нападу гітлерівців в тюрмі залишались невивезеними десь біля тисячі в'язнів. Був день в червні місяці 1941 року, коли охорона тюрми залишила її напризволяще і відійшла.

Зачувши це, в'язні заворушились, в дев'ятій камері виявилась лавка і в'язні тої камери догадались вибити тою лавкою двері в своїй камері і вийшли в коридор та повідчиняли всі інші камери. В'язні цілої тюрми вийшли на двір, відчинили з трудом залізну браму і почали розходитись хто куди, одні в ліс через гору, а багато пішли просто гостинцем.

Нараз з'явилась охорона і почала в'язнів ловити та завертати в тюрму. З переловлених десь біля двох сотень чоловік загнали в тюрму, а решту, далеко більшу частину, десь погнали дальше на схід. Загнаних в тюрму всіх розстріляли і закопали в дворі тюрми.

Про цю подію розповів мені проживаючий в мене на квартирі в 1979-1981 роках будівельник, майстер по кафельних печах, громадянин м. Крем'янця Скоропляс Гнат Петрович, в'язень цієї тюрми, який чудом вибрався з 9-ої камери і будучи непереловленим, втік і на щастя залишився живим, йшов гостинцем, змішавшись з пішоходами. Останньо проживав в Крем'янці, Красногірка 38, помер в 1988 році.

Про цю подію розповідали й очевидці, а серед них Смакоуз Степанида Мойсеївна, мешканка Крем'янця, розповіла слідує: коли з Крем'янця остаточно забрались НКВС-исти на початку Великої Вітчизняної війни в Крем'янецьку тюрму прийшли люди шукати своїх рідних. Степанида шукала свого сина Леоніда Микитовича 1922 року народження, вчителя. Він належав до тої групи вчителів, десь понад 20 чоловік, котрі після возз'єднання 1939 року, нашвидку скінчивши вчительські курси, вчите-

лювали по селах району. Її син Леонід вчителював в Будках. Проучителювавши один лише рік, тих всіх учителів репресували, проочивши лише одного Москалюка Макара з Рудки. Всі ті вчителі опинились в Крем'янецькій тюрмі.

Прийшли люди в двір тюрми, розкрили яму величиною десь так 5 х 2 м. вийняли трупів, яких нарахували 169 чоловік, шукали серед них своїх рідних. Дехто знайшовши свого, забирав і ховав на монастирському або туницькому цвинтарі. І так були забрані з тюремної ями і поховані на монастирському цвинтарі: Завидюк Леонід, Сапіга Юрій, Чухач (ім'я не запам'ятала), на тунецькому цвинтарі був похований Богуславський Микола. Свого сина Леоніда Степанида не впізнала, знайшла лише його куртку на дні ями. Домовились більш нікого не забирати, а залишити спочивати в тій спільній могилі. Так з'явилась КРЕМ'ЯНИЦЬКА БИКІВНЯ.

Згідно згаданого вище Рішення ЦК КПРС, на могилі жертв сталінського терору необхідно спорудити пам'ятник, на якому викарбувати всіх загиблих, імена котрих вкажуть родичі чи сусіди, що живуть.

Тому що на місці тюрми тепер стоїть школа — райрада мабуть, вирішить — де саме спорудити цей пам'ятник.

На мітинг реквієм і громадську панахиду закликати населення району, а найбільше молодь, яка закарбує в своїх серцях:

**ЩОБ ТАКЕ НІКОЛИ БІЛЬШЕ НЕ ПОВТОРИЛОСЬ!**

Почаїв, 19 лютого 1990 р.

**І. Романюк**, пенсіонер  
ветеран війни і праці.

---



**Хрест на одній з могил замордованих в'язнів в дворі Луцької тюрми енкаведистськими катями**

Іван Дубилко

## ТАБОРИ УПА НА ВОЛИНІ

(З Романового записника)

Зв'язковий зупинив коні. Особам, що сиділи на возі, сказав: Ми вже коло табору УПА. Він он там на горі. А туди далі на захід є ще один табір. Кличку ви знаєте. Зголосіться до команданта табору Крука. Скажіть, що ви прибули із станиці Славка. Д-р Гаєвський, Василь Мороз з дружиною і Роман подякували молодому селянинові і пішли під гору в напрямі табору. Йдучи, вони дивилися на таборове господарство.

З північної сторони гори високий ліс. В долині широкий сінокос, зрідка порослий корчами молодих дерев. Там паслися корови, воли, телята і вівці; ліворуч табун коней. Далі, під великими деревами, видніла валка возів і кілька вантажних автомобілів, коло яких працювали механіки. Ближче табору в щільній огорожі з довгими коритами годувалися свині.

Із-за корчів вийшов на дорогу вартовий з рушницею на плечах. На запитання: „Хто ви? Куди йдете?” Мороз вияснив. Почувши кличку і вияснення, він по-військовому привітався і пішов попри огорожу в долину.

Напроти йшли три незброєні партизани. Між ними Роман відразу впізнав свого приятеля Устима Омельчака. Привітавшись, Устим сказав що вони йдуть на сусідню гору, де буде похорон вояків УПА. Всі разом пішли під гору. Устим журналіст, відразу почав розказувати багато новин про найновіші події, не тільки про битви з гітлерівськими загонами, але й про воєнні події на західноєвропейському фронті у боротьбі з гітлерівськими окупантами. Найбільшою сенсацією була новина про те, що італійський маршал Бадоліо із своєю армією перейшов на сторону англо-американських збройних сил. Розказав, як після битви з гітлерівцями і їх розгрому частини УПА несподівано зустрінулись із сталінськими партизанами, „колпаківцями”, що більшими і меншими групами пробивалися в Карпатські гори. У битві з „колпаківцями” згинули два повстанці — один грузин і один українець.

З краю ліса обабіч стежки, що вела вгору, стояли повстанці двома рядами. Незабаром надійшла похоронна процесія. Попереду йшов грузинський старшина з хрестом і грузинським прапором в руках. Побіч нього йшли два

українські старшини з хоругвами і українськими прапорами. За ними йшов молодий священник у вишитих ризах. За священником повстанці несли дві домовини. За домовинами йшли штабові старшини українських і грузинських повстанських частин. На верху гори над могильними ямами стояли біля двадцяти осіб. То був повстанський похоронний хор. Під час панахиди його гармонійний спів відбивався луною по всьому лісі.

Прощальне слово спершу виголосив грузинський командир. Промовляв він грузинською мовою. Своє слово закінчив він російською мовою: „Віктор, ти віддав своє життя за державну незалежність нашої дорогої Грузії. З українським народом ми будемо воювати разом, щоб обидві нації здобули самостійну, державну незалежність Грузії й України”. Після прощального слова українського старшини і співу „Вічная пам'ять” — гримнули, мабуть понад дві тисячі, прощальних вистрілів, яких луна розносила по всьому лісі і затихла у даліні між проміннями заходячого сонця.

Після зголошення в команданта Крука Устим запросив Романа переночувати в редакційному бараці, у якому був довгий стіл, кілька крісел три писарські машинки і великий радіоприймач. Сурмач оголосив вечерю. Після вечері Устим, начебто вдоволений, сказав, що його два співробітники не вернулися з терену, а тому...можемо всю ніч розмовляти про все чого не можна було б обговорювати в присутності інших...”.

Так і сталося. Вони розмовляли всю ніч до того часу, коли почало розвиднятися. Устим сказав, що він мав якесь передчуття і відвіз жінку з Дубна в село до її батьків і там вона з двома дітьми житиме безпечніше. Коли вернувся в місто то також наче під Божою опікою, бо тиждень перед тим гітлерівці розстріляли кільканадцять осіб української інтелігенції включно із своїми мовними перекладачами, а їхні місця заповнили польськими фольксдойчами, що ще 1939 року, перед гітлерівським наступом, повтікали із західної Польщі аж на Волинь, советам, НКВД, вони себе називали фанатичними антигітлерівцями і тому НКВД їх не чіпало.

На запитання, що змусило Романа йти в партизани, він коротко розповів свою пригоду. Сталось те у половині липня. Опівночі з великим грюкотом у двері в хату

ввійшли три озброєні чоловіки: німець в мундирі жандармерії Гестапо, росіянин в мундирі РОА (Руская освободительная армія ген. Власова) і поляк, сусід, в мундирі міліції. Приказали Романові зібратись. Вивели на вулицю і вкинули у вантажну автомашину накриту брезентом, де вже було повно людей. Рано забрали Романа з тюрми на допити. Обвинувачували його за те, що він помагав молоді ховатися від вивозу в Німеччину на роботи. Коли гестаповці пішли в іншу кімнату на нараду, а перекладач також вийшов, — Романові миттю майнула думка: — нехай краще застрелять на бігу аніж мають вести до ями. Притьмом вибіг на двір і прожогом погнався в присадибні городи, що метрів тридцять були через дорогу. Поміж тичною квасолею, сонячниками й кукурудзою добіг до краю, а потім іншими городами й бічними вулицями дійшов до передмістя, а далі сади, села й ліси. При допомозі партизанських зв'язків дістався до оцього табору. Під час подорожі Роман довідався, що тієї ночі відбулися масові арешти і масові розстріли по всій Волині. Забирали в тюрми і розстрілювали інтелігенцію і священників УАПЦ.

У розмові Роман почув, що Устим знає дуже багато про народовбивчі гітлерівські події. Він розповідав, що наприклад, в Дубні було понад 10 українських міліціонерів. Коли вони втекли в ліс то на їхнє місце гітлерівці прийняли понад сто поляків. Люди казали, що більшістю то були польські фольксдойчі із Західньої Польщі, що німці прилучили до Німеччини. Фактично то були втікачі з-під польсько-німецької границі. Втікаючи від гітлерівського нападу, вони зупинилися в різних містах і містечках на Волині. Польських колоністів, вищих урядників і поліційних службовців комуністи вивезли на Сибір, а втікачів не чіпали бо вони деклярували себе антигітлерівцями і до советів завчасу повтікали. Майже всі вони володіли німецькою мовою, а тому гітлерівці з них творили собі „зондердінст” — спеціальну міліцію, а старших приймали на службу перекладачів.

У дальшій розповіді про Дубно розказував Устим, що новобранців, польських міліціонерів гестапівці брали в панцирні автомобілі і везли в ті села звідкіля походили українські міліціонери, кого зловили відразу розстрілювали, а хати і всі господарські будинки палили.

Такі вбивства не тривали довго. Селяни самі себе озброювали, самі творили вартові вежі і робили засідки. Із тих засідок, у відповідних місцях, живими тих народувбивців не випускали. Отже, люди наші самі собі творили самооборону, а вишколені партизани УПА були їхніми допоміжними, керівними організаторами.

Романові не раз доводилося чути питання на яке він хотів почути й Устимову думку — опінію. Чи добре зробила українська міліція, що покинула станиці й пішла в ліси?

Устим сказав, що йому відомо про кілька вищих нарад у тій справі, але він був присутній лише на одній нараді. У всіх присутніх була одноголосна відповідь, що головна роля української міліції під німецькою окупацією — так як під кожною окупацією, помагати окупантові експлуатувати й винищувати свій народ. Окрім того були і інші причини, що ставили нашу міліцію в дуже трудні обставини. На дубенщині і на кременеччині є великі ліси. Вже 1942 р. у ті ліси советська армія парашутами скидала партизан. Для своїх потреб ті партизани в деяких селах накладали „податки” на селян: на такий то і такий час староста мусів приготувати потрібну кількість кожухів, піджаків, пар чобіт і всього іншого, що їм було потрібне; все те мало робитись в суворій таємниці під загрозою смерті. Наших партизан тоді не було. Хто мав ставити спротив? Хто мав охороняти селян від того здирства і загрози смерті? Гітлерівці стократ більше вимагали.

При цьому Устим дав Романові два підписи: Лемеш і Сапега, — керівники польського підпілля на „Кресах всходніх”, так вони називали західньо-українські землі. У тому листі, окрім новин про діяльність польського підпілля в Польщі і на „Кресах всходніх”, було написано, що екзильний польський уряд забороняє входити в будь яку співпрацю з Українською Повстанською Армією.

Роман невиспаний, утомлений, але не міг заснути. Після сніданку Устим сказав, що хоче розмовляти з командантом Круком, щоб оставити Романа в інформаційному бюро УПА. Роман, перш усього, хотів уважніше оглянути табір.

То був табір УПА — „бандерівців”. Розташований він був на північному узбіччі високої гори. На самому верху гори була спостережна вежа, де вартові з далековидами

весь час стежили за довкіллям навкруги ліса. Цей табір своїм розміщенням нагадував історично представлену Козацьку Січ. Всі бараки були побудовані півкругом. По одній стороні стояли житлові бараки сотень УПА, а по другій господарські будинки, де був склад харчових продуктів, кухонні устаткування і приладдя. Під осібним дахом була кухня. Побіч тієї полевої кухні стояв довгий стіл обабіч з довгими лавами. Осібно у великому господарському бараці на полицях були розложені запаси взуття, одягу. Далі скрині з консервованими харчовими продуктами. Всі працівники були на своїх місцях готові до всіляких услуг всім хто що потребував. Побіч були шевська і кравецька майстерні. Столярі і стельмахи працювали біля своїх станків попід деревами. На окремій площі містилася автоколона вантажних автомобілів, кілька танків і багато возів, а далі кузня і слюсарня. Побіч, під деревами, стояли два столи і кілька стільців. То була школа автомеханіків, військових старшин і підстаршин. У тій школі навчали один професор з Києва і два колишні капітани червоної армії. Професор казав, що хлопці дуже здібні у вивчанні автомобільної техніки. Із самого ранку в таборі був жвавий рух. Всі виконували свої завдання.

В горі під скалою, по дерев'яних ринвах, допливала чиста джерельна вода у барак з дерев'яною підлогою. То була купальня і пральня. Там весь час було повно людей. Після купання й прання білизну розвішували сушити на гіллях дерев.

В обідню пору Устим сказав, що командант Крук вже вернувся з подорожі і він хоче з ним розмовляти, щоб він оставив Романа працювати в інформаційному бюро УПА, але Роман ще не оглянув всього табору і просив оставити розмову на вечірній час. Недалеко джерела стояв просторий, з великими вікнами й дверми барак-лікарня. Кожного погідного дня санітари виносили ранених повстанців і вони лежали на полевих ліжках попід деревами. В одній кімнаті лікарського бараку була аптека і приміщення для санітарів. Аптекарем був грузин.

Лікарнею опікувалися три лікарі. Два жиди, що жили в таборі разом з родинами і один українець, котрий при допомозі санітарів в околицях одночасно опікувалися раненими повстанцями, що лежали в сусідньому таборі і тими, що перебували в санітарних станицях в навколишніх селах. Окрім медичних сестер жінок в таборі не було.



Несподівано в редакційний барак увійшли інж. Брегадор і молодий агроном Чорний. Роман з ними був знайомий раніше. Вони запиталися Устима де є командант Крук. Устим відповів, що повинен скоро прийти.

Брегадор запитався Романа, що він тут робить? Роман відповів, що може буде працювати в інформаційному бюро, але це залежить від Крука. Брегадор, упевненим тоном сказав: „Ні, я тебе потребую і заберу до себе”. Відверто сказав, що він прибув з наради штабу. На нараді вирішено створити референтуру постачань УПА, щоб сотні наших бойовиків по всіх теренах були забезпечені харчовими і всіма іншими потребами. „Ти маєш досвід у кооперативно-промисловій діяльності і будеш референтом запільних постачань на кременецькій, дубенській і здолбунівській округах, тобто на південно-волинську область. Тобі будуть підзвітні окружні, районові і сільські референти постачань. Ось мій асистент Чорний має призначення й доручення і ви вдвох та при допомозі окружних референтів маєте опрацювати плян і технічне виконання того пляну постачань. Найперше мусимо потворити теренові санітарні станиці, бо ранених наших бойовиків не можемо тримати в таборах”.

Увійшов Крук. Брегадор відразу сказав йому, що хоче забрати Романа до господарського штабу. Крук сказав, що він вже знає про творення господарської референтури і, якщо Брегадор уважає, що Роман може бути помічним то може його забрати до себе.

Устим весь час мовчав, не озвався ні словом. Романа це дивувало, але він мовчки дивився на Устима. Брегадор запитався Романа чи він має бажання з ним працювати. Роман, без вагання, сказав що згоден. Брегадор сказав Чорному, щоб вирушати бо в таборі Хрона буде ще одна нарада у справі санітарних станиць.

Зїжджаючи вниз до табору Хрона Роман побачив, що коло дороги, поблизу першого бараку, сидів гурт хлопців, а за ними стояли кілька з рушницями в руках. Роман запитався Брегадора, що то за хлопці і чого вони там сидять? Брегадор байдужим тоном, сказав: „То, мабуть, мельниківські дезертири”. Чорний, також наче сам до себе сказав: „Мабуть ждуть на суд”. Роман допитувався за що ж їх будуть судити, — що з ними зроблять? ”То залежить від Рубана або Енея” — відповів Брегадор. Роман чув про

Енея, а про Рубана не чув і подумав, що то, мабуть, таборовий суддя, або якийсь вищий старшина УПА.

Зупинившись коло великого бараку під гіллястим деревом Брегадор сказав Романові заждати коло воза, а з Чорним пішли в барак на нараду. На двір вийшла жінка в білому вбранні медсестри. У розмові Роман узнав, що це таборова лікарня. Він увійшов у першу кімнату. В середині й навколо було чисто і тихо.

Майже всі бараки, подібно як у таборі Крука, були побудовані півколом на широкій бічній рівнині гори. Стіни були з коленого дерева і частково вкопані в уривчасті узбіччя гори. Зверху були покриті також коленим деревом, сухим листям і наче „замасловані” зверху гіляками. Лише спереду видніли вікна і двері і робили враження житлових землянок.

У таборі не було такого скупчення і руху, як у таборі Крука. Можливо тому, що площа була, мабуть, тричі більша. До Романа підійшов кременезний Микола Шошкевич, якого Роман знав давно як шофера великої вантажної автомашини, з якою, як він сказав, Микола втік у партизани. Микола почав розказувати як їм рано вдалося взяти в полон чотирьох німецьких залізничних патрулів. Підійшов командант табору Хрін і сказав, що Миколу ждуть механіки, які направляють вантажну автомашину.

Майже два роки тому, як Роман познайомився з Хроном у хаті його сестри Фросини. То був високий, кременезний молодий чоловік з військовим вишколом. Маломовний, мудро мислячий, енергійний. Почувши яку функцію Роман зобов'язався виконувати, Хрін сказав, що це дуже важне й актуальне завдання, бо німецький терор з дня на день збільшується і збільшується кількість наших повстанців, а необхідні постачання занедбані.

Роман запитався Хрона про хлопців, що сиділи окружені озброєними вартовими. Хрін сказав, що їх привели перед сходом сонця. „Я думаю, що то, мабуть, ті повстанці, що під час розброєння нашого табору не хотіли здатись”, тихо і спокійно, сказав Хрін. „А хто то такий Рубан, що, нібито, мав би їх судити?” — запитався Роман. Хрін усміхнувся і сказав: „Рубан то Лебідь”. Він тим займатись не буде, бо для того він створив собі „Службу безпеки” у якій є такі різуні, що й рідного батька не пожаліють. Я буду пробувати розмовляти. Може мені пощастить, що їх пустань живими”.

З бараку вийшла медсестра і покликала Хрона на нараду. Роман пішов до механіків, що направляли автомашину. Микола знов підійшов до Романа на розмову. Він запитався, що Роман думає про оцей табір. Роман сказав, що він добре замаскований і думає, що в ньому можна перебувати навіть під час холодної погоди. „Так, це правда, сказав Микола; ми ж почали його будувати весною тоді, коли ще сніг не всюди стопився. Ми весь час думали про те, щоб німці з розвідувальних літаків нас не наглянули, бож тоді, крім сосен, на деревах не було листя. Тепер бараки більшістю порожні, бо сотні наших повстанців перебувають в теренових рейдах на німців”.

Відїжджаючи з табору Хрона (його назвали „табір Черника”), Брегадор рішив ще раз заїхати в табір Крука з думкою, що там застане командира Енея. Сказав, що „... там напишемо тобі уповноваження — призначення на твою референтуру”. Коли Брегадор пішов у барак Крука до Романа підійшов Устим. Роман сказав йому своє враження про табір Хрона. При цьому запитався Устима чому він не обстоював свого бажання, щоб разом працювати. Устим сказав, що у таких справах він „безголосний”, бож він належить до „розброєних”. „З табору Хрона мене забрали з машинкою, привезли сюди і сказали, що маю тут працювати. Ставити якісь свої вимоги, навіть якщо вони варті уваги, таких як я Брегадор не послухає”.

Розказавши про тих партизан, що сидять арештовані в таборі Хрона, Роман сказав: „Всі вороги України мають випробувані методи. Роблять релігійні і політичні розколи, щоб ми займалися роздорами і братовбивствами, а окупантам тоді легше поневолювати і володіти нашим народом”.

З бараку команданта вийшли: Крук, Еней, Чорний і Брегадор, який мав написане повноваження і дав його Романові. Еней підійшов до Романа і спитався: „То ви недавно прибули сюди з луцької області? Яка там тепер ситуація?” Роман сказав, що може сказати тільки те, що чув від очевидців та про інші події, що, правдоподібно, знані й на південній Волині.

„На луцькій області, так як і всюди, терор збільшився після того як наша міліція пішла в ліси, а також тому, що прийшов наказ, щоб вся молодь віком від 17-го до 27-го року життя їхала в Німеччину на роботи. На ковельщині

УПА зупинила два транспорти і всю молодь випустила на волю. Погоня за молоддю, це також збільшує терор. До Луцька прибув озброєний „Ряшівський батальйон”. Люди кажуть, що то польські фольксдойчі. Гестапо з їхньою участю, у неділю на Зелені Свята, перед сходом сонця на передмісті Луцька — Черничі ходили від хати до хати і вбивали всіх сплячих людей включно з малими дітьми. Той же „ряшівський” батальйон, на вантажних автомобілях, із спеціально поробленими сидженнями, з автоматами і скорострілами їздили в села і на ходу стріляли людей. Найбільше згинуло людей в околиці міста Рожиці. Через те збільшився конфлікт з поляками”.

Брегадор сказав Романові, щоб він їхав з Чорним на його квартиру і там накреслили плян праці по округах і районах. При співучасті агронома Чорного, на його квартирі, Роман накреслив план таких завдань: у безпечніших околицях кожного району поробити санітарні станиці для купання, прання і запасів білизни, дезинфекційні комори та приміщення для лікування. Чим швидше шукати за фахівцями гарбарства для виправи шкір на взуття; організування шевських і кравецьких майстерень; збірка вовни і організування трикотарських станиць для плетення светрів, шаликів та інших убрень; організування м'ясарень і пекарень і консервування харчових продуктів. Багато інших завдань узгіднювати й виконувати при співпраці з окружними, районними і станичними добровольцями, щоб давати поміч бойовикам УПА, що рішили жертвою свого життя обороняти селянство від озвірілих гітлерівських експлуататорів.

Вже сніг почав падати, а Роман все ще їздив по теренах південної Волині і робив все, що було в його силі, щоб помагати виконати взяті обов'язки.

## “БОЛИТЬ ДУША ЗА РІДНУ ЗЕМЛЮ...”

Нині частими стали приїзди наших земляків із діаспори. Доля розкидала цих людей по усьому світові і тепер, після проголошення незалежності, Україна приймає своїх дітей, яким довгі роки довелось жити на чужині. Серед тих, хто відвідав наше древнє місто, були й Михайлло та Надія Каркоць. Піввікова розлука з Батьківщиною не стерла тих душевних, почуттів, які протягом довгих літ розлуки стали їх болем. Тугою за Україною, рідною землею, за щастя якої ще замолоду готові були віддати життя. Річницю незалежності вони святкували на Україні.

— Для нас було справжнім святом відзначити річницю незалежності в Києві. Ми бачили людей, які по-справжньому святкували, вільно і розумно. Та нинішнє свято повинно стати поштовхом до серйозної роботи в ім'я затвердження державності.

Ми їздимо по Україні й бачимо, у якому стані економіка країни, наші пам'ятки архітектури, школи, лікарні... До усього потрібно докласти рук, аби змінити ситуацію, підвищити добробут людей. Саме з цього і треба починати розбудову державності. Тому нам прикро сьогодні бачити, як за другорядними клопотами люди забувають про ті проблеми, що необхідно вирішувати. Нині не потрібні пишності, з якими, наприклад, ми зустрілись під час різних святкувань. І ми маємо право на таке твердження, оскільки самі були учасниками визвольних змагань.

Звичайно, потрібно вшановувати пам'ять усіх, хто віддав життя заради ідеї Української Соборної держави. Та разом з тим усі свої можливості необхідно зосередити на розбудову і зміцнення економіки. А на відзначення дат, повчальні лекції, публічні сповіді — у нас ще буде достатньо часу.

— Ви й приїхали на Батьківщину з конкретними пропозиціями і бажанням допомогти у відродженні держави?..

— Це і є наша основна мета, для цього й приїхали на Україну. Ми маємо намір налагодити ділові зв'язки з представниками влади на Волині й допомогти чим зможемо.

— Я будівельник — за професією, — продовжує Михайло Іванович, — і усе своє життя мріяв збудувати на

Україні село за американським проєктом. Тепер ця мрія може стати реальністю. І коли ми знайдемо у Сполучених Штатах зацікавлених у цьому людей, які допоможуть нам провести необхідні інвестиції, ми будемо просто щасливим тим, що допоможемо нашому народу реальною справою. Хотілося б збудувати таке село, в якому б наші сільські жителі мали усі умови для нормальної праці і відпочинку. Є бажання допомогти у обладнанні лікарняного комплексу, будівництві нового готелю у Кременці. Про можливість такої допомоги будемо вести мову в Америці.

Ми вели розмову з подружжям і кожен з них згадував своє минуле, героїчне і трагічне водночас. У молоді роки, ще зовсім юними, вони були серед повстанців під командуванням Бульби Боровця та Андрія Мельника. Михайло тоді був у відділку на чолі з Черкасом, Надія — у групі Білого. Скільки часу минуло відтоді, та пам'ятають ті трагічні дні. Вони назавжди врізались у їх пам'ять. Тому й з болем згадувала Надія Мисечко-Каркоць (по заgonу її знають як Тамару), оті лихоліття. Не будемо вдаватись у ті спогади усе це може не сподобатись багатьом колишнім воякам під проводом Стефана, Та й не у тому суть — сподобається чи ні. Правда повинна лишатись правдою, незалежно від того, подобається вона комусь чи ні. І боятись безпідставних образ чи навіть погроз — буде більшим гріхом, аніж робити з історії казку. Тому й збираю сьогодні по краплинах інформацію з перших уст та черпаючи її з літератури, яка дотепер була невідомою нинішнім поколінням.

Необхідність вивчення того періоду історії ще раз підтвердив анонімний лист, який нещодавно надійшов до редакції на моє ім'я. Його невідомий автор безцеремонно назвав мене ворогом народу, з якими боролись такі герої, як він. Не знаю, за що заслужив від автора листа таку "шану", але можу з того зробити один висновок. Подібні "герої" готові бачити ворога у будь-кому, хто думає не так, як цей автор. Та у мене є над такими авторами суттєва перевага. Як журналіст, завжди опираюсь на свідчення або факти, можливо й помиляюсь у висновках, але думку свою висвітлюю відкрито і завжди готовий вислухати інші, бодай кардинально протилежні погляди. Ви ж — просто боягуз, який ховає своє обличчя за анонімною. Я не просто не боюсь, а зневажаю подібних "героїв". Останнє слово взяв у лапки, бо ви для

нашого покоління ніколи не станете героєм, вони не ховаються, а відверто доводять свою думку і свою правоту, не цураючись ні свого імені, ні своєї ідеї, ні своєї боротьби. А ви приховали усе, окрім власної жовчі і ненависті. Можливо тому, що нічим вам похвалитись, що нічого сказати, окрім анонімки.

Мимоволі згадав цей лист, бо й він був предметом нашої розмови. І ось що сказав на це мій співрозмовник.

— Не дай Бог, щоб такі люди прийшли до влади... — такий висновок зробив Михайло Іванович після того, як зачитував йому частину цього листа.

Отже, висвітлення тих подій заслуговує серйозної уваги. Та поки що не будемо вдаватись у подробиці. Для цього потрібний час, щоб мати змогу критично оцінювати: історію, поки що не дозволяє робити цього. Тому до цього можна повернутись згодом, після вагової дослідницької роботи. А поки що зрозуміло одне — суспільство наше роздирають протистояння не лише на рівні жалюгідних анонімок, а й на рівні парламенту. Історія ж наша благає про єдність на благо однієї мети — зміцнення нашої держави. На цьому й наголошують наші земляки з діаспори — люди, що пережили ті лихоліття і застерігають від повторення жahlливих помилок.

Тож прислухаймось до цих порад, і нині буде менше, помилок, а завтра — більше успіхів.

**В. Хмілецький**  
(“Діалог“, Волинь)



## ОСТРІГ НА СТОРІНКАХ ВИДАНЬ ІНСТИТУТУ ДОСЛІДІВ ВОЛИНІ ТА ТОВАРИСТВА “ВОЛИНЬ” (КАНАДА)

44 роки тому — у 1951 році — в Канаді було створено Інститут Дослідів Волині та Товариство “Волинь”, які об’єднують навколо себе вихідців з Волині, нині жителів Канади.

Ці інституції випускають ряд цікавих видань, які присвячені Волині. На багатьох сторінках цих книг знаходять відображення факти, пов’язані з історією Острога.

Так, на сторінках “Літопису Волині” ми з інтересом знайомимосся наприклад, зі статтею “Василь-Костянтин Костянтинівич князь Острозький; воєвода Київський, маршалок землі Волинської”, вміщений у IV томі “Літопису”... (1958, стор. 15-18). Автор дослідження (прізвище його не вказане) наводить біографію князя. Розкриває його роль у розвитку української науки і культури. Стаття ілюстрована малюнком Наполеона Орди “Замкова гора в Острозі” (1876 р.), коли Богоявленський собор стояв у руїнах.

У IX томі (1967 р., стор.92) дається повідомлення про вихід з друку книжки Г. Равчука “По історичних пам’ятках м. Острога і його околиць”. Автор замітки про цю книжку зауважує — “не знаємо, чи в тих джерелах є книжка “Остріг” д-ра П. Шумовського”, про яку ми поведемо мову трохи пізніше.

У 1982 році вийшов з друку об’єднаний 13-14 том “Літопису”... Там на стор. 7-12 вміщено статтю Іраїди Герус-Тарновецької “До 400-річчя Острозької Біблії і книгодрукування на Волині”. Досить цікава і оригінальна думками стаття, до речі ілюстрована фотокопією сторінки Острозької Біблії. Закінчується дослідження висновком автора: “... книга ця ще й досі являється величезною культурною цінністю народу. Вона й надалі займає найпочесніше місце в українській книжній культурі та стоїть нарівні а найкращими виданнями грецьких і латинських Біблій того часу”.

Ніби доповнює цю статтю рецензія “Поляки про Острозьку Біблію”, яка вміщена у XV томі “Літопису” (1988 р., стор. 85-89) О. Татомира на статтю Андрія Кемпфі, вміщену в об’ємистому емігрантському журналі “Zeszyty Histo-



гусзне” (“Історичні зшитки”). О Татомир в основному досить високо оцінює роботу польського дослідника і рекомендує більше уваги звернути на ці зшитки.

В останньому, XVI томі “Літопису” (1990 р., стор. 79-80) вміщена стаття Петра Мозолюка “Остріг — мертва зона?”, у якій розповідається про екологічну небезпеку, яка повисла над Острогом та його околицями. Автор пише: “Викриваймо підступні пляни русифікаторських руйників українського культурного ландшафту. Культурного у подвійному значенні: надбаних історичних здобутків національно-духовної ваги та вирощеної тисячоліттями руками українського рільника родючої землі”.

Порівнюючи багато місця (стор. 192-204) розповіді про Остріг, його історію, присвятив професор О. Цинкаловський у своєму двотомному краєзнавчому словнику “Стара Волинь і Волинське Полісся” (том II, Вінніпег, 1986 р.). На фоні історії Острога автор наводить стислі, лаконічні біографії князів Острозьких — Данила, Федора, Василя Федоровича, Костянтина, Іллі, Костянтина Костянтиновича та інших. З цікавістю читаємо і опис будівель-пам’яток архітектури Острога. Свій нарис про Остріг автор ілюструє цілим рядом фотографій, зокрема, копією під якою читаємо: “друкарський привіток Волині — передмова до читанки, Остріг, 1580 р.”

Цілий ряд цікавих матеріалів про Остріг вміщено у книзі Івана Дубилка “Почаївський монастир в історії нашого народу” (Вінніпег, 1986 р.). Тут наводиться біографія князя Костянтина Острозького, про якого він пише: “Українські православні аристократи, між якими, найвидатніший був князь Костянтин Острозький, у польському сеймі змагалися за повернення вікових прав Православній Церкві й українському народові на своїй землі, але їхні змагання були безуспішними (стор.24). Досить багато місця автор відвів своєму дослідженню і гетьману запорозького козацтва П. Конашевичу-Сагайдачному, випускнику Острівської академії (стор. 25-26).

“... перша наукова і суцільна розвідка про західну волюсть України, Волинь, виходить у світ завдяки моральній і матеріальній допомозі наших працівників пера, співробітників та жертводавців і передплатників”, і далі наводиться список цих людей у ряду країн світу, де закинула доля на-

ших земляків-волиняків. Це — Канада, США, Австралія, Англія, Бельгія, Аргентина — сотні прізвиськ жертводавців.

Зрозуміло, що у цій книзі автор порівнюючи багато місця відводить історії Острога, ілюструє книгу зображенням князів Острозьких — Василя Красного. Під зображенням Костянтина Острозького читаємо "... основник Острозької Академії і друкарні. Оборонець Православної Віри (1526-1608).

Доктор В. Сенютович-Бережний у передмові до книги Петра Шумовського "Остріг. Історичний нарис", яка вийшла у Маргеті (Англія) і в Вінніпезі (Канада) у 1964 році у серії "Праці Інституту Дослідів Волині", пише: "Поява нарису про Остріг являється безумовно важливою подією в нашій історіографії і матиме заслужений успіх серед читачів.

І, познайомившись з цією книжкою обсягом в 130 сторінок переконуєшся в достовірності цих слів. Автор при підготовці до видання цієї книги використав цілий ряд документів з зарубіжних фондосховищ. Свою історію Острога він довів майже до наших днів, коли "... в цій книзі бачимо Остріг, як маленьке, забуте людьми і Богом, містечко, яких багато на Волині, і в яким життя є одноманітне, сіре й безпросвітне, бо проминула блискуча 300-літня доба бурхливої боротьби і слави, лишилися самі лише руїни, мов та кара за віровідступство, національну зраду дітей та онуків останнього Великого Князя".

Автор говорить: "... видно під попелом румовищ ще жеврів огонь".

Бо "уже навесні 1917 р. в гімназії постала "Січ імені Івана Богуна, пів-спортове, пів-військове товариство. Осідком Січі став Замок, в ньому замаєв наш національний жовто-блакитний прапор". Закінчує Шумовський свою працю словами: "... але для нас ті руїни (Острога — М.Б.) все ще живі, вони промовляють глаголом" давньої слави. Промовляють до нас і промовлятимуть до прийдешніх поколінь".

Зрозуміло, ми зупинилися лише на найголовніших, найхарактерніших виданнях, які були випущені Інститутом Дослідів Волині та Товариством "Волинь", які в тій чи іншій мірі стосуються історії Острога. Але і цих, думаю, досить, щоб переконатись, що наші земляки-волиняни-канадці на далекій від Острога землі не забувають батьківщини. Вони так багато роблять для того, щоб вивчати, популяризувати

історію нашого краю. Більше того — щедро передають свої надбання нам, жителям Рівненщини, передають нашу історію такою, як вона була — чистою, справжньою, без будь-яких політизацій, ідеологізацій. І наш священний обов'язок її берегти такою, якою нам передають наші брати-волинняки далекої від нас Канади.

У збірнику: “Остріг на порозі 900-річчя” (900-1992 рр.). Частина перша. Науково-краєзнавче товариство “Спадщина” м. Остріг, Рівненської області, 1992 Матеріяли I-III Науково-краєзнавчих конференцій (стор. 33-36).

П.С. На Краєзнавчій конференції цей автор реферував в Острозі мою особу, стаття на 6 сторінок. З присланих 3 статті, ось тут залучена відноситься до Вінніпезького центру.

**М.Б.**

---

---

## КОЛИ

Чи діждемось народньої весни,  
Щоби усім, ну, і мені старому,  
Побачити на стріхах хат солому,  
Ікву, житами квітчані лани?  
Щоби на волі нам би знати знов  
Про нашу справжню, свою власну владу  
Й через єдваб і росяні левади  
З Почаєва почути дзвонів зов...  
Щоби на старість сил свій борг віддати  
І рідню Матір в щасті привітати  
До славних дій майбутнього життя —  
Волинь і всю соборну Україну;  
Щоби могутніх хвиль Дніпрових піну  
З'єднати в гру мети і в ціль буття!

# Диплом

лауреата премії «ОДЕРЖИМІСТЬ»  
Волинського обласного відділення  
Українського фонду культури  
нагороджується

Онуфрійчук Тіма Федорович - голова  
Товариства „Волинь” /Вінніпег, Канада/  
за багаторічну добросовісну працю в  
справі збереження і зміцнення національ-  
ної свідомості земляків, розвитку укра-  
їнської культури, наукову та культурно-  
просвітницьку роботу, благодійну  
підтримку Волинського фонду  
культури.

Голова правління  
обласного відділення  
УФК

*М. Онуфрійчук*  
М. Онуфрійчук



Голова комітету по  
премії «Одержимість»

*Д. Поштарук*  
Д. Поштарук



Світлина III з'їзду гімназистів з нагоди 80-річчя Луцької української гімназії — 15-16 серпня 1998 р.

## У СКАРБНИЦЮ НАШОЇ ДУХОВНОСТІ

У барвисту мозаїку духовного життя української діаспори п'ятого континенту вписались українські церкви і громадські організації, суботні школи та українські студії в найпрестижніших університетах Австралії Монаш і Макворі, наукові заклади і мистецькі ансамблі (серед них всесвітньо-відомий — “Веселка”), українські книги, журнали, газети, видавництва. Дуже популярними там серед православних українців є газета “Вільна думка”, журнал “Праця і життя”. Останній виходить у видавництві, що засноване при єпархії УАПЦ Австралії і Нової Зеландії, яка налічує 12 парафій і носить однойменну з журналом назву.

Керує видавництвом наш земляк, що родом з Кічкарівки, Анатолій Кабайда-Жуківський. Він є одночасно і редактором журналу “Праця і життя” — органу єпархії УАПЦ Австралії і Нової Зеландії. Разом зі своєю дружиною Наталією Жуківською (родом із Слобожанщини), яка 15 років вела українські радіопередачі в Австралії, а нині допомагає своєму чоловікові, видають вони церковні книги українською мовою, релігійно-громадський часопис. Їхня друкована продукція розходиться по всіх країнах українського поселення, потрапляє і в нашу батьківщину.

У своєму останньому листі до автора цих рядків Анатолій Жуківський пише про себе так: “Жив я від 1923 року в селі Кічкарівка (давня назва, мабуть, “Кічкаровець”, подібно, як Зміїнець, Дворець — типові старі передмістя княжого Луцька), що тепер вже включене в територію міста. Закінчив польську державну гімназію і виїхав на студії архітектури до Данцігу (Гданська). В 1937 році я, як практикант, працював при будові театру українського повітового союзу кооператорів в Дрогобичі і після переведення старшого колеги на будову до Рожнітова, керував будовою театру. Там в серпні 1937 року арештований і переведений до Луцька...”. А далі — суд, в'язниця в Тарнові, ізоляційна тюрма в Холмі. Тут застала молодого українського патріота німецько-польська війна. З іншими політичними в'язнями Анатолій залишає розбиту тюрму і йде за Сян. З початку німецько-совєтської війни разом з похідними групами ОУН (мельниківці) приходить до Луцька, де на нього справляє

приголомшуюче враження масакра 5 тисяч в'язнів Луцької тюрми в червні 1941 року. Після Луцька Анатолій Жуківський — в Житомирі, а згодом в штабі Поліської Січі отамана Тараса Бульби-Боровця, виконує довірені завдання в окупованій нацистами столиці України. У своїй книзі “Армія без держави” Тарас Бульба-Боровець про це пише так: “У Києві залишився далі зв’язковий штабу УПА сотник Анатолій Кабайда. Він отримав завдання здобути довір’я німців як перекладач, і триматись в Києві якнайдовше. Всі зв’язкові по інших містах отримали таке саме завдання”.

У Києві Жуківський допомагає українським патріотам в їх боротьбі проти нацистів, багатьом рятує життя, постачає штаб головної команди УПА найціннішою інформацією про пляни найближчих каральних акцій проти українців. Як він пише у листі, та його співпраця з отаманом Тарасом Бульбою-Боровцем перемінилась в дружбу і спільну діяльність аж до їхнього від’їзду з таборів переміщених осіб з Європи. Отаман виїхав до США, Анатолій Жуківський — до Австралії.

Тут, на п’ятому континенті, Жуківський довгі роки очолював крайову пластову старшину, одночасно друкував свої праці у часописах “Вільна думка” в Австралії, “Новий шлях” у Вінніпегу (Канада), “Українське слово” в Парижі і т. ін. Коли вже літа стали брати своє, Консисторія УАПЦ Австралії і Нової Зеландії звернулись до нього з проханням, аби взявся редагувати журнал “Праця й життя”. Видання мало свого попередника: ще в 1954 році в Мельбурні побачив світ місячник “Наш голос” під редакцією прот. Г. Фомічевського, від 1957 року перейшло на кварталний, а з 1965 року згідно рішення собору міняє назву на “Праця і життя”. І виходить у Сіднеї. Його редагували прот. Анатолій Теодорович, прот. Іван Манько, Михайло Чигрин, технічний редактор Григорій Базалицький. У 1973 році редактором кварталника став Ярослав Соловій, від 1986 року — Анатолій Жуківський. Місцем осідку редакції стало Канберра, яке є одночасно і центром правлячого єпископа УАПЦ в Австралії і Новій Зеландії.

Незабаром з такою ж назвою засновано і видавництво, яке протягом короткого часу видрукувало цілий ряд цінних, мистецькооформлених богослужбових книг для української церкви: Євангеліє, Апостол, Свята літургія, Служебник.

Требник, Мінея, Служби Великих Свят, Молитовник та інші. Всі ці книги змогли прийти до нашої церкви завдяки невтомній праці Анатолія Жуківського і його дружини Наталі, які безкоштовно (обоє пенсіонери) творять безцінні скарби нашої духовності. “Наше видавництво, — пише Анатолій Жуківський, — є дефіцитним підприємством. Тому ми, обоє пенсіонери, можемо віддавати свій труд безплатно. Головним завданням видавництва “Праця і життя” є постачати УАПЦ в Україні церковними виданнями. Коли нам і вдається заробити якусь копійку за церковну літературу тут на місці, ми витрачаємо ті прибутки на висилання літератури в Україну. Редакція наша складається з двох кімнат, які аж до цього місяця ми відремонтували, поставили стелю і заінсталиювали охолодження повітря, бо досі було неможливо витримати літню гаряч. Температура доходить часто до 40 степенів Цельсія”.

Там, в далекій Канберрі, не забувають закинуті гіркою долею вірні сини і дочки своєї рідної землі. Всю свою енергію, свій талант, будучи вже пенсіонерами, віддають Україні, за яку боролись, страждали, але невтомно вірили в її самостійність. За плечима в Анатолія Жуківського довгий і славний шлях: участь в українізації православної церкви в 20-30 рр., походи, незважаючи на заборону польської окупаційної влади, на здвиги до Пляшевої, революційна діяльність в ОУН-УПА.

Протягом шести років Анатолій Жуківський редагує журнал “Праця і життя”, сто вісімнадцяте число якого щойно прийшло до читача. Журнал виходить сім разів у рік і має своїх прихильників на всіх континентах, де живуть українці. Потрапляє він і до нас, на Україну, несе правду не тільки про церковно-релігійне і громадське життя православних українців на п'ятому континенті, а й інформацію з інших країн поселення. Є в журналі ряд цікавих розділів: Хроніка українського православного життя в світі; Вісті з України; Матеріяли й документи з України; Нам пишуть. Особливо цікавий передостанній розділ, в якому друкуються ті матеріяли і документи з України, які через певні причини не можуть бути надруковані на Україні, де ще вчорашні руйнівники і осквернителі храмів та інших душ роблять все, аби зашкодити цим публікаціям.

Анатолій Жуківський ніколи не забуває, що він воли-



нянин. В журналі “Праця й життя” чимало місця відводить волинській тематиці. Зокрема, тут йдеться про знищені, осквернені волинські святині, діяльність УАПЦ у нашому краї, друкуються поезії, листи, документи. то є дуже цінна і об’єктивна інформація про минуле і сьогодення поліського краю.

**В. Рожко**, працівник облдержархіву.  
“Молода Волинь” 17 липня 1992 р.



*Mother — by Olena Kulchyska*  
*Мати. Ліногравюра Олени Кульчицької.....*

## БЕЗЦІННИЙ ДАР З АВСТРАЛІЇ УКРАЇНІКА СТЕПАНА РАДІОНА В ДЕРЖАРХІВІ ОБЛАСТІ

Ім'я письменника, журналіста і науковця Степана Радіона з села Сильного Ківерцівського району вже відоме його землякам. Ряд публікацій у газетах, збірниках, виставка його праць — все це дало змогу відкрити велику духовну скарбницю волинянина з далекого міста Мельбурн, що в Австралії, куди його після війни занесла гірка доля українського політичного емігранта. “Літопис Волині” (№5, 1961 р.) помістив статтю Степана Радіона “Мій приїзд в Австралію”, де є такі його рядки: “Кожен політичний емігрант залишив свій край в любові до нього, а не для пошуків щастя, ліпшого життя. Він шукав кутка на землі, де б міг жити, почувачись частиною свого поневоленого народу, боротись далі за його визволення”.

44 роки він боровся словом правди за свободу і незалежність України. У його творчому доробку — десятки наукових праць, сотні статей, нарисів в українських та іншомовних часописах Австралії, Канади, США, Англії, Німеччини. В них Степан Радіон писав правду про нашу землю, наш народ, його боротьбу за волю, був літописцем життя української діаспори на п'ятому континенті, брав активну участь у громадсько-політичному, церковному, науковому житті української еміграції. Його духовний портрет слід доповнити іще однією рисою — великим сподвижництвом. Всі ці роки наш земляк збирав видання української діаспори в Австралії, в інших країнах поселення.

Від багатьох наукових установ України одержував листи з проханням передати їм свою збірку україніки. Особливо на цьому наполягала наукова бібліотека Київського держуніверситету, але письменник завжди був душею не лише щирим українцем, але ще й волинянином. І саме тому хотів, щоб його збірка стала надбанням земляків. “Я вам дуже вдячний за турботи, — писав він у листі минулого року, — повернути мене духовно в Україну, якій я віддав усе своє життя. Дуже дякую панові Василеві Ворону, заступникові голови обласної держадміністрації за документ гарантії зберігання моєї україніки в обласному держархіві м.

Луцька”.

Нещодавно до держархіву області надійшла перша частина великої збірки Степана Радіона у восьми ящиках. Їх було доставлено коштом науковця на Волинь. До нас надійшли матеріяли виняткового значення, які відкриють в нашій історії тисячі “білих” і кривавих плям, дадуть змогу всебічно вивчити минуле нашої батьківщини, української діаспори. Науковці, священнослужителі, студенти, учні, бібліотекарі та інші знайдуть для себе багато цікавих і необхідних матеріялів. Тут — комплекти журналів “Українське православне слово”, що їх видає Консисторія УПЦ Америки, “Праця і життя” — орган УАПЦ Австралії і Нової Зеландії, парафіяльні журнали-бюлетені “Церковні вісті”, “Єпархіяльні вісті” та ряд інших українських православних видань. Є в збірці і комплект журналів “Добра новина”, що їх видає об’єднання українських євангельських християнських баптистських церков Австралії, “Голос даждбожичів” — видання головної ради об’єднання прихильників української віри. В них майбутній дослідник зможе знайти найновіші дані про релігійно-церковне життя українців у вільному світі, значне місце відведено тут нашій історії, минулому волинської землі, українській церкві.

Важливий розділ у цій унікальній збірці займають також громадсько-політичні, культурно-освітні журнали, зокрема “Визвольний шлях” з Лондона, кварталник “Наше слово” — орган Союзу українок Австралії, “Кооперативне слово”, “Наш світ”, сатиричний місячник “Мітла”, орган українських пластунів “Юнак” та інші.

На окрему увагу заслуговує освітня частина збірки Степана Радіона. В ній — десятки назв журналів, бюлетенів, програм навчання і виховання української дитини в Австралії. Журнал “Слово школяра” — видання “Рідна школа імені Лесі Українки в Мельбурні” містить цікаву інформацію про новітні методи освітнього та виховного процесу: уроки, ігри, зустрічі. Варто згадати й багато інформаційних бюлетенів, звітів про трудову діяльність українців в Австралії, об’єднаних у виробничі, фінансові спілки. Річні звіти кооперативи “Дністер” покажуть майбутнім дослідникам і нелегкі умови праці, досягнення, пляни майбутньої діяльності.

Окрему частину збірки становлять матеріяли про полі-

тичну діяльність закордонних частин ОУН. Це журнали, бюлетені, наукові праці. Журнал “Наш фронт” — видання антибільшовицької ліги, містить багато інформації про боротьбу поневолених комунізмом народів Європи і Азії, роль і місце України в цій боротьбі.

А ось цінні джерела з українського фольклору — “З творчості Галини Корінь”, наукові праці професора М. Бойка “Визначні сини України” (князі, гетьмани, церковні достойники), Р. Драгана “Голос предків”, Я. Орiona “Слідами історії”, “Сліпий кут”, про діяльність Наукового товариства імені Тараса Шевченка, а також журнал “Український медичний архів”, велика кількість бібліографічних довідників.

Чимало місця в збірці займають шевченкознавчі, лесе-знавчі матеріали. Вони показують, як українці глибоко шанують і бережуть пам’ять про своїх національних пророків.

Волиняни зможуть доторкнутися душою і до праць самого Степана Радіона. Його художні твори — “Новий похід”, “Микола Береза”, словники, наукові праці, інші духовні скарби прийдуть до нас з великої збірки україніки, яку довгі роки далеко від рідної землі збирав і зберігав наш земляк, щоб передати її Волині.

Незабаром до держархіву області надійдуть нові ящики з духовними скарбами, поповнять цю унікальну збірку дарунок, першу в історії держархіву нашої області.

**Володимир Рожко,**  
працівник держархіву області.  
(“Волинь” 15.04. 1993 р.)

# Волиняни будують музей в Луцьку

*Полк. Я. Чисюк,  
голова організаційного комітету*

Наближається до кінця століття грандіозних наукових досягнень і мільйонів жертв. Пам'ять зберігає всі події. Але вона селективна і з часом людям властиво забувати подробиці минулого. Нові покоління знають про них мало або зовсім не знають нічого і плутають події. Сьогодні треба донести всім людям, особливо молоді, про ту історичну правду, яка ставить перед суспільством важливі питання молоді.

В наші дні ідея національно-культурного відродження українського народу знаходить свій вияв у прагненні людей до пізнання власної історії. Історичне минуле Волині героїчне та разом з цим невідоме. Безперечно, що однією з найбільш цікавих, але, на жаль, і найбільш невідомих є військово-історична сторінка: Волинський етап польсько-української війни (Берестечко), Українська Повстанська Армія, бої під Луцьком у 1947 р. та ін., яка вивчається науковцями в Україні та за її міжами. У Науково-Дослідному інституті у Вінніпезі досліджуються проблеми волинського краю.

Нині на підґрунті кольоритної палітри минулого зароджуються гарні волинські традиції, які позитивно впливають на результати розбудови і реформування сучасних Збройних Сил України. І не випадково Луцький гарнізон протягом багатьох років є одним з кращих гарнізонів Збройних Сил України.

Щоб мріяти про майбутнє, потрібно знати минуле. Але тяготіння до минулого поєднується з недовір'ям до сучасних істориків. Для людей потрібен час, архівні матеріали, музеї, книги нового мислення, щоб заново обдумати події. Люди, як квіти, які не ростуть вдало, якщо за ними не доглядати. Керуючись такими міркуваннями, військовослужбовці-волиняни, які служать у Києві, запропонували створити у Луцьку музей українського війська та військової техніки.

Вже діє організаційний комітет, створена міська громадська організація "Джерела", основною метою якої є

вивчення військово-історичних подій, пошук і збереження військових пам'яток, пошук і відновлення давньої автомобільної та військової техніки часів становлення Української держави та II світової війни.

Для вирішення всіх питань потрібна важка, складна, відповідальна праця: ремонт двоповерхової будівлі в центрі міста, розробка і створення для експозицій відповідного інтер'єру, розбудова стоянок і обладнання для розміщення давньої і сучасної військової техніки і озброєння тощо. Пам'ятаючи, що Бог допомагає тим, хто сам собі допомагає, ми самостійно вирішуємо безліч питань. Але враховуючи, що події повинні насвітлюватися в рамках широкого геополітичного, історичного контексту, наших сил, знань і досвіду недостатньо. Тому надзвичайно важливим є пошук фактів і правдивої інформації, носіями якої є не тільки волиняни, а й всі українці, яких доля розкидала по віх материках і різних державах. Ми впевнені, що кожен з вас гідно проніс по тернистій стежинці свого життя мелодії рідного квітучого краю.

Формула життя відома: люди відходять, а з ними — військово-історична правда. Тому щиро просимо волинян, усіх українців: уважно загляньте до своєї пам'яті, згадайте людей і події, детально перевірте всі матеріали і документи, допоможіть знайти військово-історичні пам'ятки.

Музей — це історична, почесна, спільна справа. З великою приємністю запрошуємо волинян, усіх українців до співпраці. Будемо щиро вдячні за допомогу. Ми чекаємо від вас також порад і пропозицій. Повірте, що без вашої допомоги не може бути успішно і якісно розбудований Волинський регіональний музей українського війська та військової техніки.

Пам'ять про події і героїв повинна бути вічна!

Наші реквізити: валютний рахунок в долярах ЗСА №2600501392221/840 комерційного банку "Волиньторгінвестбанк", м. Луцьк МФО 303462; Київ: т. (38044) 5638502; Луцьк: т. (3803322) 79079.

## **І В ЛУЦЬКУ БУДЕ ПО-ЛЮДСЬКИ** **Загальна концепція Волинського державного** **університету**

Волинський університет, створюваний як вищий навчальний заклад і науковий центр Волині і — певною мірою — північного заходу України, зможе відіграти визначну роль у розвитку національної освіти, культури та науки цього краю, якщо відійде від стереотипу, що склався протягом останніх десятиліть в нашій країні, і використає кращі надбання світового досвіду роботи університетів.

Найпершим принципом, який довів свою плідність у передових країнах, є принципи синтезу науково-дослідних інститутів з університетом. Центральною структурою в цій схемі є університет. Його провідна роль визначається наявністю різноманітних факультетів, де зосереджені фахівці, здатні охопити дуже широке поле фундаментальних наукових проблем. Зазначений синтез забезпечує: 1) використання університетом найсучаснішої лабораторної та матеріально-технічної бази дослідницьких інститутів; 2) залучення до викладання провідних вчених, які ведуть наукові дослідження “на передньому краї”; 3) інтеграцію зусиль вчених різних наукових галузей та напрямків; 4) приплив до науки здібної молоді і водночас працевлаштування найкращих випускників; 5) гуманітаризацію науково-технічного мислення і запобігання надмірно вузькій спеціалізації дослідників.

Щоб реалізувати таку систему у Волинському університеті, слід розпочати паралельно з розвитком факультетів організацію дослідницьких лабораторій, які згодом переростатимуть в науководослідні інститути.

Одразу після створення університету слід відкрити загальноуніверситетський семінар, необхідність якого визначається станом сучасної науки: наявністю інтегруючої дисципліни — синергетики, яка володіє універсальним підходом до проблематики як природничих, так і суспільних наук. Згодом такий семінар дасть систему дочірніх, але координуюча роль загального семінару має залишитися і надалі.

Волинський університет, як інтегрована система навчального закладу та науково-технічних і гуманітарних інститутів, повинен працювати в органічному зв'язку з виробничими об'єктами краю, медичними установами, дер-

жавними організаціями (наприклад, військовими, митними тощо), освітніми закладами, приватними, організаціями та підприємствами. Цей зв'язок повинен реалізуватися у формі замовлень на підготовку кадрів, а також на розробку науково-технічних проблем, у яких зацікавлені названі установи. Зазначені замовлення мають стати одним з джерел фінансування університету. Більш прогресивним і загальноприйнятим у світі є інший спосіб фінансування, коли лябораторії університету одержують гроші на участь в розробці державних наукових програм. Для їх виконання поряд з модернізацією існуючих в нинішньому педінституті слід створити нові факультети університетського рівня, наприклад, економічний та юридичний.

В розширеній системі університет — дослідницькі інститути — виробництво повинен реалізуватися процес неперервної модернізації університетського обладнання на основі співробітництва лябораторії університету та конструкторських бюро підприємств.

Другий важливий принцип побудови сучасного університету — його зв'язок з середньою школою. При університеті має працювати лицей природничо-технічного профілю, гімназія гуманітарного напрямку, школа-інтернат. Навчання в них повинно провадитися на основі програм, схвалених вченою радою університету, а до викладання залучатися також університетські викладачі.

Система підвищення кваліфікації вчителів всіх шкіл краю має забезпечуватися не інститутом вдосконалення вчителів традиційного типу, який не відповідає сучасним вимогам, а безпосередньо університетом на основі відповідного держзамовлення. Цей підрозділ університету забезпечує також неперервну освіту для науково-технічних та інженерних працівників виробництв.

Для виявлення і відбору здібних дітей має бути створена регулярно діюча система олімпіад, конкурсів, лекцій, тестувань тощо, активізована робота МАН.

У Волинському університеті слід радикально поліпшити вивчення іноземних мов, домогтися вільного володіння випускниками як мінімум двома західноєвропейськими мовами, для чого практикувати стажування за кордоном.

Стажування в економічно розвинених країнах абсолютно необхідне для майбутніх економістів та юристів з



метою придбання практичних навичок в системі ринкової економіки і правових установ.

Волинський університет повинен мати вихід на міжнародну комп'ютерну систему. Це дасть можливість обмін з будь-яким університетом світу. Технічні можливості для цього в Луцьку вже є. Робота з комп'ютером мусить стати звичайним атрибутом всього процесу навчання і роботи. Забезпеченість оргтехнікою повинна вийти на такий рівень, коли кожен студент матиме можливість зробити копію того чи іншого джерела для власного користування.

Стиль викладання має ґрунтовно змінитися в напрямку зменшення кількості обов'язкових лекцій і посилення роботи студентів на семінарах, в лабораторіях під керівництвом викладачів. Підготовка магістрів з третього курсу має відбуватися за індивідуальним планом.

Система обслуговування читачів університетською бібліотекою має бути реформована на основі сучасних досягнень інформатики: каталог повинен бути закладений в комп'ютер. Всі довідки про наявність літератури, анотації книг і статей повинні одержуватися через персональні комп'ютери, які мають вихід на центральний.

При університеті слід створити видавництво. Його функції аж ніяк не можуть бути обмежені виданням праць співробітників, аспірантів та ін. Суттєвою складовою завдань видавництва має бути видання українською мовою найважливіших книг як сучасних, так і класичних, які не були перекладені і видані через інформаційну самобльокаду. Для координації видавничої діяльності університетів слід створити державну комісію Міністерства освіти та АН України.

**Професор А. Свідзинський**

# Волинському університетові — 5 літ

*Д-р Надія Мисечко-Каркоць  
(Тижневик "Свобода" ч. 26, 25 грудня 1998 р.)*

У вересні 1998 року в Луцьку відбулось урочисте святкування п'ятої річниці від заснування Волинського державного університету імені Лесі Українки.

Тепер у складі університету є три інститути: соціальних наук, мистецтв, здоров'я та фізичної культури, які готують фахівців 33 спеціальностей. В числі 574 викладачів є десять академіків, п'ять членів-кореспондентів галузевих та закордонних академій, 32 професори, доктори наук, 274 доценти, кандидати наук. В університеті навчається 11 тисяч студентів, слухачів підготовчого відділення і факультету післядипломної освіти. За час його існування підготовлено 40 тисяч спеціалістів різних галузей. Навчено також 3 тисячі спеціалістів, які працюють молодшими учителями.

В університеті створено комп'ютерно-інформаційний центр. Усі факультети й підрозділи мають понад 200 комп'ютерів. У 1997 році відкрито Західний науковий політологічний центр України, при якому діє філія Інституту дослідження Волині, з осідком у м. Вінніпегу, Канада.

Університет створив свою видавничу базу і видає журнали "Науковий вісник ВДУ" та "Молодіжний науковий вісник", студентський журнал "Uni Press" англійською та німецькою мовами, і газету "Альма-матер". Видано двотомник "Роде наш красний" та волинську читанку для школярів "Стежинка". В університеті складено і видано кілька підручників.

Зростають фонди бібліотеки, у якій налічується майже 600 тисяч книг. Серед них є рідкісні видання і книги діаспори.

За межами області широко відомі самодіяльні художні колективи і спортивні клуби університету. Спортсмени, усі студенти люблять свій оздоровчий табір "Гарт" на озері Світязь. На зимовій Олімпіяді у Нагано (1998 р.) волинська студентка Олена Петрова здобула срібну медаль. Загалом 40 випускників університету стали майстрами спорту.

Економічна скрута в Україні позначилася й на житті волинських студентів. Багатьом з них виплачують стипендії з Благодійного освітнього фонду ім. Лесі Українки, але коштів у фонді небагато, тому для всіх, хто хотів би допомогти студентам Луцька, повідомляю поштовий рахунок фонду: № 700834 у Волинському регіональному управлінні КБ "Приват-банк", МФО 3034, Код ЗКПО: 21744058.

**Вийшов з друку IV том  
“Етимологічно-семантичного  
словника української мови”  
Митрополита Іларіона  
(Івана Огієнка),**

*упорядкованого д-р Магдалиною Ласло-Куцюк та  
редакційною колегією в складі д-ра С. Радчука, інж. І.  
Онуфріючука, о. протопресв. С. Кіцюка, д-р І. Тарнавецької,  
д-ра С. Ярмуся, П. Данилюка накладом  
товариства “Волинь”. — Вінніпег (Канада), 1995.*

В час національного відродження першочерговим завданням науковців є глибоке вивчення творів видатних вітчизняних просвітників, учених, педагогів, що у попередні роки замовчувалися через відомі політичні та ідеологічні заборони. Серед них яскраве ім'я подвижника української культури Івана Огієнка (Митрополита Іларіона). І. Огієнко ввійшов в історію української науки як організатор культурно-освітнього життя, автор підручників з української мови, фундатор численних словників, філософ, культуролог, історик, педагог.

“Етимологічно-семантичний словник української мови”, четвертий том якого виданий у Вінніпегу (1995), названими вище членами редакційної колегії, є бажаним в Україні виданням. Він має бути підручною книгою кожного філолога. Словник особливо необхідний для учених, а також тих осіб, які намагаються вивчити українську мову.

Цінним є те, що до цього тому словника написано вступне слово від видавничої комісії (с. 7), умовні скорочення до цитат (с. 543-548), змістовна “Післямова” п. Магдалини Ласло-Куцюк.

У свій словник І. Огієнко ввів численну кількість архаїзмів, багато прикладів з фольклору, художньої літератури. Це свідчить про його прагнення зблизити українців за допомогою єдиної літературної мови.

Помітно, що професор Магдалина Ласло-Куцюк доклала багато зусиль для завершення і видання IV тому словника. Про це свідчать її слова з “Післямови...”: “Я зробила все, що

було в моїх силах...” ”Етимологічно-семантичний словник української мови” (зокрема IV том) заслуговує на глибокий аналіз українськими вченими-філологами, а члени редакційної колегії та упорядник викликають глибоку повагу за плідну працю в напрямку дослідження і видання спадщини І. Огієнка (Митрополита Іларіона).

Кандидат педагогічних наук, викладач кафедри педагогіки Національного Університету ім. Тараса Шевченка,

*Марушкевич А. А.*



# Вийшов останній том Етимологічно-семантичного словника

*Дм. Чуб*

У видавництві Т-ва "Волинь", у Вінніпезі, під маркою Інституту Дослідів Волині вийшло повне видання "Етимологічного словника української мови" митрополита Іларіона (проф. д-ра Івана Огієнка).

Митрополит Іларіон, що в мирі був проф. д-ром Іваном Огієнком, відомий своїми численними працями на мовознавчі теми, зокрема різними словниками, ще з дореволюційних часів, коли він уклав і видав шість словників російською мовою, починаючи з 1910-го року. Але на теми української лексикографії проф. Огієнко друкував свої розвідки ще 70 років тому в "Літературно-науковому Вістникові" 1909 р. А в 1923-му році вийшов у Львові його "Український правописний словник".

Редактор і автор передмови до I тому цього видання, д-р Юрій Мулик-Луцик, подав детальний огляд праць митрополита Іларіона на теми лексикографії. До тієї серії словників належать і його "Український стилістичний словник" і "Словник Шевченківської мови", і "Словник наголосів", а також багато видань, присвячених історії України, історії української церкви, праці на релігійні теми, як "Дохристиянські вірування", "Українська церква за Богдана Хмельницького", на мовні теми — "Постання азбуки й літературної мови в слов'ян" та інші. Разом понад 50 окремих видань.

Д-р Ю. Мулик-Луцик підкреслив, що в історії української лексикографії проф. І. Огієнко був першим українським ученим, що особливу увагу звернув на потребу вивчення українських наголосів.

У своїй праці "Етимологічно-семантичний словник української мови" автор часто покликається й на найдавнішу пам'ятку української лексикографії — "Лексикон славено-роський" Памви Беринди, що вийшов ще 1627-го року і був джерельним матеріалом і для інших слов'янських народів. В тому словникові Памва Беринда вже подавав і наголоси в українських словах.

Сама ж назва цього словника митрополита Іларіона й каже про те, що він подає походження та значення слів. Про окремі слова автор дає цілі розвідки, що іноді займають по 2-3 і більше сторінок, як наприклад про слово "благий". Про слово "бунт" подано пояснення на півсторінки. Слово "бурса" має пояснення на 13 рядків. Воно колись, як зазначає автор, походзячи з латини, в німецькому подібному слові означало слово "гаманець", а пізніше поволі перетворилось на слово, що означає гуртожиток, бурсу, і що воно вперше на сході Європи з'явилося у Києві, в 1615-му році. До слів автор часто подає й синоніми та похідні форми, що є дуже цінним. Пояснюючи слово "дъготь", автор пише, що воно мало форму деготь або доготь. А в полтавських актах 1667 року писали "догот", "полная мазница догтю".

Тож можна радіти, що наше словникарство, видання української лексикографії, збагатилось новим повнішим здобутком. До того ж видане воно дуже гарно, з твердою синьою обкладинкою в полотні. Редколегія цього видання складалася з таких осіб: д-р Ю. Мулик-Луцик, д-р С. Радчук, о. д-р С. Герус, м. прот. С. Кіцюк, ред. М. Подворняк, д-р Іраїда Тарнавецька, о. д-р С. Ярмусь, інж. І. Онуфрійчук і після смерті д-ра Ю. Мулика-Луцика — д-р Магдалина Ласло-Куцюк.



Крем'янець. ГОРА БОНІ.

# Нове видання про "Велику Волинь"

*Д-р Олег М. Волынецький*

Інститут Дослідів Волині в Вінніпезі видав у 1993 році книжку енциклопедичного характеру під назвою "Позиція Великої Волині в Українській державі 1918 року". Автор книжки д-р Володимир Трембіцький, відомий дослідник української держави 1918-1920 років. Ця книжка частинно виповнює прогалину в ділянці історії Волині того періоду. Говорячи про Волинь, автор має на думці Волинь у ширшому понятті, включаючи сюди також Полісся і східне Підляшшя, а тому вживає терміну "Велика".

У своєму вступному слові автор звертає увагу на факт, що тепер частина українських етнографічних західних територій попала під владу Польщі та Білорусі. Щоб ослабити Україну, а рівночасно "пригорнути" Польщу під своє крило, Сталін віддав Польщі нашу Холмщину. А щоб порізнити два приятні народи — українців та білорусів, він віддав білорусам українську частину Підляшшя та частину Полісся. Тепер ми бачимо результати цієї політики, зокрема на Поліссі, де відбувається насильна "білорусизація" українського населення. На Всеукраїнському Конгресі в Києві у серпні 1992 року лунали розпачливі голоси української делегації з Берестя про безоглядну і безжалісну ліквідацію всього українського.

Тепер, з огляду на міжнародну ситуацію і з огляду на російські зазіхання, Україна мусить респектувати Гельсінські Угоди про незамінність кордонів, але прийде час, що обставини зміняться, і Україна зможе висунути свої справедливі вимоги, базуючи їх, власне, на цього роду даних, що ми маємо у книжці д-ра В. Трембіцького.

Книжка має шість розділів. У першому розділі автор, базуючись на працях Мирона Кордуби, Степана Рудницького й інших, накреслює кордони північно-західних українських етнографічних територій на польському, литовському і білоруському прикордонні, починаючи від X століття. Особливу увагу віддається переговорам української мирової делегації з представниками центральних держав у 1918 році.

У другому розділі книжки автор подає численні статистичні дані та мапи Побужжя, Підляшшя та Полісся

станом на 1914 рік. У третьому розділі довідуємося про те, що 9-го лютого 1918 року центральні держави визнали юридично приналежність Холмщини до Української Народної Республіки. Договір цей був ратифікований 12-го червня 1918 року Радою Міністрів української гетьманської держави, так що Холмщина і Підляшшя, по литовський кордон, уважалися українськими територіями з центром у Бересті, де урядував губерніяльний староста Олександр Скоропис-Йолтуховський. З капітуляцією центральних держав польські війська окупували ці території, користаючи з нагоди, що війська УНРеспубліки воювали з білими росіянами та большевиками. Четвертий розділ розповідає про те, що українська адміністраційна влада існувала в Поліссі до січня 1919 року, коли прийшла советська влада. У п'ятому розділі маємо статистичні дані про населення "власивої" Волині, стан за роки 1897 і 1914.

Шостий розділ обговорює фінанси і поштовий зв'язок під час української державної адміністрації на Волині. Проблемою була українізація державного апарату, що склався переважно з поляків, росіян і жидів, а офіцерський склад військових залог був переважно російський. З огляду на транспортні труднощі, постачання українських карбованців і гривень з Києва була недостатнє. Тому деякі міста друкували власні карбованці, рублі та гривні, а також бонди, квитанції тощо. Ворожі українській державі елементи, щоб підірвати українську владу, друкували фальшиві 100-карбованцеві банкноти, а коли Уряд почав продірявлювати фальшивки, то ті самі неукраїнські елементи продірявлювали правдиві українські гроші, щоб чинити замішання. У великій мірі, наприклад, це діялося у Житомирі. Поштова служба працювала краще, ніж фінансова.

У книжці маємо численні фотографії українських поштових марок та передруків із тризубом на російських марках. Тому що не було можливости продукувати українські монети, уряд друкував паперові "шагівки" у формі паперових поштових марок з написом: "Ходить на рівні з дзвінкою монетою".

Про залізничний транспорт довідуємося, що головні залізничні лінії від міста Ковеля до Берестя та до Холму були замінені на вузькоторові, щоб полегшити транспорт на Захід в Польщу, Литву та східню Прусію.



У додатку ч. 1 автор для ілюстрації подає польські невірні інформації про населення Холмщини, де зараховують до поляків, наприклад, коло 200,000 українців, т. зв. "калакутів", — себто українців-уніятів, котрі під тиском російської влади мусли вибирати: або стати російськими православними, або римо-католиками. Щоб залишитися вірними Римові, ці українці переходили на римо-католицьку віру. У другому додатку є "Бібліографія до проблеми українсько-білоруської мовної межі".

До книжки є долучена велика мапа, що подає кордони земель між Бугом, Вислою та північною частиною Сяну, за станом на половину XIII століття. На карті є зазначені місцевості, що мали православні або католицькі церкви. Тут можна побачити, як далеко на захід сягало українське населення.

В умовах еміграції д-р Трембіцький не мав можливості доступу до деяких інформацій, зокрема, до джерел про військову службу та службу безпеки по містах, де діяли, часто ворожі Україні елементи. Все ж таки ця цінна праця д-ра Трембіцького повинна бути стимулом для молодих експертів української історіографії до повного вияснення проблем території України протягом століть.

Книжку можна набути за 10 дол.:Research Institute of Volyn, P.O. Box 606, Winnipeg, Man., R3C 2K3, Canada.

---

Забирали тебе на світанку.  
Я слідом, як на виносі, йшла.  
В хаті плакали діти до ранку,  
На покутті свіча опливла.  
На губах твоїх холод ікони,  
Смертний піт на чолі. Не вмолить!  
Буду я, як стрілецької жони,  
Під кремлівськими вежами вить.

АННА АХМАТОВА

## До 90-річчя від дня народження Тараса Бульби-Боровця

(Тижн. "Українське Слово", Київ-Париж, ч. 26, 2 липня 1998 р.)

Творець Поліської Січі, а відтак УПА, Тарас Боровець народився чи не в самому географічному центрі Рівненщини. Тож не дивно, що конференція в його честь відбулася в Рівному.

Ініціаторами конференції були: Рівненський інститут слов'янознавства Київського слов'янського університету, Рівненська обласна громада Конгресу української інтелігенції, Рівненська обласна редакційно-видавнича група "Реабілітовані історією", Українське козацтво "Волинська Січ" та Рівненський обласний краєзнавчий музей.

На пленарному засіданні прозвучали дві доповіді: Л. Дешинського, директора Інституту гуманітарної освіти Державного університету "Львівська політехніка", доктора історичних наук (м. Львів) та С. Пінчука, письменника, доктора філологічних наук, професора (м. Київ).

У першій з них йшлося про отамана Поліської Січі Тараса Бульбу-Боровця і його роль у боротьбі за державну незалежність країни. С. Пінчук відтворював образ Т. Бульби-Боровця за спогадами дуже близьких для нього людей. Ці спогади були записані вченим на плівку і літературно опрацьовані близько п'яти років тому, і тепер вони стали цінними документами. На жаль, частина очевидців і то найближчих до героя, за цей час уже відійшла в інший світ.

Доповіді першої секції носили підсумково-узагальнюючий характер. В. о. доцента Г. Бухало розповів про невідомі сторінки біографії Т. Боровця. Доцент Української державної академії водного господарства Й. Пацула представив постать Т. Бульби як виконавця політики уряду УНР в екзилі в ролі першорядного дипломата. Адже він був не тільки талановитим військовим. Його талант дипломата заслуговує на найдокладніше вивчення. Керівник Рівненської "Просвіти" П. Кульчинський, зокрема, розповідав також про дуже непрості стосунки отамана з німецькою окупаційною адміністрацією.

Однак, особливо бурхливо проходила секція "Т. Бульба-Боровець у спогадах сучасників", якою керував письменник Степан Пінчук, який також знав легендарного героя нашого

поліського краю особисто. На секцію прийшли ще живі бойові сподвижники головнокомандуючого війська УНР — такий був офіційний статус Тараса Бульби-Боровця. Вони внесли в атмосферу залу, де основна маса слухачів були студенти, свій бойовий запал.

Письменник Р. Слоневський з Клеваня, представляючи дещо молодше покоління, розповів про те, як заворожливий дух отамана витає в серцях навіть тих волинян (з південної частини краю), до місць проживання яких прямі воєнні дії бульбівців не доходили. Євген Шморгун, голова Рівненської обласної організації СПУ, натхненник конференції, ознайомив присутніх з письмовими матеріалами тих учасників, що не прибули.

Т. Бульба-Боровець передбачав, що в недалекому майбутньому поляки перестануть бути історичними ворогами України, бо знав, що їм також доведеться зазнати міцних "обіймів" старшого брата. У цій дивовижній передбачливості Т. Бульби-Боровця полягає феноменальність його постаті. Все це було розкрито під час, по суті, вже неофіційної дискусії після проголошення доповідей.

---

## ЛИСТ ДО СЕКРЕТАРЯ ІДВ

Торонто, 24-го лютого 1992 року.

Достойний і Дорогий Земляче!

Нескінченна вдячність і признання Вам і керівним органам Інституту Дослідів Волині за те, що Ви не дозволили, щоб багата творча спадщина світової слави перекладача Біблії й філолога, незабутнього св. п. Митрополита д-ра Іларіона, загинула. Три томи ЕТИМОЛОГІЧНО-СЕМАНТИЧНОГО СЛОВНИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ за редакцією св. п. д-ра Юрія Мулика-Луцика витримали іспит часу, цебто в сучасному сьогоденні вони виявили себе актуальними й дуже корисними.

Друга половина цього СЛОВНИКА очікує Ваших дальших зусиль, праці й посвяти. Під цей час я зайнятий працею над підручником НАЦІОЛОГІЇ для Подебрадського Інституту й над підручником СИСТЕМАТИЧНОЇ ТЕОЛОГІЇ. Мені здається, що проф. д-р Ярослав Рудницький міг би допомогти Вам у дальших виданнях СЛОВНИКА.

Сердечно вітаю Вас і всіх, хто співпрацює з Вами. Великий Бог нехай кріпить Ваші сили та благословить Ваше служіння українській науці.

Ваш земляк, Проф. д-р К. Костів

---

# Історичні події на Волині

*Микола Куделя, Лауреат премії фонду Т. Шевченка  
(Тижневик "Українське Слово", Київ-Париж, ч. 38, 24 вересня 1998)*

15-16 серпня 1998 року у місті Луцьку відбувся III з'їзд гімназистів Луцької української гімназії з нагоди 80-річчя з часу її заснування.

Гімназія заснована в 1918 році. Функціонувала 21 рік, а відтак закрита більшовиками в 1939 році.

Долі переважної більшості гімназистів Луцької української гімназії ім. Лесі Українки склались драматично, а багатьох і трагічно. Частина їх була розстріляна енкаведистами у Луцькій тюрмі 23 червня 1941 року, частина запроторена на каторжні роботи в Колиму, Воркуту, Сибір, інші опинились у вигнанні, розпорошені по всьому світу.

Та велика частина їх віддала своє життя, перебуваючи в лавах УПА, в нерівній боротьбі з німецькими і московськими окупантами. Луцька українська гімназія (ЛУГ) дала Україні велику плеяду визначних діячів науки, культури, які, хто залишився в живих, неначе ті орли позлітались на це велике свято. Прибуло 35 випускників ЛУГ, в тому числі приїхала з далекої Австралії моя подруга по ідеї ОУН Зинаїда Вовк, з якою не бачився 54 роки.

15 серпня нинішні учні Луцької школи-гімназії № 4 зустрічали господарів свята на території Свято-Троїцького собору. В цьому храмі було відправлено панахиду по тих викладачах, учнях гімназії, яких вже нема в живих. А потім в будинку "Просвіти" відбулась хвилююча урочистість.

16 серпня учасники з'їзду на чолі із заступником директора Луцької школи-гімназії № 4 В'ячеслава Луцьюка і колишньої вчительки цієї школи-гімназії Лариси Токарук, ведучих цього торжества, поїхали на могили своїх професорів Модеста Левицького та Володимира Федоренка, поклонились, поклали квіти. Звідти рушили до села Буяні Луцького району оглянути світлицю-музей Тараса Шевченка.

Особливою приємністю було учасникам збору одержати прекрасну книгу зі світлинами гімназистів, їхніх вихователів і спогадами 50 колишніх учнів ЛУГ. Цю книгу зібрала і упорядкувала вчителька Лариса Токарук. Книга є найціннішою реліквією для гімназистів їхньої далекої юності.

Так само приємно було гімназістам отримати в подарунок книжку, підписану автографом М. Куделя — "Кобзар у моєму житті".



Микола Павлович Куделя з В. Є. Рожком

## Лист з Канади на Волинь

*Дорога Пані Ларисо!*

На другий день свят прилетіли до нас дорогі гості з України, це Ваш лист і чудове святочне поздоровлення. Щире спасибі Вам від нас і нашої родини за гарні побажання.

У листі Ви згадуєте за Музей Лесі Українки, і цим Ви торкнули струну у моєму серці, яка усе бринить великою пошаною і любов'ю до Поетеси. Ви, дорогенька, заставляєте мене, знова пірнути у глибину моїх спогадів, а я уже не думала до них вертатись. Звичайно, — коли я зможу ними щось допомогти, то охоче це зроблю, застерігаю, що то не буде професійно зроблено, бо ж я не письменниця чи потеса, а те, що робила, то з великої любові до України.

До праці тут у вільному світі заставили обставини, в яких ми опинились, і цей наш український нарід, який був першими поселенцями, у той час не мав під dostatком провідних одиниць з освітою. Ті перші Піонери мали сильну віру і любов до України, а ми друга міграція, це вже була інтелігенція, і дали ми великий вклад у розвиток національний. Великий вклад праці положили наші священники. Ми з о. Юрієм щиро вітаємо цей почин пана Маха і Ваш, пані Ларисо. У сучасний час це є дуже потрібне, щоб розбудити нарід і усвідомити, що українці — велика нація зі славним минулим. Між ними на Волині жила і творила наша землячка Леся Українка, це ж вона прославила нашу Волинь і нас. З творами Лесі Українки я запізналась у ранньому віці. В Рівненській гімназії на літературному вечірku запропонували мені заспівати нову пісню: "Гетьте думи, ви хмари осінні". Я — сопран, а Наталка Оскілковна — альт. Слова пісні мені дуже подобались і зацікавили, бо "у плачу-голосінні промайнули молодії літа". Мене дуже зворушила ця пісня і я довідалась, що її написала Леся Українка, а її твори і других письменників були заборонені. Пізніше я познайомилась з життєписом Письменниці і зрозуміла, який був тернистий її шлях і чому "в плачу-голосінні" проминули її молодії літа.

Коли прийшли великі удари долі у нашій родині, то мужности і витривалости у терпіннях я знаходила в поезії Лесі Українки. Це ж і тепер ми мусимо підіймати той

важкий камінь на гору крутую і несучи його мусимо пісню "веселу співати".

Це ж заповідала нам та, яка любила свій Край, свою мову і хоч її молодість і ціле життя було важке, але вона наспівала нам пісень ніжних, розповіла у них своє життя, свою тугу, коли прощалась з Україною. Коли нас вивозили і ми прощали нашу Волинь, наш рідний куточок, то у мене на думці були слова: "Прощай, Волинь, прощай мій улюблений куточок"... Здавалось, що й колеса в тому холодному товаровому вагоні вистукують ритмічно "прощай-прощай"... Перед нами простелився далекий захід, усе чуже, не наше, але думка верталась до Лесі, і вона на чужині була і на Україну повернула, а в нас запалювалась іскорка надії, що й ми повернемо. Час, події мінялись, стало спокійніше, але турботи за завтрашній день збільшувались, по суті, ми нікому не були потрібні. Дивились на нас, як на робочу силу і помандрували ми далеко за океан. Нова країна Канада, та Канада, яка перша визнала Україну за самостійну державу, приголубила нас, сиріт бездомних... Це ж була радість і сум, бо ми відкотились так далеко від рідної стороньки, а радість, бо ми вільні! Співай, молись на рідній мові і ніхто за те не пожене на каторгу. От так почався наш третій період нашого життя і нашої праці на культурно-освітній ниві. Воля відкрила нам двері до праці, перед нами було широке поле, на якому ми стали сіяти нашу культуру. Церква наша рідна українська нам в усьому допомагала. Жіноцтво було об'єднане в Союз Українок Канади, при кожній парафії були створені відділи. Кожний відділ мав свою патронку і на щастя мій перший відділ, до якого я вписалася мав ім'я Лесі Українки. Кожного року ми старанно приготувались до роковин у місяці лютому, приготувляючи прекрасні пісні на слова Лесі, які були положені на музику, а це "Весна" і "Коло річки" і багато інших. За 50 років я не обминула ні одної Академії. З концертами ми їздили по околицях, часто самі організовували малі хори, самі вивчали, підбирали деклямації, переважно заангажовували молодь і дітей. Під час Великого Посту влаштовували культурно-освітні вечірки, на яких читали твори Лесі Українки, Тараса Шевченка та інших. Так проходили літа, а з нами тут на чужині був Дух Лесі, Шевченка, їх твори будили у серці надії, що Україна житиме. Духовими нашими опікунами була

наша рідна Українська Православна Церква і наше духовенство. Молились за Україну і за вічний спокій всіх тих, які своє життя поклали на вівтар України. Жіноцтво довгими рядами зі світлом у руках молилось за кращу долю Батьківщини.

У дарунку за наші молитви до Всевишнього наш Край і Нарід одержав волю. Яке дороге слово, стільки літ ми молились і мріяли про неї. Надії здійснилися і ми як ті ластівки з вирію спішили провідати наш рідний Край. Подивитись на Тебе "Мати Земле Свята. Де взяти тієї сили, де взяти тієї великої любові і віри, щоб двигнути Тебе, щоб підняти Тебе із сліз неволі, з кайданів та дати Тобі Твою власну силу, волю і честь". (Сава Криlach). Ми вернулись на Україну навесні, коли цвіли бузки і каштани в 1992 році. Звичайно, обличчя землі змінилось через 50 років, проте, земля, де народились, залишилась завжди у серці та сама. Ступаючи по ній відчували, що вона до нас говорить, скаржиться словами скривдженої матері, діти якої розійшлись по світу. Хотілось мені припасти до неї, притулити вухо і послухати, який біль захований у її глибині. Це ж після довгих 50 літ я знову стою на стежині, де колись були наші ворота, важко пізнати, де була наша хата, сад, а ще важче, бо ніхто не вийшов зустрічати. Зі жалю сльози очі оросили, стою, мов остовпіла, — де усе поділось? Підношу малу грудочку землі, тримаю її у своїй долоні, це ж батьківська земля, яка привела мене з чужини до рідних воріт. Ця маленька грудочка землі, мов дорогий талісман нагадує давно минуле, — батьківський дім, братів, рідню, маму, що виходила нас зустрічати і наче у сні, чую: скриплять двері. Відкриваю очі — кругом німа тиша, сиві весняні хмарки закрили небо і покотилися сльози з неба. Плакало небо, плакала я, то була моя перша зустріч з моєю землею. Маленьку грудочку землі з рідного подвір'я узяла зі собою на чужину. Як пам'ятку, як спогад, що я повернула до тебе, моя земле, одинока і найменша з нашого роду, щоб Тобі поклонитись. Я прийшла чесно, що наш рід на чужині не зрадив Тебе і нашої прадідівської Віри, ми чесно вистояли в обороні за Твою честь. Ця грудочка землі зворушує до болю, бо лишаю Тебе, рідна земле, і хто знає, чи ще коли зайду Тебе провідати. Після трьох років ми знову повернули, привела нас та велика любов і туга за Тобою, земле наша, наша



Батьківщино. Виїжджаючи з дому, в мене була одна ціль: побувати в Музею Лесі Українки в Колодяжному. Те бажання довгі роки я виношувала у своїх думках, раніш якось не вийшло. Несподівана зустріч у панства Токаруків у їх гостинному домі. Пані Лариса — надзвичайна людина, вона уміє читати думки, це ж педагог, вичитала наче з моїх очей, оте велике бажання побувати в Колодяжному. Моя мрія стала дійсністю, — в понеділок ми у Колодяжному, оглядаю стежки, доріжки, чудовий сад і схиляюсь перед Пам'ятником, кладу квіти. Сльози тиснуться до очей, так хочеться заридати перед її пам'ятником, що Бог вислухав мої молитви і я стою перед Пам'ятником на Твоїй землі. Стримую сльози, стидно все плакати. Бачу на лиці доброї пані Лариси затурбовання. Музей в понеділок закритий, але я не хвилююсь, а зі захопленням все оглядаю. Чудовий день, я розумію людей, це ж кінець літа і треба все зібрати. Ось і старенька бабуся з великим віником підмітає соломку з дороги. Ми сідаємо під тінистим горіхом, пані Лариса розкладає полуденок, усе таке смачне, а з Пам'ятника дивиться на нас Леся. Підкріпившись, ідемо до криниці, а там і журавель, пан Токарук дістає воду, а отець Юрій робить знімки, це ж треба буде розказати дітям за ту криницю. Заходимо до головного будинку, всередині вартова жінка, на прохання пані Лариси кудись дзвонить, ясно, день вільний від праці, люди заняті. На стежинці біжить дівчинка і пані Лариса з нею щось поговорила, та ось іде до будинку гарна чорнява жіноча постать, а в руках у неї жмут ключів. Це та, яку ми чекали, лишила всю домашню працю, прийшла відкрити нам Музей, щоб ми не від'їхали розчаровані. Це щира українська душа, і хотіла зробити комусь щось доброго, жаль було мені її, бо ми у неї забрали багато часу. Оглянули ми все дуже докладно, провідниця давала вичерпні пояснення, побували ми в усіх будинках. Оглянули картину з "Лісової Пісні", там озеро, Лукаш зі сопілкою, яка чудова картина, довго я до неї придивлялась. Пані Лариса попросила нас проспівати пісню "Ставок заснув". Мені здавалось, що не можна нарушувати спокою в такому місці, але наша Провідниця стала і собі просити, щоб заспівати. Ось так для Лесі ми заспівали з отцем Юрієм дует, потім жаліла, чому не заспівала "Була весна", слова Лесі Українки. У тій музейній кімнаті пролунали наші голоси і то була для

мене велика приємність, так як колись в гімназії на її святі співала, а тепер на її землі в її Краю. Я чувлась дуже щаслива і вдячна Богу і панству Токарукам, що уможливили поїздку до Музею, це ж був день праці для пана Токарука. Сам Музей зробив на нас гарне вражіння, напевно, весною коли цвітуть сади, там ще гарніше.

Дорогі Волиняни! З далекої чужини шлемо Вам наш привіт і подяку, що гарно зберігаєте пам'ять про ту, яка так любила той клапчик землі і вас. Жаль, що нема калинового гаю, відновіть, посадіть калину.

Я обіцяла придбати дещо з експонатів до Музею і наспівати пісень, все те виконаю, а коли здоров'я дозволить, привезу.

Вертаючись додому, в Києві затримались і мали змогу відвідати могилу Лесі Українки. Дуже сумно, могила, пам'ятник в дуже занедбаному стані. Ми не були на таке приготовані. але пані, що були з нами, знайшли якісь черепки і ними носили воду, а я обмила пам'ятник і плиту. Поклали квіти, помолились, жаль, що нарід забуває за щоденними турботами свій обов'язок доглянути могилу.

Бажаємо Вам сили, мужности вистояти у ці важкі дні, та дочекати світлого майбутнього.

*З великою пошаною до Вас, дорогі земляки  
Зінаїда Туржанська*



*Після допиту — фрагмент скульптури Галини Кальченко  
After the Questioning — sculpture by Halyna Kalchenko*

## Упокоївся в Бозі Митрополит Анатолій Дублянський

До нашої редакції наспіла інформація, що 28 жовтня 1997 р. о годині 10:00 ранку, на 85-му році життя упокоївся в Бозі в Новому Ульмі, Німеччина, Високопреосвященніший Владика Митрополит УПЦеркви на Західну Європу Паризький Митрополит Анатолій (Дублянський).

Нижче містимо життєпис бл. п. Митрополита, поданий проф. А. Жуковським.



Митрополит Анатолій (в мирі Анатолій Дублянський) народився 11 листопада 1912 року в місцевості Перетоки біля станції Олика на Волині, в родині іконописця і різьбаря Захарія Дублянського і його дружини Неоніли уродженої Швед. Повернувшись з біженства родина Дублянських замешкала з 1918 року в Луцьку, де Владика в 1930 році закінчив гімназію. У роках 1931-1933 студював історію на гуманістичному факультеті Віленського Університету. Після трьохрічної перерви, спричиненої матеріальними труднощами, продовжував студії на тому ж факультеті Варшавського Університету, який закінчив у 1938 році з титулом магістра філософії в ділянці історії. Опісля працював у Волинському Музеї в Луцьку, в шкільництві і як журналіст. У тридцятих роках А. Дублянський друкував статті історико-краєзнавчого змісту в українських часописах і журналах на Волині. На культурно-історичні теми він містив також статті у

варшавському журналі Бюлетень Польсько-Український (Biuletyn Polsko-Ukraiński). Під час другої світової війни був редактором газети Український Голос (1942-1944) у Луцьку.

На еміграцію виїхав у 1944 році і після короткого перебування в Австрії, весною 1945 року переїхав до Баварії (Німеччина). Перебуваючи в Регенсбурзі, Амбергу і Гаутінгу, брав активну участь у парафіяльному житті УАПЦ. У 1951 році одружився з панною Євгенією Більо, проживаючи у той час у Люттензее біля Міттенвальду.

Після відповідної підготовки, 9 грудня 1951 року в Мюнхені був висвячений Архiepіскопом Ніканором (Абрамовичем) на священника. З 1952 по 1970 роки був настоятелем парафії УАПЦ в Ляндсгуті, з одночасним обслуговуванням парафії в Регенсбурзі, а з 1962 року ще й парафії в Інгольштадті. У травні 1956 року був піднесений в сан протоєрея. У 1970 році призначений настоятелем парафії в Новому Ульмі, з дальшим обслуговуванням парафії в Інгольштадті.

З 1956 року був членом Ради Митрополії УАПЦ. У 1969 році на Соборі УАПЦ в Оттобруні біля Мюнхену обраний в члени Вищого Церковного Управління, в якому спочатку був секретарем, а з 1973 року після Собору УАПЦ в Парижі став головою цього Управління й одночасно був піднесений до сану протопресвітера. У 1978 році померла його дружина, що була йому великою помічницею в його душпастирській праці.

В травні 1981 року на Соборі УПЦ в США був обраний на єпископа. 24 травня 1981 року прийняв чернецтво і 31 травня того ж року в церкві-пам'ятнику в Бавнд-Бруці (США) відбулася його архиерейська хіротонія на єпископа Лондонського і Західноєвропейського. Святителями його були Митрополит Мстислав і Архiepіскопи Марко і Константин. У 1983 році на Соборі УАПЦ в Лондоні був піднесений у сан архиєпископа з титулом Паризького і Західноєвропейського. Свій осідок Владика Анатолій мав в м. Новий Ульм у Німеччині, звідки керував Західноєвропейською єпархією УАПЦ.

На Соборі УАПЦ у м. Генк (Бельгія) в 1994 році його піднесено до сану митрополита УАПЦ Паризького і Західноєвропейського.

А. Дублянський був автором низки праць і великого числа статей. У 1934 році він видав брошуру Луцьк. Історичний нарис. На еміграції Владика Анатолій був засновником і редактором церковно-релігійного журналу Рідна Церква, що виходив у Німеччині від вересня 1952 року до кінця 1988 року, як орган УАПЦ. З огляду на поганий стан здоров'я й поважний вік та сильне

ослаблення зору з 1989 року був примушений припинити дальше видання цього журналу. Крім багатьох статей у цьому журналі, в 1962 році вийшли друком дві праці Владика Анатолія: Українські святи (Мюнхен) і Тернистим шляхом. Життя Митрополита Ніканора Абрамовича (Лондон).

В 1988 році Високопреосвященніший Архiepіскоп Анатолій одержав титул почесного доктора філософії на Українському Вільному Університеті в Мюнхені.

З 1992 року Владика Анатолій Дублянський був дійсним членом Наукового Товариства ім. Шевченка.

### МАРКИ ВОЛИНСЬКОЇ ЗЕМЛІ



До численних філателістичних видань, що їх вніс Вінніпег у каталог українських марок та пропам'ятних друкув, дійшли нові: Чотирі марки, що їх видало з нагоди 20-річчя своєї діяльності Т-во "Волинь", яке від багатьох років організує колишніх мешканців тієї землі та веде жваву діяльність, — останнім часом під проводом свого популярного в нашому місті громадського діяча п. Іллі Онуфрійчука. Марки, що їх видало Т-во "Волинь", мають чотири різні види (філателісти кажуть: куп'юри) з найважливіших моментів волинської історії: Це — славний Пochaївський монастир, герб Волині, Острожська Біблія і Кроль Данило, основник не тільки міста Львова, але й міста Холма.

## Єпископ Паїсій (Іващук) відійшов у вічність

У вівторок 3 лютого, 1998 р., в Міннеаполісі, США відійшов у вічність Преосвященний Єпископ Паїсій, проживши 85 років.



Паїсій, в мирі Василь Іващук, народився 16 лютого 1913 р. в селі Дубини Дубенського повіту на Волині. Початкову освіту набував в рідному селі і в Козині. Замолоду поступив до Почаївської Лаври, але з приводу епідемії повернувся в Дубини. 1931 р. здав екзамени до учительської семінарії в Кременці. Учителював в с. Любомлі і с. Бутмер в Любомльському повіті, був директором й інспектором шкіл. Студіював у Подєбрадах. Філософський факультет УВУ закінчив 1949 р., а згодом навчався в Богословській Академії УАПЦ; того ж року виїхав в Америку, поселився в Чикаго. 1977 р. прийняв священничі свячення, а 25 лютого 1988 був висвячений в Єпископи для Південної Америки. Але, через стан здоров'я, повернувся до США і став Єпископом-емеритом. 1992 р. відвідав рідну Волинь. У липні 1995 р. брав участь у похороні Патріярха Володимира, зазнав побоїв від міліції.

Похорон бл. п. Владики Паїсія відбувся в Савт Бавнд Бруку 9-10 лютого 1988 р.

## О. ПРОТОПРЕСВІТЕР АРТЕМІЙ СЕЛЕПИНА

(у першу річницю смерті)

2 липня 1994 року закрилася книга земного життя визначного пастиря Української Автокефальної Православної Церкви, невтомного трудівника на ниві Христовій, отця протопресвітера Артемія Селепина. Він заснув у Бозі після тяжкої хвороби у своєму домі у Саут Баунд Бруці у Сполучених Штатах Америки.

Отець Артемії народився (1903 р.) і виростав у містечку Клевани на Західній Волині у побожній і національно-свідомій родині будівничого контрактора Єфимія Юцка-Селепина та його дружини Пелагії Кор-Коротун. Мати навчила маленького Артема дитячої молитви, яку він завжди зберігав у своєму серці.

Любов до Бога, що її вселила в серце малого Артема його мати, ніколи не покидала його і вже змалку почала виявлятися в бажанні стати на службу Богові і Церкві.

З доказу батьків вступив до Крем'янецької духовної семінарії, яку скінчив у 1928 році. Відбувши обов'язкову службу у польському війську, Артемії Селепина вступив на перший курс богословського відділу при Варшавському університеті, де викладали такі велетні української богословської науки, як Василь Біднов, Олександр Лотоцький та інші.

Студентам-українцям професори рекомендували теми для дипломних праць, пов'язані з історією Української Православної Церкви. Студент Артемії Селепина вибрав, на рекомендацію професора Біднова, тему "Українське церковне дерев'яне будівництво, його еволюційний розвиток з однобанної до дев'ятибанної церкви." (Цю дипломну працю він захистив 1937 року — вже будучи священником — перед комісією Богословського відділу на чолі з Блаженнішим Митрополитом Діонісієм. Йому надано титул магістра богослов'я.)

19 грудня 1933 року збулась заповітна мрія Артемія Селепини: Архiepіскоп Поліський та Пінський Олександр рукоположив його в сан священника. Перша парафія була в Галузії Сарненського повіту на Поліссі. Нелегке це було випробування для початкуючого священника. Парафія бідна, без хати для священника, навіть без храму. Служби відправлялися в селянській хаті під солом'яною стріхою. Національно свідомий о. Артемії відразу почав українізувати богослуження. Його парафіяни-поліщуки вперше почули Апостола, Євангеліє, "Вірую" та "Отче наш" рідною мовою і з радістю прийняли це нововведення. Але це негайно насторожило польський уряд, що прагнув окатоличити та сполонізувати українців під своєю владою.

На домагання влади, Консисторія перевела о. Артемія до парафії в с. Люхне біля Сарн, яку вже напів окатоличив попередній священик, що згодом цілком перейшов до Католицької Церкви. Один за одним ті, що відпали, повернулися до батьківської віри. І тут знову незадоволення поляків, знову тиск на Консисторію, і отця Артема переводять до села Томашгород на польсько-советському кордоні, де саме тоді розгорталась кампанія насильного навертання на католицтво та перехід на польську національність. У Томашгороді ця злочинна акція набрала особливої сили, і о. Артемію довелось вести важку роботу за душі своїх духовних дітей. Внаслідок інтервенції українських послів та сенаторів насильницька акція закінчилась поразкою урядових заходів.

Не легшою була для отця Артемія боротьба проти польського насильства у парафії Городець Сарненського повіту, куди його перевели з Томашгороду. Але і тут він ні на хвилину не припиняв своєї місійної праці, незважаючи на всі зусилля фанатичних поляків.

Під час Другої світової війни отець Артемія повернувся на рідну Волинь і став у лави священослужителів відродженої Української Автокефальної Церкви. Митрополит Полікарп призначив його Луцько-Ковельським місіонером. Не довелось молодому священикові і тут в спокої провадити свою пастирську та місіонерську діяльність. З початком відступу німецьких військ на Волині вибухла протинімецька партизанська боротьба. Розлючені німці зареагували жорстокими каральними акціями. Особливу лють вони скерували проти української інтелігенції та Української Автокефальної Православної Церкви. Почались арешти чільних діячів УАПЦ. Першими були заарештовані члени Луцької Консисторії — протоієрей Микола Малюжинський, протоієрей Артем Селепина, професор Іван Власовський, професор Тиравський. Всіх їх вивезли до тюрми в Рівному. Два-три рази на місяць відбувалися масові розстріли.

Але Господь врятував отця Артемія. після трьохмісячного ув'язнення і слідства, його звільнили з тюрми під умовою, що він відразу виїде з Волині в Польщу. Перед ним простягся довгий, тяжкий шлях на чужину. Прощай, дорога Україно! Чи побачу я тебе колись знову?

Мандрівка на Захід, Німеччина, табори праці. Нарешті закінчення війни і відносно спокійне життя в таборах перемішених осіб, служіння в табірних парафіях. У 1950 році о. Артемія виїхав до Америки, де відразу увійшов до Української Православної Церкви, очоленої тоді Архiepіскопом Іоаном Теодоровичем. Його призначено на парафію Бейбилон на Лонг Айленді поблизу Нью Йорку. Отцеві Артемію довелось доповнювати мізерну платню, як священика, фізичною працею на будівництві.



Згодом Консисторія перевела о. Артемія до новозбудованої парафії в Ірвінгтоні у штаті Нью-Джерзі, де він був настоятелем 13 років.

З ентузіастичною підтримкою парафіян побудував і тут новий храм, посвячений 1965 року.

Шість років пізніше на Соборі Української Православної Церкви у США у Філядельфії, о. Артемія Селепину обрано головою Консисторії. На цьому становищі він пробув три з половиною терміни, вміло керуючи адміністративним життям Церкви. За його урядування в церковному осередку у Саут Баунд Бруку було збудовано величний Дім української культури.

Протягом усього життя в Америці о. Артемії брав активну участь у праці церковної адміністрації. Він був секретарем і скарбником Консисторії, головою Церковного суду, членом Контрольної комісії, передсоборних комісій, місіонером. Коли було засновано Науково-богословський інститут, о. Артемії став його секретарем, а пізніше головою, і великою мірою, спричинився до успіху діяльності цієї важливої церковної установи. В додаток до цього, він щороку готував уставну частину календаря нашої Церкви.

1985 року він дістав останнє призначення — бути заступником настоятеля церкви св. Андрія Первозванного в осередку УПЦеркви у США в Саут Баунд Бруці, яким був Митрополит Мстислав. І тільки 2 червня 1993 року о. Артемії відійшов на давно заслужений відпочинок.

Радістю наповнилось серце старенького о. Артемія коли відродилась незалежна українська держава та почалось нове національно-церковне відродження. І гірко стискалось йому серце, бачучи, як тяжко дається Україні незалежність, як розбивається єдність спочатку єдиної Української Автокефальної Православної Церкви. В 1992 і 1993 роках він з паніматкою Лесею відвідував Україну. Знову бачив дорогі місця, зустрічався з рідними та знайомими на рідній Волині.

Завершуючи свій життєвий шлях, о. Артемії міг з підставою сказати за апостолом Павлом: “Я змагався добрим змаганням, свій біг закінчив, віру зберіг. На остаток мені призначається вінок праведності, якого мені дасть того дня Господь, Суддя Праведний” (2 Тим. 4,8).

Ми віримо, що цей вінок уже вінчає отця Артемія у Божому Царстві. А тут, на землі, його згадують словами пошани й любові ті незліченні тисячі вірних, яким він служив протягом усього життя.

Вічна йому пам'ять!

(“Мета” ч. 342, 1995)

**ПРОТОПРЕСВІТЕР  
Д-Р СЕМЕН ГАЮК  
1909-1997**



Великий жаль і смуток огортає родину, приятелів, знайомих, коли відходять від нас у вічність дорогі нам люди, які ціле своє життя присвятили Богові, громаді, українському народові та родині. Саме такою людиною був св. п. д-р протопресв. Семен Гаюк.

Отець протопресв. Семен помер 4 квітня 1997 р. в хаті доньки Мирослави Дмитріюк. Ця вістка потрясла всіма, хто знав покійного, бо він був тою унікальною людиною, яка народжується рідко. Щирий патріот українського народу, відданий священик Української Православної Церкви, чудовий проповідник з приємним голосом-баритоном під час Служб Божих, він щиро і з любов'ю трудився у Христовому Винограднику.

Народився він 1909 року в Луцьку на Волині, в сім'ї о. прот. Якіма і Марії Гаюк. Вчився в початковій школі і гімназії в м. Берестечку, де його батько був настоятелем церкви св. Преображення у селі Хотислав. В 1929 році закінчив Православну Духовну Семінарію в Крем'янці на Волині, а Богословський факультет Варшавського університету на відмінно у 1933 році.

Восени цього ж року одружився з Олександрою Жиглевич. 19 січня 1934 року був висвячений в сан священника Вл. Симоном в Крем'янці. В 1937 р. одержав ступінь магістера богослов'я. Після висвяти був душпастирем на Волині аж до часу польської окупації Західної України 1939 року, коли був арештований польською поліцією і запроторений до Берези Картузької, де зазнав фізичних і моральних знущань. Першого дня в цьому концтаборі, перебігаючи т. зв. "вушко голки", його побили, удар був у саме вухо і тому на все життя залишився із втраченим слухом. За німецької окупації виїхав на Східну Україну, до Заслава. Там його дім став пристановищем і місцем перепочинку для багатьох українських націоналістів. За це і за активну діяльність у відтворенні Української Православної Автокефальної Церкви, німецька влада довгий час тримала його під домашнім арештом. За допомогою одного буковинця, який працював у німецькому комісаріаті йому вдалося вийти із цієї складної ситуації.

Незважаючи на заборону зі сторони німецької влади про всякий вияв українського відродження, він організував два церковні собори, організував комітет допомоги полоненим у Заславі, які масово вмирили від голоду, браку медичної допомоги і тифу, сам ходив поміж ними, сповідав і причащав їх та вселяв віру у Бога. Йому навіть вдалося влаштувати декілька звільнень з полону, між якими був один священник із Полтави.

Коли наблизився фронт, разом з родиною, не послухавши прохань старих батьків, з проф. Іваном Котовичем, останнім поїздом виїхав на захід до Львова. Більшовики арештували його батька о. Якима і вивезли у Сибір, де він відбув 10 років заслання, а повернувшись до своєї домівки, через погане здоров'я, в скорому часі помер.

Отця Семена зі Львова було призначено вікарним священником у м. Горлиць, на Лемківщині. Та з наближенням фронту небезпечно було залишатись там і він подався даліше на захід. По дорозі стався нещасливий випадок з його донькою. З Чехословаччини, перейшовши нелегально чесько-мадярський кордон, німецька влада перевезла всіх втікачів в тім числі й родину о. Семена до Братіслави, а тоді прилучила до транспорту втікачів до Німеччини. В Німеччині працював в лісі при заготовці дров.

Після закінчення війни, коли організувалися табори УНРНА, о. Семен був настоятелем таборових церков та викладачем релігії і всесвітньої історії в гімназіях. Разом з проф. Миколою Мачуговським провадив курс для неграмотних, щоб уможливити їм еміграцію за океан, і сам емігрував до Америки зі своєю родиною у 1950 році. Спочатку працював на фабриці металу, а в 1951 році, з благословення митр. Іоана Теодоровича, організував православну парафію Св. Луки, яка тепер існує в Вакренс. Крім обслуги парафій Св. Петра і Павла в Ютика, Св. Володимира Нью-Йорку, Всіх Святих, Св. Вознесення в Ньюарку, Св. Тройці в Бофало і Св. Михайла у Лонг Айленд, писав статті на релігійно-виховні теми до "Голосу Америки".

Митрополит Мстислав доручив йому позицію ректора семінарії Св. Софії у Св. Вазед Брук та викладача історії вселенської церкви і гомілетики. Протягом п'яти років о. Семен був редактором "Українського Православного Слова" та редактором-упорядником церковного Календаря-Альманаха. За всю цю працю був нагороджений правом носити два хрести.

Покійний о. Семен був дійсним членом УВАН. В 1968 році він здобув ступінь доктора філософії. Праці його друкувалися в "Українському Православному Слові", "Свободі", "Народній Волі", канадському "Віснику" та інших періодиках. Його праці: "Унійна діяльність Мелетія Смотрицького", "Святитель Феодосій Углицький, Архієпископ Чернігівський на тлі своєї доби", "На Божій Ниві" — проповіді на свята та "Катехизис для школи і сім'ї". Спогади о. д-ра Семена Гаюка "Від церковного престолу до Берези за дроти" були нагороджені на літературному конкурсі в Німеччині, а в 1952 році друкувалися в "Свободі".

Св. п. о. Семен Гаюк був щасливий, що дочекався розвалу комуністичної імперії. Він мріяв відвідати могили своїх батьків, могилу Т.Г.Шевченка на Чернечій Горі, видати друком свою докторську працю, та невблаганна хвороба перекреслила його мрії і плани.

Покійний залишив у глибокому смутку дружину Олександру, дочку — Кіру з мужем Зеноном Івасиків, Мирославу з мужем Володимиром Дмитріюк, сина Гліба з дружиною Терезою, семеро внуків і п'ятеро правнуків.

Дружина Олександра і діти складають щиру подяку і

низький уклін всім людям доброї волі, які своєю доброзичливістю намагалися полегшити біль по втраті о. Семена, за співчуття, квіти, зібрані кошти на фонд "Дітям Чорнобиля" і на потреби Православної Семінарії.

Особлива подяка Владиці Антонію та духовенству за похоронні відправи і слова прощання.

Вічна Йому Пам'ять!

— за родину покійного,  
Мирослава Гаюк-Дмитріюк.

---



Липа на Волині, якій нараховують понад 400 років

## Упокоївся в Бозі Архипресвітер Палладій Дубицький

Дня, 25 лютого 1998 р. Б. у Мюнхені, Німеччина, відійшов на вічний спочинок Архипресвітер Палладій Дубицький.

Палладій народився 5 січня 1911 року в с. Полиці, на Волині, в родині священника Пилипа Дубицького, два других сини якого Олексій і Зосим теж були священниками. Після закінчення Духовної Семінарії у Крем'янці в 1929 році, о. Палладій поступив до Варшавського Університету на факультет Теології. По закінченні цього університету, він надавав духовну опіку в селі Тилявки у новоствореній Волинській єпархії. Воєнні події внесли різкі зміни в житті о. Паладія, він навіть виконував обов'язки підпільного капеляна, а в 1944 році став військовим капеляном і кінець війни зустрів у Австрії. Після закінчення війни, разом з іншими подався до Німеччини і опинився в Мюнхені, де приступив до організації церковного життя у таборах для біженців. Він сприяв організуванню гімназії, яку пізніше було визнано Баварським Міністерством освіти, у 1947 році став співосновником і деканом новоствореної Православної Богословської Академії, окрім того що допомагав засновувати українські парафії у Мюнхені та біля нього.

За свою пастирську діяльність він був нагороджений різними священничими нагородами, включно до архипресвітерства.

Отець Палладій за свого активного життя був довголітнім членом Екуменічної комісії Світової Ради Церков, православним катехитом Пласту і СУМу, капеляном для козаків, членом Ради ЦПУЕНу, Управи Української служби, Управи бурси "Рідна школа" тощо.

Заупокійна Літургія і Панахида відбулися в неділю, 1 березня 1998 р., у церкві Св. Миколая в Мюнхені. Похорон — у п'ятницю, 6 березня. Тіло світлої пам'яті архипресвітера Палладія покладено на українській частині цвинтаря Вальдфрідгоф, у Мюнхені, Німеччина.

# Пам'яті проф. д-ра Неофіта Кибалюка

*Инж. Р. К.*

Дня 9 липня 1948 р. у Аугсбурзі, в Німеччині відійшов на той світ один з найвидатніших українських громадян-діячів, бл. п. Неофіт Якович Кибалюк, що своєю невсипущою діяльністю записався додатньо на сторінках нашої української історії. Помер він нагло на розрив серця у розгарі своєї багатогранної наукової, церковної і політичної діяльності.

Неофіт Якович Кибалюк народився 21-го січня 1894 р. в посіlostях його батька біля Івниць Житомирського повіту, на Волині. Походив він з старої боярської родини з великими земельними власностями на Чернігівщині і Волині.

По скінченні Волинської Духовної Семінарії в Житомирі він студіював у Гайдельберзькiм університеті в Німеччині та закінчив юридичні студії у Харківськiм університеті.

Покійний, мимо того, що був багатим і міг жити безтурботним життям, ще від молодости проявляв непогамовану любов до свого українського народу і був активний в національнiм житті ще з часів духовної семінарії.

Після вибуху першої світової війни бл. п. Неофіта Кибалюка покликали як старшину до російської армії і приділили до Царицинського студентського батальйону, а опісля до 151 запасного пішого полку.

Велика революція 1917 р. застала його як молодого офіцера, що брав участь у творенні українських військових частин. Відтоді покійний цілковито посвятив себе українському визвольному рухові.

Ще з юнацьких років життя вчителі і друзі уважали Неофіта за інтелектуального велетня з огляду на його великі здібности, необмежене знання і пам'ять.

Двадцятого січня 1919 р. він зайняв становище штатного викладача Житомирської Старшинської Юнацької Школи, а 14 липня того ж року Головний Отаман Симон Петлюра, що мав велике довір'я до Н. Кибалюка, призначив його державним інспектором цієї школи. Під час походу з Житомира до Кам'янця-Подільського школа переходила

через криваві бої, коли проривалась крізь большевицькі ряди. Бл. п. Кибалюк був раненим, рятуючи життя двох своїх ранених юнаків, які застрягли за лінією під час одного з проривів. За його хоробрість він був нагороджений лицарським хрестом Святого Андрія.

По державній катастрофі, коли західня Волинь на підставі ризького договору з 1921 р. попадає під Польщу, проф. Кибалюк затримується в Почаєві. Однак незабаром переноситься до Крем'янця, де вчить українську і світову літературу в українській гімназії. Одним з його учнів був наш великий письменник Улас Самчук. Вчив він тому, бо знав, що українцям треба інтелігенції і національно свідомих кадрів. Його власності, що частинно опинилися під Польщею, розрослися і він став одним з найбагатших людей в Польщі. Однак багатство Н. Кибалюка не змінило. Його гроші ішли на національні цілі на Волині, в Галичині, Холмщині і Поліссі. Деякі наші організації були майже цілком фінансовані Н. Кибалюком. Він мріяв заснувати Український університет на Волині, однак, це було неможливим з огляду на вороже польське наставлення.

В Крем'янці він організував і став у проводі товариства "Просвіта", що заклала сотні своїх філій і книгарень. Польська влада зараз же звернула увагу на небажану їм діяльність Н. Кибалюка і в 1922 р. його арештували в час сеймових виборів і довгий час тримали у тюрмі в Тернополі. По виборах його звільнено без судової розправи і він знов вернувся до Крем'янця, де продовжував свою політичну і просвітню працю.

В 1927 р. він одружився з Марією Федорівною Спішов, донькою волинського лісового магната, і перенісся до Дубна з причин переслідування польською адміністрацією. На Дубенщині він закладає ще більше осередків "Просвіти" і стає головою повітової управи, а його вілля стає центром українського національного життя на Волині.

При других виборах до польського сейму в березні 1928 р. поставлено Н. Кибалюка на список кандидатів до сейму. Польська влада знала, що він буде вибраним на посла і тому позбавила його польського громадянства, скреслила з списку кандидатів і посадила знов на кілька місяців у слідчу тюрму. Незважаючи на арешти й інші репресії, Кибалюк і дальше продовжував свою національну працю, особливо



серед селянства, мимо того, що сам був родовим аристократом. Він любив село і українського селянина. Він завжди казав, що наша національна сила і кадри нашої інтелігенції виходять переважно з села, і тому наша державна незалежність є в руках наших селян. В 1930 р. воєвода Генрик Юзефський наказав його знов арештувати і виселити з Волині як людину політично небажану і піддати його під поліцейний догляд з заборонаю від польської влади зустрічатися з українцями, як також писати до українських часописів, зокрема до львівського "Діла".

Він був змушений перенестися в центральну Польщу, до Люблина. Люблинський Єзуїтський університет запросив його обійняти Катедру східнього церковного права. Предмет, в яким проф. Кибалюк був незрівняним знавцем і в котрім він написав ряд наукових аналізів і праць. Професор Кибалюк відмовився, бо не хотів вчити з польсько-католицькою філософією як підставою.

Заборона комунікації з українцями довго не видержала. Українці горнулися до Кибалюка і незабаром дім Кибалюків став осередком життя українських поселенців у Люблині, наради наших політичних діячів. Українська студентська громада днювала і ночувала в його домі, а кілька студентів були вповні утримувані Кибалюком.

Покійний, помимо заборони польською владою, співпрацював далше в "Ділі", "Вістнику", "Поступі", "Нашім Житті" та інших українських журналах та часописах. Більшість його статей були писані під псевдонімом, найчастіше: "Івницький" або "Н. К."

В цей час він написав дві повісті: "Щербатий Келих" і "Над Іквою". Обидві були прийняті до друку Українським Видавництвом в Кракові, але війна перешкодила їх видання.

З вибухом другої світової війни Покійний стає основником і головою Українського Допомогового Комітету в Люблині, що став осідком української інтелігенції, яка втікла від більшовиків. На тому становищі він виконав велику гуманітарну працю для втікачів з окупованої Галичини і Волині. Для ліпшого розміщення втікачів на працю проф. Кибалюк організував самоуправні курси і обсадив курсантами всю низову самоуправну адміністрацію Українського Допомогового Комітету.

Як великий знавець історії і канонічного права, Покійний

відіграв велику роль у відновленні православного архипастирського престолу в Холмі, який обняв його близький приятель архієпископ Іларіон (Огієнко), пізніше Митрополит УПЦеркви в Канаді.

Після вибуху німецько-більшевицької війни Неофіт Кибалюк повертає на свою улюблену Волинь і осідає в Рівнім. Волиняни вітають його з ентузіазмом, села зустрічають його з хлібом та сіллю і квітами, де б він приїхав. В короткі часі Волинь вибирає його головою "Просвіти", і незабаром в окрузі постає 217 станиць з 160 читальнями.

Також багато енергії проявив він на ниві церковній у Рівнім, де Волинська Церковна Рада при його активній ініціативі виявила надмір енергії в справі відродження Української Православної Ієрархії. Тісно співпрацює він з повсталюю в 1941 р. в Луцьку адміністрацією Української Автокефальної Православної Церкви, входить у склад Єпископської Ради в Луцьку і стає її керманічем і головним секретарем. Це перший раз у нашій історії, що світська особа зайняла таке високе церковне становище, що переважно належить тільки заслуженим єпископам. Він був знаменитим промовцем.

Під час відступу німецької армії в 1944 р., як один з останніх подається Кибалюк зі зломаним серцем до Львова, де жили його дружина і син. Тут під намовою греко-католицького митрополита Андрія Шептицького стає референтом релігійних справ при Центральнім Українським Комітеті. Опісля силою обставин їде до Відня, де викладає східне канонічне право на університеті.

Після капітуляції Німеччини опиняється в таборі Сомме Касерне у Аугсбурзі, де стає на чолі Культурно-Освітнього Відділу і в першу чергу організує шкільництво в таборі і стає основоположником першої і найстаршої на німецькій еміграції газети "Наше Життя".

Тут він організує і стає на чолі багатьох організацій. Головно Українського Національно-Державного Союзу, Селянської Спільки, Союзу Українських Письменників і Журналістів, Товариства Політв'язнів, Союзу Українських Ветеранів і багато інших організацій. Працював також над творенням Української Національної Ради. Цієї радісної для нього хвилини не діждався, помер як раз напередодні її створення.

Постановою Священного Синоду УАПЦ з дня 16 червня 1946 р. Митрополит Полікарп і Єпископ Платон особисто запросили проф. д-ра Неофіта Кибалюка до Наукової Колегії Українського Богословсько-Наукового Інституту в Мюнхені як професора і канцлера цієї колегії. Рік пізніше Священний Синод покликає його ще обійняти становище головного редактора "Богословського Вісника". Вийшли однак тільки два випуски. Смерть проф. Кибалюка перервала видавання того цінного наукового місячника.

Покійний відійшов від нас у самому розгарі своєї праці. Він належав до тих людей, які тихо, спокійно, але з твердою вірою і певністю, корисно роблять своє діло, не претендуючи на славу, похвалу чи винагородження.

Покійний осиротив дружину, пані Марію, яка упокоїлась 1992 р. в Чикаго, США, і сина адвоката, д-ра Святослава Кибалюка, який від 1951 р. живе в Чикаго, Іллінойс, США.

Ці скромні рядки нехай будуть спогадом про Нього, а пам'ять про Його життя і цінну працю для України і Української Православної Церкви нехай передається — "від роду до роду".



Герб старожитних княжат росских. З «Бесід св. Івана Золотоустого» вид. З Копистенського 1623

## Св. п. д-р М. Бойко

*Д-р Павло Пундій*

Ділимося сумною вісткою, що 6-го лютого 1998 року відійшов у вічність видатний український бібліограф св. п. д-р Максим Бойко. Прожив він майже 86 літ, але своїм професійним знанням і працею зробив більше для української бібліографії, як хто інший тут в діаспорі чи в Україні.



Народився він 22-го лютого 1912 року в селі Лопушно біля Почаєва на Волині. Підставову освіту та підготовчі курси закінчив в Кременецькому Ліцеї та у Вишнівці. В 1935-36 роках служив у підстаршинській школі Польської Армії. З вибухом німецько-польської війни був покликаний до активної служби, але вкоротці попав у німецький полон, з якого втік в 1940 році.

Ще перед війною закінчив середню Кооперативну школу в Наленчові біля Любліна, а після польсько-німецької війни закінчив матуральні курси у Холмі та склав іспит зрілості у Дубні в 1942 році. Потім пройшов студії журналістики і економіки в УТПІ в Подєбрадах та УВЕШ у Мюнхені. При кінці грудня 1948 року склав дипломовий іспит та захистив свою працю на тему: "Динаміка і причини розвитку народного господарства в Японії".

Весною 1949 року виїмагрував до Канади, де одружився з

Катрусю Гумінілович, з якою потім мав двох синів: Ігоря — адвоката та Ореста — лікаря. В 1949-57 роках працював секретарем Консисторії УПЦ у Вінніпегу, Ман. Там був основником Інституту Дослідів Волині та його секретарем. В 1960 році переїхав з родиною до Лондону, Ont., а в 1962 році закінчив школу бібліотекарства в Оттавському університеті.

В 1962-64 роках працював у бібліотеці Університету західного Онтаріо в Лондоні, а в 1966 році почав працювати бібліотекарем в університеті Індіана в Блумінгтоні, Інд., аж до свого відходу на пенсію в 1982 році. Там заснував Осередок бібліографії, друкарства і палеографії та був співробітником "Українського Голосу", "Нового Шляху", "Свободи" та "Визвольного Шляху", де поміщував свої цікаві статті та біографічні праці. Крім цього був ініціатором "Словника Волині" та редактором різних видань. В 1969 році отримав диплом доктора економічних наук з Українського Вільного Університету в Мюнхені. В 1990-их роках був бібліографом-дорадником для д-ра Павла Пундія при редакції двох бібліографічних довідників "Українські Лікарі". Його цінні бібліографічні праці і видання зберігаються в Рівному і у Торчині біля Луцька на Волині та у Національному архіві Канади під № МС31, Н115.

Св. п. д-р Максим Бойко, був надзвичайно скромною, працювитою людиною, багато читав і писав. Дуже любив і шанував свою дружину Катрусю та був гордим із своїх синів і внуків.

Тіло покійного спочило на цвинтарі св. Андрея в с. Бавнд Бруку, Н. Дж.



Герб князів Острозьких. 1750 р.  
З острозьких видань

## ПАМ'ЯТІ ВІДОМОГО ПИСЬМЕННИКА

Три дні в місті Крем'янці Тернопільської області і на батьківщині письменника в селі Лози відбувались урочистості, присвячені 60-річчю від дня народження Бориса Харчука, талановитого письменника, автора більше 30 романів, повістей. Найвідоміші його твори — роман „Волинь” в чотирьох книгах, повість „Неслава”, „Материнська любов”, есей „Слово і народ”. Український письменник-емігрант, автор відомого твору „Волинь” Улас Самчук, даючи оцінку роману „Волинь” Б. Харчука, писав що там, де я закінчив свою „Волинь”, він продовжив.

На торжества прибули до Крем'янця численні родичі письменника: дочка, літературознавець з Києва Р. Б. Харчук, дядько Г. Я. Харчук з Вишнівця, двоюрідна сестра Р. Г. Трофимлюк, правнучок Іванко Трофимлюк з Крем'янецьчини, поети Іван Гнатюк, друг письменника дитячих літ з міста Борислава Львівської області, Микола Пшеничний з Дубно Рівенської області, науковці-краєзнавці з Тернопільщини.

Головною частиною цих урочистостей була наукова конференція на тему: „Борис Харчук і національне відродження”, яка проходила в актовому залі Крем'янецького педагогічного коледжу імені Т. Г. Шевченка.

Її відкрив член організаційного комітету, викладач української мови і літератури коледжу О. В. Васишин. Він коротко поінформував присутніх на конференції про письменника як творця, особистість.

Після нього із щирим, переконливим словом виступив поет І. Ф. Гнатюк, політв'язень сталінського ГУЛАГу, прообраз головного героя Івана Гнатюка в романі „Волинь”.

— Я щиро вдячна всім Вам за ці урочистості, приурочені пам'яті мого батька, — такими словами розпочала свій виступ дочка письменника з Києва Роксана Харчук.

Далі дочка розповіла про свого батька, поділилась спогадами. Основна частина її виступу — це філософські роздуми її як літературознавця про його творчість.

Своїми розповідями про творчість письменника, його навчання і підступне звільнення з Крем'янецького педінституту в 1950-1952 роках та як його повість „Неслава”, в якій він змалював тогочасну духову й моральну атмосферу в інституті, стала його славою, поділились науковці О. В. Васишин, Г. І. Чернихівський.

Складовою частиною урочистостей в Крем'янці було відкриття музею письменника „Харчукова світлиця”.

Коли заходиш в „Харчукову світлицю”, світлішає душа. Стіни розписані в українському народному стилі: плетена огорожа, соняшники, лелеки. В музеї документи-оригінали і копії, фотодокументи, речі письменника. Один із стендів „Синьоока Волинь” розкриває зв'язки письменника з нашим краєм. Тут і фотокопії з спогадів, що зберігаються в держархіві Волинської області, лучанки, вчительки Г. Ф. Патути, фотокопії листів Б. Харчука до неї, новела-мініатюра, присвячена їй, оригінали публікацій волинських архівістів про письменника та інше.

Під час урочистостей в Крем'янці на будинку коледжу, де колись навчався Борис Харчук, було відкрито меморіальну таблицю та барельєфне зображення письменника, а також відбувся великий святковий концерт.

Гості побували на батьківщині письменника в селах Дзвиняча, Лози, зустрілись з його матір'ю А. І. Харчук.

Урочистості, проведені в дні ювілею, є важливим внеском громадськості у вшанування видатного письменника.

**В. Рожко,**  
працівник держархіву області.

---

І знов зоря  
ронить свій світ  
в озера тихі поза лісом.  
На перевалі зим і літ  
з туману впала вниз завеса...  
Та все ж зоря і далі ронить світ,  
А обрій —  
наче до землі припаяний...  
Благословляю мудрість літ  
і серця пам'ять полум'яну!

## Антоніна Горохович світла постать виховного ідеалу...

*Наталя Когуська*

Час від часу посилає Господь кожному народові одухотворенну своєю божественною волею людину, проводить її крізь життєві дороги, визначає їй місце, обдаровує її візією, щоб бачила вона життя свого народу, розуміла його потреби і своїм авторитетом та словом могла служити йому. І коли відходять від нас такі люди, провідники, учителі, то на тому місці залишається велика прогалина, порожнє місце на довгий час...



Дня 3-го квітня 1997 р. відійшла від нас цінна людина, довголітня працівниця на ниві культурно-громадській, письменниця, дослідниця української літератури і вірна дочка українського народу св. п. Антоніна Горохович.

Життєвий шлях Антоніни-Тоні Горохович, так звали її друзі і рідні, широкий, завжди заповнений цінною працею для України, яку так безмежно любила, для добра якої від дитинства трудилась. Це шлях франкових каменярів „рівняти правді путь”, мостити шлях для інших, жити для добра свого народу. Хотіла бачити його великим, сильним і вільним. Для того обрала найсильнішу зброю — рідне слово, що його несла всюди — на чужині і дома, рідну мову, як найбільший скарб, яким має дорожити кожна українська людина.



Народилась Тоня Горохович в селищі Великі Межирічі, близько Рівного на Волині. Початкову освіту набула дома під умілою рукою приватного учителя, про що подбали батьки. Були в родині й інші діти — брати і сестри. Після закінчення середньої освіти в Українській Приватній Гімназії в Рівному, пройшла курс організаторок Матірнього Союзу Українок на Волині, де й працювала у ділянках громадських. Праця серед народу захоплює молоду організаторку, однак в неї було непереможне бажання досягнути ширше знання, здобути професію, щоб бути самостійною людиною, особливо захоплювалась літературою.

Освітньо-громадську працю заборонив польський уряд, під окупацією якого знаходилась та частина Волині. Це був чи не перший удар для молодої адепки в зустрічі із забороною чужої влади на її рідній землі. Зібралась, виїхала до Львова і записалась на філологічний факультет у львівському університеті. Саме в той час стався вибух Другої світової війни яка перервала її студії. За німецької окупації у Львові не було жодного факультету гуманістичних дисциплін, тож довелося піти на агрономію в Дублянах, недалеко Львова.

Кінчати агрономію в Дублянах не довелося, бо прийшла доба скитальщини. Зате в Німеччині закінчує агрономічні студії в УТГІ в Мюнхені і Регенбурзі. На еміграції Тоня Горохович віддано працює в Пласті, сповняючи обов'язки головної референтки Уладу Пластових Новачок. До Канади приїхала 1949 року і постійно працювала в Пласті протягом шести років на різних діловодствах. Крім того працювала учителькою в українських школах та на Курсах Українознавства. Матеріальне забезпечення давала їй праця в асекураційній фірмі. Для здійснення своєї довголітньої мрії, для заспокоєння своїх духовних потреб записалась Антоніна Горохович у славістичному відділі для студій української літератури в оттавському університеті.

Від 1963-1990 творчо співпрацює з Союзом Українок Канади, з журналом „Промінь” друкуючи майже в кожному числі на літературні та громадські теми, виступаючи часто під псевдонімами Уляна Пелех, Волинянка, Сестричка Уля та інші.

У роках 1968-1981 працює як член редакції колегії журналу для пластунів „Юнак”. Від 1971 року редагувала журнал для дітей „Готуйсь”. Була також редактором журналу для пластунів „Пластовий шлях”.

Антоніна Горохович — член головної пластової Ради, головна булавна Уладу Пластових Новачок, Крайова комендантка пластунів у Канаді, секретарка головної пластової Булави,

секретарка пласт. Старшини. Поза часописами Союзу Українок і Пласту час від часу публікації письменниці можна було читати у „Свободі”, „Новому Шляху”, „Українському Голосі”, „Літописи Волинь”. Була членом ред. колегії літературного журналу „Нові Дні”.

Серед важливіших публікацій, здебільше виданих праць Антоніни Горохович — педагогічна книжка „Батьки і діти” (1965), дослідження „Діялог у стилі Лесі Українки” (1978), „Поетика Лесі Українки та її афоризми” (1980), „Людина в літературі Руси-України” (1983), „Від розстріляного до замученого відродження” (1988).

Каже проф. М. Шалата у своїй передмові до перевидання книжки „Батьки і діти” та „Плекаймо в дитині і розум і душу” 1992 р. в Дрогобичі, з якої черпаємо багато інформації до біографії авторки, що творча праця письменниці у найбільшій мірі була зв'язком діаспори з материком — Україною, що з Канади письменниця вже п'ять разів приїжджала на Волинь ще за часів комуністичної влади, і що їй було заборонено відвідувати рідну землю. На Волині, в чарівнім краю Лесі Українки письменниця набирала натхнення до творчої праці.

Поруч цього найбільше своїх сил і років свого життя віддала Антоніна Горохович українській мові, віддавала не тільки учням в шкільних лавках, не тільки у допомозі шкільних підручників, не тільки на шкільних конференціях, учительських курсах та фестивалях живого слова, але і в повсякденній житті свого народу, де вона каже:

„Мова — це справа національного престижу. Уявлення про величину народу, його культуру, його розвоєві тенденції у великій мірі дає мова. Чим мова народу популярніша в світі, тим значення того народу більше серед народів світу. Українська мова належить до мов велетнів, тобто займає вона чотирнадцяте місце серед світових мов. Дійсні патріоти своєї нації прямують до того, щоб рідна мова розвивалася, а не навпаки. Бо знецінювання своєї мови це національна безтактність...”

В особистому житті Тоня Горохович мала багато друзів, а поруч них мала велику родину в Україні, якою дорожила. Від перших днів свого приїзду до Канади вона відшукала свою родину в Україні, яка повернулася із заслання з Казахстану. Все добро, яке там було раніше перед советською владою, тепер було знищене. Ціла родина стала жертвою війни і свавілля ворога окупанта. Всі свої заощадження Тоня Горохович почала віддавати на допомогу родині: слала посилки, гроші, вела широке

листування з родиною, бо одні жили в Межирічі, другі у Львові, а ще інші в Києві, а опісля почались поїздки до її дорогого Києва та родини. А ця остання поїздка, про яку писала до мене в листі 2 вересня мин. року про святкування 5-тиліття державности України:

„Кожного дня ми кудись мандрували, де й брали участь у програмі. Я дуже багато могла пізнати й побачити в Києві і Львові. Були ми і в інших містах і оселях в мандрівці по чудовій красі нашої України. Вулиці Києва були переповнені учасниками святкувань. Я була дуже захоплена тим всім, але й дуже втомлена...” Це була її остання поїздка за життя в Україну.

Тоня Горехович була життєрадісною людиною, любила життя і працю. Завжди з милою усмішкою зустрічала друзів, а серед нового знайомства вміла скоро знайти тему до розмови для всіх цікавою. Почувала себе завжди самостійною і достойно уважливою до інших, коли це бувало в оточенні друзів чи знайомих. Дуже часто скаржилась і боліла над занепадаючою українською мовою. Мала велику бібліотеку, яку придбала собі коли ще навіть не мала своєї хати, раділа кожною книжкою, особливо тоді, коли з України почали надходити твори українських кращих авторів. Коли набула власне помешкання-кондомініум, жартуючи казала, що бібліотека це її одинокі меблі, якими вона заповнить свою хату. Була завжди бадьора. Держалась на свій вік далеко молодшою, завжди здоровою і лише несподівана для неї самої недуга рака, від якої цієї весни в Канаді відійде з життя багато тисяч жінок, зломил її.

Відійшла з життя ранньо-весняного дня в Торонто під дбайливою опікою на руках своїх найближчих люблячих друзів.



## ПОМЕР ПИСЬМЕННИК МИХАЙЛО ПОДВОРНЯК



27-го травня 1994 р. у Вінніпезі, Канада, на 86-му році життя, з волі Божої відійшов до Господа у вічність визначний баптистський письменник-поет Михайло Подворняк.

Колишній редактор “Літопису Волині” бл. п. Михайло Подворняк народився 4-го грудня 1908 року в селі Хотовиця, Тернопільська область, Україна, від батьків Мирона та Степаниди. Батьки Михайла були бідні, мали тільки одного города, але вони були багаті культурою духа, любов’ю до України й цю культуру духа вони передали своєму найстаршому синові Михайлові, який своїм життям правив за благословення для Церкви Христової та свого рідного українського народу.

1929-го року Михайло Подворняк був прийнятий до біблійної школи в Радості, біля Варшави, але не зміг її закінчити, бо був покликаний до війська. Після повернення з війська, Михайло вступив до Біблійної семінарії у Варшаві, яку закінчив 1938 року й став редактором журналу “Євангельський християнин”.

Під час Другої світової війни Михайло пережив дуже багато гірких досвідів, але Господь урятував його від смерті. 1944 року він попав на примусову працю до Німеччини.

Після розвалу гітлерівської Німеччини він був покликаний на головного редактора журналу “Дорога правди”, який був органом Української Баптистської Церкви в Німеччині. У Німеччині він одружився із інтелігентною українкою Валентиною Куценко, яка походила з Рівного.

Коли відчинилися двері для еміграції, подружжя Подворняків виїхало до Канади, спочатку до Торонта, а потім до Вінніпегу, де вони обоє стали членами Української Баптистської Церкви і влилися в діяльність церковного й культурного життя української громади. Об’єднання Українських баптистських церков Західної Канади покликало його на головного редактора “Християнського вісника”. Інститут дослідів Волині запросив Михайла Подворняка на одного із редакторів видання Інституту “Літопису Волині”.

1953 року письменник Михайло Подворняк із іншими пасторами створив українське християнське видавництво “Дорога правди” і до 1988 року був його головою. Під його проводом видавництво “ДП” видало понад чверть мільйона примірників різних книг.

Михайло Подворняк написав 20 книг на різні теми. Між ними: “На шляху життя” (два томи), “Далека дорога”, “Під небом Волині” (під псевдонімом Панас Хуртовина), “Вітер з Волині” (видав Інститут дослідів Волині), “Запашність поля”, “Квіти на камені”, “Недоспівана пісня”, “Зелений гай”, “Перша любов” та інші. Переклав він кілька книг із інших мов і друкувався в багатьох українських журналах і газетах. (Список творів М. Подворняка поданий в “ЛВ” ч. 17-18, стор. 178).

Величний похорон відбувся 1-го червня з Української Баптистської Церкви в Вінніпезі під проводом пасторів Івана Ткачука та Олекси Гарбузюка від Всеукраїнського Євангельсько-Баптистського Братства, який зворушливою проповіддю і з квітами попрощав визначного письменника і висловив глибокі співчуття родині від голови Всеукраїнського Братства, пастора Володимира Домашовця, та з Києва, від д-ра Григорія Коменданта, глави баптистів України.

Михайло Подворняк залишив у великій жалобі свою любу дружину Валентину, трьох синів — Володимира, Євгена і Івася, невісток, чотирьох внуків і друзів, читачів його книг тут і в Україні. Вічна пам’ять нехай залишиться по письменникові Михайлові Подворнякові.

**орп**

## ПАМ'ЯТІ ГЕН.-ХОР. В. САЛЬСЬКОГО



В місяці липні 1995 р. минуло 110 років від дня народження, а в жовтні ц.р. сповниться 55-річчя від смерті визначного волинянина, генерального штабу генерал-хоружного Володимира Сальського.

Володимир Сальський народився 28 липня 1885 р. (англомовна Енциклопедія України подає рік народження 1883?) в Острозі на Волині. Там закінчив він народню школу і гімназію і вступив до Віленської Військової школи. В 1912 році з відзначенням закінчив він у Петербурзі Академію Генерального Штабу.

В 1914 р. Сальський став начальником штабу 55-ої дивізії Російської армії. З цією дивізією він вирушає на фронт щойно початої війни з Німеччиною. Під час цієї війни він займає різні високі становища переважно оперативного характеру.

Коли почалась революція в колишній Російській імперії, а за нею і в Україні, та почала формуватись Українська армія, до неї одним з перших переходить В. Сальський, тоді ще в ранзі підполковника. В Українській армії генерал В. Сальський займає різні становища: начальника штабу Лівобережжя, начальника штабу осадного команданта Києва. За Гетьманату працює при військовій вишкільній управі. За Директорії УНР, в травні 1919 р. призначений командиром Запорізького корпусу з яким здобув Київ у серпні 1919 р.

В 1920 р. ген. В. Сальський був назначений міністром військових справ УНР, де він інтенсивно працює над розбудовою Української армії. Коли настав відступ українських військ з України він залишив своє становище, але в 1924 р. ген. Сальський знову перебирає керівництво Міністерством військових справ і очолює його аж до останніх днів свого життя.

Треба ще згадати, що коли в Парижі відбувався процес проти Ш. Шварцбарта, вбивника Головного отамана Симона Петлюри, ген. В. Сальського було покликано, як надзвичайно важливого свідка, бо він добре знав усі обставини погромів і міг легко заперечити закиди проти Головного отамана С. Петлюри. Ген. В. Сальський добре підготувався до свого виступу, але процес несподівано перервано і більшість свідків, у тому числі і ген. Сальського не було переслухано. Він це боляче відчув і заявив: “Я з цим не годжуся... Це чорна зрада...”. Але нічого не можна було зробити проти постанови суду, тим більше, що це було не в своїй, а чужій державі.

Ген.-хор. В. Сальський був визначним і висококваліфікованим старшиною Генерального штабу, був добрим тактиком і стратегом та тактовним політиком.

Початок II-ої світової війни в 1939 р., а одночасно союз Гітлера зі Сталіном — не справдили українських надій. Боляче переживав це ген. В. Сальський. Діяльність ген. В. Сальського і його позиція серед провідних осіб української визвольної боротьби не могла бути не відома німецькому Гестапо, яке його тричі викликало на допити. Після кожного допиту ген. В. Сальський все більше мізернів. Видно було, що він багато перетерпів, а це підірвало його здоров'я і 5 жовтня 1940 р., після операції в шпиталі у Варшаві, він відійшов у вічність. Поховано його на православному цвинтарі на передмістю Варшави, що має назву “Воля”, до якого часто звертаються наші думки, бо там поховано тлінні останки багатьох інших провідних і рядових представників української визвольної боротьби.

Хай ці рядки послужать не лише вшануванню пам'яті визначного волинянина-борця за волю України, а й закликом до ширшого висвітлення його відданої праці для визволення України.

П. Д.

# В Торонто помер Володимир Марко

*Василь Дідюк*

В неділю, 28-го березня 1993 року, рознеслась сумна вістка, що у торонтонській лікарні несподівано, по короткій тяжкій недузі, відійшов у вічність видатний суспільно-громадський і політичний діяч св. п. Володимир Марко.

Покійний народився 16-го вересня 1916 року в місті Луцьку на Волині, в родині Андрія і Катерини з Залеських. Нелегкою в тих воєнних часах булаа доля його родини. Батько був поручником в армії гетьмана Скоропадського, а після перевороту — старшиною армії УНР, з якою опинився в польському полоні в одному з таборів для полонених біля Ченстохови в Польщі. По звільненню з полону працював в адвоката д-ра В. Паславського в Перемишлі до 1937 року, де був арештований поляками за приналежність до Української Військової Організації (УВО), відтак на 48 році життя страчений. Малий Володимир до 1924 року жив з матір'ю в Києві, а опісля в Галичині в Перемишлянському повіті у родини матері. За старанням полковника Володимира І. Леонтовича, Володимир дістався до школи лісництва, що дало йому змогу в Другій світовій війні працювати у відділі лісництва у генерал-губернаторстві. Весною 1944 року був арештований гестапом та запроторений в концтраційний табір біля Заксенгавзен-Фюрстевальде Нд. 2., числом 50003. По закінченню війни, восени 1945 року, був приділений до транспорту на "родіну", в дорозі пощастило йому втекти і він знову опинився в західній Німеччині.

До Канади прибув 1947 року й зразу увійшов у церковно-громадське життя. Став членом громади української православної церкви і Українського Національного Об'єднання. В Канаді жив у кількох містах: в Монтреалю, Саскатуні, Вінніпегу, Судбурах, а найбільше — в Торонто. В усіх місцях свого проживання Покійний залишив знаки своєї невтомної праці. Його шляхетні і благородні прикмети характеру — приязність, працьовитість, рішучість й точність, в ідейному житті — українська єдність і соборність, так важливі для змагань України за свободу і незалежність. Такою поставою Покійний всюди знаходив



собі друзів, які з великим жалем переживають його смерть.

На його похорони, очолені владикою Юрієм, у сослуженні о. прот. П. Бублика, о. прот. Б. Сенця, о. прот. Ф. Легенюка і о. др І. Куташа з Монтреалю, що закінчилася 31-го березня в катедрі св. Володимира, зібралась українська громада Торонто. Під час Панахид і похорону члени Ордену св. Андрія віддавали почесну стійку при домовині й несли труну, що була укрита українським національним прапором. Покійного поховали на українському православному цвинтарі св. Володимира біля оселі Київ в Оквіл. Тризна відбулась в Інституті св. Володимира в Торонто, якою проводив д-р Роман Слюзар. Покійного прощали: владики Юрій, В. Самець — від громади св. Володимира, Д. Шпитковський — від Крайової управи ТУС, Я. Соколик — від КУК, А. Степанюк — від Централі УНДС, В. Дідюк — від СУЖК, К. Микитюк — від Музею СУК, Г. Щербюк — від Східньої Екзекутиви СУК, д-р П. Смильський — від Інституту св. Володимира, В. Кирилюк — від ТУС і Ордену св. Андрія, Ф. Легенюк — від Комітету хрещення України і Л. Цимбалюк — від Т-ва "Волинь". Слово співчуття прислав голова Централі УНДС Іван М. Самійленко, в якому підкреслив велике співчуття родині і всій українській громаді Канади, "у зв'язку зі втратою визначної людини, патріота, для якого Бог, Україна, родина і українська громада були змістом і ціллю його життя". В імені родини горем прибита дружина Покійного Галина висловила щиру подяку за молитви, квіти, співчуття. Владиці і священникам, — за похоронні відправи, прощальні промови, і жертводавцям, що зложили пожертви "на нев'янучий вінок" — на Колегію св. Андрія, Інститут св. Володимира, катедру св. Володимира і на Фонд Симона Петлюри. Свою діяльність в Канаді Покійний Володимир Марко проявляв як голова Спортивного клубу "Тризуб", як член міжнародного Клубу Лісників, Ордену св. Андрія і Сенату Колегії св. Андрія, дирекції Інституту св. Володимира, член і заступник голови Конгресу Українців Канади в Торонто, Кредитової Спільки "Союз", член управи катедральної православної громади, секретар Ювілейного Комітету 1000-ліття хрещення України. Він був кореспондентом "Українського Голосу", редактором "Вісника", органу Української Православної Церкви в Канаді, головою провінційної управи СУС, членом

Світової Ліги Українських Політичних В'язнів, головою Прихильників ДЦ УНР в екзилі і керівником Ресорту Преси і Інформації Уряду УНР в екзилі, членом дирекції Видавничої Спільноти "Новий Шлях" і адміністратором і співредактором "Вільного Слова", в останньому часі свого життя — прихильником Руху в Україні.

Богом обдарований багатьма талантами, він їх не закопав, а використовував з повним ентузіазмом на службі в Бога, Церкви і українського народу. Покійного я знав давно з нашої громадської праці. Багато разів ми говорили, дискутували і працювали. Навіть не завжди погоджувались у переконаннях і думках, ми залишались добрими друзями. Найбільшим щастям Покійного були відвідини України. По 43 роках він відвідав батьківщину і з великим ентузіазмом розказував про Луцьк, церкву, у якій був хрещений. Як керівник Ресорту Преси і Інформації УНР в екзилі він дав інтерв'ю редакції газети "Час" в Чернівцях, передав статтю до преси про отамана Симона Петлюру, відвідав редакцію журналу "Трибуна" й робив заходи задля відкриття газети-журналу в Україні, цікавився релігійними відносинами, розмовляючи з окремими церковними провідниками.

На доказ признання і подяки, за визначні заслуги, жертвенність і відданість, надзвичайну активність Покійний був нагороджений Шевченківською Медалею і Грамотою Конгресу Українців Канади, Почесним членством з Грамотою від Інституту св. Володимира в Торонто, Почесною Грамотою Державного Центру УНР в екзилі, Почесною Грамотою Централі Союзу Українців Самостійників та ін.

Успіхи в громадській праці він завдячував своїй вірній дружині, також активній громадській діячці, Галині Марко, котра з нагоди 125-ліття Канади одержала найвище відзначення та відзначення КУК з нагоди 100-ліття поселення українців у Канаді. Складаючи Вам, пані Галино, найщиріші і глибокі співчуття, просимо Всевишнього, щоб допоміг Вам перенести це тяжке горе. Українська громада Торонто і Канади втратила прекрасну і скромну людину, патріота, громадського і політичного діяча, пам'ять про якого залишиться між нами вічною.

Прощай, дорогий Друже, хай Всевишній прийме Тебе у своєму Небесному царстві, де вже немає журби і страждань.

# Бл. п. Прокіп Пилип'юк

*І. Онуфрійчук*

Говорити про бл. п. Прокопа Пилип'юка — це говорити про людину наськрізь скромну, чесну і віддану нашій Православній Церкві і громаді. Родився бл. п. Прокіп Пилип'юк на Волині, де й провів молодечі роки свого життя. Закінчив народну школу та за свою чесність був управою села висланий на бухгалтерські курси, які з успіхом закінчив. Пізніше був керівником крамниці споживчих товарів, яку польська влада постійно переслідувала, бо крамниця належала до союзу Народної Тогрівлі, і навіть мав суд. Судили бл. п. Прокопа за те, що морозиво продавав зі соєю, що було провокацією поліції, суд його оправдав. В 1939 році був арештований та висланий до Берези Картузької за український націоналізм, де пережив усі знущання польської влади. На нашій землі ніколи не було спокою, один ворог заступав другого, ще гіршого, а тому бл. п. Прокіп був змушений залишити рідну землю і мандрувати у світ за очі.

По довгій мандрівці удається Прокопові прибути до вільної Канади, до Вінніпегу. Тут бл. п. Прокіп включається у церковне і громадське життя української громади. Був першим організатором Т-ва "Волинь" і Інституту Дослідів Волині, де довгий час виконував обов'язки касира (скарбника) цих організацій, багато допомагав у видавничій діяльності Т-ва, зокрема у виданнях книжок Митрополита Іларіона. Мав жертвенну руку на громадські цілі і Православну Церкву. Передплачував майже всі українські часописи, любив українську книжку та мав гарну власну бібліотеку.

Бл. п. дорогий Прокопе, прощаю Тебе від Т-ва "Волинь" та від всіх твоїх земляків, яких Ти любив та й вони Тебе шанували і любили. Як шкода, що Ти не спочив на рідній Волині, яка сьогодні є вільною і про яку Ти мріяв, але літа і слабкість не дозволили Тобі навіть відвідати Батьківщину.

Спи спокійно, може на твоїй могилі не шумітимуть волинські верби, то нехай хоч канадське сонце своїм золотим промінням ogrіє твою могилу, а ми Тебе не забудемо!

Спокій Душі Твоїй і Вічна Тобі Пам'ять!

# Павло Селезіон

*В. Огородник*



Павло Іларіонович Селезіон народився 6.11.1907 року в селі Кураші, Сарненського, тепер Дубровицького повіту в родині колишнього службовця великого землевласника графа Катовського. Матір Ольга Селезіон-Бенех походила з німецьких колоністів, але поселившись на Україні цілком зукраїнізувалась і ще молодою дівчиною брала участь в таємнім гуртку, де читались царатом заборонені твори геніяльного Шевченка. Спочатку писалося прізвище Селезень, але прадід перебуваючи довший час у Франції, був позваний французами Селезіон. Селезіон скінчив народну школу в Кураші та вищепочаткову українську школу в Сарнах, де навчалися відомі українські педагоги. Бачачи принизливе та ображаюче відношення окупаційної польської влади до українців, хотів Селезіон податися до Чехословаччини, де були українські високі школи. Нажаль цей задум був через матеріальні труднощі не до здійснення. Через Першу світову війну та революцію всі ошадности батьків пропали. Селезіон повернувся до Кураша, став постійним дописувачем всіх волинських українських газет, став членом гуртка театральної самодіяльності, співав у церковнім хорі, домагався українзації Служби Божої, помагав селянам, що судилися з графом за сервітути. Після успішного проведення плебісциту по всіх доколичніх селах за українську школу, почала польська поліція переслідувати

його і постала загроза довшого ув'язнення. Для спокою своїх добрих батьків виїхав він до М. Кременця, де співав у архієрейському хорі та працював в монастирській канцелярії. Пізніше пристав до українського хору Дм. Котка, де пробув аж до його ліквідації в 1930 році. Розпочав студії в муз. інституті у Львові, співав у оперовім хорі та в хорі православної церкви. В 1931 р. зів'язав заангажований до катедрального хору в Регенсбурзі, що мав світову славу, відомий під назвою "Регенсбурські катедральні горобці (Domspatzen)". Студював в музичній школі церковної музики, основоположником якої був композитор Франц Ліст. В 1935 р. зів'язав заангажований до відпустового хору в прощанськмі місті Альтетінг як бас-соліст, ІІ диригент та управитель школи співу для нім. дітей. В 1938 р. одружився з Елізабетою Борк, німецькою дівчиною. В 1940 р. надано йому німецьке громадянство і покликано до поборової комісії, яка приділила його як перекладача для слов'янських мов до штабу берлінської піхотної дивізії, де він перебув 2 роки на східнім фронті. Після важкого захворювання був приділений до сотні перекладачів у Мюнхені, де був zatrudнений як перекладач в різних установах.

По скінченні війни потрачували його америкнці як воєнного злочинця і не багато бракувало, щоб його видали большевикам. Повернувшись до Альтетінгу розпочав свою діяльність. В багатьох містах був запрошений виконувати партію Христа в Страстях Господніх Г. Шютця, А. Піхлера та Блаженства з ораторії Христос Ф. Ліста. Преса дуже похвально відзначила його виступи. Оприлюднив багато статей та перекладів в українській та німецькій пресі на українські теми під псевдом Волиняк, Волинець. Міська рада Альтетінгу призначила його на опікуна для сиріт. Ці обов'язки виконував аж до пенсійного віку.

Селезіон написав безкорисно до двохсоток прохань до советської влади в справі полонених та без вісті пропавших німецьких вояків. З його ініціативи відбулися кілька українських концертів в Альтетінгу: хору Ставничого та Капелі бандуристів, свята Шевченка з участю таборового хору під його диригентурою.

Великою радістю для нього було проголошення самостійности України, але для поїздки на рідні землі не вистачило в нього здоров'я та сили (85 р.).

Щасти Боже Тобі наш рідний краю!

Антін Коломієць

## В 50-ТУ РІЧНИЦЮ ТРАГІЧНОЇ СМЕРТИ САВИ НЕВИННОГО

Народився Сава в 1915 в селі Пляшева на Дубенщині. Хоч і був малограмотним, бо закінчив лише кілька клас народньої школи, проте національна свідомість почала проявлятися в нього дуже рано. Може це тому, що його батько був малоземельним і не був у спроможності задовільнити матеріальних потреб своєї родини, коли то по волинських чорноземах аж кишіло від польських колоністів, бувших легіонерів Галлера й Пілсудського, що їх польський уряд обдарував "десятками гектарів землі". А може це вплинули на Саву "Козацькі могили" — заповідник, що був здвигнутий у 1912 році на честь берестецького бою в 1651 році, розташований тут же біля самої Пляшеви, де рік-річно до 1932 року в дев'яту п'ятницю після Великодня збиралася сила-силенна української молоді з усіх закутків Західньої України, щоб належно віддати честь поляглим воїнам Хмельницького. І вже в 30-тих роках Сава стає активним членом Організації Українських Націоналістів, за що польська влада його арештовує й засилає до в'язниці в Луцьку, з якої завдяки заходам свого старшого брата Михайла, який у той час служив у польському війську, був звільнений.

З приходом у 1939 році большевиків, Сава з кількома своїми друзями залишає Пляшеву і подається за Буг. Побувши дещо на Холмщині переїжджає до Берліну, де влаштовується на працю у фабриці військової продукції. Тут він нав'язує контакт з головою ПУН (Провід Українських Націоналістів) полк. Андрієм Мельником, за посередництвом якого вдається йому звільнити свого брата Михайла з німецького полону.

Після вибуху німецько-советської війни, Сава повертається до рідної Пляшеви, де всеціло включається в ряди тих борців, метою яких було боронити українську справу перед німецькими загарбниками та советськими диверсійними партизанами, а в додатку ще й воювати проти бандерівського свавілля, яке в той час розпалошилося було на Західній Волині, що іноді було надто ризиковано.

Весною 1944 року Пляшеву знову займають большевицькі війська і в хаті Невинних розміщується їхній штаб. Деякі Савині друзі, в тому числі Іван Дубилко, що мешкав у Невинних і Марко Починок, уже заделегідь залишили Пляшеву, подавшись з відступаючими німецькими військами на Захід. Проте Сава з ними не пішов.

Майже рік довелося Саві перебувати в конспірації, аж поки органи НКВД його не викрили. А було це так: у 1945 році в хаті Романа Рачинського, що недалеко від Пляшева, стояв санітарний відділ Червоної армії. Лікар, що завідував відділом, повернувшись одного разу з Пляшеви промовив до Романа: "Ви ёаварілі, что у вас нет бандероцов, а вот ми севодня одново поймали." Це й був Сава Невинний, що переховувався в житі, недалеко села Хрінники, де його енкаведисти застукали і прив'язавши мотузком до дуба, розстріляли.

Річ ясна, що викриття Сави не відбулося без доносу злих язиків. Особи, що стояли недалеко екзекуції розповідализгодом, що Сава перед розстрілом вигукнув: "Ще не вмерла Україна..."

Ось так трагічно згинув Сава Невинний, вірний син України, яку він так безмірно любив. Хай же волинська земля буде йому легкою. Вічна йому пам'ять!

Хоч і тіло твоє вбито,  
Твій мужній дух усе живий  
він нас безнастанно кличе —  
ставати з ворогом у бій.

Чи згадають тихим словом,  
Тебе брати земляки  
чи кластимуть на могилі  
шальвій-барвінкові вінки?

P.S. Тут мимоволі напрошується питання: Чому Сава не пішов зі своїми друзями на Захід? Чейже він добре знав, що його як "буржуазного націоналіста", большевики по головці на поглядять. Про це я дещо довідався від його брата Михайла, що живе тепер в Канаді. А було воно он як: у той час, як Сава залишився в Пляшеві, до Невинних прибув з Рівного Іван Мартинюк зі своєю нареченою, що тікав на Захід, який був знайомий з Михайлом Невинним ще з польського війська. Він був певен, що брати Невинні теж підуть разом з ним. На жаль, так воно не сталося.

## РОДИНА ПІДСТРИГАЧІВ — ЇЇ ДУХОВЕ БАГАТСТВО І ЇЇ ДОЛЯ

*Боже приношу дяку Тобі, що родився в час, коли  
родиться моя віра — в Тебе, в Батьківщину і в Працю.  
(Улас Самчук — „Волинь”)*

Так молився Володько — герой „Волині”. Моляться також багато українців, а зокрема члени роду Підстригачів з села Самостріли біля Корця на Волині. А серед них особлива своїм духовим багатством та історією, сповненою християнськими й національними ідеалами життя родина Василя і Параскеви Підстригачів.

Відома мені ця родина, співжила я внутрі її, підготовляючи сина Леоніда і доню Валентину до вступних іспитів в українську гімназію в Рівному. Незабутні моменти закарбувалися в моєму житті з її життя, з тих виняткових взаємин, що були поміж всіма членами родини — батьком Василем Івановичем, мамою Параскевою, бабусею — матір'ю батька та дітьми Леонею і Валею. У селі були інші родини Підстригачів — всі вони займалися громадською працею. У їхніх домах відбувалися різні наради, дискусії поміж нами часто до пізна, бо у них була відповідальність за працю для громади. Тому було так корисно й цікаво перебувати у таких людей.

Серед Підстригачів були загально шановані в селі люди, але зокрема популярним і любленим серед населення був Іван Захарович Підстригач — вїйт у містечку Межиріч. На цьому пості багато допомагав людям, борючись перед польською владою. Та українські патріоти були небажані для всіх окупантів. І тому Івана Підстригача і його братів вивезли більшовики в Сибір з родинами в 1940 році. Вони загинули при переході границі, намагаючись повернутися назад нелегально. Лише чудом врятувався хлопчик Ярослав Підстригач. Він якось вижив, здобув освіту і досягнув ступінь науковця-академіка, став головою Академічного центру у Львові. Про нього читаємо в англomовному журналі "Ukraine". У Львові він очолював ще в 1985 році (вересень) Академічний центр, в якому було понад 14,500 наукових дослідників у каледжах, університетах та інших відділах Західного Науково Центру Академії УРСР. У Західній Україні 145,000 студентів у трьох



університетах і в одному найбільшому в країні Політехнічному інституті, де навчаються понад 27,000 молоді.

Серед 14 академіків та пов'язаних з Академією Наук УРСР співробітників, що живуть і працюють у Західній Україні — 9 з них є уродженцями заходу України.

Рід Підстригачів знаний зі своєї великої активності в громадах. Віддавали не тільки свій час і служили своїми допомогоюми фінансовими, приміщеннями та теплом прихильності до всіх, що працювали для народу. Тому й окупанти Волині, які бажали заволодіти нею, не мали для них пошани. Велика кількість волинян віддала своє життя у цій боротьбі за збереження української національності прадавньої Волині.

Особлива доля родини Василя і Параскеви Підстригачів, про яку була згадка вгорі. В'яже мене з цією родиною багато незабутніх споминів. Бабуся любила мені часто розповідати, що мала багато клопотів з одруженням сина Василя. Він так запопадливо займався господарством (а воно чарувало своєю красою і різноманітністю!) та громадою (читальнею, улаштуванням різних курсів, хору, драматичних вистав тощо), тому й одруження відкладав. І досі я пам'ятаю чудові образи саду, сіножатів, стодоли, розлогих піль із запашними — люцерною і лупіном, чудових коней, корів, домашньої птиці та довколишньої чудової природи. Пам'ятаю, як зграї лелек залишили були восени одного з них (мабуть скаліченого!), і як господарі пильнували його аж до весни до зустрічі з поворотцями.

З одруженням сина Василя небувала подія! Йому тяжко було залишити господарство і громаду, щоб довше пошукати товаришки життя. Та нарешті послухав таки маму, поїхав в пошуки майбутньої дружини. Шукав її на хуторах біля Корця. Постановив собі: стежити при зустрічі за дівчатами-хуторянками за культурою їхньої поведінки. Було кілька відвідин неуспішних. Лишився тільки один хутір, а була пізня пора. Заїхав. Дівчина і її мама виявили відразу увагу й гостинність, культурну поведінку, опіку над гостем, хоч не знали мети його відвідин.

І це було згідне з міркуванням гостя — виявлять гостинність і увагу для гостя — це буде вияв доброго характеру. І це заважило на освідченні дівчині, а далі й

було устійнення щодо весілля. Друга зустріч молодих — було їхнє одруження — шлюб і весілля.

Мої взаємини з цією родиною були дуже близькі, ми часто зустрічалися. Я не була свідком найменшого конфлікту в цій родині. Життя в ній було таке гармонійне, непересічне ніжне у взаєминах. Мама і батько виявили велику дбайливість про освіту дітей, мама опікувалася із справжньою посвятою.

\* \* \*

Друга світова війна на Волині була найжорстокішою: арешти, вивози, пожари, розстріли по тюрмах і в селах. УПА ширила заборону до втечі перед ворогом. Не було легко вийти батькам з такої ситуації щодо дітей. Тому Підстригачі рішили вивезти дітей з небезпеки на сході далі на захід, бо вже більшовики зближались до Самостріл. Діти перебували в Межирічі, батько прибув до них попрощатися, завезти дещо з одягу, віз кіньми, що ними мали діти переїхати до Рівного. У поворотній дорозі батько зустрів маму, яка поспішала також попрощатися з дітьми. Та їх уже не застала. Зустріла приятелів, які порадили їй доганяти дітей в Рівному. Передали ще дещо мамою для дітей. Мама жалісно зустрічала подорожуючих автами, і минаючий її службовець німець, зупинився, випросив зі свого авта поляка перекладача і забрав її до Рівного. Мама стала дітям ангелом хоронителем.

Народилася мама 30.VII.1902 року в родині Бухалів біля Корця. Закінчила вона семирічну школу, була особливою дружиною, матір'ю і господинею. І дітьми вона опікувалася постійно. Тяжко працювала, хворіла на левкемію, терпіла невралічні болі в лівій щоці наслідком перестуди. Була глибоко релігійною, багато працювала у сестрицтві при Церкві св. Трійці в Нью-Йорку. Церква і діти були змістом її життя.

Життя матері віддзеркалює поезія М. Ситника, що її знайшли діти у її щоденнику:

...Умру, а жить не перестану, любов'ю буду вічно жить...	Збирать врожай на поле йти мені
Важким я колосом устану із грукди рідної землі.	І буду я радіти знов, що поміж зернами чужими ти знайдеш і моє зерно...

Нью-Йорк, 1991

Василь Підстригач відомий не тільки як громадський діяч, але як дуже успішний господар, дуже гостинна його родина, дім якої був завжди місцем для проб драматичних вистав, хору, сходин молоді і дорослих. Тому видавалася ця родина ворогом для окупантів. Вони й покарали його жорстоко.

Майже десять років довелося перебувати хворому Василеві Підстригачеві у Харківській в'язниці. Мав він недугу шлунка, вона в арешті так розвинулася, що його ще живим викинули між трупами в яму. Висловив ось таку гадку про свій вчинок сторож: „Он і так уже подохнет”, Та молитва Хворого до св. Миколая допомогла. Хворий дібрався до Корця, де жила сестра дружини, (співчутлива, бо пережила голод 1932-33 років!), вона заопікувалася ним. Прожив ще він під її опікою до 23. IV.1973 р.

Такі інформації про Батька передала тітка Надя — мамина сестра, коли була зі своїм внуком лікарем у відвідинах в Нью-Йорку. Тепер живе вона в Черкасах. Леонід висловив їй свій глибокий жаль і біль, що дозволив батькові залишитися дома. Та батько керувався у сумнівах щодо втечі опінією членів ОУН, що називали зрадниками тих, які залишали Україну, залякували, що не матимуть вони права повороту додому.

Болісно розшукувати такі дані про близьких і таких багатих духово людей, подавати їх читачам. Проте ж ще болючіше було б залишити в забутті приклади духового багатства людей, яке спонукувало їх життя своє поєднувати зі службою високим ідеалам любови Бога, Батьківщини і ближніх. Це ж приклад самого Сина Божго для нас — людей.

**Тоня Горохович**

---

## БЛ. П. МИКОЛА ЗВАРИЧ



У п'ятницю 23 грудня 1988 р., в головній лікарні міста Вінніпегу, упокоївся в Бозі визначний член української громади в Кенорі, Онтарію, бл. п. Микола Зварич, проживши 83 роки.

Микола Зварич народився 5 грудня 1905 року в селі Петриліві, Західня Україна. Після відбуття військової служби в польській армії, Микола Зварич 1929 року приїхав до Канади. За час початкових років у Канаді, він працював по різних роботах в Кенорі, Онтарію, а згодом став на постійну працю в старечому домі "Пайнкрест", як слюсар-машиніст.

В житті української громади, М. Зварич був активним членом Товариства "Просвіта" та головою його, брав участь у драматичному гуртку та співав у хорі. Коли в Кенорі зорганізувалася првославна громада Св. Володимира, Микола став її членом і до останнього часу був провідним членом церковної управи й співав в церковному хорі. Упокоївшись, Микола Зварич осиротив усю українську громаду міста Кенора, громаду Св. Володимира, а особливо свою дружину Михайлину. В Зваричів не було дітей.

В українському національному житті, Микола Зварич був активним ще в Україні. В Канаді він підтримував такі інституції: Комітет Українців Канади, Товариство "Просвіта", Колегію Св. Андрея, Фонд Св. Володимира і ін. Українська преса і книжка була на його столі до самого кінця його життя.

Микола Зварич був взірцевим огородинком та любителем природи. Він любив ліс та озера і багато проходився над ними.

В четвер 22 грудня Микола Зварич занедужав і був відправлений до головної лікарні міста Вінніпегу. Там він упокоївся в п'ятницю 23 грудня вранці. Похорон відбувся 27-28 грудня з православної церкви Св. Володимира. Похоронений на місцевому цвинтарі. Похоронні відправи звершував митр. прот. С. Ярмусь з Вінніпегу.

З приводу похорону свого мужа, пані Михайлина Зварич пожертвувала по сто доларів на "Вісник", і "Український Голос".

### **БЛ. П. МИХАЙЛИНА ЗВАРИЧ**

У вівторок 13 лютого 1990 р., в Кенорі, Онтаріо, упокоїлась в Бозі бл. п. Михайлина Зварич, проживши 93 роки.

Михайлина Зварич була однією з активніших членів української громади в Кенорі, Онт. Вона народилася в Західній Україні, 19 листопада 1896 р. До Канади прибула 1923 року, і на один рік зупинилася в Вінніпезі, звідки переселилася до Кенори. Кенора стала її постійним місцем життя і праці. Але, крім заробіткової праці, Михайлина скоро включилася до громадського життя. Вона стала членом Т-ва "Просвіти", місцевого драматичного гуртка, жіночого т-ва ім. Ольги Кобилянської, православної громади Св. Володимира й сестрицтва Св. Анни при ній.

Повдовівши 1964 року, Михайлина одружилася з Миколою Зваричем, з яким жила до часу його упокоєння в грудні 1988 року. Подружжя Зваричів жило взірцевим життям. По упокоєнні мужа Миколи, Михайлина була приневолена залишити свій дім, деякий час перебувала в місцевій лікарні, а згодом була переведена до старечого дому.

Коли журналістка Марія Богуславська робила досліді і збирала матеріал для своєї праці на тему життя старців по старечих інституціях Канади, Михайлина з Миколою стали предметом її уваги: перше, як наші сеньйори дають собі раду, доживаючи свої літа у власному домі, а згодом, як живуть і що переживають вони, коли їм доводиться здаватися на опіку персоналу різних суспільних інституцій. Книжка Марії Богуславської вийшла під назвою End of the Line. Зваричі виступають в ній в розділі 6 і в закінченні розділу 10-го.

Більшість рідні Михайлини залишилися в Україні. В Канаді вона мала лише дві племінниці: Берніс і Олену, обидві в Едмонтоні.

## ПОСМЕРТНА ЗГАДКА

Ділимося з українськими громадами сумною вісткою, що 29 жовтня 1992 року в Амберзі в Німеччині по довгій недужі упокоївся в Бозі

**блаженної пам'яті**

**Степан Демчур,**

народжений 18 вересня 1925 року в селі Гусене, Турківського району в Україні.

Німці вивезли його на роботу, а після війни деякий час перебував у легеневої санаторії в Амбергу.

При утворенні парафії УАПЦеркви в Амбергу був її членом і сповняв обов'язки дяка та в усьому допомагав священникові.

Від часу заснування Товариства "Волинь" у Німеччині, був членом Управи і скарбником Товариства.

Покійний був взірцевим українським патріотом, щедрим жертводавцем на різні українські цілі.

Залишив у смутку вірну дружину, друзів та рідних в Україні.

Нехай буде йому легкою чужа земля і Вічна Пам'ять Покійнику!

## УПОКОЇВСЯ ЕМІЛІЯН МАЛЕНЬКИ

23 липня 1991 р. упокоївся на 90-му році життя Еміліян Маленьки.

Еміліян народився 20 липня 1901 р. в селі Шимків на Волині в Україні. Своє дитинство провів в рідному селі, де ходив до школи і брав участь у молодечих організаціях. Найбільшою насолодою його був спів, бо маючи 12 років уже співав у церковному хорі. Пізніше він ходив декілька років до сільсько-господарської школи. Опісля він був покликаний до польської армії і служив в ній під час панування Польщі на Волині.

23 лютого 1919 р. одружився з Мартою Лук'яник і разом вони виїхали шукати кращої долі в Канаді. В травні 1929 р. вони поселилися в Стінен, Саск. Подружжя Маленькі купили землю і фермерували до 1964 р., коли відійшли на пенсію. Пізніше купили хату в Стінен, де жили до 1982 р., а пізніше переїхали жити до дому для Старших в Канорі, Саск.

Еміліян своїми щедрими пожертвами підтримував українські інституції, як Інститут Петра Могили, Колегію св. Андрея, Інститут Дослідів Волині, Український Музей в Канаді та інші. Еміліян був першим фундатором православної церкви св. Дмитрія в Стінен, де і був дяком до кінця свого життя **Управа Товариства "Волинь" у Німеччині**

## Бл. п. Оксана Онufrрїйчук-Олекший

*"Росла квітка у садочку,  
Тай лиха не знала...  
Гріла листя на сонечку,  
Росою вмивалась..." (Н. Н.)*

Життя бл. п. Оксани можна прирівняти до квітки, жила, цвіла і в молодому розквіті літ, передчасно відійшла у засвіти.

Оксана народилась на Волині 25 липня 1944 р. у бабусиній хаті, станція Олика, серед чудової природи, квітучих садів, запашних лугів і золотих ланів пшениці. Час був дуже неспокійний, часті зміни окупації нашої землі і кожний



окупант нищив усе по-своєму. Народ стискав у душі жаль за заподіяні кривди. Люди були розгублені: одні утікали у ліс, а інших вивозили на захід і в ту категорію попала Оксана з родичами. Дитина не відчула того жаху, що перенесли її батьки.

Батьки Оксани опинились в Німеччині, де були призначені на працю в господарів. Після капітуляції Німеччини родина перенеслась до таборів переміщення осіб. В таборі розпочалось релігійно-національне життя. Батьки Оксанку записують до Садочка. В Садочку під проводом наших свідомих жінок, діти навчались пісень, деклямацій, а з нагоди різних свят влаштовували концерти. Оксанка брала активну участь в співі й деклямації,

проявляючи великі здібності.

Літа скитальщини проминули і шлях простелився за океан, на рідну землю вороття не було. В 1948 році попрощали Європейський континент і вирушили у невідомий край Канаду. Зупинились у Беніто в Манітобі в родини мами. По деякому часі переїхали до Пайн Ривер, де зупинились у родини тата. У Пайн Ривер Оксанка йде до першої кляси публічної школи і до української школи, яку зорганізувала її тітка. Тут на вільній канадській землі в наших поселенців наче вирости крила, по стількох літах неволі. Задзвеніли пісні, яких не могли співати на рідній землі, відбувались концерти, дитячі вистави, у яких брала участь Оксанка зі своїми ровесниками.

Пайн Ривер було мале містечко і через рік родичі Оксанки переїздять до Вінніпегу. В той час Вінніпег був столицею українського життя Канади. Батьки знаходять працю, стають членами Собору Св. Покрови, мама стає членкою Союзу Українок Канади. Батько Оксанки, інженер Ілля Онуфрійчук з друзями-волиняками організують Товариство "Волинь". Діти йдуть до школи: державної, української та недільної, розпочинаючи життя на новій землі.

Оксана, маючи великі здібності до музики, балету і ще будучи в Оффенбасі в Німеччині брала лекції балету у пані Лерхе. У Вінніпезі почалось систематичне навчання музики і співу в проф. П. Рябовола-Лабінського на протязі семи років. Музику студіювала у проф. Киселевської, а по закінченні середньої освіти записується на Манітобський університет на відділ архітектури. В той самий час студіює бібліотекарство, яке успішно закінчує і йде до праці, а працюючи, присвячує більше часу для мистецтва. Була дуже активною в молодечих організаціях — Пласт, СУМК, та навчала дітей в українській й недільній школах. Під час імпрез виступала як солістка, а першу роль мала в Лисенковій опері "Ноктюрн", виступала у Шевченківських інсценізаціях "Тополя", "Мати-Наймичка", в п'єсі "Ой, не ходи, Грицю" в ролі Галини, в "Наталці Полтавці". Виступала на "Рейбон Сейдж" у п'єсі "Де Кінг енд Ай". Оксана любила літературу, зокрема, читала твори Т. Шевченка, Л. Українки, писала вірші і малювала.

Працювала з молоддю і дітьми, була тихої, спокійної вдачі і дуже терпелива. Любила свій дім, бо в ньому полюбила



мову, пісню і культуру. Вміла шанувати людей, а її надзвичайна краса приваблювала друзів. Співом не раз чарувала слухачів, які називали її соловейком.

Роки проминули, життя бл. п. Оксани змінилось, несприятливі обставини перервали її улюблене мистецтво, більш не виступала. Богом дані таланти сховала глибоко у своїй душі, чудові очі покрились смутком. Проявляла любов до дітей, яких вчила, особливо любила польові квіти, які залюбки малювала, жила вірою і надією, що все поверне на краще, але так не сталося... Свічечка не може горіти під накриттям, їй потрібне повітря, а бл. п. Оксана не могла жити без мистецтва — пісні, тому вона передчасно зів'яла.

Пригадалися слова пісні, яку вона колись співала:

”Бач, як черв закравсь до квітки,  
Закрався тихенько,  
Так закрастись може злоба  
У твоє серденько.  
І змарніють твої сили,  
Потемніє врода,  
Шкода квітки, шкода квітки,  
Шкода квітки, шкода”.

Пам'ятаю: то був концерт ”Свято Матері”, Оксана з букетом польових квітів співала на сцені, і досі не можна забути зворушливий спів, голос її все бринітиме у наших серцях.

Довго боролась бл. п. Оксана з недугою, не піддавалась, але знеможене серденько не витримало і вона відійшла у Вічність.

Залишила горем оповитих чоловіка о. Ореста Олекшия, доньку Іларію, батьків Іллю і Галину Онуфрійчуків, сестер Марійку Сокульську і Галю Боннар з чоловіком Вейном, тіток і племінниць з родинами, які сумують за нею.

Спи, наш дорогий ”Соловейко”, спокійно, а ми Тебе не забудемо, не забудемо Твоїх пісень і Твого доброго серця. Вічна Тобі Пам'ять і спокій Твоїй Душі.

*Родина.*

## Список членів Т-ва „Волинь” які брали активну участь на протязі 50 років існування Т-ва в місті Вінніпезі

1. Бартошук †Дмитро, Емілія
2. Бойко, †д-р Максим
3. Боровський, †інж. Михайло
4. Бондарчук, Амброзій, Катерина
5. Бобицький, †Василь
6. Войтюк, Павло, †Анна
7. Герус, Сергій, †о. архипресв. д-р, добр. Анна
8. Дармоїд, Степан, Катерина
9. Даценко, †Іван
10. Зайцев, †Василь д-р., Марія
11. Зазуля, Татяна
12. Калинюк, Гнат
13. Кіцюк, о. протопресв. Сергій
14. Кісіль, Лідія
15. Коваль, Галина
16. Кравчук, †Кирило
17. Крещук, †Павло, Леоніда
18. Кришук, Олександр, Тамара
19. Кусин, †Марія
20. Кушнір, †Степан, †Марія
21. Луговий, д-р Степан, Ніна
22. Матусевич, †Степан, †Надія
23. Матусевич, †Леонтій, †Лукія
24. Майборода, †Марко
25. Мельник, о. протопресв. Володимир
26. Мельник, Тиміш
27. Михайлов, †Мотря
28. Михайлов, Василь, Ліля
29. Місяк, Павло, †Вікторія
30. Молодожанин, мист. д-р Леонід
31. Молитвинник, †Антон
32. Мулик-Луцик, †д-р Юрій, Валентина
33. Музиченко, Микола
34. Нитепчук, Андрій, Катерина
35. Олійницький, †мист. Петро, Ольга
36. Онуфрійчук, інж. Ілля, Галина
37. Онуфрійчук, †Константин

38. Онуфрійчук, †акад. Федір, Людмила
39. Павлюк, †Іван, †Галина
40. Пилипюк, †Прокіп
41. Пелешок, †Марія
42. Полікша, †Сергій, Антоніна
43. Подворняк, †ред. Михайло
44. Похильчук, Іван
45. Погайдак, †Іван, Анна
46. Прончук, †Марія
47. Приступа, †Василь
48. Прихошко, Петро, Марія
49. Радчук, †Харитон, †Віра
50. Радчук, д-р Сергій, Леонтина
51. Русин, Федір
52. Савчук, †Володимир, †Анісія
53. Скакальський, †архиепископ Іов
54. Смит, Женья
55. Сидоренко, †Микола, †Тоня
56. Соломон, Зиновія
57. Сураський, Олекса, Ольга
58. Тарновецька, д-р Іраїда
59. Тижук, †д-р Теодор
60. Тетеренко, о. прот. Андрій, добр. Галина
61. Тополевський, †Григорій, †Марія
62. Федчук, Андрій, Марія
63. Філіпчук, †Аристар, †Марія
64. Чайковський, †Михайло, Емілія
65. Шаварський, Петро, Надія
66. Шумік, Микола, Тоня
67. Щерблюк, †Каленик, †Софія
68. Щудло, †Степан, Люба
69. Яковкевич, †Архиепископ Борис
70. Яковкевич, †о. протопресв. Тит
71. Яковець, †Степан, Марія
72. Ярмусь, о. протопресв. д-р Степан

## Список жертводавців за роки від 1992 до кінця 1998

Іван Дубилко.....	\$6,000.00
П. Петрук.....	\$3,371.00
Анатолій Огієнко .....	\$2,000.00
П. Босий.....	\$1,487.00
П. Андрейчук .....	\$1,000.00
Бл. п. Прокіп Пилип'юк.....	\$1,000.00
Г. Радчук.....	\$630.00
Тоня Шалапай.....	\$212.00
Іван Козачок.....	\$250.00
Пані Л. Шульгин.....	\$250.00
В. Лучкан.....	\$300.00
М. Кусін.....	\$125.00
Кредитівка Північного Вінніпегу.....	\$100.00
о. С. Неприль .....	\$100.00
Л. Підстригач .....	\$100.00
А. Турчик .....	\$90.00
Митрополит Василь Федак.....	\$50.00
М. Аврамчук .....	\$50.00
Петро Данилюк .....	\$50.00
А. Федчук .....	\$50.00
Надія Шаварська .....	\$50.00
Л. Шайда .....	\$50.00
Юрій Сальський.....	\$50.00
Д. Степанюк .....	\$45.00
Т. Грицюк .....	\$40.00
Н. Стефанська.....	\$35.00
П. Шумовський .....	\$30.00
В. Самойленко.....	\$30.00
В. Шиприкевич .....	\$10.00

*Всім жертводавцям складаємо щиру подяку.*

*Ніна Лугова,  
бухгалтер-скарбник*

## Заключне Слово

Діяльність Інституту Дослідів Волині і Товариства «Волинь» у Вінніпезі доводиться до її заключення виданням цього 19-20 тому «Літопису Волині». Це 20 томів хронікарства, спогадів, наукових праць синів-дочок Волинської землі, а втім окремих студій, яких нараховується біля сотки окремих назв. Цією працею волиняни згаданих організацій здобули повагу й довір'я таких велетнів українського духа й науки, як Митрополит Іларіон, який на склоні свого життя довірив видання і перевидання його творів виключно «працьовитому Товариству «Волинь»» (гляди «Літопис Волині» ч. 12 стор. 194-196).

Крім цього, з проголошенням незалежності України, тісні контакти з Управліннями Товариства «Волинь», а зокрема Інституту Дослідів Волині — за посередництвом Володимира Рожка з Луцька — нав'язали громадські й наукові інституції головніших центрів Волині; між ними велися листовні контакти, відвідини, домовлення, наслідком яких стає те, що Інститут Дослідів Волині не буде ліквідуватися, а буде перенесений у Луцьк і там його праця буде продовжуватися при Державному університеті ім. Лесі України.

В міжчасі, Вчена Рада цього університету, в грудні 1994 року постановила вшанувати чотирьох волинян діаспори грамотами Почесного професорства: інж. Іллю Онуфрійчука і д-ра Сергія Радчука, що живуть у Вінніпезі, Канада, та Степана Радіона — громадського діяча в Австралії, вшановано почесним професорством у галузі історії, а о. д-ра Степана Ярмуса — почесним професорством у галузі філософії.

А видання волинян у Вінніпезі — головні праці Митрополита Іларіона, д-ра Юрія Мулика-Луцка, о. д-ра С. Ярмуса вживаються в Україні як підручна література по вищих наукових закладах, — навіть перевидаються накладами.

Праця Інституту Дослідів Волині і Товариства «Волинь» у Вінніпезі, яка заповнювала все друге півстоліття нашого часу, доходить до кінця з приводу ослаблення людей, старіння, відходу у вічність. Видавничі посілості та архіви згаданих організацій будуть передані в місто Луцьк. У все це було вложено багато розумових зусиль, багато жертвенної праці. Бо Товариство «Волинь» вело також поважну філантропійну діяльність, воно допомагало потребуючим, студентам. Тепер все те іде в резервуар минулого. Сама ж праця доводиться до закінчення руками дуже

звуженого гуртка людей. А вони? — професор Ілля Онуфрійчук, його дружина Галина, пані Ніна Лугова, протопресвітер Сергій Кіцюк, д-р Сергій Радчук та ще дехто з добродушних могіканів. Це вони завершують всю працю Інституту Дослідів Волині та Товариства «Волинь» у Вінніпезі; це вони закривають сторінки останнього тому, 19-20-го «Літопису Волині». Та вони завжди, як і їхні друзі-попередники, займалися добрим і корисним ділом.

С.Я.

---

## ОДА ЖІНЦІ

Кажуть, знак святий є у народі,  
що існує в світі і в віках, —  
Що немає кращого в природі  
жінки з немовлятком на руках.

Це не є святая матір божа,  
що захистить від гріхів лихих,  
Це земна, скромненька мати гожа  
горне сина до грудей своїх.

На землі лишає слід людина  
працею своїх умілих рук,  
Жінку возвеличує дитина —  
радість після вистражданих мук.

Сонце їй всміхається осяйно,  
Щастя хай пестить її в віках!  
Хай цвіте в любові життєдайно  
Жінка з немовлятком на руках!

Інститут Дослідів Волині  
Р. О. BOX 606  
Вінніпег, Манітоба  
Канада R3C GK3  
Панові І. Онуфрійчуку

Високоповажний пане Ілля Онуфрійчук!

Коли волиняни у Вінніпегу відзначали 25-річчя Інституту Дослідів Волині, письменник Улас Самчук виголосив чудову промову (ми передрукували її у часописі "Молода Волинь"), яку завершив, з вірою, що "одного разу його буде перенесено до столиці корінної Волині; її древнього Луцька..." Минулого року його Заповітна мрія почала збуватися: у Луцьку був створений і почав діяти Полісько-Волинський народознавчий центр Інституту народознавства Академії наук України під керівництвом кандидата філологічних наук доцента педінституту Віктора Давидюка. Торік він видав дві надзвичайно цікаві книги: "Українська міфологічна легенда" та перший збірник із серії "Поліська дома". Його співавтором у підготовці збірника став доцент Григорій Аркушин.

Але нас спонукало написати до Вас глибоке занепокоєння з іншого приводу. Під час І з'їзду вчителів у Києві у палаці культури "Україна" я придбав книгу Митрополита Іларіона "Дохристиянські вірування українського народу" (Вінніпег, 1965 рік), яку перевидало 1992 року акціонерне товариство "Обереги" (м. Київ) коштом Акціонерного комерційного банку "Градобанк". Але ж усі, хто читають "Літопис Волині" добре знають, що тільки ІДВ та товариство "Волинь" мають виключне право його праці видавати і перевидувати.

Це і змусило нас порушити питання про охорону авторського права та інтелектуальної власності волиняків. Чи не могли б Ви, шановні земляки, делегувати ці права Волинсько-Поліському Народному центру і оголосити його правонаступником Інституту Дослідів Волині?

Ми за допомогою добродія Рожка вже підготували дві книжкові виставки ІДВ у Луцьку під час сесії обласної Ради і в Києві під час концерту мистецьких колективів Волині у Палаці культури "Україна". Вони мали величезний успіх. Але ми не хотіли б цим обмежитися: варто перевидати абсолютну більшість видань із Вашого каталогу 1990 року. Це величезне надбання для цілої України і хотілося усі області підключити до реалізації цього проекту. Але хочемо мати на таку справу Ваш дозвіл і Ваше благословення...

Від імені адміністрації запрошую Вас взяти участь у роботі конференції в Луцьку. Гадаю, що таке ж запрошення Ви отримаєте і від Інституту історії України Академії наук України чи Міністерства культури. Під час конференції ми зробимо ще й презентацію, книжкової виставки з видань ІДВ. Якщо Ви не заперечуєте, запросимо і представників Посольства Канади в Україні.

З глибокою повагою і найкращими побажаннями

**В. О. Ворон**  
Заступник глави обласної  
державної адміністрації

# БІБЛІОГРАФІЯ

комплекту річників п. н.

## ЛІТОПИС ВОЛИНИ

(1953 — 1998)

видаваного заходом

ІНСТИТУТУ ДОСЛІДІВ ВОЛИНИ (ІДВ)

та

Т-ВА “ВОЛИНЬ” (Вінніпег)

Вінніпег, Манітоба, Канада — 1998

---

Коштом ІДВ та Т-ва “ВОЛИНЬ”



Ця бібліографія охоплює повністю зміст усіх виданих Інститутом Дослідів Волині та Т-вом “Волинь” (Вінніпег) 13-ох однотомних (чч. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 12, 15 і 16) та 4-ох подвійних (чч. 10-11, 13-14, 17-18, і 19-20) річників “Літопису Волині”, — джерельних для всіх дослідників минулого й сучасного Північно-Західної Волості України. Вона доповнює теж основно подібну Бібліографію перших десятиох річників цього видання, поміщену в 12 Ювілейному числі “Літопису Волині” з 1977-78 року.

Наша Бібліографія має на меті допомогти зацікавленим землякам Волині й Волинського Полісся, а теж дослідникам Північно-Західних Земель України, знайти в багатстві скопленого в “Літописах Волині” матеріалу і тому вся ця Бібліографія поділена на окремі ділянки, в яких легше буде шукати за потрібним матеріалом. Коло кожної позиції з тих ділянок зазначено цифрою том (річник) “Літопису Волині”, — перед нею є назва відповідної статті чи з’ясування. Варт при цьому відмітити, що заголовки над таким чи іншим матеріалом не завжди точно означають суть матеріалу, часом, коли заголовки були задовгі, мусіли бути в нашій Бібліографії скорочені.

Ясно, що вся подана в цій публікації маса інформацій далеко й ніяк не охоплює всього життя Волині й Волинського Полісся в історії цих земель, — і напевне не охоплюють їх ті сотки-сотки книг, що вже сьогодні могли б скласти поважну й окрему волинознавчу бібліотеку, — і для того просимо зрозуміння та заздальгідного вибачення.

## **Впорядник Бібліографії**

## ПРО ЩО ХОЧЕТЕ ЗНАТИ?

Реєстр статей, поміщених у 1 до 20 числах “Літопису Волині”,  
впорядкованих за різними ділянками життя

(Число після автора й назви статті є числом  
відповідного числа “Літопису”)

### ГЕОГРАФІЯ, ПРИРОДА Й НАСЕЛЕННЯ ВОЛИНИ

- Трембiцький В.: Питання державного кордону між Україною і Білоруссю, — 9  
д-р
- Корецький А.: Ріки і озера Волині, — 5
- Чикаленко Л.: Подорож проф. Хв. Вовка по Волині, — 2
- Гнойовий Іван: Гадючий острів (На поліських стежках 1), — 3
- Гнойовий Іван: (1. Гн.) Де ж те поле? (На поліських стежках 2), — 4
- Гнойовий Іван: 55 км болотами та нетрями Полісся, — 8
- Б.І. Горинь інж.: (Уривок з листа), — 3
- Боровський М.: Волинська азалія як декоративна рослина, — 4
- Осадча-Яната Н.: Понтійська азалія на волинському Поліссі, — 4
- Бойко М.: Хресний батько “Азалії понтіка”, — 10-11
- Килимник С.: Коротка історія міст Волині, — 5  
проф.
- Островський Л.: Володимир Волинський, — 5
- Мироненко Г.: Княжий город Кам’янець на Поліссю, — 8
- Дублянський А.: Замок Любарта в Луцьку, — 1
- Шумовський Ю.: Містечко Острожець в давнину, — 10-11  
проф.
- Сенютович-  
Бережний В. д-р: Ляхівці над Горинем та їх дідиці, — 3
- Хрущ Федір: Село Литовиже і “Туркова могила” на Волині, — 8
- Шумовський Ю.: Село Городок в минулому, — 10-11  
проф.
- Боровський В.: Національно-культурне відродження Олександрії, — 2
- Романенко Леся: Жидівське Т-во Кіббуц в Острозі та його праця, — 6
- Сацюк Ол. —
- Шульмінський Ю.: Недоля жидів у Дубні, — 4
- П.М.: Від смерті до життя (Рятунок жида д-ра Мельодиста), — 7
- Колесниченко Ю.: Міста на Волині: Вишгород, Бердичів, — 12
- Кравців Л.: Свідок народної величі (м. Дорогобуж), — 12
- Січкарук О.: “Український Байкал”, — 13-14
- Міста на Волині: Житомир, Володимир і його околиці, — 13-14
- Мельник Т.: Ланівці, Крем’янець, — 15
- Топаз — краса золотого Полісся, — 15
- Трембiцький В.: Національний та державний кордони Великої Волині в 1818 р., — 16  
д-р
- Волинський Ю.: Визначні місця Волині, — 16
- Мозолюк П.: Остріг — мертва зона, — 16
- Хом’як Я.: Село Шайно на Волині, — 16
- Бура Я.: Білів, — 16

- Гаюк М. прот.: Село Романів, — 16  
 Мацьків Г.: Українські Карпати, — 16  
 Наріжний С.: “Сходяни” і “Заходяни” на Волині, — 16  
 Панчук Б.: Посвячення пам’ятника на могилі Т. Б. Бульби, — 15  
 Рожко В.: З якого ми роду і кореня (До 40-річчя ІДВ), — 17-18

## ІСТОРІЯ ВОЛИНИ

- Мулик-Луцик: Волинь, яку знаємо і якої не знаємо, — 5  
 Юрій  
 П. Ю.: Назва “Волинь”, — 1  
 С. Б. В.: Герб Волині, — 3  
 Климкевич Р. д-р: Завваги в справі гербу Волині, — 4  
 Сенютович-  
 Бережний В. д-р: До джерел староруської геральдики, — 2  
 Климкевич Р. д-р: Історичні прапори Великої Волині, — 7  
 П. Ю.: Забуті джерела до нашої праісторії, — 7  
 Шумовський Ю.: Старі пам’ятники Волині, — 6  
 П. Ю.: Найстарші згадки про Волинь: Еридан-Горинь, — 3  
 Климкевич Р. д-р: Герб і печаті м. Холма, — 7  
 Климкевич Р. д-р: Герб Холмської Землі, — 8  
 Сенютович-  
 Бережний В. д-р: Історичне місце кн. Федька Несвіцького, — 4  
 Бойко М. інж.: Стратег Остап Дашкевич з Овруча, — 9  
 Шандрук П.: Воєвода Дм. Бобрук автор перемоги на Куликовім полі, — 5  
 Сенютович-  
 Бережний В. д-р: Григор Гуляницький, — 8  
 Мапа скарбів римських монет на Волині (за В. Антоновичем), — 3  
 Ішук-Пазуняк Н.: Геройські дні Волині, — 10-11  
 Г. С.: Ложечка до св. Причастя зо знаком Рюриковичів, — 9  
 Кострицький Ф.: Руїна Волині при кінці XVII і на початку XVIII ст., — 10-11  
 Чигрин М. д-р: Волинь в історії України, — 12  
 Капітанчик О.: Праісторія України, — 12  
 Розкопки біля Берестечка, — 12  
 Булка Яр.: З минулого Волині (Відомості з 1924-26 рр.), — 12  
 Рим, Волинь і московський цар Димитрій, — 13-14  
 Володимирщина, — 13-14  
 Г. Карасюкевич: До історії боїв під Берестечком, — 15  
 Лавриненко Я.: Велика Волинь між двома війнами, — 15  
 Петленко М.: Луцький замок, — 15  
 Сав’юк Ф.: Князь Дмитро Вишневецький, — 16  
 П-нок М.: Козацькі могили під Берестечком, — 16  
 Капітанчик О.: Волинь в історіографії чужих джерел, — 17-18  
 Акт Проголошення Незалежності України 24.8.1991, — 17-18  
 Леонід Кравчук — Президент України, — 17-18

## ВИЗВОЛЬНІ ВІЙНИ УКРАЇНИ

- Влодарчик: Втікачі з рідних осель 1915 року, — 9  
 Мартинєць Гн.: Мій побут і праця на Волині, — 7

- Квартирук Л. о.: Організація укр. військово-полонених в Німеччині й Австрії, — 7
- Дзіковський Ю.: З недавнього минулого (1917 р.), — 1
- Яковкевич Т.: З часів революції 1917 року, — 4  
о. прот.
- Мишуга Лев д-р: 1918 рік у Володимирі, — 1
- Аф-ський В.: Бій під Житомиром (З спогадів), — 4
- Радчук Х. хор.: Бої за місто Володимир, — 2
- Сосна Р.: Фронт самооборони в с. Лопушно в 1919 р., — 5
- Ш. Ганна: Настрої в Житомирі в 1921-22 рр., — 3
- Дідковський А.: Огляд організації “Волинської Повстанчої Армії” 1921-22 рр., — 3
- Черкавський М.: Український Клуб у Соймі і Сенаті, — 6
- Селезіон Павло: “Дерманська республіка”, — 12
- Волинець О.: Пригоринська сов. республіка в Дубровиці, — 15
- Іванюк І. сотн.: Базар, — 17-18

### НІМЕЦЬКА ОКУПАЦІЯ

- Сойка Іван: Характеристика часу німецької окупації 1941-1944 рр., — 6
- Загинули трагічною смертю в часі Другої Світової Війни (83), — 2
- Пам'яті Пастиря-Мученика (о. М. Малюжинський), — 6
- Миколаївський О.: Незабутній пам'яті родини Рошинських, — 6
- Рудик Лідія: Ганна Рошинська, — 1
- Данилюк А.: Зруйнування Красного Саду, — 1
- Спостерігач: Кров у Крем'янці, — 1
- На Свято Покрови (масакра с. Млинівці), — 2
- Поліщук: Трагедія села Кортеліс (масакра), — 7
- Грушецький М.: Трагедія одного села (ліквідація с. Борщівки), — 3
- Гаюк Семен: Водохрещі (мартирологія), — 1  
о. прот:
- Власюк Лідія: Содом і Гомора наших днів (польські партизани), — 4
- К.Л.: В рівенській німецькій в'язниці, — 4
- К.Л.: У Шумську в 1943 році (масакра оселі), — 1
- Євген: “Визволення”, — 3
- Гіряк К.: Лісова школа в Білокриниці б. Крем'янця, — 6
- Холмський А.: Життя Бабуні Струтинської, — 6  
проф.
- П.М.: Від смерті до життя (спогад про рятунок жидів), — 7
- Світлій пам'яті мучеників, — 12
- Фаріон Ст.: Розстріляний Клубучин — ще одні українські Лідіше, — 12
- Шкленко Ів.: Два рушники, — 16
- З-ич А.: Пам'яті пастирів-мучеників, — 17-18

### СОВЕТЬКА ОКУПАЦІЯ

- Рівенський І.: Як совести вміють обманути, нагнати страху і заволодіти містом, — 6
- Вільний М.: Перший місяць під советським п'ястком, — 3

- Євген: "Визволення" (нім. і сов. окупація, УПА), — 3  
 Т-ко: "Волинка" (спротив колективізації), — 2  
 Яковкевич Т.: 1939-1943 рр. на Володимирщині, — 3  
 о. прот.  
 Сніжко М.: Нищення святинь (Чоповичі, Кип'яче), — 2  
 Присяжний: Масові вбивства в Луцьку, — 1  
 Д-ський Леонід: Похорон в Луцьку (сов. масакри 1941 р.), — 1  
 о. прот.  
 Ц. Людмила: Водохреща 1944 р. на Волині (бої з советами), — 5  
 Домарацький О.: Розправа Москви з борцями за волю України, — 12  
 Бойко М.: Волинь продовжує боротьбу, — 15  
 Кравець С.: Кооперація в Почасві і роля М. Крутяка, — 15  
 Василевський П.: На Колимі: Як загинув Драй-Хмара, — 16  
 Петренко Валя: Трагедія Дубенської тюрми, — 17-18  
 Рожко В.: Пам'ять нашого болю — Розстріли в'язнів  
 ковельської тюрми, — 17-18

### УКРАЇНСЬКА ПОВСТАНСЬКА АРМІЯ (УПА)

- Миролуб Арсен: Від "Союза Русскаво Народа" до УПА, — 1  
 Котульський М.: Бої УПА з німцями і поляками б. Володимира, — 7  
 Сніжко М.: Гале Болото, — 1  
 Гадацький М. інж.: Ще кілька слів про Поліську Січ, — 7  
 Зубенко Артем: До "20-ліття УПА", — 6  
 Кілька слів до аналізу святкувань УПА, — 6  
 Т. Б. Боровець: Збройна боротьба України, — 17-18  
 Цимбалюк Ф.: Початки повстанського руху крем'янецького пов.,  
 — 17-18

### ПРИЧИНКИ ДО ІСТОРІЇ

- Дубилко Іван: Роля Почасва в кооперативному житті Волині, — 2  
 Левицький М.: Білокриницька Сільсько-госп. Виставка в 1909 р., — 3  
 Квартирук Л. о.: Учительська Спілка на Підляшшю, — 8  
 Б.Е.: Холмська Гімназія (1940-1944), — 9  
 Тижук Ф.: Початки "Пласту" на Волині, — 13-14  
 Лавриченко Я.: Культурна праця на Волині до 1921 р., — 13-14  
 Волинець О.: Українська вищепочаткова школа в Сарнах, — 13-14  
 Куцюк К.: Як будувалася школа в Загірцях, — 15  
 Романюк І.С.: Випускники 7-річної школи в Почасві 1922 р., — 17-18  
 Покальчук Ю.: Лорд Бетел і громадяни України, — 17-18

### РЕЛІГІЙНЕ ЖИТТЯ ВОЛИНІ

- К.А.: Українська Автономна Православна Церква на Волині, — 6  
 П.Ю.: Православ'я в початках християнства в Польщі, — 6  
 Теодорович А.: Вербківський чудотворний образ св. Миколая, — 4  
 Островський Лев: В обороні православної віри, — 4  
 П.С. свящ.: Дещо про події в Гриньках, — 3  
 К.А.: Блаженніший Митрополит Полікарп, — 2

- Теодорович А.: Преосв. Платон, Єпископ Рівенський, — 4  
прот.
- Ще до питання, як загинув Єп. Олексій (Громадський), — 6
- Теодорович А.: Світлій пам'яті пастиря-мученика, — 5  
прот.
- З.А.: Дещо з недавнього минулого (Церква під сов.  
окупацією), — 2
- Гаюк С. о. прот.: Польські державні свята на Волині, — 2
- Шумовський А.: Урочисте посвячення копії Чудотворного Образу  
Почаївської Божої Матері в Торонті, — 7
- Мулик-Луцук Ю.: До зародження й розвитку думки про католицький  
Київсько-Галицький Патріярхат, — 10-11
- Онуфрійчук Ф.: Пересопницьке Євангеліє, — 12
- Кострицький Хв.: Братства на Волині, — 12
- Гарбузюк О.-
- Домашовець В.: 125-річчя Української Баптистської Церкви, — 12
- Кушинський А.: Владика-Страдник (Й. Скакальський), — 12
- Р.К.: Перший українець на ниві клінічного душпастирства —  
Прот. Ст. Ярмусь, — 12
- Почаївський монастир має служити атеїзмові, — 13-14
- Лужницький Гр.: Місто Рівне і його церкви, — 15
- М.Б.: Народні вірування з Боремля, — 15
- Християнські церкви в Крем'янці, — 15
- Бондаренко В.: Волинь у давнині (До 1000-ліття Православної  
Церкви), — 16
- Білецький Б.: Сторінка з історії Волинської духовної семінарії, — 16
- З-ич А.: До подій на Холмщині 50 років тому, — 16
- Із минулої історії українізації Православ. Церкви Волині, — 16
- Помер Архiepіскоп Володимир, — 16
- Бурчак Н.: Початки українського церковного відродження на  
Волині, — 17-18
- Рожко В.: З історії Луцько-Володимирської Єпархії, — 17-18
- Знак Ігор Єв.: Про міжцерковні відносини в Україні, — 17-18
- Бурко Д. прот.: Архiepіскоп Степан Орлик, — 17-18
- “Л.В.”: Потрійний ювілей Архiepіскопа Анатолія, — 17-18
- Онуфрійчук М.: Служив народові і Богові (І. Огієнко), — 17-18
- Ярмусь С.: Новий голова Президії Консисторії УПЦ в Канаді, — 15

## КУЛЬТУРА І ПОБУТ ВОЛИНИ

- Пісня про Почаївську Божу Матір (оригінал), — 1
- Герус С. о. митрат: Роля Волині в провіді освіти в Україні, — 5
- З минулого Волині, — 5
- Старі пам'ятники Волині, — 5
- Бачинський Л.: Українське народнє вбрання, — 6
- Іванюк І. інж.: Народні приказки на Волині, — 5
- Народні приказки щодо пір року, — 6
- Волинські приказки (Крем'янецьчина), — 5
- З української обрядової поезії, — 7
- Хміль М.: Поліська веснянка, — 9

- Шевчук А.: Шлюбні пісні з Волині, — 9  
 Колядка з Рівенського повіту, — 4  
 Придорожні хрести (Староконстантинівський пов.), — 2  
 П.Ю.: Причілкові прикраси волинських хат, — 2  
 Котульський М.: Домашній промисл на Волині, — 8  
 Габрусевич Б.: Україна багата на камені-самоцвіти, — 6  
 Романенко Лвся: Намський Великдень на Волині, — 5  
 Св. Івана “Лопушника”, — 2  
 Лібацький А. д-р: Пересопниця, — 10-11  
 Гнойовий Ів.: Українська нар. школа ім. О. Стороженка в Берестю та польська шк. політика на півн.-зах. українських землях, — 5  
 Гнойовий Ів.: До історії Т-ва “Просвіта” в Бересті на Поліссі, — 6  
 Боровський В.: Національно-культурне відродження Олександрії, — 2  
 Онуфрійчук Ф.: Весілля на Волині, — 12  
 Булка Яр.: З минулого Волині (1924-26 роки), — 12  
 Огієнко Іван проф.: Свято української культури, — 13-14  
 Шалапай Т.: Щераз про весілля на Волині, — 16  
 Шайда Пилип: Андрієвські звичаї на Волині, — 16  
 Куцюк К.: Артем Ведель, — 16  
 Бухало Г.: Музей-заповідник “Козацькі Могили”, — 17-18

## ЛІТЕРАТУРА ВОЛИНИ

### а) Поезії

- Гудемчук Яків: До земляка в Україні, — 5  
 Гудемчук Яків: Світанок в сизому серпанку, Волинські спогади, Волинський вечір, — 10-11  
 Забашта Любов: Пророк, — 7  
 Коб Володимир -  
 Кость Булдин: Привіт Тобі, Волинь-Земля!, — 2  
 Крем'яченко: Туга скитальця, — 5  
 Остап  
 Климкевич Роман: Поліська ніч, Волинь, — 5  
 Лятуринська: Напередодні літнього сонцезвороту, Василечки, Оксана Почаївський Скит, — 2  
 Лятуринська: Зимовий сонцезворот, Резеда, — 6  
 Оксана  
 Мандрика М.І.: Земля Волинська, Захід сонця, — 6  
 Мандрика М.І.: Жнива, Леся Українка, — 7  
 Неприцький-  
 Грановський Ол.: Стою на скелі, Каплиця в Підлісцях, — 2  
 Неприцький-  
 Грановський Ол.: Широком радивилівським шляхом, — 4  
 Неприцький-  
 Грановський Ол.: В різдвяну ніч, Минають дні, — 5  
 Неприцький-  
 Грановський Ол.: Кінець листопада, Сніжинка, На варті, — 6  
 Неприцький-  
 Грановський Ол.: Шляхи, — 9

- Орлигора Лев: Її голос, — 6  
Кривда Гр.: Над зрубною вишнею, — 10-11  
Самохваленко Є: Заспів, — 4  
Славутич Яр.: Прусак (Волинська балада), — 5  
Стефанович: Похитнулися міри й виміри, — 3  
Олекса  
Кулиняк Д.: Волинь, — 10-11  
Подворняк Мих.: Лежить поживкле листя на землі, — 10-11  
Українка Леся: Подорож до моря, — 10-11  
Українка Леся: Прощай, Волинь!, — 12  
Д.М.: Сучасність, — 12  
Маланюк Євген: Волинське, — 12  
С.О.: Прийде весна, — 12  
о. Олександр: Пам'яті Петра П. Каліщука, — 12  
Гарасевич І.: Земля Волинська, — 13-14  
Голод М.: Дермань, Дермань..., — 13-14  
Капітанчик О.: Моє село, — 13-14  
Кочинський К.: Весілля в Кані Галилейській, Тривожний дзвін, — 13-14  
Курдидик Я.: Балада про польську Лярису, — 13-14  
Шалапай Т.: Дощ, — 13-14  
Горlach Л.: Волинь, — 15  
Кочинський К.: Голос і сум Волині, Замок на Боні, Гоголь, — 15  
Крадан І.: Ода до мови, — 15  
Лищук Євген: Моя Волинь, — 15  
Луцій Ол.: Волинь, — 15  
Макара Сергій: Повернення, — 15  
Олень О.: Ой не сійтесь..., — 15  
Діма, — 16  
Наше життя, — 16  
Серце мами, — 16  
Верес Мих.: Борцям-Героям, — 16  
Кочинський К.: Згасання Петра Могили, — 16  
Поліщук В.: Клятва, — 16  
Лепкий Богдан: До 359, — 16  
Симоненко В.: Де зараз ви, кати мого народу, 16  
Симоненко В.: Україні, — 16  
Храплива-Шур Л.: Пісня тисячоліття, — 16  
Шалапай Т.: Моє село, — 16  
Українка Леся: За правду, браття, Ні, ти не вмреш, Волинь моя, Надія, 3 пропавших років, — 17-18  
Лятуринська: В свій край вертаються й лелеки, Вже досить воєн і Оксана підбоїв, Вже стільки літ, — 17-18  
Веретенченко: Україна живе, — 17-18  
Шалапай Т.: Волині, Кріпись, народе мій!, — 17-18

## б) Проза

- Шумовський Ю.: Новий скарб Волині (В. Волков), — 12  
Волков В.: Монах (оповідання з дійсности), — 6  
Д.А.: Легенда про заснування Луцька, — 1



- Дучимінська: Битва під Берестечком (билина), — 7  
 Оксана
- Деревлянин: Етюд юности (новела), — 4
- Подворняк Мих.: Рідна земля (оповідання), — 10-11
- Онуфрійчук Ф.: Мати (оповідання), — 10-11
- Данилюк М.: Бій (уривок з кн. “Повстанський записник”), — 10-11
- Волков В.: Масова психоза (уривок з роману), — 12
- Кострицький В.: Пізно, — 15
- Ураган з Волині, — 16
- Подворняк М.: Батько і син, — 16
- Кострицький В.: Суд, — 16
- Матушевська А.: Незвичайний шлюб, — 16
- Туржанська З.: Доню, вернися до моєї церкви!, — 17-18
- Кухта Ст.: “О битим шляхом килиїмським...”, — 17-18

### в) Історія літератури

- Борисова І.: Леся Українка в оточенні близьких (спогади), — 7
- Гнойовий І.: Могила Олекси Стороженка в Берестю, — 7
- Гордієнко Г.: Що було з оповіданням М. Левицького “пенсія” у цензурі 1904 р., — 9
- Дорошенко В. проф.: Шевченкова подорож по Волині, — 5
- Крип’якевич І.: П. Куліш на Волині, Ї 5
- Мандрика М.І.: Месія України (Т. Шевченко), — 7
- Охримович Марія: Творче 25-ліття Оксани Лятуринської, — 3
- Сенютювич-Бережний В. д-р: Рід Гоголів на Волині, — 1
- Середна М.: Леся Українка, — 6
- Тарнавецька Іраїда: До питання мандрівних сюжетів і вікових образів у творчості Л. Українки, — 10-11
- Крамар Є.С.: Про подорож Шевченка по Волині, — 12
- Волчук Л.: Леся Українка — духова Волинь, — 12
- Онуфрійчук Ф.: Волинь і Бальзак, — 13-14
- Тарнавецька І.: До 400-річчя Острозької Біблії, — 13-14
- Семенюк А.: Шевченко живе поміж нами, — 16
- Татомир О.: Поляки про Острозьку Біблію, — 15

### г) Бібліографія Волині

- Волиніяна (Огляд книжок і публікацій), — 1
- Нові книжки авторів-волиняків, — 3-4
- Рецензії на видання ІДВ, — 5
- Рецензії на “Літопис” ч. 6 і “Оповідання” Й. Сірого, — 7
- Б.М.: Уваги до книжки М. і І. Носаля “Лікарські рослини”, — 6
- Бужанський А.: Про історично-геогр. словник Волині і Вол. Полісся, — 10-11
- В.С.: Книжка, яку варт прочитати (“У наступах і відступах”), — 6
- Кульчинський Ф. о.: Такої лектури потребуємо ми, — 10-11
- Смаль-Стоцький Р.: Пізнай себе (“Український рік” М. Килимника), — 6
- Надіслані книжки, — 7-9
- Книжки, перебрані Т-во “Волинь” від в-ва “Віра і культура”, — 10-11
- Ш.В.: Нові книжки про Полісся, — 7

- Ш.В.: Нові книжки про Полісся і Волинь, — 9
- Ш.В.: Пару слів про дві нові поважні праці про Волинь і Полісся, — 6
- Ш.В.: Огляд праць про Волинь, — 8
- Бібліографія Волиняни, — 6
- Бібліографія видань Волинян у діаспорі, — 7
- Видання ІДВ і Т-ва “Волинь” у Вінніпезі, — 10-11
- Рубінгер Лев д-р: Документ бурхливої доби, — 12
- І.М.: Поезія одного будівельника, — 12
- Гошовський Б.: Появилися “Зібрані твори” О. Стефановича, — 12
- Т-во “Волинь” видало 12-ту працю Митр. Іларіона, — 12
- Історично-географічний і економічний словник Волині, — 12
- Онуфрійчук І.: Підсумки і міркування про видання волинян, — 13-14
- Пам’ятник на могилі поета О. Стефановича, — 13-14
- Радіон Ст.: Почаївсько-крем’янецькі друкарні, — 13-14
- Рецензії на книжку Т. Горохович, — 13-14
- Курдидик А.: Біла книжка про Лесю Українку, — 13-14
- Подворняк М.: Етимолог.-семантичний словник укр. мови, — 13-14
- Чуб Дм.: Етимологічно-семантичний словник, — 13-14
- Степанівський І.: “Армія без держави”, — 13-14
- Чуб Дм.: Історія української літературної мови Митр. Іларіона, Нова книжка “Вітер з Волині”, — 13-14
- Тарнавецька І.: До 400-ліття “Острозької Біблії”, — 13-14
- Чуб Дм.: Словник проф. І. Огієнка, — 15
- Животко А.: Альманах “Віра”, — 15
- Видавнича діяльність волинян у Вінніпегу, — 15
- Нова публікація Інституту Дослідів Волині, — 15
- Чуб Дм.: Нове видання історії українського друкарства, — 15
- Курдидик А.: Книга про Волинь і Полісся (О. Цинкаловський), — 15
- П.Д.: Нове видання, — 16
- Данилюк П.: Книга про забуті землі (рецензія), — 16
- Волошко Н.: З любов’ю до рідної землі, — 17-18
- Бойко М.: Історіографія повстанчого руху на Волині, — 17-18
- Горохович Т.: Літопис Волині ч.15 — Науково-популярний збірник волинознавства, — 17-18
- Бойко М. д-р: Перша друквана бібліографія на Сході Європи, — 17-18
- Данилюк П.: Нова праця Митрополита Іларіона, — 17-18
- Нові видання волинян, — 17-18
- Нова книжка: Вибране із статей, проповідей і доповідей Прот. С. Ярмуся

#### г) Преса

- Періодичні часописи на Волині перед Другою Світ. Війною, — 6
- Трачук А.: Періодики на Волині в рр. 1941-44, — 3
- Українська преса півн.-українських земель в рр. 1920-1939, — 9

#### д) Філіателістика

- Шрамченко Св.: Українські марки Волині, — 1
- Шрамченко Св.: Українські марки на Волині, — 2
- Шрамченко Св.: Українські поштові марки Волині і зах. Полісся, — 4
- Максимчук Ю.: Марки міської управи м. Любовня на Волині, — 7

- Гадзяцький М. інж.: Для філятелістів, — 7  
 Гадзяцький М. інж.: Для філятелістів (і нумізматиків), — 8  
 Курдидик А.: Марки Волинської Землі, — 10-11  
 Волиняни відзначають свій ювілей марками, — 13-14  
 Марки в 400-ліття Острозької Біблії, — 13-14  
 Нові марки волинян у Вінніпезі, — 12  
 Курдидик А.: Волинь вітає 1000-ліття своїми церквами, — 15  
 Курдидик А.: Чергові пам'ятки славетного 1000-ліття, — 15  
 Курдидик А.: Нова марка волинян, — 16  
 Т-во "Волинь" вшановує сторіччя українців у Канаді, — 17-18

#### е) Нумізматика

- Вітенко О.: Волинські гроші з 1919 р., — 9  
 Трембіцький В.: Гроші на Волині 1917-20 р.' — 10-11  
 проф.

### СПОГАДИ

- Биковський Лев: З моїх блукань по Волині, — 3  
 Дзіковецький: Смерть о. Іринарха Трилеського, — 4  
 Женецький Степан: Проща на Козацькі Могили (мартирологія), — 5  
 О-ський Лев: Спомини з дитячих літ, — 2  
 Шрамченко Св.: Початок війни 1939-го року, — 2  
 Шумовський А.: Ляховецьке гніздо (духовенство на переломі століть), — 3  
 Шумовський А.: Любитів (побут і мартирологія), — 2  
 Боровський В.: Шість тижнів на Волині в 1943 р., — 13-14  
 Лопухович М.: Історія давноминутих днів, — 13-14  
 Позняк Ст.: Знайомими дорогами, — 13-14  
 З.Т. Вол.: На прощання, — 13-14  
 Матушевська Т.: Спогад з Волині, — 15  
 Мисечко-Карколь: Пам'яті моїх братів, — 15  
 Волинець Н.: На чужині, — 15  
 Ярошевич Д.: Спогад про І. Фещенко-Чопівського, — 15  
 Шумовський Ю.: В річницю смерти проф. д-ра Шумовського, — 15  
 Форманок П.: Спогад про Оксану Лятуринську, — 15  
 Кублановський Ю.: В Почаївській Лаврі, — 15  
 У.І.Б.: Пам'яті Марії І. Волосевич, — 17-18  
 Ярмусь С. Прот.: Коротко про мої відвідини України, — 17-18  
 Туржанська З.: Сон-спомин, — 17-18  
 Горохович Т.: Моя зустріч з рідною Волиню і ріднею, — 17-18

### ВОЛИНСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ

- Волинський Вечір Союзу Українок в Дітройті, — 9  
 Бойко М. інж.: Десятиліття Інституту Дослідів Волині, — 5  
 Мулик-Луцій Ю.: З-за лаштунків ІДВ і "Літопису Волині", — 7  
 д-р  
 Бойко М. інж.: Пам'яті Т-ва Дослідників Волині, — 7  
 Ш.А.: Сім літ Волинської Колодки в Торонті, — 7  
 Хроніка (З орг. життя волинян), — 1

- Хроніка Інституту Дослідів Волині у Вінніпезі, — 2  
 Звіт ІДВ і фінансовий звіт ІДВ за 1955, — 3  
 Звідомлення ІДВ і звіт з діяльності за 1958 р., — 4  
 Загальні Збори ІДВ, Касовий звіт, Хроніка ІДВ, за 1959 і 1960, — 5  
 З життя ІДВ, Касовий звіт за 1961 р., Член ІДВ на Конгресі, — 6  
 З життя і праці ІДВ 1963-64, Касовий звіт за 1962 і 1963, — 7  
 З життя і праці ІДВ, Фінансова база ІДВ, Касовий звіт за 1966, — 8  
 Хроніка ІДВ, з діяльності членів ІДВ, Касовий звіт за 1966, — 9  
 З життя Інституту Дослідів Волині, — 10-11  
 Признання для праці ІДВ, — 8  
 Протокол з Заг. Зборів Т-ва “Волинь” у Мюнхені 5 вересня 1970, — 10-11  
 З листів до Іституту Дослідів Волині, — 2  
 Хроніка Т-ва “Волинь” у Нью Йорку, — 2  
 З життя Т-ва “Волинь” у Вінніпезі (збори 1958 і інше), — 5  
 З життя Т-ва “Волинь” у Вінніпезі за 1963 рік, — 7  
 З життя Т-ва “Волинь” у Вінніпезі за 1966 рік, — 8  
 З життя Т-ва “Волинь” у Вінніпезі за роки 1967-1970, — 10-11  
 Заг. Збори Т-ва “Волинь” у Вінніпезі 1 червня 1969, — 10-11  
 З життя Інституту Дослідів Волині, — 10-11  
 Подворняк М.: 20-ліття Т-ва “Волинь” у Вінніпезі, — 10-11  
 Онуфрійчук І.: 20-ліття творчої праці Т-ва “Волинь”, — 10-11  
 На порозі другого чвертьстоліття, — 12  
 25-ліття Інституту Дослідів Волині, — 12  
 С.Я.: Волиняни Вінніпегу відсвяткували ювілей, — 12  
 Самчук У.: Волинь незабуття (ювіл. промова), — 12  
 Онуфрійчук І.: Творча праця жіноцтва Т-ва “Волинь”, — 12  
 Галичанин: Волинські вечорниці на культурні цілі, — 12  
 Горохович Т.: Чому ми об’єднуємось як волиняни?, — 13-14  
 Дубенчук М.: Загальні збори волинян у Вінніпезі, — 13-14  
 Горохович Т.: Діяльність волинян у Торонто, — 13-14  
 Загальні збори ІДВ і Т-ва “Волинь”, — 15  
 Т-во “Волинь” гостило земляка Дан. Шумука, — 15  
 Т-во “Волинь” у Вінніпезі за роки 1983-1987, — 15  
 Протокол Загальних зборів Т-ва “Волинь”, — 16  
 Т-во “Волинь” вшанувало своїх земляків, — 16  
 Ростислав Братунь у земляків волинян, — 16  
 Ярмусь С. Прот.: Волиняни за першого століття українців в Канаді, — 17-18  
 З життя волинян у світі, — 10-11  
 Дубилко І.: Довголітня велика праця ІДВ і Т-ва “Волинь”, — 12  
 З життя і праці ІДВ і Т-ва “Волинь” у Вінніпегу, — 12-13  
 Дубилко І.: Сорок років корисної діяльності, — 16  
 Т-во “Волинь” вшанувало своїх земляків, — 16

## ВІСТІ ПРО ВИДАТНИХ ВОЛИНЯН

- Василь Константин Константинович кн. Острожський, — 4  
 Мандрівка М.І.: Михайло Грушевський (1866-1966), — 8  
 А.К.: Барон Теодор Штайнгель, посол України, — 8  
 Олійницький П.: Життя і творчість В’ячеслава Липинського, — 7  
 Господин А.: Ген. Ол. Осецький, — 6

- Митрополит Іоан Теодорович (Посмертна згадка), — 10-11
- Єпископ УГПЦ Борис Яковкевич, — 7
- Зустріч волинян з проф. О. Грановським, — 7
- Зустріч Ізидори Борисової з земляками, — 7
- Привіт Тоні Горович з магістерським дипломом, — 9
- Срібний ювілей Галини й Іллі Онуфрійчуків, — 10-11
- Посмертні згадки: П. Филоненко, д-р П. Теняно, кпт. С. Шрамченко,  
інж. Віктор Левицький, о. П. Табінський, д-р М.  
Пирогів, пастор М. Боровський, — 5
- Срібний ювілей родини Бондарчуків, — 10-11
- Посмертні згадки: М. Левицький, А. Нивинський, Ю. і М. Черкавські, — 6
- Посмертні згадки: д-р П. Шумовський, Х. Радчук, о. Л. Квартирук, Ю.  
Лукашук, — 8
- Посмертні згадки: І. Даценко, Я. Трембач, — 9
- Ті, що відійшли від нас: С. Полікша, П. Горбатюк, Гр. Тополевський, — 10-11
- Світлої пам'яті інж. Ю. Шумовський (некролог), — 9
- Яковкевич Т. о.: Архимандрит Іван Яковкевич, — 8
- Павло Ковжун (До 15-ліття смерті), — 2
- Гординський Св.: Павло Ковжун, — 8
- Гординський Св.: Леонід Молодожанин, — 6
- Онуфрійчук Ф.: Леонід молодожанин, — 10-11
- Мандрика М.І.: Агатагел Кримський, — 10-11
- Господин А.: В. Островський — невтомний працівник Волині, — 9
- Семен Антонович Жук, — 5
- М. Свідерський і І. Фещенко-Чопівський, — 7
- Свідерський Микола Олексієвич (матеріяли до життєпису), — 7
- Каленик Л.: Валеріян Федорчук — наш моряк, — 6
- Ішук-Пазуняк Н.: Героїчні дні Волині (Пам'яті Хариті Кононенко), — 10-11
- Онуфрійчук Ф.: Михайло Подворняк, — 10-11
- Ш. А. Пам'яті сотн. Ф. Селецького, — 5
- Ш. А. Іван Довгань, — 6
- О. Кульчицький: Д-р Михайло Данилюк, — 10-11
- Бойко М. інж.: Достойна пам'ять про Миколу Теодоровича, — 10-11
- Є. Маланюк: Оксана Лятуринська (Посмертна згадка), — 10-11
- Я. Гудемчук: Прот. Анатолій Дублянський, — 10-11
- Яків Лавриченко (Біографічна довідка), — 10-11
- Адвокат Сергій Радчук, — 4
- Д-р Сергій Радчук Президент К-ту Українців Канади /КУК/, — 12
- Д-р Сергій Радчук — Голова Інституту Дослідів Волині, — 16
- І.Т.Г.: До 25-ліття пед.-наукової праці Прот. д-ра С. Геруса, — 12
- Митр. Прот. Сергій Кіцюк, — 12
- о. Б.Д.: Протопресвітер Анатолій Дублянський, — 12
- М.Г.: Протоієрей Микола Гаюк, — 12
- Новий священик волинянин (о. П. Шадурський), — 12
- Онуфрійчук І.: Висока нагорода українському науковцеві  
(Ф. Онуфрійчукові), — 12
- Я.С.: Академічне підвищення д-ра І. Тарнавецької, — 15
- Доцент д-р К. Костів, — зразковий волинянин, — 16
- І.О.: Бл. п. Диякон Володимир Онуфрійчук, — 17-18
- Отець П. Сацевич дістав Шевченківську медаль, — 17-18

- З нагоди 70-річчя Бориса Тена, — 10-11
- Ювілей Михайла Боровського, — 5
- До 80-ліття проф. Ол. Неприцького-Грановського, — 9
- До 70-ліття о. Ф. Кульчинського, — 5
- До 60-ліття о. А. Теодоровича, — 5
- С.Р.: Степан Радіон, — журналіст, письменник, критик, — 12
- Редактор і письменник М. Подворняк, — 12
- Лугова Л.: Спогад з Володимира Вол. /Ю. Полянський/, — 12
- Мегик П.: В'ячеслав Васківський, — 12
- Р.К.: Юрій О. Мулик-Луцик, — 12
- Іван Чарнецький, — 12
- М. Подворняк: Ілля Онуфрійчук, — 12
- Ф.К.: Св. п. Олег Штуль-Жданович, — 12
- Син: Сл. п. о. Тит Яковлевич, — 12
- о. Олександр: Сл. п. Петро Калішук, — 12
- А. Домарацький: Сл. п. проф. Юрій Пундик, — 12
- Ю.С.: Пам'яті о. Прот. Филимона Кульчинського, — 12
- С. Кротюк: Остання дорога (Пам'яті проф. Ол. Грановського), — 12
- В. Пакуляк: Пам'яті Лідії А. Смовської, — 12
- І. Онуфрійчук: Над могилою Віри Радчук, — 12
- Приятьель: Сл. п. Петро Олійницький /мистець/, — 12
- Проф. Юрій Перхорович, — 12
- Тарнавецька І.: — 13-14
- С. Новицький: 75-річчя Уласа Самчука, — 13-14
- В. Гординський: 70-річчя Архипрєсв. Паладія Дубицького, — 13-14
- Сімдесятиріччя Прот. М. Гаюка, — 13-14
- Д-р медицини Федір Тижук, — 13-14
- Ів. Корнило: Вшанували нововисвяченого дякона, — 13-14
- С. Кандиба: Тарас Бульба Боровець, — 13-14
- М. Турецький: У пам'ять курінного УПА Максима Скорупського, — 13-14
- Т. Горохович: В пошану сл. п. д-ра Михайла Данилюка, — 13-14
- К. Церкевич: Інж. Микола Богдан Дзівак, — 13-14
- О.В. Івашук: Анатоль Лобачевський, — 13-14
- І.О.: Бл. п. Каленик Щерблюк, — 13-14
- Сл. п. Олександр Глукко, — 13-14
- Сл. п. Константин Онуфрійчук, — 13-14
- Посмертні згадки: Іван Погайдак, Прот. О. Теодорович, Прот. А. Дублянський, Петро Стрижовець, Себастьян Гоменюк, Д-р А. Гоменюк, Микита Котульський, Антоніна Горохович, — 13-14
- Життєпис д-ра С. Кротюка, — 15
- “УСлово”: Багатогранний вчений /Пам'яті А. Кримського/, — 15
- П.С.: Помер письменник Улас Самчук, — 15
- І.К.: Св. п. Олександр Цинкаловський, — 15
- Б. Боровський: В Торонті помер волинський дяч /М. Бура/, — 15
- І.О.: Бл. п. Лаврентій Янчук, — 15
- С.М.: Бл. п. Петро Довгаль, — 15
- С. Чук: Бл. п. Яків Лавриченко, — 15
- Ф. Онуфрійчук: Василь Зайцев, — 15
- І.О.: Бл. п. Марія Кушнір, — 15

- Посмертні згадки: о. П. Корнійчук, Іван Павлюк, М. Чайковський, — 15  
 Проф. М. Боровський, — 16  
 Онуфрійчук І.: Світлій пам'яті моїх братів, — 16  
 Курдидик А.: Любив землю і її красу, — 16  
 Цегельська О.: В Атланті повіяло сумним вітром, — 16  
 Покальчук Ю.: Робив, що міг /Пам'яті В. Покальчука/, — 17-18  
 Левчанівська І.: Пам'яті моєї мами О. Левчанівської, — 17-18  
 Шиприкевич В.: Бл. п. проф. Іван Коровицький, — 17-18  
 Турченко Ю.: Пам'яті мистця патріота /Ол. Глукко/, — 17-18  
 Ярмусь С. Прот.: Ю. О. Мулик-Луцик відійшов у вічність, — 17-18  
 Стебельський: Перший український археолог у Африці, — 17-18  
 Відзначення редактора М. Подворняка, — 17-18  
 П.Д.: Вшанування І. Ф. Онуфрійчука, — 17-18  
 Упокоїлася Софія Щерблюк, — 17-18  
 Т-во "Волинь" вшанувало пам'ять земляків, — 17-18

### МОЛОДА ВОЛИНЬ

- Про тих, які нас тішать: Оля Радіон, Оксана Онуфрійчук, Наталка  
 Солошенко-Муравська, — 7  
 Успіхи нашої молоді: Оля Радіон і Е. Криворучко, — 8  
 Студентська Секція Волинян при УСГромаді у Кракові, — 8  
 Молодь — наша надія: О. Свідерська, Леся Шліхта, Ліда Тижук, — 9  
 Боровський В.: Роля Українського Пласту на Волині, — 10-11  
 Ф. Тижук: Початки Пласту на Волині, — 13-14

### ВОЛИНЯНИ У СВІТІ І ЧУЖИНЦІ НА ВОЛИНІ

- Кр-ский Ф.: Волиняки в Німеччині, — 3  
 Лавриченко Яків: Українці волиняки в Аргентині, — 7  
 Лавриненко Яків: Українська еміграція в Аргентині і волиняни, — 10-11  
 Кульчинський Ф.: Волиняки у Бразилії, — 4  
 о. прот.  
 Литвинович І.: Волиняни в Парагваю, — 8  
 Кушинський А.: Про волиняків у Парагваю, — 6  
 Кушинський А.: Про Івана Литвиновича в Парагваю, — 10-11  
 Дібрівний І.: З життя волинян в Австралії, — 10-11  
 Радіон С.: Мій приїзд в Австралію, — 5  
 Протокол з основних зборів волинян у Німеччині, — 10-11  
 З життя волинян у світі: Зустріч волинян у Торонто, — 10-11  
 А.З.: Урочисте Богослуження в Ессене /З'їзд Волинян/, — 12  
 Рінок Фрідріх: Волинські німці (переклад), — 9  
 Гордієнко Г.: Чехи на Волині, — 8  
 Гордієнко Г.: Помер перший на Волині православний чех, — 12  
 Основано Т-во "Волинь" у Мюнхені, — 12  
 Гаюк М. прот.: З'їзд Т-ва "Волинь" у Німеччині, — 12  
 Бойко М.: Німецьке Історичне Т-во бувших жителів Волині, — 13  
 Лавриненко Я.: Дещо про життя православних українців в Аргентині і  
 Парагваю, — 13-14  
 Гаюк М. прот.: Звіт з діяльності і Заг. Збори Т-ва "Волинь" у

Німеччині, — 13,14  
80-річчя української еміграції в Аргентині і УАПЦ, — 15  
Радчук С.: Відвідани волинян в Англії, — 15

## ДОКУМЕНТИ І ДОВІДКИ

Меморіал до міністра віровизнань і освіти у Варшаві з 1936 р. і пояснення до нього “Дещо про меморіал”, — 4  
Митр. Ніканор А.: Лист до відп. редактора “Літопису Волині” А. Ф. Шумовського, — 4  
Галицько- Волинський Літопис (уривок), — 8  
Д.А.о.: Цікавий документ з 1619 р., — 9  
Лист М. В. Лисенка з Рівного (уривок з книжки), — 9  
Пам’ятник Лесі Україні у Клівленді (з фотографією), — 5  
Із старих листів, — 2,3  
Сучасна Волинь (Вістки з підсоветської преси), 1, 2, 3, 4  
Що пишуть про Волинь, — 1, 2, 3, 4  
Вісті з рідного краю. Останні відомості про Почаїв, — 5  
Вісті з краю: Остріг, Ровне, Луцьк, Козацькі Могили, — 9  
Нам пишуть (Листи до Т-ва “Волинь”, — 10-11  
Різне (вістки про Волинь і волинян), — 1, 2, 4  
Емблема Т-ва “Волинь”, — 10-11  
Список жертводавців на видання Т-ва “Волинь” і ІДВ, — 10-11  
Список жертводавців на видання ІДВ і Т-ва “Волинь”, — 12  
Матвійчук П.: Наші друзі і жертводавці, — 13-14  
Список жертводавців, — 13-14  
Данилюк А.: Наші жертводавці, — 15  
Список жертводавців, — 13-14  
Лугова Н.: Список жертводавців за роки 1988, 89, 90 і 91, — 17-18  
3 листів з України, — 17-18

## ВІДОЗВИ, ЗАКЛИКИ І ЛИСТУВАННЯ РЕДАКЦІЇ

Дорогі Земляки!, — 12  
До Читачів, — 2  
Від Редакції, — 5  
Передмова, — 6  
Напередодні 100-ліття Канади (редакційна), — 8  
Наші вікопомні дати в 1967-68 (редакційна), — 9  
У ювілейні роки 1970-71(редакційна), — 10-11  
Як наше громадянство зустріло наші видання, — 5  
Зміни у видаванню “Літопису Волині”, — 8  
Гоффман Я.: Спростовання, — 3  
Доповнення спростовання, поправки і відповіді Редакції, — 4  
Запитання і відповіді, — 6  
До всіх волинян і прихильників у вільному світі, — 10-11  
Уповаження т-ву “Волинь” Митр. Іларіона, — 12  
Дорогі земляки!, — 12  
Кореспонденція Інституту Дослідів Волині, — 12  
ІДВ і Т-во “Волинь” Уласові Самчукові, - 12



До літературної спільноти, — 13-14

Дубилко І.: Вітаємо Вас, Дорога Таню!, — 16

**КІНЕЦЬ**

(зладив **А. Курдидик**)

# Зміст

Ніна Миколайчук — Молитва .....	2
Признання від Президента України .....	3
Перша марка на честь Президента .....	4
Голова Інституту Дослідів Волині вітає Президента Л. Кучму .....	6
По 46-ох роках .....	7
С. Радчук — Повідомлення Інституту Дослідів Волині .....	9
— Коротка історія Волинських громад у Вінніпезі .....	10
— Угода .....	13
Копія листа Блаж. Митрополита Іларіона до ІДВ .....	14
Наказ Волинського Держ. Унів. ім. Лесі Українки .....	15
Відділення Інституту Дослідів Волині — на Волині .....	16
Сергій Козак — Літописці Волині .....	20
Володимир Рожко — Почесні докторати видатним волинянам .....	24
Прокопчук В.С. — Ілля Онуфрійчук організатор Волинських Краєзнавчих Студій в діаспорі .....	26
Володимир Рожко — Волинь — Оберіг Українського Православ'я .....	32
В. Рожко — Голгота Української Православної Церкви .....	40
Прот. М. Дем'янчук — Щасливі переслідувані за правду .....	47
Вол. Рожко — Пам'яті великого пастиря-мученика .....	52
В. Рожко — Голгота Милецького монастиря .....	57
Федір Цимбалюк — Церква Св. Миколая і монас. Татаринецький .....	64
Микола Чабан — Редактор „Православної Волині” .....	70
Прот. А. Дублянський — Іов Кондзелевич — український Рафаель .....	81
Клава Корецька — Луцьк має копію .....	89
Т. Світполоняна — Ікона князя Володимира .....	92
Іраїда Тарнавецька — Демонологія Волині й Волинського Полісся у „Лісовій пісні” Лесі Українки .....	95
Гаврило Чернихівський — Леся Українка і Крем'яччина .....	113
Поетеса з Лесиною краю .....	122
Олексій Опанасик — Створено Товариство Івана Огієнка .....	124
М. Ковальський — Старшокласники Рівенщини вшанували Пам'ять Івана Огієнка (Митр. Іларіона) .....	127
Г. Чернихівський — Перший музей Уласа Самчука в Україні .....	132
Андрій Жив'юк — Пані Самчукова .....	141
І. Волинський, Р. Ленчук — Твій син Україно, вертає до Тебе .....	151
П. Грицак — Глибокий слід українського піонера .....	154
Яр. Рудницький — Пам'яті Ю. Мулика-Луцика — етимолога .....	158
Вол. Жила — З історії українознавства й славістики в Канаді .....	161
Тоня Горохович — Іван Дубилко в житті .....	163
Іван Гнатюк — Поборник національної єдності .....	169
М. Костриця — його мета — незалежна Україна .....	173
Юрій Лашук — Початки музейництва на Житомирщині .....	177
Анатолій Савчук — Подорож у щасливий край .....	186
Гурій Бухало — Сердечними, ширими, жіночими серцями .....	192

П. Кременський — Ювілей нездійснених надій.....	200
А. Матушевська — Переправа через „зелену” границю (спогад) ..	205
В. Рожко — Міста і їх герби.....	208
Г. Бухало — Патріотична традиція Волині .....	212
Наталія Ішук-Пазуняк — У героїчні дні Волині .....	219
о. Семен Гаюк — Здовбицьке повстання (Спогад) .....	222
І. Романюк — Щоб таке ніколи не повторилось.....	227
Іван Дубилко — Табори УПА на Волині .....	231
В. Хмілецький — „Болить душа за рідну землю...” .....	240
Г.В. Бухало — Остріг на сторінках видань І. Д. В. та Т-ва „Волинь” .....	243
Диплом лауреата премії „Одержимість” інж. Іллі Ф. Онуфрійчуку ..	247
В. Рожко — У скарбницю нашої духовності .....	249
Володимир Рожко — Безцінний дар з Австралії.....	253
Полк. Я. Чисюк — Волиняни будують музей в Луцьку .....	256
Проф. А. Свідзинський — І в Луцьку буде по-людськи .....	258
Д-р Надія Мисечко-Каркоць — Волинському університет. — 5 літ ..	261
А.А. Марушкевич — Вийшов з друку IV том „Етимологічно- семантичного словника української мови” Митр. Іларіона.....	262
Дм. Чуб — Вийшов останній том Етимол.-семантич. словника.....	264
Д-р Олег М. Волянський — Нове видання про „Велику Волинь” ..	266
До 90-річчя від дня народження Тараса Бульби-Боровця .....	269
Микола Куделя — Історичні події на Волині.....	271
Зінаїда Туржанська — Лист з Канади на Волинь.....	273
Упокоївся в Бозі Митрополит Анатолій Дублянський .....	278
Олекса Воронин — У річницю смерті о. протопресв. А. Селепини ..	282
Мирослава Гаюк-Дмитріюк — Протопресвітер д-р Семен Гаюк ..	285
Упокоївся в Бозі Архипресвітер Палладій Дубицький .....	289
Інж. Р.К. — Пам’яті проф. д-ра Неофіта Кибалюка.....	290
Д-р Павло Пундій — Св. п. д-р Максим Бойко .....	295
В. Рожко — Пам’яті відомого письменника.....	297
Н.Когуська — Горохович світла постать виховного ідеалу .....	299
орп — Помер письменник Михайло Подворняк .....	303
П.Д. — Пам’яті ген.-хор. В. Сальського .....	305
Василь Дідюк — В Торонто помер Володимир Марко .....	307
І. Онуфрійчук — Бл. п. Прокіп Пилип’юк .....	310
В. Огородник — Павло Селезіон.....	311
А. Коломієць — В 50-ту річницю трагічної смерті С. Невинного...	313
Тоня Горохович — Родина Підстригачів — їх духове багатство...	315
Бл. п. Микола і бл. п. Михайлина Зваричі.....	319
Упокоїлися Еміліян Маленьки і Степан Демчур.....	321
Бл. п. Оксана Онуфрійчук-Олекший .....	322
Н. Шаварська — Список членів Т-ва „Волинь” .....	325
Список жертводавців від 1992 до кінця 1998 рр. ....	327
С.Я. — Заключне Слово.....	328
А. Курдидик — Бібліографія 18 річників „Літопису Волині” .....	331
Зміст.....	349



Відкриття музею Уласа Самчука у Тилявці, 27 вересня 1993 р.

